Columbia University
in the City of New York
LIBRARY

Bought from the
Alexander I. Cotheal Fund
for the
Increase of the Library
1896

BIBLIOTHECA ARABICA SCHOLASTICORUM
SÉRIE ARABE
Tome IV

AVERROÈS

TALKHIÇ KITAB AL-MAQOULAT

893.78
B472
4

TEXTE ARABE INÉDIT

PUBLIÉ

avec une recension nouvelle
du KITAB AL-MAQOULAT (Catégories) d'Aristote

PAR

MAURICE BOUYGES, S. J.

BEYROUTH, IMPRIMERIE CATHOLIQUE, MCMXXXII

Ce Tome IV est le 3ème volume paru de la Série.

LA *BIBLIOTHECA ARABICA SCHOLASTICORUM*

EXTRAITS D'UNE COMMUNICATION
FAITE AU XVIIme CONGRÈS INTERNATIONAL DES ORIENTALISTES,
TENU A OXFORD EN AOUT 1928.

L'un des faits littéraires qui ont attiré sur le monde arabe le plus de gloire, l'un de ceux par lesquels il contribua jadis, à sa manière, à l'élaboration de la haute culture européenne, et qui, dès lors, ne sera jamais impunément ignoré par les historiens, c'est que les Avicenne, les Averroès, furent traduits en latin dès le XIIe ou le XIIIe siècle ; et que, ayant pénétré ainsi dans les écoles de la chrétienté, ils furent analysés, transcrits, tour à tour allégués ou combattus par des maîtres tels que les Duns Scot, les Albert le Grand, les Thomas d'Aquin, et bien d'autres...

Aujourd'hui plus que jamais, la curiosité se porte vers ces philosophes musulmans, dont le rôle dépassa, à leur insu, l'horizon qui était le leur...

Cette étude est complexe... Pour mettre les choses au clair, la confrontation des textes arabes et latins est indispensable. Or, les uns et les autres sont, en majeure partie, difficilement accessibles, n'existant que dans des manuscrits ou dans des éditions qui sont rares et qui, d'ailleurs, sont inaptes, trop souvent, à supporter une discussion scientifique.

La *Bibliotheca arabica scholasticorum* aurait l'ambition de mettre ces textes à la portée des travailleurs. Elle leur adjoindrait des traductions modernes faites sur l'arabe et destinées à suppléer l'original auprès des non-arabisants.

Le projet répond aux vœux de tous les érudits qui s'intéressent à l'Orient médiéval. Car les ouvrages qu'il s'agit de publier sont dignes, en ce qui les concerne, de représenter, dans ce qu'elle a d'éminent, la littérature philosophique arabe à son âge d'or, bien que personne, reconnaissons-le, ne puisse leur rendre une valeur relative que le temps leur a irrémédiablement ravie... Quant aux historiens de la philosophie latine médiévale, la collection répond si bien à leur désir que c'est sous leur impulsion, en particulier du R. P. Marcel Chossat, S. J. [m. 2 Déc. 1926], qu'elle a été entreprise... Aussi un savant tel que S. Em. le cardinal Franz Ehrle, S.J., s'est-il préoccupé, depuis plus de quarante années, de susciter le zèle des arabisants et de les encourager efficacement...

La *Bibliotheca arabica scholasticorum* recevra les ouvrages philosophiques arabes dont les traductions latines furent connues par les Scolastiques au Moyen Âge, c'est-à-dire antérieurement au Concile de Trente. Ces ouvrages ne sont pas très nombreux. Une vingtaine de volumes suffirait. Le choix comporte d'ailleurs un certain jeu. Car des traductions latines anciennes, aujourd'hui inconnues, peuvent être découvertes ; et les traductions partielles peuvent entraîner l'admission, suivant les circonstances, soit de la partie correspondante de l'ouvrage arabe, soit de la totalité...

Pour chaque ouvrage, le programme essentiel complet exige : premièrement, des éditions critiques arabes ; deuxièmement, des éditions critiques de versions latines médiévales ; troisièmement, des traductions modernes. Mais, que cette triple tâche soit exécutée intégralement en une seule fois, dans un même volume, par le même collaborateur, rien ne le rend nécessaire. Des raisons sérieuses dissuadent, au contraire, d'adopter ce système, quelque séduisant qu'il paraisse...

Étant publiée séparément, la série arabe, qui, évidemment, peut se passer de la série latine médiévale, ne sera assujettie à aucune contrainte accidentelle qui l'empêcherait le moins du monde de satisfaire les légitimes exigences de la philologie arabe : chaque volume sera aussi complet, aussi soigné, que s'il était destiné aux seuls arabisants de profession. D'autre part, le souci de présenter un texte aussi accessible que faire se peut aux demi-arabisants, et capable de soutenir dans tous ses détails l'examen, la discussion, des traducteurs, ou des historiens de la scolastique, attentifs aux moindres subtilités, ce souci-là a été, je crois, et sera salutaire...

M. BOUYGES, S. J.

La 8me Section du Congrès, à laquelle fut faite cette communication, approuva le plan de la Bibliotheca arabica scholasticorum; *et, sur sa demande, le Congrès, dans sa séance plénière du 1er Septembre 1928, fit sienne l'approbation : cf.* Proceedings of the Seventeenth International Congress of Orientalists, Oxford 1928 *(Oxford University Press, 1929), p. 108.*

BIBLIOTHECA ARABICA SCHOLASTICORUM

SÉRIE ARABE

—— Tome IV ——

AVERROÈS

TALKHIÇ KITAB AL-MAQOULAT

(PARAPHRASE DU LIVRE DES CATÉGORIES)

[« *COMMENTAIRE MOYEN* »]

BIBLIOTHECA ARABICA SCHOLASTICORUM

SÉRIE ARABE

—

Tome I. — Algazel, *Maqâçid al-Falâsifat.*

[Cité par Saint Thomas d'Aquin (1225-1274) dans la *Summa Theol.*, le *De Veritate*, etc.] *(En préparation)*

Tome II. — Algazel, *Tahâfot al-Falâsifat* ou « Incohérence des Philosophes ».

[Cité par Raymond Martin (1230-1284) et, plus tard, par Cajétan (1468-1534) et ses contemporains, qui le lisaient dans le *Tahâfot at-Tahâfot* d'Averroès]. *(Paru en Juin 1927)*

Tome III. — Averroès, *Tahâfot at-Tahâfot* ou « Incohérence de l'Incohérence ».

[Cité par les mêmes auteurs que le précédent ouvrage, qu'il reproduit en partie pour le réfuter. Commenté par Aug. Niphus en 1495. Edité une douzaine de fois en latin, à Venise ou à Lyon, entre les années 1497 et 1576]. *(Paru en Septembre 1930)*

Tome IV. — Averroès, *Talkhîç Kitâb al-Maqoûlât* ou « Paraphrase (Commentaire moyen) du *Livre des Catégories* d'Aristote ».

[Traductions latines imprimées dans plus de dix éditions aux XVe et XVIe siècles]. *(Paru en Novembre 1932)*

D'autres volumes suivront.

BIBLIOTHECA ARABICA SCHOLASTICORUM
SÉRIE ARABE
Tome IV

AVERROÈS

TALKHIÇ KITAB AL-MAQOULAT

TEXTE ARABE INÉDIT

PUBLIÉ

avec une recension nouvelle
du KITAB AL-MAQOULAT (Catégories) d'Aristote

PAR

MAURICE BOUYGES, S. J.

BEYROUTH, IMPRIMERIE CATHOLIQUE, MCMXXXII

Cotth

893.78
B472
4

33-9222 (cont)
4

AVANT-PROPOS

C'est en qualité de « Commentateur » d'Aristote que le philosophe arabe andalous Averroès (1126-1198) est devenu célèbre. On ne sera donc pas surpris que, s'occupant de lui pour la seconde fois, la Bibliotheca arabica scholasticorum *consacre le présent volume à l'un de ses petits commentaires les plus riches en terminologie et en définitions fondamentales, à son* Talkhîç Kitâb al-Maqoûlât *ou Paraphrase du Livre des Catégories (1).*

Plus connue en Occident qu'en Orient, cette Paraphrase ne joua pas, il est vrai, un rôle direct important. Écrite en arabe par son auteur vers 1168, plusieurs dizaines d'années après les travaux des logiciens latins Abailard (m. 1142) et Gilbert de la Porrée (m. 1154), elle n'excita guère la curiosité des Scolastiques, familiarisés d'ailleurs depuis longtemps avec le commentaire légué par Boèce (m. 524) aux écoles latines du haut Moyen âge. Elle eut une certaine notoriété chez les Juifs, puisqu'une version hébraïque, faite dans le premier tiers du treizième siècle, eut l'honneur d'être commentée, cent ans plus tard, par le philosophe juif Lévi ben Gerson (m. 1344). Elle fut également traduite en latin, et dès la fin du XVe siècle elle entra dans les éditions d'Aristote-Averroès. Mais les grands Scolastiques du XIIIe siècle ne la citent pas.

Dans le monde arabe elle fut bientôt négligée, partageant le sort des œuvres philosophiques qui se ressentaient davantage de leur origine grecque. De nos jours, seuls quelques érudits savent qu'elle existe, manuscrite, dans telle ou telle bibliothèque. Déjà au XIVe siècle, l'historien maghrébin Ibn Khaldoûn (m. 1406) constatait, non sans regret, que pour la Logique les musulmans ne suivaient plus la méthode d'Aristote. En Orient, la désaffection était plus ancienne qu'au Maghreb. Ainsi,

---

(1) Le premier ouvrage d'Averroès publié par la *Bibliotheca arabica scholasticorum* [= *B. A. S.*] est le *Tahâfot at-Tahâfot* ou « Incohérence de l'Incohérence » (*B. A. S.*, III, Beyrouth, 1930), lequel est dirigé contre le *Tahâfot al-Falâsifat* ou « Incohérence des Philosophes » d'Algazel (*B. A. S.*, II, Beyrouth, 1927).

loin de représenter l'enseignement traditionnel musulman, la Paraphrase d'Averroès aux Catégories *serait-elle plutôt un retour passager aux sources de la philosophie péripatéticienne arabe, ce qui, on le reconnaîtra, ne diminue point les mérites du « Commentateur ».*

Commenter le Kitâb al-Maqoûlât *était moins facile qu'on ne le croirait de prime abord. L'obscurité née de la concision du texte grec original n'était pas toujours dissipée, loin de là, dans la version arabe littérale dont disposait Averroès. Cette version fait honneur, certes, au traducteur chrétien oriental à qui elle est due. Mais, alors comme aujourd'hui, à cause de son style forcément quelque peu barbare, et à cause de ses inexactitudes ou de ses ambiguïtés, elle ne pouvait être pleinement intelligible qu'à des initiés. Averroès, malgré quelques méprises, s'est acquitté de sa tâche avec un succès dont le mérite revient sans doute pour une bonne part à ses prédécesseurs, mais qui suffirait à le classer lui-même parmi les disciples arabes d'Aristote les plus remarquables.*

Ce n'est pas que le Commentateur ait fait ici œuvre vraiment originale. Il ne traite point la question d'authenticité, même dans la mesure où la traitaient les anciens. Il ne discute jamais la teneur littérale de la traduction qu'il a sous les yeux. A plus forte raison ne fait-il jamais appel au texte grec. Car, bien loin d'avoir été un traducteur, comme on l'a trop souvent écrit en Europe, et comme le répètent aujourd'hui des auteurs orientaux, musulmans ou chrétiens, Averroès resta enfermé dans le monde littéraire arabe. Aussi, nous garderons-nous de faire espérer aux hellénistes que sa Paraphrase leur fournira, pour la solution des problèmes à eux particuliers, des renseignements vraiment nouveaux.

Cette Paraphrase a été déjà étudiée par les historiens modernes de la Logique, après l'avoir été par les logiciens du Moyen âge finissant. Mais les uns et les autres ne la lisaient que dans des traductions, lesquelles, on le conçoit, étaient incapables de livrer la terminologie de l'auteur et quelquefois sa véritable pensée. De plus, les éditions latines étaient présentées de telle sorte que des hommes aussi avertis que C. Prantl n'ont pas toujours distingué ce qui appartient à la Paraphrase et ce qui ne lui appartient pas. Il convenait donc que le texte arabe soit enfin rendu accessible.

Les trois manuscrits principaux desquels nous avons extrait ce texte avaient déjà été remarqués. Il y a quatre-vingts ans que celui de Florence captivait l'attention d'Ernest Renan, lequel l'examina au cours d'une mission scientifique et littéraire en Italie. « Qu'il serait désirable d'en avoir une copie intégrale ! », écrivait-il en Juillet 1850, dans son

Rapport au Ministre de l'Instruction publique. Plus tard, le manuscrit du Caire était distingué par le savant cheikh damasquin Tâhir al-Djazâ'iriy (1851-1920) qui, dans des Notes publiées il y a un quart de siècle, signalait son contenu comme digne d'être imprimé. Ces souhaits, issus de préoccupations diverses, vont recevoir pour la première fois un commencement de réalisation. Toutefois, notre édition répondra mieux encore, j'imagine, aux vœux qu'auraient formulés, s'ils vivaient aujourd'hui, les anciens possesseurs de notre troisième et meilleur manuscrit, celui de Leyde, lesquels n'étaient autres que les Jésuites de Paris.

Notre but n'est pas de satisfaire une curiosité passagère, non plus que de contribuer à élever Averroès au rang de « classique » arabe, ce qui, de notre part, serait un abus de confiance. Nous voulons simplement mettre à la disposition des philosophes, des historiens, des orientalistes, des destinataires, en un mot, de la Bibliotheca arabica scholasticorum, *un document utile. Ni l'élégance ou la correction de la phrase ne le recommandent aux écrivains d'éducation arabe, ni l'originalité ou la précision des formules, aux penseurs. Mais puisque le célèbre, trop célèbre Averroès y explique un ouvrage qui est capital pour l'intelligence de l'Aristotélisme des écoles, anciennes, médiévales, modernes, puisque son vocabulaire y touche de très près aux origines mêmes de la langue philosophique, il mérite d'être étudié. Aussi nous efforcerons-nous, comme dans les précédents volumes de la Collection, de présenter un texte fidèle et de le munir de tous les instruments capables d'en faciliter la consultation et le contrôle.*

Dans notre tâche, nous avions à résoudre un problème nouveau. Car le texte paraphrasé, c'est-à-dire le Kitâb al-Maqoûlât, *est resté en dehors de la tradition manuscrite de la Paraphrase et ne pouvait lui être rattaché que par une initiative d'éditeur. D'autre part, le* Kitâb al-Maqoûlât *n'avait aucun titre personnel à être admis dans la* Bibliotheca arabica scholasticorum, *puisque rien n'indique jusqu'ici qu'il ait été traduit en latin. L'édition Zenker (1846), faite d'après un excellent manuscrit, ne suffisait-elle pas à calmer les impatiences, en attendant que s'occupe de lui la Commission spéciale constituée, en 1897, à l'intérieur de l'Académie des Sciences de Vienne, en Autriche, pour l'édition des traductions arabes d'Aristote ? Toutes ces raisons, qui nous avaient d'abord dissuadé de songer à une publication du* Kitâb al-Maqoûlât, *ont cédé devant l'obligation où nous nous sommes vus de sauvegarder les intérêts essentiels de la Paraphrase. Celle-ci suit de si près le* Kitâb *que sans lui elle serait vraiment trop difficile à interpréter ou apprécier cor-*

rectement. Nous nous sommes donc décidé à publier ici, je ne dis pas « à éditer », le Kitâb al-Maqoûlât, *tout en le distinguant soigneusement de notre édition de la Paraphrase. Nous n'avons pas craint, d'ailleurs, de le présenter dans une forme assez rudimentaire, car nous avions ainsi plus de chances de le laisser semblable à ce que lisait Averroès. Cette réimpression sera bien accueillie, je n'en doute pas, de ceux qui connaissent les déficits de l'édition Zenker ; et, tout en contribuant, je le souhaite, à faire désirer que l'entreprise viennoise reçoive une impulsion nouvelle, elle satisfera aux besoins immédiats de nos lecteurs.*

Nombreuses sont les personnes auxquelles ce volume est redevable, car les manuscrits et les livres utilisés pour sa préparation étaient dispersés dans les Bibliothèques de Paris, Lyon, Leyde, Florence, Turin, Le Caire et autres villes. Que tous et chacun de ceux dont j'ai maintes fois éprouvé la bienveillance veuillent bien agréer ici l'expression de ma vive gratitude. On me permettra d'adresser un remerciement spécial à S. Emin. le Cardinal Fr. Ehrle, S. J. et à Mgr Eug. Tisserant, ainsi qu'à MM. Henri Omont et C. van Arendonk.

Maurice Bouyges, S. J.

Bikfaya, près Beyrouth,
ce 8 Septembre 1932.

NOTICE

I. L'ouvrage. — 1. Son individualité ; 2. Méthode de l'auteur ; 3. Authenticité ; 4. Date de composition ; 5. Note sur la traduction du titre. — II. Le texte de la paraphrase : 1. Manuscrits arabes ; 2. Manuscrits hébreux ; 3. Traductions latines ; 4. Documents divers ; 5. Classement généalogique. — III. Le texte du Kitab al-Maqoulat : 1. La traduction arabe paraphrasée par Averroès ; 2. Nos documents sur le texte de cette traduction ; 3. Comparaison des textes de la Paraphrase et du *Kitâb*. — IV. — Notre édition : 1. Son ordonnance générale ; 2. Établissement du texte de la Paraphrase ; 3. Établissement du texte du *Kitâb* ; 4. Numérotation marginale, titres courants, références ; 5. Index.

I. — L'ouvrage.

1. *Son individualité.*

On sait que le Livre des *Catégories*, chez les aristotéliciens arabes comme chez leurs devanciers immédiats, était plus ou moins soudé aux autres Livres de l'*Organon*. Aussi, les bibliographes d'Averroès ne parlent généralement pas de sa *Paraphrase des Catégories* comme d'un ouvrage à part. Il ne faudrait donc pas qu'en voyant celle-ci isolée dans le présent volume on lui attribue une individualité que ne lui a point donnée son auteur.

Notons d'abord que le *Talḫīṣ* des *Catégories* ne fut pas rédigé en étroite connexion avec un autre *Talḫīṣ* qui l'aurait précédé, et qui aurait pu être un *Talḫīṣ* de l'*Isagoge*. Les termes du préambule (p. 3) ne laissent aucun doute à cet égard : le début de la *Paraphrase des Catégories* est le début d'un ouvrage.

Quant aux Livres de l'*Organon* arabe dont la place traditionnelle est à la suite des *Catégories* (Herméneia, Premiers Analytiques, Derniers Analytiques, Topiques, Réfutation des Sophistes, Rhétorique, Poétique), il est indéniable que l'auteur en a plusieurs en vue lorsqu'il entreprend le *Talḫīṣ* que nous publions. Ici encore le préambule est significatif, et cela d'autant plus que le contenu de nos manuscrits arabes le confirme : dans les trois principaux la *Paraphrase des Catégories* est suivie de la Paraphrase de l'*Herméneia*, puis de Paraphrases sur d'autres Livres de l'*Organon*, en nombre variable. C'est pour cela

sans doute que des bibliographes anciens ont parlé de l'ensemble de ces *Talḫīṣ* comme d'un seul *Talḫīṣ* sur la Logique d'Aristote (1).

Quelle solidarité liait la Paraphrase des *Catégories* à celles qui lui font suite ? Nous aurions de la peine à répondre avec une précision absolue. Peut-être, en effet, le préambule fut-il surtout un programme personnel de travail, suggéré par la vue d'un recueil plus ou moins complet des Livres de l'*Organon* et ayant encore moins de consistance que lui, puisque la réalisation était à la merci d'éventualités diverses. D'autre part, la méthode employée par l'auteur dans le *Talḫīṣ* de la *Rhétorique* diffère de celle qu'il a employée dans le *Talḫīṣ* des *Catégories*. Enfin, dans le manuscrit *F* (de Florence) deux dates de composition aussi distantes que le 19 Raǧab 563 [Avril 1168] et le 5 Muḥarram 571 [Juillet 1175] ont été lues par F. Lasinio, l'une avant la dernière partie des Topiques et l'autre à la fin de la Rhétorique (2). Ainsi donc, pour arriver à fixer les limites de l'écrit ou du groupe d'écrits dont fit partie la *Paraphrase* des *Catégories* de par la volonté de son auteur, il faudrait nous livrer à une étude de textes inédits qui, aujourd'hui, serait par trop onéreuse, et n'aboutirait peut-être qu'à des résultats décevants. Nous avons donc préféré nous abstenir. Il reste acquis cependant que le *Talḫīṣ* que nous publions appartient à un tout dont la meilleure tradition manuscrite ne le détache pas et dont l'existence est indirectement attestée par les historiens.

Cette *Paraphrase des Catégories* a néanmoins son individualité propre, car elle ne s'occupe que du *Livre des Catégories*. De même que celui-ci n'a perdu son autonomie foncière ni lorsqu'il a été compris dans ce que les Byzantins ont appelé ὄργανον, ni lorsque le traducteur français Barthélemy Saint-Hilaire l'a placé au premier des quatre volumes intitulés *Logique d'Aristote*, de même il n'a point perdu toute indépendance par le fait qu'Averroès le paraphrasa comme une partie d'un certain ensemble.

Quelles que soient donc les conclusions définitives futures relativement à l'unité de rédaction que constitue ou dont fait partie la *Paraphrase des Catégories*, celle-ci peut, aussi bien que le *Livre des Catégories*, être étudiée séparément. A plus forte raison sera-t-il légitime pour nous de l'isoler en un volume, puisque la *Bibliotheca arabica scholasticorum* a un droit spécial à tenir compte des vicissitudes subies chez les Latins par les ouvrages philosophiques arabes. Par le fait des traducteurs ou des copistes, qui l'ont parfois dissociée

(1) Voir plus bas, p. XII.

(2) FAUSTO LASINIO, *Il commento medio di Averroe alla Poetica di Aristotele*. Parte prima (Pisa, 1872), p. XII, n. 2.

des autres Paraphrases de Livres de l'Organon, la *Paraphrase des Catégories* a eu sa vie propre au Moyen âge. Nous aussi, donc, cédant aux circonstances, nous l'avons publiée à part, sans lui dénier la place qui lui revient en tête du travail d'Averroès sur l'*Organon* arabe.

2. *Méthode de l'auteur.*

Le *talḫīṣ* des *Catégories* est vraiment une explication du *Livre des Catégories*, et non pas un traité s'inspirant de lui ou un résumé. Après avoir déclaré, en trois lignes, quelle est son intention, l'auteur prend la traduction arabe, le *Kitāb al-Maqoūlāt*, et l'interprète, ou plutôt le transpose en phrases nouvelles. Aucune trace de ces Prolégomènes qui précédaient certains anciens commentaires et qui s'étendaient sur l'ensemble de la philosophie aristotélicienne. Aucune discussion sur l'utilité du Livre, mais simplement une courte division méthodique. L'auteur aborde de suite son texte. Il ne le reproduit point séparément, comme le ferait croire une vue superficielle des anciennes éditions latines ; mais il l'expose d'une façon continue. Il ne s'en éloigne pour aucune digression notable ; car l'on ne peut appeler digressions les divisions ou sommaires soigneusement placés en tête de parties ou de sections.

L'auteur garde d'ailleurs une certaine liberté d'écrivain, malgré qu'il n'évite pas toujours les négligences de style : il fait siennes ou modifie les expressions du texte qu'il paraphrase, et, même après la formule *qāl* « dixit », rarement il les transcrit ou les isole. Le lecteur qui ne connaîtrait point le contenu du *Kitāb al-Maqoūlāt* aurait de la peine à le discerner dans la Paraphrase ; et même une fois averti il n'arrivera pas à démêler partout, jusque dans les détails, ce qui provient du *Kitāb* et ce qui est proprement le fait du paraphraste. Mais rarement aussi il sera déçu s'il veut retrouver dans le *Livre des Catégories* un passage qui corresponde à tel passage donné de la Paraphrase. Celle-ci est vraiment une transposition du *Kitāb*.

3. *Authenticité.*

Les documents qui garantissent la teneur du texte ici publié garantissent en même temps le nom de son auteur. Manuscrits arabes et traductions hébraïques et latines appellent Ibn Rouŝd, ou Abou'l-Walīd Ibn Rouŝd, ou Averroès : soit l'auteur de cette Paraphrase des *Catégories*, soit l'auteur de l'ensemble des Paraphrases dont elle est la première et dont plusieurs ont été étudiées par F. Lasinio sans éveiller

en lui de suspicion. Ce *Talḫīṣ* est d'ailleurs digne du «Commentateur», et aucun motif ne nous porte à mettre en doute l'attribution traditionnelle. Critique externe et critique interne sont d'accord.

Il est vrai que les principaux biographes anciens d'Averroès ne nomment pas, parmi ses écrits, le *Talḫīṣ Kitāb al-Maqoūlāt*. Mais ils lui attribuent un *Talḫīṣ Kitāb Arisṭoū fi'l-Manṭiq* (1), dans lequel rien n'empêche de placer la *Paraphrase des Catégories*, puisque, comme nous l'avons dit, l'individualité mitigée qui est la sienne ne l'exclut pas de l'*Organon*. Il en serait d'elle comme de la Paraphrase de la Rhétorique, laquelle, ordinairement absente des anciennes listes des ouvrages d'Averroès, est cependant citée par Ibn Ḫaldoūn (m. 1406), mais comme faisant partie d'un *Talḫīṣ* englobant plusieurs traités : ابو الوليد ابن رشد . . . فى كتاب الخطابة من تلخيص كتب العلم الاول (2). Nous considérerons donc son authenticité comme certaine.

Cette authenticité doit être revendiquée pour toutes et chacune des pages du texte. Une fois mises à part, avec les variantes et courtes additions ou lacunes de copies, les quelques lignes que nous avons imprimées en caractères plus petits, le *Talḫīṣ* est remarquablement homogène.

L'auteur du texte que nous publions est donc bien l'Averroès des Scolastiques, l'Ibn Rouŝd (1126-1198) que nous avons très brièvement caractérisé, dans une page de notre Notice, en éditant son *Taḥāfot at-Taḥāfot* (3).

4. *Date de composition.*

Dans les manuscrits arabes ou les traductions, on ne trouve aucune date de composition qui se rapporte directement à la *Paraphrase des Catégories*. Mais nous avons dit plus haut, p. x, que, parmi les Paraphrases qui l'accompagnent et paraissent plus ou moins annoncées par le même préambule d'Averroès, il en est deux pour lesquelles le manuscrit *F* porte une date : le 19 Raǵab 563 [Avril 1168] avant

---

(1) Dans la « Liste des ouvrages d'Ibn-Roschd » tirée d'un manuscrit ancien de l'Escurial et publiée par E. RENAN, *Averroès et l'Averroïsme*, 7e édit. (Calmann-Lévy, 1922), Appendice V, p. 463,2.

(2) Voir les *Prolégomènes historiques* d'IBN KHALDOUN, t. I (*Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliothèque Impériale*, t. XIX, 1, Paris, 1862), p. 282 = p. 244 du texte arabe. — Le passage auquel il est fait allusion se trouve à la page 47, 8 d'*Il commento medio di Averroe alla Retorica di Aristotele* pubblicato per la prima volta nel testo arabo da FAUSTO LASINIO, Firenze, 1875 [publication faite à l'aide de nos manuscrits *F* et *L* (et restée inachevée)].

(3) Vol. III de la *B. A. S.* (Beyrouth, 1930), p. IX-X.

la dernière partie des *Topiques*, et le 5 Mouḥarram 571 [Juillet 1175] pour la *Rhétorique*. C'est la première de ces deux dates qui, naturellement, a le plus de chances de se rapprocher de celle que nous cherchons : la *Paraphrase des Catégories* fut terminée avant Avril 1168 (1).

A cette époque, Averroès avait déjà passé la quarantaine. Comme il dit équivalemment, p. 3, l. 3, qu'il a déjà écrit des ouvrages semblables, et comme celui-ci, en effet, n'a pas l'air d'être d'un débutant, nous ne sommes pas tenté de faire remonter beaucoup plus haut la rédaction de la *Paraphrase des Catégories*. N'oublions pas cependant que les Paraphrases de l'Herméneia, des Premiers et des Seconds Analytiques et des deux premiers tiers des Topiques, lesquelles, dans *F*, sont placées entre la nôtre et la date 563 H. et occupent les feuillets 12^{r}-116^{r}, n'ont pu être composées en un espace de temps très court. Bref, nous admettrons que le texte que nous publions aujourd'hui a été écrit par Averroès un peu avant 1168.

5. *Note sur la traduction du titre.*

Le nom verbal *talḫīṣ*, par lequel Averroès désigne ce que nous appelons « Paraphrase » (p. 3,2; 123,3), est l'un de ces termes arabes auxquels l'on ne saurait assigner a priori un équivalent français de signification précise. Au cours de ses divers ouvrages, Averroès emploie *talḫīṣ* dans le sens, assez commun, de : résumé, explication (2). D'autre part, les historiens et bibliographes modernes, après les éditeurs ou traducteurs de la Renaissance, ont vulgarisé la division des commentaires d'Averroès en trois séries : grands commentaires, commentaires moyens, analyses ou paraphrases (3). Incontestablement, c'est dans la deuxième série que l'on rangera le texte aujourd'hui publié, si l'on compare sa méthode avec celle des principaux « grands commentaires » et des soi-disant « paraphrases ou analyses ». Mais peut-être que l'on hésiterait davantage pour d'autres écrits d'Averroès nommés également par lui : *Talḫīṣ*. Auquel cas on regretterait d'avoir établi une égalité factice entre deux sens aussi disparates que ceux de

---

(1) Renan (*Averroès et l'Averroïsme*, 7e éd., p. 61) assigne au « Commentaire moyen sur... les Analytiques Postérieurs » la date 1170, qui, si nous l'acceptions, nous amènerait à placer après 1168 le *terminus ad quem* de la Paraphrase ou Commentaire moyen des *Catégories*. Mais M. Steinschneider (*die hebr. Uebersetz. d. Mittelalters*, Berlin, 1893, p. 62, n. 117^{b}) a déjà fait remarquer que l'indication de Renan repose sur une erreur.

(2) Cf. *Tahâfot at-Tahâfot* (*B. A. S.*, III), p. 44,13 ; 477,10.

(3) Cf. Renan, *op. cit.*, Ire P., ch. 1, § 8, p. 59 de la 3e édition ; S. Munk, *Mélanges de philosophie juive et arabe* (Paris, 1859), p. 431.

« *talḫīṣ* » et de « commentaire moyen ». Mieux aurait valu employer des mots plus vagues, tels que « Explication » ou « Paraphrase » (1).

Aujourd'hui, toutefois, un choix exclusif n'est plus opportun, car, étant données les habitudes prises, il multiplierait les occasions de malentendus dans un domaine littéraire où il n'y en a déjà que trop. C'est pour cela qu'au titre « Paraphrase », adopté par nous, nous avons ajouté l'étiquette traditionnelle de « Commentaire moyen ». Mais le plus sûr moyen d'éviter les confusions est de faire figurer dans le titre le mot arabe *talḫīṣ* ou « Talkhîç ».

II. — LE TEXTE DE LA PARAPHRASE.

Le *Talkhîç Kitâb al-Maqoûlât* arabe d'Averroès est resté inédit jusqu'à ce jour, et n'existe que dans un petit nombre de manuscrits, dont deux, heureusement, sont excellents. Il nous a été possible de les contrôler avec des traductions médiévales, hébraïque et latines. A défaut de citations dans les ouvrages arabes postérieurs, le *Kitâb a.-Maqoûlât* paraphrasé offrait un secours que nous n'avons pas négligé.

1. *Manuscrits arabes.*

Notre *Inventaire des textes arabes d'Averroès*, rédigé il y a une dizaine d'années, comptait quatre représentants du *Talḫīṣ* des *Catégories* (2). Depuis lors, malgré de nouvelles recherches, nous n'avons eu connaissance d'aucun autre manuscrit.

F Le *Codice Orientale Laurenziano* CLXXX, 54 de la Bibliothèque Laurentienne de Florence [= *F*] a été longuement décrit par Fausto Lasinio (3). Il contient les *Talḫīṣ* d'Averroès relatifs aux divers Livres du soi-disant *Organon* d'Aristote (4). C'est un beau volume de

(1) Le mot « Paraphrase » est ainsi défini par le *Dictionnaire de l'Académie française*, 7e édition (Paris, 1884) : « Explication plus étendue que le texte, ou que la simple traduction du texte ».

(2) M. BOUYGES, S. J., *Notes sur les Philosophes arabes connus des Latins au Moyen Age* : V. Inventaire des textes arabes d'Averroès [*Mélanges de l'Université Saint-Joseph*, Beyrouth, tome VIII, fasc. 1 (1922)], nos 5, 6, 10 et 11.

(3) *Il Commento medio di Averroe alla Poetica di Aristotele*, Parte Ia (Pisa, 1872), p. VII et suiv., et p. 1-6. — L'auteur reproduit les premières et les dernières lignes pour chacun des traités.

(4) Ne pas tenir compte de l'indication du Catalogue d'Et. Evode Assémani (Florence, 1742), p. 325, d'après lequel le manuscrit contiendrait aussi des طبيعيات d'Averroès.

208 feuillets (1) mesurant $0^m, 335 \times 0^m, 240$. Belle écriture maghrébine, où les points diacritiques font parfois défaut, mais où ne sont pas rares les signes souscrits distinguant les ـِ et les ـٍ. La partie écrite des pages complètes occupe un champ de $0^m, 26 \times 0^m, 17$ et compte régulièrement 35 lignes. La copie, très soignée, n'est pas datée. E. Renan (2) et, après lui, F. Lasinio (3) la considèrent comme remontant au XIVme siècle. Je ne crois pas qu'elle soit plus récente.

Le volume, qui porte le timbre des Grands-ducs de Toscane, avec la légende *Bibl. Cæs. Med. Palat.*, était déjà dans la *Bibliotheca Palatina* à l'époque d'Etienne Evode [dit] Assémani (m. 1782), qui le décrit, assez négligemment d'ailleurs, dans son Catalogue (4), et à l'époque d'Antonio Magliabecchi (m. 1714),qui en énumère avec exactitude les diverses parties (5). C'est probablement lui qui, suivant l'heureuse conjecture de F. Lasinio (6), figurait sur certaines listes d'ouvrages arabes à publier, dressées par Giovani Battista Raimondi [m. vers 1610], directeur de l'Imprimerie orientale des Médicis. Peut-être aurait-il été apporté d'Orient, car c'est là surtout que le noble fondateur de l'entreprise, le cardinal Ferdinand de Médicis (m. 1609), faisait rechercher les manuscrits (7). Auparavant, il aurait eu comme propriétaire, entre autres, un certain Abou'l-Hasan, dont les noms sont écrits, en écriture maghrébine, sur la première page (8). Ajoutons enfin que Renan, ayant admiré ce manuscrit, en 1850, au cours d'une mission scientifique, le signalait dans son Rapport au Ministre de l'Instruction publique (9).

La *Paraphrase des Catégories* est en tête du volume et occupe

---

(1) F. Lasinio fait observer (*op. cit.*, p. XI, note) que les deux premiers feuillets, foliotés au recto et au verso, portent les n°s 1-2, 3-4, mais qu'en revanche deux feuillets (entre 11 et 12, puis entre 127 et 128) ne sont pas foliotés.

(2) *Averroès et l'Averroïsme*, 3e édit., p. 81.

(3) *Il Comm. med. di Averroe alla Poetica*, P. I, p. XI, note.

(4) *Bibliothecæ Mediceæ Laurentianæ et Palatinæ Codicum MSS. Orientalium Catalogus* : Stephanus Evodius Assemanus, archiep. Apameæ recensuit (Florentiæ, 1742), p. 325.

(5) Dans le Catalogue succinct qu'il laissa manuscrit et que publia J. G. Schelhorn dans les *Amoenitates literariæ*, Tom. tert. (Francofurti et Lipsiæ..., 1725) : voir p. 121 [= 221], n° 53 des ouvrages philosophiques.

(6) *Il comm. med. di Averr. alla Poetica*, P. I, p. VIII-IX.

(7) Voir Tiraboschi, *Storia della Letteratura italiana*, 2da ed. modenese, Tom. VII, part. I (Modène, 1791), p. 221.

(8) F. Lasinio, *op. cit.*, p. X, n. 1, écrit : « Nel f. 1^a^ in alto subito (dopo poche parole arabe che, per essere ivi guasto il *Cod.*, si leggon solo in parte) vedesi, in caratteri moghrebini (di mano di chi quivi appresso fece la lista dei libri contenuti nel nostro Ms.), in quattro linee, cio che riporto nella grafia del *Cod.*, sebbene più volte e in più modi erri chi lo scrisse : صار ملك لابي الحسن علي ابوا الحجّاج يوسف ابا محمّد / عبد الله المرحوم ابي الحجّاج يوسف ابوا العباس / احمد ابو ? يحيي ? الراجين لرحمة الله تملي ورظوانه علا الله / عنهم وعن جميع الناس العالمين لمرضات الله

(9) Rapport daté de Juillet 1850 et imprimé en 1855 dans les *Archives des Missions scientif. et littér....* pour l'année 1850, p. 388. — Voir plus haut, p. VI.

vingt pages (1). Des corrections et des variantes ou additions sont indiquées dans les marges (2). Elles sont de plusieurs mains [F^2, F^3].

A défaut du manuscrit lui-même, que je n'ai pu examiner que rapidement, j'ai eu à ma disposition de bonnes photographies ($0^m,18 \times 0^m,24$ pour chaque page), collationnées et revues à loisir durant tout le cours de mon travail.

L Le manuscrit arabe « Cod. 1691 » (olim 2073) de l'Université de Leyde [= *L*] a été sommairement décrit par M. J. de Goeje dans le vol. V du *Catalogus Codicum orientalium Bibliothecæ Academiæ Lugduno-Batavæ* (1873), p. 323, où il figure sous le n° MMDCCCXX, parmi les « Codices nuper acquisiti ». C'est un exemplaire, en belle écriture maghrébine lui aussi, du même groupe de *Paraphrases* d'Averroès que celui qui est contenu dans le manuscrit *F*, de Florence, dont nous venons de parler.

Ce manuscrit *L* a appartenu aux Jésuites de Paris, avant la suppression de la Compagnie de Jésus en France (1762-8), comme en témoigne la note suivante écrite au recto du premier feuillet : « Paraphé au désir de l'arrest du 5 Juillet 1763 — Mesnil » (3). Il se trouvait dans la bibliothèque du Collège de Clermont, à Paris (4). Auparavant il avait appartenu à Postel, dont il porte le nom : « Sum Postelli Mathe... Professoris Regii ». On sait que l'orientaliste Guillaume Postel (m. 1581) fit plusieurs voyages en Orient, d'où il rapporta des manuscrits. Au nombre de ceux-ci il en était un qui, de fait, à en juger par la sommaire description qu'en donne Huet (5), était semblable au nôtre. Antérieurement, il avait sans doute appartenu à des Israélites, comme l'indiquent et le titre hébraïque du volume (6) et les noms propres juifs qui se lisent aux alentours de ce titre : قلوسموس — ... יהודה — نتان . . . يهوذا ; etc. Les titres grecs semblent postérieurs. Le titre arabe تلخيص المنطق semble également moins ancien.

---

(1) Les débuts des pages de *F* correspondent aux pages et lignes suivantes de notre édition : — *F* 2 : p. 3,1 ; — 3 : p. $8,10^{11}$; — 4 : p. $14,3^{1}$; — 5^r : p. $20,10^{4}$; — 5^v : p. $26,1^{4}$; — 6^r : p. $31,6^{6}$; — 6^v : p. $39,2^{13}$; — 7^r : p. $45,5^{18}$; — 7^v : p. $51,14^{32}$; — 8^r : p. $58,2^{55}$; — 8^v : p. $63,2^{16}$; — 9^r : p. $69,9^{5}$; — 9^v : p. $75,3^{4}$; — 10^r : p. $81,3^{18}$; — 10^v : p. $87,5^{11}$; — 11^r : p. $94,1^{4}$; — 11^v : p. $100,10^{4}$; — [11 bis]^r : p. $106,2^{16}$; — [11 bis]^v : p. $112,6^{12}$; — 12^r : p. $118,8^{30}$. — Sur les anomalies de la foliotation voir plus haut, p. xv, n. 1.

(2) L'une de ces notes semble avoir été prise à un manuscrit en lettres hébraïques : voir p. 47, 9^{41}.

(3) Gabriel-Jacques Mesnil, avocat, fut l'un des greffiers qui travaillèrent, en 1763, à inventorier les manuscrits pris aux diverses maisons des Jésuites de Paris. Voir dans le tome 88 des *Études* (Revue bi-mensuelle, Paris, 1901) l'article du R. P. Joseph Brucker, S. J., sur *les Manuscrits des Jésuites de Paris*, p. 507.

(4) Cf. *Catalogus Manuscriptorum Codicum Collegii Claromontani*, quem excipit *Catalogus MSSum Domus professæ parisiensis* (Parisiis, in Palatio, apud Saugrain..., Leclerc..., 1764), p. 9, n° xxx.

(5) PETRI DANIELIS HUETII *De interpretatione libri duo* (Hagæ-Comitis, 1683), p. 185.

(6) Ce titre est écrit trois fois, en des écritures différentes : ספר ההגיון ספר ההגיון לבן רשד — ספר ההגיון הגדול לאבן רשד — הגדול לבן רשד

Dans ce beau manuscrit, qui mesure $0^m, 254 \times 0^m, 180$, dont $0^m, 215 \times 0^m, 135$ pour la partie écrite, la *Paraphrase des Catégories* occupe 21 pages de 31 lignes chacune (1). Les voyelles ne sont pas rares. Il y a quelques notes marginales arabes, surtout au début. Dans les premières pages, un annotateur a écrit, çà et là, près de certains mots arabes, les mots grecs correspondants.

Nous avons étudié non le manuscrit lui-même, mais de bonnes photographies ($0,20 \times 0,40$ pour deux pages) qui ont été constamment à notre disposition.

Le manuscrit arabe n° 4076 (n° 9 de la section المنطق وآداب البحث) *C* de la Bibliothèque Égyptienne du Caire [= *C*] contient des *Paraphrases* d'Averroès sur quatre Livres de l'Organon : *Catégories, Herméneia, Premiers Analytiques, Derniers Analytiques* (2). Le volume, tout entier de la même main, a été terminé au mois de Mouḥarram 1177 H. [1763] par Mouḥammad Mou'min ibn Mouḥammad Mouḥammad Ḥousayn az-Zāriy (ou, si l'on veut, ar-Rāziy, comme on lit dans les Catalogues imprimés). Il mesure $0^m, 195 \times 0^m, 110$, dont les lignes occupent $0^m, 145 \times 0^m, 065$. Écriture orientale vulgaire.

Ce manuscrit semblerait, d'après une note qui se lit dans l'angle supérieur gauche de la première page, avoir été, jadis, dans la ville d'Ispahan. — C'est lui qu'avait en vue le cheikh damasquin Tâhir Al-Djazâ'iriy (1851-1920) lorsque, dans une Liste de مخطوطات نادرة qu'a publiée l'ancienne Revue arabe المقتبس (3), il signalait sous le n° 1, comme digne d'être édité : تلخيص كتب ارسطو الاربعة وهي المقولات والقضايا والقياس والبرهان لابن رشد

La Paraphrase des *Catégories* occupe les 27 premiers feuillets (4),

---

(1) Les débuts des pages coïncident avec les pages et lignes suivantes de notre édition : — *L* 1^v : p. 3,1 ; — 2^r : p. 9,3^{14} ; — 2^v : p. 15,9^{13} ; — 3^r : p. 21,4^{10} ; —3^v : p. 26,9^7 ; — 4^r : p. 32,7^5 ; — 4^v : p. 38,11^4 ; — 5^r : p. 45,4^{17} ; —5^v : p. 51,6^{21} ; —6^r : p. 57,2^{38} ; —6^v : p. 62,3^6 ; — 7^r : p. 67,6^6 ; —7^v : p. 72,9^{26} ; — 8^r : p. 78,6^{32} ; —8^v : p. 84,5^7 ; — 9^r : p. 92,2^2 ; —9^v : p. 97,5^{11} ; —10^r : p. 103,2^{23} ; —10^v : p. 108,2^9 ; —11^r : p. 113,5^{29} ; —11^v : p. 119,7^{31}.

(2) Le titre تلخيص كتب ارسطو المنطقية لابن رشد وهى اربعة كتب, que porte le manuscrit, n'est pas de la main du copiste. Encore moins celui qu'indiquent les Catalogues officiels imprimés de la Bibliothèque (تلخيص كتب ارسطو الاربعة) : soit le Catalogue فهرست الكتب العربيه المحفوظة بالكتبخانه الخديويه, t. VI (1308 H. [1890]), p. 52, soit le Catalogue فهرس الكتب العربية الموجودة بالدار : دار الكتب المصرية لغاية سنة ١٩٢١, tome I (1342 H. = 1924), p. 225. — Voir notre *Inventaire*, n° 10.

(3) « *Al Moktabas*, Revue mensuelle littéraire, scientifique et sociologique, paraissant au Caire (Rédacteur-Propriétaire Mohammed Kurd-Ali), Tome II, 1907 » : p. 599-603.

(4) Les pages de *C* débutent aux pages et lignes suivantes de notre édition : — *C* 1^v : p. 3,1 ; — 2^r : p. 5,10^9 ; 2^v : p. 7,7^{17} ; — 3^r : p. 9,7^{19} ; 3^v : p. 11,10^9 ; — 4^r : p. 13,16^{21} ; 4^v : p. 16,7^{23} ; — 5^r : p. 18,6^7 ; 5^v : p. 20,6^{28} ; — 6^r : p. 22,8^{15} ; 6^v : p. 24, 10^5 ; — 7^r : p. 26, 10^8 ; 7^v : p. 28, 10^{15} ; — 8^r : p. 30, 10^{20} ; 8^v : p. 34, 1^9 ; — 9^r : p. 36,4^{28} ; 9^v : p. 39,1^9 ; — 10^r : p. 41,5^9 ; 10^v : p. 43,4^9 ; — 11^r : p. 45,4^{15} ;

avec une moyenne de 20 lignes par page. Foliotation moderne.

Bien que cet exemplaire soit beaucoup moins ancien et beaucoup moins correct que les deux manuscrits maghrébins *F* et *L*, son origine orientale lui donnait une particulière valeur pour le contrôle du texte. Nous l'avons collationné directement, et en entier, avec *E*, c'est-à-dire avec une copie de *L*.

On rencontre çà et là, dans *C*, des annotations ou corrections écrites au crayon. Nous n'en avons pas tenu compte.

D La Bibliothèque Égyptienne du Caire possède un second exemplaire, qui est un double [= *D*] de *C*. Ses deux volumes portent le n° 246 de la section حكمة وفلسفة. Copié aux frais de la Bibliothèque, il a été terminé le vendredi 1er Raǵab 1336 H. [12 Avril 1918]. — Il n'a pour nous aucune valeur indépendante de *C*, car, parmi les améliorations de texte constatées çà et là, aucune ne nous a semblé dériver d'un autre exemplaire de la *Paraphrase des Catégories*. Nous avons donc laissé de côté ce manuscrit *D* (1).

E Une copie de *L*, ou plus exactement de sa photographie, a été faite, en 1921, par un Égyptien lettré [= *E*]. C'est avec elle que j'ai fait les divers collationnements de manuscrits, au cours de mon travail.

*** Deux exemplaires manuscrits du soi-disant تلخيص كتب ارسطاطاليس الاربعة d'Averroès sont mentionnés en compagnie de notre manuscrit *D* par un récent Catalogue officiel de la Bibliothèque Égyptienne (2). Ce seraient ceux qui portent les cotes 211 et 5 de la section الحكمة والفلسفة. Mais il y a là une confusion. Le manuscrit coté 5 contient, en réalité, les Paraphrases d'Averroès à des ouvrages d'Aristote sur les Sciences physiques, conformément à la description qui est donnée dans l'ancien Catalogue (3) ou dans notre *Inventaire*, n° 15. Quant au manuscrit coté 211, ce n'est qu'une copie récente, un « double » du n° 5 : cf. notre *Inventaire*, n° 17.

11v : p. 47,1[32] ;— 12r : p. 48,10[3] ; 12v : p. 51,7[23] ;— 13r : p. 53,4[19] ; 13v : p. 55,10[16] ; —14r : p. 57,9[32] ; 14v : p. 59,7[17] ;—15r : p. 61,6[2] ; 15v : p. 62,12[12] ;—16r : p. 64,10[13] ; 16v : p. 67,5[4] ; — 17r : p. 70,3[11] ; 17v : p. 72,8[25] ; — 18r : p. 75,6[7] ; 18v : p. 77,9[19] ; —19r : p. 80,7[7] ; 19v : p. 82,9[11] ; — 20r : p. 85,4[17] ; 20v : p. 87,6[13] ; — 21r : p. 92,1[1] ; 21v : p. 93,12[23] ; —22r : p. 96,6[17] ; 22v : p. 98,9[2] : —23r : p. 101,6[12] ; 23v : p. 103,8[31] ; —24r : p. 105,10[13] ; 24v : p. 107,10[4] ;—25r : p. 110,3[9] ; 25v : p. 112,9[18] ;—26r : p. 115, 6[23] ; 26v : p. 118,3[19] ; — 27r : p. 120,2[27] ; 27v : p. 122,2[13].

(1) C'est le n° 11 de notre *Inventaire*.

(2) دار الكتب المصرية : فهرس الكتب العربية الموجودة بالدار لغاية سنة ١٩٢١ وملحق . . . tome I (1342 H. = 1924), p. 246.

(3) فهرست الكتب العربيه المحفوظة بالكتبخانه الخديوية, tome VI (1308 H. [1890]), p. 90.

2. *Manuscrits hébreux.*

Le *Talḫīṣ du Kitāb al-Maqoūlāt* faisait partie du groupe de *Paraphrases* d'Averroès relatives à l'Organon (1) que traduisit en hébreu Jacob ben Abba-Mari Anatolio, un Juif provençal qui alla s'établir à Naples (2). L'ancienneté de cette version, dont l'ensemble fut terminé en 1232, nous la recommandait.

Parmi les nombreux exemplaires conservés dans les Bibliothèques, *h* nous avons choisi le manuscrit hébreu [= *h*] qui porte le n° 925 = Ancien fonds 304, à la Bibliothèque Nationale de Paris, et que le Catalogue (Paris, 1866) caractérisait ainsi, p. 162 a : « Très belle écriture... Vélin... XIVme s. ». Le ספר המאמרות ou [*Paraphrase du*] « Livre des Catégories » y occupe les pages 54^r^-67^v^, avec une moyenne de 30 lignes par page. — Une photographie de *h* a été collationnée avec le texte arabe déjà établi pour notre édition et avec l'Apparat critique déjà rédigé à l'aide des manuscrits arabes *C*, *F*, *L*. Ce contrôle a tourné à l'avantage de *L*, sur lequel s'étaient déjà portées nos préférences.

De la même traduction nous avons consulté un second exemplaire *i* [*i*] : le manuscrit hébreu *Plut.* LXXXVIII, *cod.* 32 de la Laurentienne de Florence, lequel, d'après le Catalogue de Biscioni (1752), remonte au XVe siècle. Le ספר המאמרות ou [*Paraphrase du*] « Livre des Catégories » y occupe 47 pages (14^r^ - 37^r^) mesurant 0^m^, 205 × 0^m^, 145 et comptant 27 lignes de 0^m^, 08. — Nous nous sommes assuré, à l'aide de ce manuscrit, que certaines particularités de *h*, et notamment une lacune de sept lignes (p. 106, 3[17]-10), ne provenaient pas de l'archétype de la traduction hébraïque ; mais nous n'avons pas fait de collationnement proprement dit.

Lévi ben Gerson (1288-1344) a commenté la traduction hébraïque de Jacob ben Abba-Mari ; mais, d'après le célèbre bibliographe juif M. Steinschneider (3), très vraisemblablement Lévi ne savait pas l'arabe. Malgré cela, nous n'avons pas voulu négliger un commentaire

---

(1) Les Paraphrases de l'Isagoge, des Catégories, de l'Herméneia, des Premiers Analytiques et des Derniers Analytiques.

(2) Voir RENAN, *op. cit.*, p. 188. — *The Jewish Encyclopedia*, vol. I (New York and London, 1907), p. 562-564, consacre quatre colonnes à ce célèbre traducteur, qu'elle appelle : ANATOLIO (ANATOLI, ANTOLI, or BEN ANATOLIO), JACOB BEN ABBA MARI BEN SIMSON (SIMEON ; sometimes corrupted into *Abtalion*). Il aurait vécu en 1194-1256. — Cf. *Histoire littéraire de la France*, tome XXVII (Paris, 1877), p. 580-589.

(3) *Die hebræischen Uebersetzungen des Mittelalters* (Berlin, 1893). p. 66.

qui jadis a joui d'une certaine notoriété, et dont une traduction latine a été imprimée au XVIe siècle.

g Le manuscrit hébreu 958 = Orat. 99 de la Bibliothèque Nationale de Paris n'a été choisi par nous comme représentant le commentaire du Gersonide [= *g*] que parce qu'il nous était plus accessible. Le ביאור ספר המאמרות ou «Commentaire [de la *Paraphrase*] du Livre des Catégories » y occupe les pages 14[r],10 à 35[r],2, avec une moyenne de 26 lignes par page et 12 ou 13 mots par ligne (1). Du texte de la Paraphrase, ou plus exactement de sa traduction hébraïque, on ne trouve guère reproduits que les quelques premiers mots de chaque paragraphe. — Ce manuscrit a été consulté à loisir, par l'intermédiaire d'une photographie ; mais, bien que ses lectures soient parfois préférables à celles de *h*, le profit a été à peu près nul.

D'autres ouvrages hébreux furent composés pour expliquer, dans sa forme hébraïque, la *Paraphrase* d'Averroès sur les *Catégories* (2). Nous les avons négligés.

3. *Traductions latines.*

Le texte fourni par nos bons manuscrits arabes et contrôlé par les manuscrits hébraïques n'avait pas grand'chose à attendre des traductions latines. Nous avons tenu, cependant, à en faire l'examen requis par le but général de la *Bibliotheca arabica scholasticorum.*

Ancienne traduction latine anonyme.

ÉDITIONS. — Parmi les éditions latines des Œuvres d'Aristote-Averroès, nous avons surtout examiné l'édition lyonnaise de 1542
j « apud Iacobum Iunctam » [= *j*]. Le *Liber Prædicamentorum Aristotelis cum commentariis Averrois* occupe, dans le premier volume, les feuillets 16 - 43 a (3). Deux types de caractères d'imprimerie y sont employés : l'un, plus gros, pour le texte des *Catégories* ou « Prédicaments » ; l'autre, plus petit, pour le commentaire. Le second seul correspond à notre Paraphrase, le texte des *Catégories* étant celui qui est attribué à Boèce, comme l'indiquent d'autres éditions. Texte et commentaire sont divisés en seize fragments inégaux intercalés les uns

---

(1) Les pages 26[r],14 à 31[v],20 sont consacrées aux quatre dernières catégories, qu'Averroès, après Aristote, s'est dispensé de développer à la fin de la deuxième partie (p. 90).

(2) Voir M. STEINSCHNEIDER, *op. cit.*, p. 65 et suiv.

(3) Ce dernier feuillet porte, par erreur, le numéro 34. — Chaque feuillet compte quatre colonnes, de 40 à 48 lignes chacune.

dans les autres, les chapitres du texte étant suivis de la partie du commentaire qui s'y rapporte plus ou moins exactement(1). Ressoudés ensemble, les morceaux imprimés en petits caractères équivalent exactement à notre Paraphrase arabe (2).

Cette traduction latine a été intégralement comparée, par nous, avec les résultats combinés des collationnements de nos manuscrits arabes et hébreux. Mais comme elle nous a paru influencée par les traductions latines antérieures du *Livre des Catégories*, le résultat a été médiocre pour le contrôle des détails de l'original arabe (3). En revanche, la garantie procurée à l'ensemble n'était pas à dédaigner.

Dans les marges de l'édition *j* sont signalées des variantes [= *j**], dont quelques-unes peuvent paraître dériver de l'arabe. — Ces dernières seules ont retenu notre attention.

C'est dans la deuxième grande édition incunable des Œuvres d'Aristote-Averroès, préparée par Nicolet [= *n*], professeur à Padoue (4), que fut imprimé pour la première fois, à Venise, en 1483, le « Commentum Auerois super librum predicamentorum Aristotelis », qui est notre *Paraphrase* du Livre des Catégories. Les éditions subséquentes le reproduisirent (5). — Une fois constatée l'identité substantielle de cette traduction latine avec celle que nous avions collationnée *n*

---

(1) L'éditeur est particulièrement embarrassé pour placer les analyses qu'Averroès met en tête de chaque grande division.

(2) Les débuts des seize fragments du commentaire correspondent aux pages et lignes suivantes de notre édition : — « Intentio in hoc sermone...» 3,2 ; — « Eorum quæ sunt... » 7,10 ; — « Quando autem prædicatur... » 10,5 ; — « Genera diversa... » 11,2 ; — « Dictiones vero simplices... » 12,4 ; — « Pars secunda... » 14,1 ; — Divisio secunda partis secundæ... » 37,1 ; — « Divisio tertia... » 50,1 ; — « Divisio quarta... » 69,1 ; — « Divisio quinta... » 89,1 ; — « Divisio sexta... » 90,1 ; — « Pars tertia... » 91,1 ; — « Pars secunda. Sermo in priore... » 111,1 ; — « Sermo in simul... » 114,1 ; — « Sermo in motu... » 117,1 ; « Sermo in habere... » 121, 1.

(3) Cette traduction latine a été faite, croyons-nous, d'après un original arabe. Nous n'oserions, il est vrai, entreprendre de démontrer positivement que le texte latin, par lui seul, exclut l'hypothèse d'un intermédiaire hébraïque. Mais cette hypothèse, que rien ne suggère, est contredite par quelques faits.

(4) « ... peroptime castigatos per eximium virum dominum Nicoletum artium liberalium ac medicine professorem in almo gymnasio patauino pro nunc legentem ».

(5) A noter que ces anciennes éditions diffèrent les unes des autres par la disposition typographique : dans la splendide édition de 1483 le « Commentum » est d'un seul tenant, comme aussi le Livre des Catégories ; dans celle de 1489 il encadre le Livre des Catégories ; dans celle de 1516 et dans plusieurs autres il est, comme dans *j*, fragmenté, et chaque fragment précédé de la partie correspondante du Livre des Catégories. D'où l'on voit que les éditeurs ont progressivement modifié l'aspect initial de la traduction latine de la *Paraphrase*, lequel répondait assez bien à celui qu'a le *talkhiṣ* dans les manuscrits arabes.

dans *j*, c'est-à-dire dans l'édition de 1542, nous nous sommes abstenu de toute nouvelle comparaison avec le texte arabe.

v Une dernière réédition fut faite à Venise [= *v*] en 1560 (1), dans le tome I des *Omnia opera Aristotelis... Averrois commentarii*, sous le titre de « Aristotelis Stagiritæ ... Prædicamenta, Boetio Severino interprete, cum Auerrois Cordubensis expositione ». Le nouvel éditeur, Zacharias Zenari, introduisit des sommaires, opéra quelques changements dans les titres et sous-titres, et fit quelques corrections dans le texte. Mais la comparaison attentive de huit pages avec les pages correspondantes de *j* nous a convaincu que ces modifications, même lorsqu'elles rejoignent le sens de notre texte arabe, ce qui n'est pas toujours le cas, n'ont, pour le contrôle de ce texte arabe, aucune valeur véritable. Nous avons donc négligé cette édition de 1560.

k MANUSCRIT. — Les auteurs qui se sont spécialement occupés des traductions latines d'ouvrages philosophiques arabes ne signalaient pas jusqu'ici de manuscrit pour notre *Talḫīṣ*. Mais il en existe au moins un : le codex I. III. 6. de la Biblioteca Nazionale de Florence [= *k*], lequel, d'après Mgr M. Grabmann, remonte au XIVe siècle (2). C'est un grand codex en parchemin, de 0^m, 395 × 0^m, 25, à deux colonnes. Il appartint jadis au Couvent dominicain de Saint-Marc, à Florence, auquel le donna « Magnificus vir Cosmas Johannis de Medicis civis clarissimus florentinus » [1389-1464]. Le *Commentum Averrois super libro Predicamentorum Aristotelis* y occupe six pages et demie (f. 2^v^, *a* — 5^v^, *a*), dont chaque colonne pleine mesure 0^m, 308 × 0^m, 087 et compte 80 lignes. Nous n'avons pas aperçu de nom de traducteur (3). — Nous nous sommes assuré de l'identité substantielle du texte avec celui que nous avions déjà collationné dans l'édition *j* de 1542 ; mais nous avons, de parti pris, borné là notre étude.

Traduction de J. Mantino.

m C'est une nouvelle traduction latine, attribuée à Jacob Mantino (m. 1549), qui a été publiée par les Juntes dans leur grande édition d'Aristote-Averroès (Venise, 1550-1552), au tome Ier, sous le titre de

---

(1) Dix ans auparavant, en 1550, avait paru la traduction latine de Jacob Mantino [= *m*], dont nous parlerons bientôt.

(2) M. GRABMANN, *Studien über den Averroisten Taddeo da Parma* (ca 1320), dans *Mélanges Mandonnet*, t. II (Paris, J. Vrin, 1930), p. 333.

(3) Dans son Mémoire sur le traducteur Hermann l'Allemand, m. 1272 (*Revue de l'Histoire des Religions*, t. XLIV, 1901) G.-H. Luquet écrivait, p. 414, qu'il n'y a aucune raison d'attribuer à Hermann une traduction complète de l'*Organon*. — En ce qui concerne la traduction de la *Paraphrase des Catégories* la question devrait être étudiée de nouveau.

Expositio in librum Predicamentorum [= *m*] — puis a été réimprimée dans les éditions de 1562 et de 1573. — Cette traduction latine diffère de la précédente moins par les variantes qu'elle suppose dans un texte arabe que par la terminologie du nouveau traducteur. En comparant quelques pages avec notre manuscrit hébreu *h*, nous nous sommes convaincu qu'elle suivait assez fidèlement la version hébraïque d'Anatolio. Nous l'avons dès lors négligée, puisque nous avions déjà exploité les ressources de cette version hébraïque.

Dans l'édition de 1550-1552, non dans les autres, les Juntes ont imprimé une traduction latine du Commentaire hébreu de Lévi ben-Gerson, faite, elle aussi, par Jacob Mantino. — Ayant constaté que cette traduction nous fournirait encore moins de renseignements que l'original hébreu, dont nous avons parlé plus haut (p. xx), nous l'avons négligée.

4. *Documents divers.*

L'orientaliste italien Fausto Lasinio (1831-1914) qui, nous l'avons dit (p. xiv) étudia notre manuscrit *F*, de Florence, publia le début du *Talḫīṣ* des *Catégories*, — vingt-sept lignes — dans la première Série de ses *Studii sopra Averroe* (1). Il leur adjoignit la traduction hébraïque de B. Abba-Mari, prise dans le manuscrit hébreu n° XL, A. I. 14 de la Bibliothèque de l'Université de Turin (2) ; et il les compara avec les traductions latines imprimées en 1560 et 1550-1552. — Ce travail, qui nous fut très utile en son temps, ne pouvait être retenu par nous comme source d'information sur la teneur du texte original, puisqu'il n'utilisait qu'une partie de nos propres documents.

Ibn Ṭoumloūs (m. 620 H. = 1223), dont Miguel Asín a édité et traduit en espagnol le début de l'*Introduction à l'art de la Logique* (3), et que cet arabisant appelle, dans son Prologue, « discípulo de Averroes » (4), ne paraît pas avoir fait aucun emprunt de texte à la *Paraphrase* de son soi-disant maître, dans les pages qui correspondent au contenu des *Catégories*. Il ne nous a fourni, en tout cas, aucun renseignement nouveau sur le texte que nous éditons.

---

(1) Dans l'*Annuario della Società Italiana per gli Studi Orientali*, Anno primo, 1872 (Pubblicato il 6 Aprile 1873, Ermanno Loescher), p. 132-136.

(2) Ce précieux manuscrit a péri dans l'incendie de la Bibliothèque en 1904.

(3) *Introduccion al arte de la Logica por Abentomlus de Alcira*. Texto arabe y traduccion espanola por Miguel Asin. Fasciculo I : *Categorias*. — *Interpretacion* (Madrid, 1916. — Junta para ampliacion de estudios e investigaciones cientificas. Centro de Estudios historicos).

(4) *Op. cit.*, p. ix.

Nos recherches dans les autres ouvrages de logique rédigés en arabe ne nous ont fait découvrir aucune citation de la *Paraphrase* d'Averroès. Nous n'avons rien trouvé d'utile, notamment, dans le نيل السعادات فى علم المقولات œuvre d'un maghrébin établi en Égypte et mort en 1176 H. [1763] العلامة السيد محمد الحسيني الاندلسي البليدي (C. BROCKELMANN, *Gesch. d. arab. Litterat.*, II, 1902, p. 331). — Notre texte n'avait pas besoin, d'ailleurs, de ces suppléments de contrôle.

Quant au *Kitāb al-Maqoūlāt*, nous voulons dire la traduction arabe ancienne qui pour le *Livre des Catégories* est aujourd'hui à notre disposition, et dont nous décrirons bientôt les manuscrits (p. XXIX suiv.), nous avons soigneusement comparé avec lui la Paraphrase. — La méthode d'Averroès étant telle que nous l'avons décrite plus haut (p. XI), nous ne pouvions considérer le *Kitāb* comme un véritable témoin de ce qu'a écrit le commentateur. Cependant, lorsque des détails du texte de la Paraphrase, mots ou arrangements de mots, après nous avoir surpris par leur étrangeté, étaient retrouvés dans le *Kitāb*, celui-ci prenait une véritable valeur documentaire.

Disons enfin que le rapide examen que nous avons fait d'ouvrages arabes ayant commenté de plus ou moins près le *Livre des Catégories*, antérieurement au *Talḫīṣ* d'Averroès, nous a seulement permis de constater l'originalité de ce dernier.

5. *Classement généalogique.*

Evitant de nous attarder sur les connexions qui, du point de vue du texte arabe, sont accessoires, nous indiquerons brièvement quelle parenté nous croyons reconnaître entre les documents ci-dessus énumérés.

E, nous l'avons dit (p. XVIII), n'est qu'une copie d'une photographie de *L*.

L ne saurait être considéré comme une copie de *F*, même si celui-ci était plus ancien : parce que *L* est seul à numéroter les chapitres à l'aide des lettres numérales, ce qui est une méthode archaïque ; et parce que le texte de *F* ou *F* - *F** n'aurait pu, en certaines pages (19,4^{10}-20,8 ; 66,2^{35}-67^{1} ; ...), donner naissance à celui de *L*.

F, à son tour, n'est pas une copie de *L*, car il a des passages absents de *L* (11,10^{10}-12,2 ; 20, 3^{20}-8 ; 88, 3-8), et il omet deux titres de chapitres (p. 108, 8 et 109, 8), ce qui s'expliquerait mal si le modèle de *F* avait été matériellement identique à *L*.

F est à placer loin de *L*, parce qu'il se sépare de l'ensemble de nos documents dans des cas relativement nombreux : tantôt des omissions

(13, 4^{20} ; 29, 7^{23} ; 37, 1^{4} ; 46, 6^{25}) et tantôt des additions (51, 13^{31} ; 53,1^{13} ; 88, 3-8).

D est une copie moderne de *C* (voir p. XVIII).

C n'est pas une simple copie de *L*, puisqu'il a des passages absents de *L* (11,10^{10}-12,2 ; 20, 3-8).

C n'est pas, non plus, une copie de *F*, puisqu'il a des passages absents de *F* (19,4^{10}-20,3^{20} ; 47,9^{11}-48,2).

C est placé entre *L* et *F* parce que son texte, où ne sont pas rares les lectures d'origine secondaire (50, 8^{5} ; 63, 10^{25} ; 70, 17^{22} ; 91) ou composites (56, 2^{21} ; 66, 3-15 ; 19, 4^{10}-20, 8), se rattache aux deux : p. 39, 1^{8} il cumule deux leçons différentes de *F* et de *L* ; p. 66, 12^{52} il reproduit comme dittographie des mots qui, en *L*, sont placés en marge pour combler une lacune.

C est à rapprocher davantage de *F*, parce que *C* et *F* sont d'accord contre *L* en des cas remarquables : additions (11, 10^{10} à 12, 2 ; 23, 7^{20} ; 37, 12^{9} ; 40, 1^{22} ; 54, 9^{8}) ou variantes (99, 3^{8} ; 108, 9^{3}).

m, comme nous l'avons dit (p. XXIII), dépend d'une version hébraïque de type *h-i*.

[^{a}h], c'est-à-dire l'archétype hébreu de *h*, est à placer du côté de *L*, parce que dans quelques cas importants *h* est d'accord avec *L*, soit contre *F* (88, 3-8), soit contre *C-F* (20, 3-8 ; 23, 7^{20} ; 37, 12^{9} ; 40, 1^{22}).

[^{a}j], archétype latin de *v-j-n-k*, est à placer également du côté de *L*, parce que *j* est d'accord avec *L* dans la majorité des cas où *L* s'oppose à *F* (88, 3-8) ou à *C-F* (20, 3-8 ; 23, 7^{20} ; 40, 1^{22}).

[^{a}j] n'est cependant pas une simple traduction de *L*, car *j* se sépare parfois de *L* pour s'unir soit avec *C* (41, 5-6 ; 76, 6^{24}), soit avec *F* (7,3^{12}), soit avec *C-F* (7, 4^{15} ; 11, 10^{10}-12, 2).

[^{a}h] n'est pas, lui non plus, une simple traduction de *L*, puisque *h* se distingue de *L* par quelques lectures assez caractéristiques qui se retrouvent en *C* (7, 1^{11} ; 41, 5-6).

[^{a}h] et [^{a}j] sont prochement apparentés, car *h* et *j* représentent le même texte arabe en des cas remarquables : non-addition de mots (23, 7^{20}), addition de mots (41, 5^{8} ; 41,6^{10}), non-omission de mots (40,1^{22}), variantes (114, 2^{4}).

[^{a}h] et [^{a}j] ne traduisent cependant pas un modèle arabe absolument identique, car *h* et *j* sont parfois en désaccord : 7, 3^{12} ; 7,4^{15} ; 11, 10^{10}-12, 2 ; 37, 12^{9} ; 70, 3^{12}.

[*H*] et [*J*], c'est-à-dire les exemplaires arabes que traduisent [^{a}h] et [^{a}j], peuvent, ou doivent, tout en étant maintenus dans le voisinage de *L*, être placés du côté de *C*, parce que *h* et *j* rejoignent parfois *C*

(41, 6^{10}) contre *L* et *F* ; et parce que nous savons, d'autre part, que *F* s'isole davantage.

[*H*] a sa place du côté de *L*, et [*J*] du côté de *C*-*F*, à cause de 11, 10^{10}-12, 2.

L-[*H*]-[*J*] forment un groupe parce que *L*, *h*, *j*, souvent d'accord, s'opposent à *C*-*F* dans des cas tels que 20, 3-8 ; 23, 7^{20} ; 40, 1^{22} ; 108, 9^{3}.

Voici donc comment on peut schématiser les relations que nous venons de découvrir entre les témoins du texte de la Paraphrase :

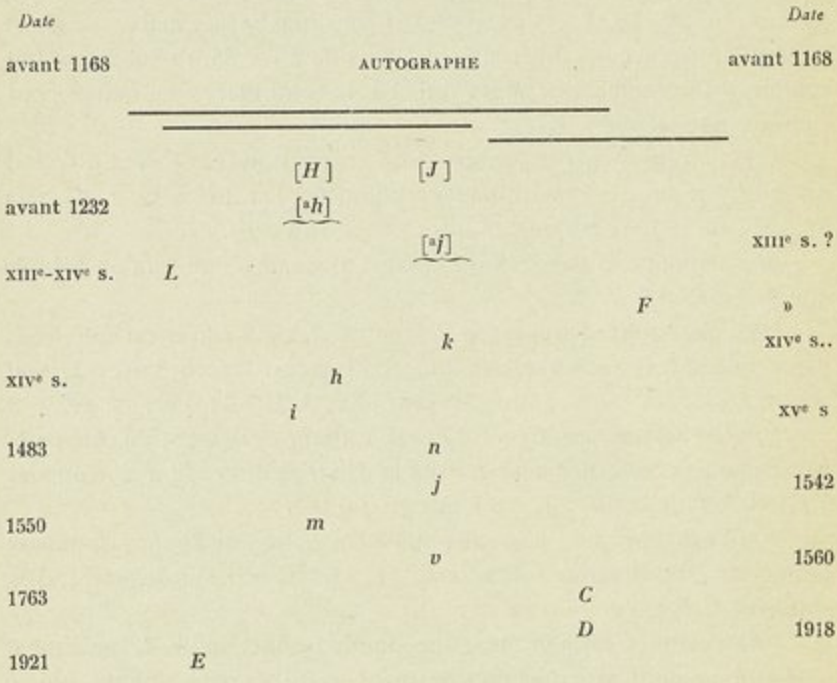

[*H*] et [*J*], tels que nous les connaissons à travers *h* et *j*, ne sauraient représenter pour nous l'archétype du texte. Mais, si on laisse au compte des traducteurs le plus grand nombre possible des erreurs de *h* et de *j* — lesquelles ne figurent pas toutes dans notre Apparat — on doit admettre que [*J*] et surtout [*H*] avaient un très bon texte.

F n'est pas un spécimen du type authentique primitif, car les passages importants où *F* se distingue de *L* apparaissent comme des additions, suppressions ou modifications opérées dans un texte déjà bien établi : voir 11, 10^{10}-12^{2} ; 19, 4^{10}-20, 3^{20} ; 20, 3^{20}-8 ; 52, 7^{5} ; 53, 1^{13} ; 55, 11^{18} ; 66 ; 88, 3-8.

C ne reproduit certainement pas l'archétype : cela résulte de tout

ce que nous avons dit à son sujet. On ne pourrait, non plus, en s'autorisant de certaines bévues de *C* (16, 7^{25}), conjecturer que son modèle était un manuscrit ancien, car les erreurs grossières de *C* sont trop fréquentes pour que la maladresse du copiste n'entre pas en ligne de compte.

L est donc le plus fidèle représentant de la recension originelle à nous transmise par les documents dont nous disposons.

L n'offre cependant pas un texte absolument identique à celui de l'exemplaire prototype officiel, car on y rencontre quelques fautes qui ne peuvent être imputées à l'auteur : 62, 4^{8} ; 64, 8^{9} ; 115, 1^{13}.

Inutile de dire que des contacts eurent lieu, au cours des siècles, entre les diverses traditions manuscrites : l'examen de *C* le fait deviner, et les concordances entre les variantes ou corrections marginales de *F* ou *L* et les autres manuscrits (40, 4^{31} ; 53, 6^{24} ; 66, 3-5 et 66, 11-67,1 ; ...) en sont une preuve vivante.

III. — Le texte du *Kitâb al-Maqoûlât.*

Le *Kitâb al-Maqoûlât*, c'est-à-dire la traduction arabe du *Livre des Catégories*, ne fait pas partie intégrante de l'ouvrage d'Averroès. Il n'y est inclus, en effet, dans aucun des exemplaires arabes ou hébreux de la Paraphrase qui ont été entre nos mains. La plupart des éditions latines mêlent, il est vrai, à la Paraphrase le Livre des Catégories. Mais celui-ci, nous l'avons vu (p. xx), n'est joint à la Paraphrase que de par la volonté des éditeurs latins, lesquels introduisent une traduction latine qui est antérieure de plusieurs siècles à la traduction arabe. Par ailleurs, on ne peut objecter qu'elle remplace, en le complétant, un élément quelconque du *Talkhiç* original, puisque ni le manuscrit latin de Florence (XIVe s.) ni l'édition princeps (1483) n'offrent rien de pareil, et qu'ainsi la tradition manuscrite latine rejoint les traditions hébraïque et arabe. Au reste, la méthode d'Averroès montre bien que dans sa pensée la *Paraphrase* doit se suffire, indépendamment du *Kitâb.*

Nous pouvions donc, sans porter atteinte à l'intégrité matérielle du *Talkhiç*, et sans fausser son vrai caractère, laisser de côté le *Kitâb al-Maqoûlât.* Mais puisque les destinataires de notre volume auraient eu plus de peine que les contemporains d'Averroès à se documenter

sur le *Kitâb*, nous n'avons pas voulu, réduisant notre tâche au strict minimum, nous désintéresser du texte que paraphrasa Averroès.

1. *La traduction arabe paraphrasée par Averroès.*

Averroès ne connut le *Livre des Catégories* qu'à travers l'arabe. La chose est évidente pour qui étudie sa Paraphrase (1). Mais quelle traduction lisait-il ? ou plus exactement quelle traduction est paraphrasée par lui? Il ne donne lui-même là-dessus aucun renseignement. Force nous fut donc d'entreprendre une enquête.

Nous ne nous préoccuperons pas de savoir quel fut le nombre et l'origine des traductions et des recensions de traductions arabes du *Livre des Catégories* avant 1168, date de composition du *Talḫīṣ*. Notre but, en effet, est uniquement de retrouver, si possible, le texte ou le type de texte sous-jacent à la Paraphrase. Nous nous contenterons de montrer par un exemple le sens de la question.

La catégorie ἔχειν (« habere ») est désignée dans la Paraphrase par le mot لَهُ . Or, dans de nombreux écrits philosophiques arabes elle est désignée, et cela dès le IXme siècle, par un terme qui est absent de la Paraphrase, le *maṣdar* مِلْك (2). Peut-être donc n'avons-nous plus à notre disposition, en fait de traductions anciennes des *Catégories*, que des textes autres que celui que nous lisons à travers la Paraphrase.

Les circonstances nous favorisent. La traduction que paraphrasa Averroès est apparue substantiellement identique à celle que depuis longtemps connaissent les orientalistes par l'édition J. T. Zenker (1846), où elle est attribuée à Isḥāq ibn Ḥounayn (3), le traducteur chrétien oriental bien connu [m. 910 ou 911]. Cette identité, vérifiée de bonne heure, et que rien au cours de nos travaux n'est venu démentir, est plus intéressante pour l'histoire de la littérature philosophique arabe que profitable à la critique textuelle. Mais elle est certaine.

---

(1) Averroès parle de la langue grecque (p. 72,8 et p. 81-82) et des Grecs (p. 121,8) ; mais le *Kitâb al-Maqoûlât* nommait déjà la « langue grecque » et les « Grecs » : lignes 442, 443, 447, et 701.

(2) Cf. *Firdausu'l-Hikmat or Paradise of Wisdom of* 'ALI B. RABBAN-AL-TABARI [IXe siècle], edited by M. Z. SIDDIQI (Berlin, Buch-u Kunstdruckerei « Sonne », 1928), p. 73,18 ; IBN-WADHIH qui dicitur AL-JA'QUBI [IXe siècle], *Historiæ*, Pars I, ed. M. TH. HOUTSMA (Leyde, 1883), p. 145, 14 ; AVICENNE [m. 1037], *An-Najât* (Le Caire, 1331 H. [1912]), p. 339, 16 ; ALGAZEL [m. 1111], *Maqâçid al-Falâsifat* (Le Caire, 1331 H. [1912]), p. 99,1.

(3) Les nombreux auteurs qui attribuent à Hounayn, non à son fils Ishâq, une traduction arabe des *Catégories* dépendent, directement ou indirectement, d'anciens historiens ou bibliographes arabes.

La traduction paraphrasée pourrait être une recension différente de celle qu'a éditée Zenker, elle ne pourrait pas être une autre traduction. Trop nombreuses étaient les occasions de discordances entre deux versions arabes du Livre des Catégories pour que l'accord qui existe entre les expressions de la *Paraphrase* et celles du *Kitāb* soit accidentel. Averroès a paraphrasé un texte substantiellement identique à celui qu'a fait connaître l'édition Zenker.

Cette édition, restée unique, ne pouvait suffire, à cause de sa rareté et de ses inexactitudes, aux besoins de nos lecteurs. Nous nous sommes donc décidé à imprimer ici le *Kitāb al-Maqoūlāt*, malgré les raisons contraires auxquelles nous avons fait allusion dans notre Avant-Propos, p. VII-VIII (1).

2. *Nos documents sur le texte de cette traduction.*

Nous avons d'abord utilisé l'édition dont nous venons de parler, la seule existante [= z] :

ARISTOTELIS *Categoriæ* græce, *cum Versione arabica Isaaci Honeini filii et variis lectionibus textus græci e versione arabica ductis* : edidit JULIUS THEODORUS ZENKER, DR. (Lipsiæ, sumtibus Guil. Engelmann, 1846). in 8°, v + 86 + 49 pages (2). z

Cette édition, dont la partie arabe n'a pour base que le manuscrit de Paris *anc. f.* 882 A dont nous parlerons bientôt, a été, pour son auteur et pour d'autres hellénistes, l'occasion d'études comparatives

(1) On sait que la « Philosophisch-historische Klasse» de l' « Akademie der Wissenschaften » de Vienne, en Autriche, a constitué, dès 1897, une Commission spéciale pour l'édition des traductions arabes d'Aristote. Le premier volume publié par ses soins a paru trente ans plus tard, en 1928 : I. *Die arabische Uebersetzung der Poetik des Aristoteles und die Grundlage der Kritik des griechischen Textes*, von Dr. JAROSLAUS TKATSCH : 1. Band (vorgelegt in der Sitzung am 6. Juli 1920). — Dans ses longs Prolégomènes (p. 3-219), le regretté Dr. Tkatsch [m. 4 Nov. 1927] a groupé des renseignements dont beaucoup ne sont pas moins utiles à l'histoire de la traduction arabe des *Catégories* qu'à celle de la *Poétique*.

(2) Ce sont ces quarante-neuf dernières pages qui contiennent le texte arabe. Le début de chacune d'elles correspond aux pages et lignes suivantes de notre édition : — p. 3 : l. 1 ; 4 : l. 11 ; —5 : l. 27 ; 6 : l. 43 ; 7 : l. 57 ; 8 : l. 74 ; 9 : l. 90 ;—10 : l. 106 ; 11: l. 121 ; 12 : l. 137 ; 13 : l. 152 ; 14 : l. 169 ;—15 : l. 183 ; 16 : l. 199 ; 17 : l. 214 ; 18 : l. 230 ; 19 : l. 246 ;—20 : l. 261 ; 21 : l. 276 ; 22 : l. 292 ; 23 : l. 307 ; 24 : l. 321 ;—25 : l. 337 ; 26 : l. 352 ; 27 : l. 368 ; 28 : l. 382 ; 29 : l. 397 ; —30: l. 412 ; 31 : l. 427 ; 32 : l. 443 ; 33 : l. 458 ; 34 : l. 474 ;– 35 : l. 488 ; 36 : l. 502 ; 37 : l. 517 ; 38 : l. 532 ; 39 : l. 548 ;—40 : l. 564 ; 41 : l. 579 ; 42 : l. 595 ; 43 : l. 610 ; 44 : l. 626 ;— 45 : l. 640 ; 46 : l. 654 ; 47 : l. 670 ; 48 : l. 685 ; 49 : l. 700 ; [Notice], p. 3 : l. 708. — Sur les 15-86 pages du texte grec, voir plus bas, p. XXX, n. 1.

intéressantes (1). Elle est d'autant plus méritoire qu'elle a été faite la première, et dans des conditions peu favorables. Mais elle n'a pas résisté à l'examen que comportait notre tâche d'éditeur de la *Paraphrase*.

p Le vénérable manuscrit arabe n° 2346 (anc. fonds 882 A) de la Bibliothèque Nationale de Paris [=p] a été décrit par les orientalistes qui en ont édité des parties, notamment J. T. Zenker, D. Margoliouth (2), Is. Pollak (3) et Jar. Tkatsch (4), ou par ceux qui se sont occupés des traducteurs (5). Il mériterait qu'on lui consacre encore une nouvelle étude ; mais ce n'en est pas ici le lieu. Dans ce beau volume (0^m, 42×0^m, 30), qui est un recueil de traductions arabes des Livres de l'Organon aristotélicien (6), mais n'est pas absolument homogène, le *Kitāb al-Maqoūlāt* est placé actuellement vers le milieu, immédiatement après l'*Introduction* de Porphyre, et occupe les feuillets 157-160, 162-163, 165, 164, 166-178, numérotés en chiffres européens (7). Dans les premières pages, le texte disparaît au milieu d'explications qui l'enserrent ou le pénètrent de toutes parts ; et c'est pour cela, sans

---

(1) C'est sous le texte grec que Zenker a placé ses remarques relatives à la traduction arabe. Ces notes étant dénuées de références au texte de cette dernière, qui occupe la partie droite du volume, nous indiquons ici les lignes de notre édition auxquelles correspondent les débuts de pages du texte grec Zenker :—p. 15: l. 1; 16 : l. 5 ; 17 : l. 13 ; 18 : l. 18 ; 19 : l. 27 ;—20 : l. 34 ; 21 : l. 48 ; 22 : l. 52 ; 23 : l. 56 ; 24 : l. 62 ; — 25 : l. 71 ; 26 : l. 79 ; 27 : l. 86 ; 28 : l. 92 ; 29 : l. 100 ;—30 : l. 107 ; 31 : l. 112 ; 32: l. 124 ; 33: l. 132 ; 34: l. 141 ;—35 : l. 147 ; 36 : l. 154 ; 37 : l. 161 ; 38 : l. 175 ; 39 : l. 180 ;—40 : l. 195 ; 41: l. 201 ; 42 : l. 206 ; 43 : l. 220 ; 44 : l. 233 ;—45 : l. 244 ; 46: l. 247 ; 47 : l. 258 ; 48 : l. 266 ; 49 : l. 269 ; —50: l. 278 ; 51 : l. 294 ; 52 : l. 304 ; 53: l. 319 ; 54: l. 329 ;—55 : l. 339 ; 56: l. 353 ; 57 : l. 363 ; 58 : l. 374 ; 59 : l. 380 ;—60 : l. 391 ; 61: l. 399 ; 62 : l. 413 ; 63 : l. 418 ; 64 : l. 423 ;—65 : l. 429 ; 66 : l. 440 ; 67 : l. 454 ; 68: l. 463 ; 69 : l. 471 ;—70: l. 480 ; 71 : l. 492 ; 72 : l. 506 ; 73 : l. 518 ; 74 : l. 529 ;—75 : l. 542 ; 76: l. 555 ; 77 : l. 571 ; 78 : l. 587 ; 79 : l. 601 ;—80 : l. 616 ; 81 : l. 632 ; 82 : l. 639 ; 83: l. 653 ; 84 : l. 661 ; —85 : l. 674 ; 86 : l. 692.

(2) *Analecta orientalia ad Poeticam Aristoteleam* (Londini, 1887).

(3) Dans la publication que nous citerons p. XXXII, n. 4.

(4) Dans le volume que nous avons signalé p. XXIX, n. 1.

(5) Notamment par l'abbé AUGUSTIN PÉRIER dans sa Thèse sur *Yahyâ ben 'Adi* (Paris, 1920), p. 25 suiv.

(6) Rhétorique (f. 1^v), Premiers Analytiques (f. 66^r), Poétique (131^r), Isagoge (147^r), Catégories (157^r), Herméneia (179^r), Derniers Analytiques (192^r), Topiques (241^v), Sophistique (327^r). — Plusieurs feuillets ne sont pas à leur place.

(7) Le texte débute, pour chaque page, aux lignes suivantes de notre impression : — f. 157^r : l. 1 ; 157^v : 2 ; 158^r : 2 ; 158^v : 9 ; 159^r : 13 ; 159^v : 22 ; 160^r : 41 ; 160^v : 55 ; — 162^r : 69 ; 162^v : 87 ; 163^r : 107 ; 163^v : 129 ; — 165^r : 150 ; 165^v : 171 ;—164^r : 189 ; 164^v : 208 ;— 166^r : 228 ; 166^v : 249 ; 167^r : 269 ; 167^v : 288 ; 168^r : 308 ; 168^v : 328 ; 169^r : 348 ; 169^v : 368 ; —170^r : 388 ; 170^v : 407 ; 171^r : 426 ; 171^v : 443 ; 172^r : 462 ; 172^v : 481 ; 173^r : 499 ; 173^v : 518 ; 174^r : 540 ; 174^v : 559 ; — 175^r : 576 ; 175^v : 593 ; 176^r : 613 ; 176^v : 630 ; 177^r : 648 ; 177^v : 667 ; 178^r : 685 ; 178^v : 703.

doute, que jadis on l'a cru acéphale (1). Mais ensuite il se déploie de plus en plus librement. L'écriture, un nashiy oriental, est grosse et bien formée ; malheureusement elle a brûlé le papier en maint endroit et a cessé d'être partout facilement lisible. La copie, faite et revue avec soin, se rattache à l'autographe par une généalogie multiple et relativement courte (voir p. 122, n. 1). Elle semble remonter au XIme siècle. — Nous nous sommes contenté de contrôler par ce manuscrit l'édition Zenker : plusieurs centaines d'inexactitudes ont été éliminées du texte de cette édition.

Dans un commentaire arabe inédit des *Catégories*, composé par le philosophe chrétien oriental ابو الفرج عبد الله بن الطيب (2), se trouve, morcelée en fragments inégaux, souvent très petits, la copie [= t] d'une traduction arabe intégrale des *Catégories*. Ce manuscrit appartient à la Bibliothèque Égyptienne du Caire : c'est le n° 7772e = م 1 الحكمة, intitulé تفسير مقولات ارسطاطاليس et décrit dans le tome VI (1308 H. [1890]) de l'ancien Catalogue de la Bibliothèque, p. 89. Il est daté de l'année 480 H. [1087], année 1399 des Grecs, et le personnage qui l'a copié le destinait à son propre usage (3). Jusqu'ici il a été à peu près complètement négligé. — Le texte commenté est disséminé dans le commentaire, dont il se distingue par la grosseur de l'écriture (4). Son identité

---

(1) *Catalogus Codicum manuscriptorum bibliothecæ regiæ*. Tomus primus, complectens codices manuscriptos orientales. Parisiis. M.DCCXXXIX, p. 455 : « Initium desideratur ».

(2) Écrivain nestorien mort en 1043 et sur lequel on trouve quelques renseignements dans les Histoires des Littératures orientales : soit de la Littérature arabe (C. Brockelmann, I, 1898, p. 482 ; Cl. Huart, 1902, p. 307), soit de la Littérature syriaque (R. Duval, 1907, p. 41, p. 166 ; A. Baumstark, 1922, p. 20, p. 54, etc.).

(3) ورقم القراغ منه يوم الجمعة العشرين من شعبان من سنة ثمانين واربعمايه عربيه وهو التاسع عشر من تشرين الثانى من سنه تسع وتسعين وثلثمايه والف يونانيه وكتب هبه الله بن المفضل (!) بن همة المتطبب بخطه لنفسه نفعه الله به امين والحمد لله كثيرا دايما — Une note ajoute قوبل به وصحح بحسب الطاقة.

(4) Pour chacun des feuillets où se trouve quelque morceau du texte commenté nous indiquons la ligne de notre *Kitâb* à laquelle correspondent les premiers mots de ce texte : — f. 17^v^ : l. 2 ; 23^r^ : 2 (!) ; 26^r^ : 5 ; 27^r^ : 8 ; 35^r^ : 11 ; 36^r^ : 15 ; 37^r^ : 25 ; 44^r^ : 25 (!) ; 45^r^ : 28 ; 46^r^ : 34 ; 60^r^ : 34 (!) ; 61^r^ : 41 ; 66^r^ : 46 ; 67^r^ : 50 ; 68^r^ : 59 ; 68^v^ : 67 ; 71^r^ : 67 (!) ; 71^v^ : 68 ; 72^r^ : 73 ; 73^r^ : 83 ; 74^r^ : 93 ; 76^v^ : 93 (!) ; 77^r^ : 94 ; 78^r^ : 103 ; 79^r^ : 111 ; 79^v^ : 117 ; 86^r^ : 117 (!) ; 87^r^ : 126 ; 88^r^ : 137 ; 89^r^ : 149 ; 90^r^ : 161 ; 90^v^ : 172 ; 96^v^ : 172 (!) ; 97^r^ : 173 ; 103^v^ : 173 (!) ; 104^r^ : 174 ; 105^r^ : 184 ; 105^v^ : 189 ; 111^v^ : 189 (!) ; 112^r^ : 192 ; 113^r^ : 205 ; 114^r^ : 215 ; 115^r^ : 226 ; 116^r^ : 239 ; 117^r^ : 250 (à 252) ; 121^r^ : 252 (!) ; 121 [bis]^r^ : 259 ; 122^r^ : 264 ; 123^v^ : 264 (!) ; 124^r^ : 265 ; 125^r^ : 273 ; 126^r^ : 281 ; 127^r^ : 296 ; 128^r^ : 306 ; 129^r^ : 317 ; 130^r^ : 329 ; 130^v^ : 334 ; 135^r^ : 334 (!) ; 136^r^ : 342 ; 137^r^ : 351 ; 138^r^ : 365 (à 369) ; 140^v^ : 369 (!) ; 141^r^ : 369 ; 142^r^ : 378 ; 143^r^ : 387 ; 143^v^ : 391 (à 394) ; 149^v^ : 394 (!) ; 150^r^ : 396 ; 151^r^ : 405 ; 152^r^ : 418 ; 153^r^ : 429 ; 154^r^ : 437 ; 155^r^ : 450 ; 158^r^ : 450 (!) ; 159^r^ : 460 ; 160^r^ : 470 ; 161^r^ : 477 ; 161^v^ : 484

foncière avec la traduction éditée par Zenker est certaine. Nous l'avons collationné en entier, puisqu'il nous faisait connaître l'une des formes sous lesquelles les Arabes lisaient le *Livre des Catégories* antérieurement à Averroès.

u Un second exemplaire [= u] du *Tafsīr* d'Ibn Aṭ-Ṭayyib est mentionné par le récent Catalogue officiel de la Bibliothèque Égyptienne du Caire, tome I (1342 H.=1924), p. 246 : le n° 212 de la section الحكمة والفلسفة. — Mais nous avons constaté que ce manuscrit moderne, terminé en 1336 H. [1917], n'est qu'un « double », une copie du précédent. Nous nous sommes donc dispensé de l'examiner davantage.

... Le manuscrit n° 338,2° de l'Université Saint-Joseph, de Beyrouth, a été ainsi décrit par le R. Père L. Cheikho (m. 1927) : « Les Catégories d'Aristote avec le commentaire de Porphyre... cette traduction diffère de celle d'Isḥāq ibn Ḥonein, publiée à Leipzig, en 1846, par Zenker... » (1). — Mais le contenu réel de ce manuscrit est tout différent, ainsi que l'a découvert M. Giuseppe Furlani (2) : c'est un recueil d'observations diverses sur les points traités dans les Catégories. Rien, d'ailleurs, qui rappelle la Paraphrase d'Averroès.

... Les bibliographes citent généralement le manuscrit de l'Escurial 891,3° comme étant un exemplaire des traductions arabes de l'Organon et ils s'autorisent du bref renseignement que donne Casiri dans son Catalogue (3). — Mais les pages en question traitent de Physique, non de Logique, déclarait, il y a une vingtaine d'années, Isidor Pollak (4).

Notons enfin que le texte grec original a été consulté par nous. Mais puisqu'Averroès ne l'a connu que par l'intermédiaire de l'arabe,

---

(à 487) ; 164^{v} : 487 (!) ; 165^{r} : 492 (à 496) ; 169^{v} : 496 (!) ; 170^{r} : 502 ; 171^{r} : 516 ; 172^{r} : 528 ; 173^{r} : 541 ; 174^{r} : 557 ; 175^{r} : 575 ; 176^{r} : 591 ; 177^{r} : 612 ; 178^{r} : 622 ; 178^{v} : 630 ; 182^{r} : 630 (!) ; 183^{r} : 644 ; 184^{r} : 655 ; 185^{r} : 668 ; 186^{r} : 684 ; 187^{r} : 705.

(1) *Catalogue raisonné des Manuscrits de la Bibliothèque orientale.* IV. Philosophie et Écriture Sainte [*Mélanges de l'Université Saint-Joseph*, Tome X, fasc. 5 (Beyrouth, 1925)], p. 107-108.

(2) Voir la Communication publiée en 1926 dans les *Rendiconti della R. Accademia Nazionale dei Lincei*, Sc. mor., p. 205-213.

(3) *Bibliotheca Arabico-Hispana Escurialensis*, operâ et studio MICHAELIS CASIRI, Syro-Maronitæ, Presbyteri..., Tomus prior (Matriti, anno M.DCC.LX), p. 317 : « DCCCXCI. 3° ARISTOTELIS Tractatus *De Organo*, cujus principium desideratur ».

(4) « Der Liebenswürdigkeit der Bibliotheksverwaltung des Escurial verdanke ich photographische Aufnahmen einiger Seiten dieses Ms., welche zeigen, dass es sich hier überhaupt nicht um eine logische Schrift, sondern um das Ende des IV. Buches der aristotel. Physik handelt ». — *Die Hermeneutik des Aristoteles in der arabischen Uebersetzung des* ISHAQ IBN HONAIN, her... von ISIDOR POLLAK (*Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes*, XIII. Band, N° 1, Leipzig, 1913), p. X.

et que notre *Kitāb al-Maqoūlāt* représente bien, dans son ensemble, le texte que lisait Averroès, nous n'avions pas à introduire dans ce volume-ci les résultats de notre étude. Cependant, des références marginales et quelques notes jointes aux Index établiront la liaison nécessaire entre l'ouvrage grec et la Paraphrase arabe.

3. *Comparaison des textes de la* Paraphrase *et du* Kitâb.

Manifestement, la traduction arabe des *Catégories* est conservée sous une forme plus pure, plus archaïque, dans le manuscrit p de Paris que dans le manuscrit t du Caire. Mais, étant donné notre but, ces deux représentants du *Kitāb al-Maqoūlāt* devaient être comparés avec la *Paraphrase* et ses principales recensions.

Les résultats de cette comparaison restent forcément imprécis. Sans doute, la Paraphrase est, relativement à la traduction, dans une étroite dépendance. Mais elle s'en distingue par de tels remaniements, et par une si capricieuse fidélité, que vouloir définir les rapports concrets qui unissent leurs manuscrits serait vain. Toujours nous aurons à compter : soit avec la liberté du paraphraste ; soit avec l'influence de commentaires ou d'ouvrages antérieurs, ignorés de nous. Ainsi, page 70,3 dans les préliminaires de la section II, iv, Averroès indique le contenu du cinquième chapitre mieux qu'il ne le fera, p. 79, en expliquant le chapitre. Contentons-nous de quelques observations.

Il arrive que des graphies qui, dans des manuscrits non munis de points diacritiques, auraient été à peu près indiscernables, se retrouvent, sous une forme identique mais inexacte dans le manuscrit t et dans la Paraphrase (p. 39,6) tandis que p (l. 182) présente une leçon plus conforme au grec. — Mais de pareils cas indiquent tout au plus que l'original grec était de plus en plus oublié.

Parfois, un seul de nos bons manuscrits arabes de la Paraphrase concorde avec nos deux témoins p et t de la traduction : 42, 3^{21}, où *F* et p-t (l. 197) sont contre *C-L.* — Mais, quelle que soit l'interprétation adoptée pour de pareils cas, restés sporadiques, rien ne permet d'admettre comme certaine ou même probable l'hypothèse que telle ou telle tradition manuscrite de la Paraphrase aurait, indépendamment de l'auteur, reçu quelque modification importante sous l'influence d'une tradition manuscrite du *Kitāb*.

L'exégèse d'Averroès suppose quelquefois un texte de la traduction qui est meilleur que celui de t et est confirmé par p : 30, 10^{21} (cf. l. 124). Mais d'autres fois, p. ex. 98, 1^{18}, elle s'écarte et de t et de p (l. 533), et cela à son propre détriment, et sans que l'on sache si Averroès fut victime d'une distraction personnelle ou bien d'une erreur de son exemplaire du *Kitāb* ou d'un commentateur.

Ce qui est incontestable, c'est que les variantes par lesquelles t se distingue de p ne rapprochent pas t de la *Paraphrase*, mais au contraire l'en éloignent, d'une façon générale. Cette constatation ne pouvait que nous faire estimer davantage la *Paraphrase*, puisque le manuscrit p de Paris est plus fidèle que t à l'original grec.

Incontestablement aussi, nous semble-t-il, le manuscrit p ne fut pas entre les mains d'Averroès. Son origine orientale, sa qualité, certaines de ses lectures, nous empêchent d'envisager sérieusement l'hypothèse contraire.

Quant à dire dans quelle mesure l'exemplaire de travail d'Averroès s'écartait de p, nous ne le tenterons pas. Nous sommes persuadé que l'écart matériel était minime ; mais prétendre l'évaluer serait oublier la véritable nature de la *Paraphrase* à travers laquelle cet exemplaire du *Kitāb* que lisait Averroès nous est connu.

IV. — NOTRE ÉDITION.

1. *Son ordonnance générale.*

Ce que nous éditons, c'est la Paraphrase d'Averroès. Nous n'imprimons le *Kitâb al-Maqoûlât* que parce que la Paraphrase risquerait, sans lui, de perdre une grande partie de son intérêt actuel. Aussi ne lui avons-nous consacré qu'un apprêt rudimentaire.

Le *Kitâb al-Maqoûlât* a été distribué de telle façon que dans chacune des pages où Averroès paraphrase réellement le *Kitâb*, les lignes paraphrasées figurent au-dessous. Les interruptions accidentelles résultant de ce système ne se produisent que là où Averroès annonce les divisions ou subdivisions de ce qui va suivre. Ce simple fait est d'ailleurs instructif. Le lecteur sera heureux, sans doute, de voir de quel pas avancent, par rapport l'un à l'autre, la Paraphrase et le *Kitāb*.

Les deux textes ne sont que juxtaposés, et ils sont maintenus nettement distincts. Seules, la disposition typographique et la numérotation marginale établissent la liaison. Les débuts des subdivisions, originelles ou factices, de la *Paraphrase* sont marqués dans les marges à l'aide de chiffres ou de lettres ; et, chaque fois qu'au contenu de ces subdivisions répondent quelques lignes du *Kitâb*, les marges de celui-ci reçoivent les mêmes signes, chiffres ou lettres, lesquels n'indiquent plus, strictement parlant, un sectionnement, mais sont de simples points de repère.

2. *Établissement du texte de la* Paraphrase.

Notre classification des sources nous a fait conclure (p. XXVI-XXVII) qu'aucun de nos manuscrits arabes ne peut être regardé comme l'autographe d'Averroès, et qu'aucun d'eux n'est rigoureusement exempt d'erreurs ; mais que *L* présente le texte le plus pur. Nous avons donc reproduit *L*. Nous ne nous sommes pas condamné à le suivre aveuglément ; mais, en fait, nous n'avons préféré d'autres leçons aux siennes que dans des cas très rares (1).

Nous avons généralement fait abstraction des voyelles écrites dans *L*, où elles paraissent, dès l'abord, nombreuses. La vocalisation de *L* est, en effet, d'un copiste ou d'un calligraphe plutôt que d'un auteur, et elle est souvent absente là où elle aurait supprimé une équivoque. Mieux valait donc ne pas nous encombrer de cet accessoire.

L'orthographe consonantique est, en principe, celle des deux manuscrits *F* et *L*, que recommandait, avec leur correction et leur ancienneté, le fait qu'ils sont copiés en écriture maghrébine, comme le furent vraisemblablement les premiers exemplaires de l'ouvrage, l'auteur étant maghrébin.

Les différentes parties du texte gardent la même importance relative ou le même relief que dans les manuscrits. Les copistes de ces derniers ne distinguent jamais ce qui a appartenu originairement à la traduction arabe des *Catégories*. Nous les avons imités. Aucun procédé de typographie n'aurait d'ailleurs permis de faire ressortir les mots pris par l'auteur au texte paraphrasé, tellement ils ont été déplacés ou transformés. Seuls, les mots ﻫﻮ et analogues ont été détachés du contexte avec un peu plus de régularité que dans les manuscrits. Quant aux titres et sous-titres, ils ont été l'objet d'un soin spécial, c'est-à-dire que nous avons pris garde de n'admettre que ce qu'attestaient les meilleurs témoins. Enfin, l'auteur ayant divisé et subdivisé méthodiquement son ouvrage, nous avons scrupuleusement respecté ce que nous offrait, sous ce rapport, la tradition manuscrite la plus digne de foi.

Apparat critique.—Toutes les lectures de *F* et de *L* qui n'étaient pas adoptées dans le texte devaient, sans hésitation possible, être signalées

(1) Quatre fois, cependant, des lignes absentes de *L* ont été placées dans le texte de l'ouvrage ; mais elles n'y sont pas incorporées, à proprement parler, car elles sont imprimées en petits caractères : p. 11-12 ; 20 ; 66 ; 88.

dans l'apparat, et elles le sont. Quant à celles de *C*, nous avons été tenté de les négliger. Cependant, comme quelques-unes d'entre elles ou bien paraissent préférables (17, 3^{39}) ou du moins justifient un appel à l'autorité relative des témoins (63, 5^{20} ; 76, 6^{24} ;...), nous avons pris le parti de faire connaître complètement ce manuscrit *C*, le seul des trois qui soit en écriture orientale. Nous n'avons éliminé que les variantes sous lesquelles un copiste moyen aurait lu d'instinct le texte que nous avons adopté. Par conséquent, notre édition mettra sous les yeux des lecteurs le contenu des trois manuscrits arabes.

Les traductions hébraïque et latines n'ont donné lieu à de nouvelles unités critiques que dans des cas exceptionnels. Règle générale, elles ne figurent dans l'Apparat que pour témoigner, de la manière forcément indirecte et secondaire qui est la leur, pour ou contre telle ou telle leçon arabe. La forme minuscule de leurs sigles rappelle que leur valeur est toujours aléatoire, car c'est toujours le texte arabe qui est visé, non la traduction. Enfin, si le mot arabe auquel répondrait normalement le mot latin ou hébreu n'a été lu par nous dans aucun manuscrit arabe, il est placé entre crochets.

Pour ce qui est des expressions du *Kitâb al-Maqoûlât* qui reparaissent dans la *Paraphrase*, elles n'ont jamais été introduites dans l'apparat de celle-ci, si ce n'est en quelques cas très rares.

Une fois amorcée, chaque unité critique reçoit toutes les variantes relatives à la leçon en cause, avec l'indication de tous les documents où elles ont été positivement constatées. A la leçon admise par nous est consacré le premier membre, que les deux points (:) isolent des autres. Dans ce premier membre la liste des témoins est parfois supprimée, mais seulement lorsque le lecteur n'a aucune peine à la reconstituer ou ne s'en préoccupe même pas, tellement la vraie lecture est certaine. Quant aux initiatives de l'éditeur (*edit.*), elles sont marquées chaque fois.

3. *Établissement du texte du* Kitâb.

Le manuscrit p offrant un texte plus archaïque, plus conforme au grec et moins éloigné de la *Paraphrase*, ainsi que nous l'avons dit (p. XXXIII), c'est lui que nous avons reproduit de préférence à t. Plus exactement, c'est le texte de l'édition Zenker que nous avons réimprimé, mais corrigé à l'aide de p, débarrassé de ses nombreuses fautes, et moins assujetti aux habitudes typographiques actuelles.

Les sectionnements et les titres sont ceux que présente le manus-

crit p. Ceux du manuscrit t, malgré leur intérêt, ont été négligés, parce qu'ils dépendent si bien du commentaire où ils se trouvent, qu'ils n'appartiennent plus à la tradition manuscrite du *Kitâb al-Maqoûlât* pur et simple. Pour la même raison nous n'avons pas tenu compte des divisions de la *Paraphrase*.

Sans vouloir, bien entendu, donner une édition diplomatique, nous n'avons pas craint, à l'occasion, de laisser dénuées de leurs signes diacritiques certaines consonnes qui en sont dénuées dans le manuscrit p. Ce n'était point sacrifier les intérêts essentiels des lecteurs, puisque ceux-ci, qui sont, par hypothèse, les lecteurs de la *Paraphrase*, auront ainsi sous les yeux un texte dont l'aspect général rappellera celui qui fut sous les yeux du paraphraste.

Lectiones. — Nous abstenant de dresser un Apparat critique proprement dit, nous avons relevé dans une Liste spéciale les variantes du manuscrit t. Nous leur avons joint quelques très rares observations. En quelques cas exceptionnels nous avons interverti les rôles et, adoptant la leçon de t, nous avons rejeté dans la Liste des variantes la leçon de p. Quant aux lectures par lesquelles l'édition Zenker s'écarte de son unique modèle p, elles ont été laissées de côté, puisqu'elles n'ont pour origine que des initiatives personnelles ou des inadvertances d'un éditeur, et qu'elles n'ont plus d'intérêt pour les lecteurs de la Paraphrase.

4. *Numérotation marginale, titres courants, références.*

Notre numérotation marginale s'applique directement à la *Paraphrase* ; mais elle lui est extérieure et ne doit pas être traitée comme mérite de l'être la numérotation des parties, sections ou chapitres établie par Averroès. Celle-ci est intéressante jusque dans ses irrégularités, puisqu'elle cesse d'être régulière juste aux endroits où soit l'unité de composition du Livre grec des *Catégories*, soit même son authenticité, est moins généralement reconnue par les historiens. Aussi, lorsque, dans un but utilitaire, nous avons été amené à compléter, dans les marges, la numérotation du texte du *Talkhîç*, nous l'avons fait de manière à éviter les confusions.

Les parties, sections et chapitres qui ont reçu d'Averroès un numéro d'ordre le conservent dans notre numérotation. Les sections ou pseudo-sections qui sont restées sans numéro d'ordre dans les meilleurs manuscrits sont désignées par nous à l'aide de lettres, petites

capitales (A, C, D, E), non à l'aide de chiffres romains. De même, les paragraphes factices distingués par nous à l'intérieur des chapitres sont marqués dans les marges non à l'aide de chiffres mais à l'aide de lettres minuscules. Enfin, nous avons numéroté par un zéro (0) les analyses préliminaires dans lesquelles Averroès, au début de chaque partie ou section, annonce les divisions ultérieures. Par conséquent, les nombres réels de notre numérotation marginale, et eux seuls, transcrivent la numérotation propre à l'auteur.

Les titres courants qui surmontent le *Talkhîç* n'offrent rien de particulier. Sans être une traduction, ils s'inspirent tantôt des explications d'Averroès et tantôt des sommaires placés par lui en tête des sections.

Quant au *Kitâb al-Maqoûlât*, le manuscrit p, que nous reproduisons, a bien quelques titres, mais pas de numérotation ni même de division proprement dite — en quoi il rejoint l'original grec antérieur aux éditions (1). La numérotation marginale dont nous l'avons entouré n'a que la valeur d'un jalonnement extérieur, destiné à fournir des points de repère aux lecteurs de la *Paraphrase*.

Au-dessus du *Kitâb al-Maqoûlât*, nous avons placé, en guise de titres courants, à chaque page, l'indication des pages et lignes de l'édition grecque Bekker auxquelles correspond le contenu de la page en question. Ces références complètent les titres courants de la *Paraphrase*, puisque, règle générale, les lignes du *Kitâb* imprimées à chaque page sont celles qui sont expliquées dans la portion de *Paraphrase* située au-dessus.

Des références moins accidentelles, se rapportant au même texte grec Bekker ont été disséminées le long des marges intérieures du *Kitâb* (2), et cela dans l'intérêt des textes arabes que nous publions, plus encore que dans l'intérêt des ouvrages de toutes langues se rapportant au *Livre des Catégories*. Ces références, qui ne concernent directement que le *Kitâb*, s'appliquent aussi à la *Paraphrase*, car nous les avons placées en face des chiffres et lettres qui correspondent aux chiffres et lettres encadrant la *Paraphrase*.

---

(1) Les divisions en chapitres que l'on trouve dans les éditions grecques BEKKER et DIDOT sont indiquées par nous dans le Tableau des *Références*, p. 129-132.

(2) Ces références ont été réunies dans une Table spéciale (p. 129-132), où elles sont complétées par des références à l'édition DIDOT.

5. *Les Index.*

Les Index ont été rédigés avec d'autant plus de soin que le nombre des mots techniques de la *Paraphrase* est relativement considérable, et que le rôle du *Livre des Catégories* dans la tradition péripatéticienne accroît leur importance.

Aucun de ces Index n'a été spécialement consacré au *Kitâb al-Maqoûlât*, parce que celui-ci doit entrer dans le monde des éditions scientifiques autrement qu'en escortant un commentaire, et parce que les Index des éditions grecques Bekker et Didot ou de leurs traductions — pour ne pas parler des nôtres, relatifs à la *Paraphrase* — seront facilement utilisés pour le *Kitâb* par ceux qui vroudront bien recourir à notre système de références. Encore moins devions-nous nous occuper du texte grec, puisqu'Averroès ne l'a pas connu.

Cependant, nous n'avons pas évité d'insérer quelques renseignements qui, portant directement sur le contenu de la *Paraphrase* touchent à celui du *Kitâb*. Bien plus, nous avons parfois noté la correspondance entre les termes arabes de la *Paraphrase* et les termes grecs des *Catégories*. Notre but n'a pas été de fixer ou discuter la terminologie arabe ainsi constatée, mais de faire ressortir son vrai caractère et de relier l'ouvrage d'Averroès à cette vaste littérature aristotélicienne en dehors de laquelle son intérêt serait médiocre. L'auteur de la Paraphrase disposait, naturellement, d'un vocabulaire philosophique plus riche, plus évolué, plus « arabisé », que ne l'était celui du *Kitâb* ; mais il est loin de se rendre indépendant de ce dernier. De plus, il subit son influence de façon inégale, et il n'est pas constant dans l'emploi des mots. Les équivalences ou les concordances sont donc parfois quelque peu fortuites. C'est pour cela que nous avons adopté une méthode de notation aussi souple que possible.

Nous n'avons pas à parler ici des *figures* que l'on voit dans certaines éditions latines, parce que la figure « de subjecto... » mentionnée par C. Prantl dans la page qu'il consacre à la Paraphrase d'Averroès sur les *Catégories* (1) n'appartient pas à la Paraphrase d'Averroès, et parce que la figure qui représente le gnomon ne mérite pas d'autre place que celle que nous lui avons donnée : dans l'Index E ou Lexique grammatical.

---

(1) *Geschichte der Logik im Abendlande*, zw. Band, zw. Auflage [1885], Manuldruck 1927, p. 386.

SIGLES PRINCIPALES ET ABRÉVIATIONS.

Paraphrase d'*Averroès*.

C Bibl. Égyptienne du Caire, ms arabe n° 9 منطق. Daté de 1177/1763. — Voir p. XVII.
E Copie moderne d'une photographie de *L*. — Voir p. XVIII.
F Laurentienne de Florence, ms arabe *or.* CLXXX, 54 [XIVe s.]. — Voir p. XIV.
L Leyde, ms arabe Orient. 1691. [XIVe s.]. — Voir p. XVI.
h Paris, Bibl. Nat., ms hébr. 925, a.f. 304 [XIVe s.]. — Voir p. XIX.
j Édition lyonnaise (1542) de l'ancienne traduction latine. — Voir p. XX.

Kitâb al-Maqoûlât.

p Paris, Bibl. Nat., ms arabe 2346, a.f. 882 A. [XIe s.]. — Voir p. XXX.
t Bibl. Égyptienne du Caire, ms arabe مر 1 الحكمة. Daté de 480/1087. — Voir p. XXXI.
z Édition J. Th. ZENKER (Lipsiæ, 1846). — Voir p. XXIX.

On trouvera les autres sigles *supra*, pp. XVIII *sq.* et XXXII.

[²], placé en exposant, près d'une sigle, indique une retouche, l'exposant [¹] désignant alors le premier texte.
[ˢ], placé en exposant, près d'une sigle, désigne un texte secondaire : additions marginales, variantes notées en marge.
[...] remplacent des lettres disparues ou illisibles.
[...] indiquent une simple interruption de citation.

acced. : accedit, accedunt.—*add.* : addit, addunt.— *del.* : delevit.— *ed.*, *edit.* : editor, editoris. — *hom.*, *homot.* : homœoteleuton. — *i. in.* : in initio. — *ind.* : indistincte, indeterminate. — *om.*, *omit.*, *omitt.* : omittit, omittunt. — *rubr.* : rubrica. — *s. p.* : sine puncto. — *vid.* : videtur, videntur. — *voc.* : vocalis, vocales.
§ : division dans le texte.
( ) : discordance ou imprécision des témoignages sur des points secondaires.

تلخيص
كتاب المقولات

لابي الوليد ابن رشد

بسم الله الرحمن الرحيم[1]

[2]الغرض فى هذا القول تلخيص المعانى التى تضمنتها كتب ارسطو[3] فى صناعة المنطق وتحصيلها بحسب طاقتنا وذلك على عادتنا[4] فى سائر كتبه ولنبدأ باول كتاب[5] من كتبه فى هذه الصناعة وهو كتاب المقولات

فنقول

ان هذا الكتاب بالجملة ينقسم الى ثلاثة[1] اجزاء[2]

[3]الجزء الاول بمنزلة الصدر لما يريد ان يقوله فى هذا الكتاب وذلك انه يشتمل على الامور التى تجرى مما يريد ان يقوله فى هذا الكتاب مجرى[4] الاصول الموضوعة والحدود

---

[1] *F add.* صلى الله على سيدنا محمد وعلى اله وسلم تسليما ; *L add.* صلى الله على سيدنا محمد النبى الكريم وعلى اله وسلم تسليما ; *nihil add. C.* — [2] *F (non C,L,h) præmitt.* ارسطو : *in marg. F* ارسطوطاليس — [3] *C,F,L* قال الفقيه الاجل العالم المحصل ابو الوليد بن رشد رضى الله عنه — [4] *Ita C,F,L* على عادتنا — [5] *C,L,h* كتاب : *F* كتب

0. — [1] *L* ثلاثة : *F* ثانه , *C* ثلثة — [2] *F (non C,L,h, j) add.* أوّل — [3] *C,F sine §.* — [4] *C,F* مجرى : *L* مجرا

والجزء الثانى يذكر[5] فيه المقولات العشر مقولة[6] مقولة ويرسم[7] كل واحدة منها برسمها الخاص بها ويقسمها[8] الى انواعها المشهورة ويعطى[9] خواصها المشهورة

والجزء الثالث يعرف فيه[10] اللواحق العامة والاعراض المشتركة التى تلحق جميع المقولات او اكثرها بما هى مقولات

ونرسم C : ويرسم $F,L,b,(j)$ [7] — مقولات L : مقولة C,F,b [6] — يذكر $IIa\ C,F,L,b$ [5]
$F,L,b,(j)$ [10] — ونعطى C : ويعطى $F,L,b,(j)$ [9] — وتقسيمها C : ويقسمها F,L,b [8] —
تعرفيه C : يعرف فيه

الجزء الاول

0 هذا الجزء فيه خمسة فصول[1]

[2]الاول يخبر[3] فيه باحوال ما للموجودات من جهة دلالات الالفاظ عليها

الثانى يخبر[4] فيه ما هو الجوهر والعرض بحسب نظر هذه الصناعة 5 فيه اعنى كلى الجوهر وشخصه و كلى العرض وشخصه

الثالث يعرف[5] فيه ان المحمول متى حمل على الموضوع حملا يعرف جوهره وحمل على ذلك المحمول محمول آخر يعرف جوهره فان ذلك المحمول الآخر يعرف ايضا جوهر ذلك الموضوع الاول[6]

الرابع يخبر[7] فيه[8] اى [9]الاجناس يمكن ان تشترك[10] فى الفصول 10 القاسمة وايها لا يمكن ذلك فيها

الخامس يأتى فيه بقسمة[11] الموجودات[12] المفردة الى[13] المقولات العشر على جهة المثال ويعرف فيه ان الايجاب والسلب ليس يلحق

---

0. — [1] C,L خمسة فصول : F فصول خمسة — [2] C,F,b sine § — [3] F,L,b,j يخبر : C,L يخبر ; F s.p. in. — [4] L,b,j يخبر : C يخبر — [5] F,L,b,j يعرف : C نعرف — [6] F,L[2],j الشىء الموضوع الاول : C الموضوع الاول ; b [الموضوع שהודיעו الاول] ; L[1] om. — [7] F, L,b,j يخبر : C يخبر — [8] F,L,b,(j) فيه : C فى — [9] Inc. C 2[v]. — [10] F,L,(b,j) تشترك : C للموجودات — [11] يشترك F , بقسمة L : تقسيم C — [12] F,L,b الموجودات : C الموجودات — [13] الى C : التى C

الموجودات المفردة التى يدل عليها بالفاظ مفردة وانما يلحق المركبة من جهة ما يدل عليها بالفاظ مركبة

1 ا[1]

a قال ان الاشياء التى اسماؤها متفقة اى مشتركة هى الاشياء التى ليس يوجد لها[2] شىء واحد عام ومشترك الا الاسم فقط[3] فاما حد كل واحد منها المفهم جوهره بحسب ما يدل عليه ذلك الاسم المشترك فمخالف لحد الاخر وخاص[4] بمحدوده . مثال[5] ذلك اسم[6] الحيوان المقول على الانسان المصور والانسان الناطق فان حديهما مختلفان وليس يلفى[7] لهما شىء عام ومشترك[8] الا الاسم فقط وهو قولنا فيهما جميعا b حيوان . واما الاشياء التى اسماؤها متواطئة فهى التى الاسم لها ايضا واحد بعينه ومشترك[9] والحد المعطى جوهرها بحسب دلالة ذلك الاسم واحد ايضا بعينه ومثال[10] ذلك اسم الحيوان المقول على

1. — [1] *L*,(*i*) آ : *C* الفصل الاول ; *F* الجز الاول ; *b,j om.* — [2] *F,L,b,j* يوجد لها : *C*[1] يوجد لها , *C*[2] *vid.* اما — [3] *L* ∴ — [4] *F,L,b,j* وخاص : *C* وخالص — [5] *C,L,b* مثال : *F*,p ومثال — [6] *C,F*[2]*,L,b,j* اسم : *F*[1] *om.* — [7] *F,L,j* يلفى : *C* سعى — [8] *F,L,b,j* ومشترك : *C* ويشترك — [9] *F,L,b,j* ومشترك : *C* ويشترك — [10] *F,L*,p ومثال : *C,b* مثال

KITĀB AL-MAQOŪLĀT [ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΙ, *p.* 1 a,1-7]

كتاب ارسطوطالس المسمى قاطيغوريا اى المقولات

1 a [1] المتفقة اسماوها يقال انها التى الاسم فقط عام لها فاما قول الجوهر الذى بحسب الاسم فمخالف . ومثال ذلك الانسان والمصور حيوان[t] فان هذين الاسم فقط عام لهما فاما قول الجوهر الذى بحسب الاسم فمخالف وذلك ان موفيا ان وفى فى كل واحد منهما ما b [6] معنى انه حيوان كان[t] القول الذى يوفى فى كل واحد منهما خاصيا*[t] له . والمتواطية اسماوها يقال انها التى الاسم عام لها وقول الجوهر الذى بحسب الاسم واحد بعينه ايضا .

LECT. t : – (3) حيوانا – (5) فان – خاصى*

الانسان وعلى الفرس فان اسم الحيوان عـام لهما ويدل منهما[11] على
جوهر واحد وهو قولنا جسم متغذ حساس الذى هو حد الحيوان .
c واما المشتقة اسماؤها فهى التى سميت باسم معنى[12] غير ان اسماءها[13]
مخالفة لاسم ذلـك المعنى فى التصريف[14] [15]مثل تسمية الشجاع من
d اسم الشجاعة والفصيح من اسم الفصاحة . والمعانى المدلول عليهـا
بالالفاظ منها مفردة يدل عليهـا بالفاظ مفردة مثل انسان وفرس[16]
ومنها مركبة يدل عليها بالفاظ مركبة [17]مثل قولنا الانسان حيوان
والفرس يجرى[18]

[1] ب [2]

a قال والموجودات منهـا مـا يحمل على موضوع[2] وليست فى
موضوع اى منها ما يعرف من جميع مـا يحمل عليه جوهره

[11] *F,L* منها : *C* بها ; *b,j* [حدهما] — [12] *C,L,b* معنى : *F,j* معنى موجود فيها — [13] *L* واسماءها , *F* اسماؤها : *C* اسماها — [14] *F,L,b* التصريف : *C* التعريف — *glossa in margine L explicat* ... معنى التصريف — [15] *C,F,j add.* لتضمنها لموضوع ذلك المعنى مع المعنى ; *at nihil add. L,b.* — [16] *L* ∴ — [17] *Inc. C* 2ᵛ. — [18] *Ita C,F,L* يجرى

2. — [1] *L,(i)* ب : *F* الثانى ; *C* الفصل الثانى ; *g,b,j omit.* — [2] *F* مَوْضُوعٍ : *L*

[Κατηγ., *p.* 1 a,8-20] *Kitāb al-Maqoūlāt*

7 ومثال ذلك الانسان والثور حيوان فان هذين اعنى الانسان والثور يلقبان باسم عام
اعنى حيوانا وقول الجوهر واحد بعينه ايضا وذلك ان موفيا ان وفى فى كل واحد منهما
c ما معنى انه حيوان كان[t] القول الذى يوفى واحدا[t*] بعينه . والمشتقة اسماوها يقال انها [12]
10 التى لها لقب شئ[t] بحسب اسمه غير انها مخالفة له فى التصريف . ومثال ذلك الفصيح
d من الفصاحة والشجاع من الشجاعة . التى تقال منها ما تقال بتاليف ومنها ما يقال بغير [16]
تاليف . فالتى تقال بتاليف كقولك الانسان يحضر الثور يغلب والتى بغير تأليف
13 2a كقولك الانسان . الثور . يحضر يغلب . الموجودات منها ما يقال على موضوع مـا [20]

LECT. t : — (9) فان — واحد* — (10) لقب من شئ

وماهيته[3] ولا يعرف من موضوع اصلا شيئا خارجا عن جوهره[4] وهذا
هو الجوهر العام مثل الحيوان والانسان فانهما اذا حملا على شىء عرفا
منه جوهره وذاته لا شيئا خارجا عن[5] ذاته . ومنها ما هو فى موضوع[6] b
اى ليس جزءا[7] منه ولا[8] يمكن ان يكون قوامه من غير الموضوع
وليس يحمل على موضوع البتة اى من طريق ما هو وهذا هو شخص
العرض المشار اليه مثل هذا السواد المشار اليه وهذا البياض المشار
اليه الموجود فى الجسم المشار اليه اذ كل لون فى جسم[9] . ومنها ما c
يحمل على موضوع وهو ايضا فى موضوع اى يحمل على شيئين
يعرف من احدهما ماهيته[10] ولا يعرف من الاخر ماهيته من جهة انه
جزء جوهر من الذى يعرف [11]ماهيته وليس بجزء جوهر من الذى لا
يعرف ماهيته بل قوامه بالموضوع وهذا هو العرض العام مثل حملنا
العلم على النفس وعلى الكتابة فانا[12] نقول ان الكتابة[13] علم والعلم فى

موضوع : C الموضوع ; g,h sine artic. — [3] F,L وماهيته : C* ومهية — [4] C om. (homot.) lin. præc. وماهيته ولا يعرف من ... جوهره , C* supplet in margine. — [5] F,L عن : C من — [6] C add. البتة ; at non F,L,g,h,j. — [7] L جزأ , F جزا : C جزء — [8] C,F, [g,h,j] ولا : L om. — [9] Ita F جسمٍ , L جسْم , C جسم , h גשם , j 'corpore'. — [10] F, L ماهيته : C مهية — [11] Inc. F 3. — [12] C,F,h فانا : L vid. بانا ; j 'nam'. — [13] C,F[2],

---

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., p. 1 a,21 - 1 b,1]

وليست البتة فى موضوع ما كقولك الانسان فقد يقال على انسان ما وليس هو البتة فى
[23] موضوع ما ومنها ما هى فى موضوع وليست[t] تقال اصلا على موضوع ما*[t] . واعنى بقولى b
فى موضوع الموجود فى شى لا كجزو[t] منه وليس يمكن ان يكون قوامه من غير
الذى هو فيه ومثال ذلك نحو ما فانه فى موضوع اى فى النفس وليس يقال[p] اصلا على
موضوع ما[t] وبياض ما هو فى موضوع اى فى الجسم اذ كان كل لون فى جسم وليس يقال
[29] البتة على موضوع ما . ومنها ما يقال على موضوع[t] وهى ايضا فى موضوع . ومثال ذلك c

LECT. t : – (15) هو فى موضوع ما وليست – *om. ما – (16) كجزء – (18) om. ما – (19) add. ما
LECT. p : – (17) تقال

النفس فاذا حملناه على الكتابة عرف جوهرها اذ كان جنسا لها يليق
ان يعطى فى جواب ما هى الكتابة واذا حمل على النفس فقيل
d النفس [14]عالمة[15] عرف منها[16] شيئا خارجا عن ذاتها . ومنها ما ليس يحمل
على موضوع اصلا اى حملا يعرف جوهره ولا هو فى موضوع اى
وليس[17] يحمل على موضوع[18] يعرف منه شيئا خارجا عن جوهره وهذا
هو شخص الجوهر المشار اليه مثل زيد وعمرو فانه ليس يحمل على
شى٠[19] على المجرى الطبيعى لا حملا معرفا جوهر الموضوع ولا حملا غير
e معرف له . فالجوهر بالجملة سواء كان عاما او شخصا هو الذى ليس
فى موضوع اصلا والعرض بالجملة سواء كان عاما او شخصا[20] هو
الذى فى[21] موضوع والعام[22] بالجملة سواء كان جوهرا[23] او عرضا[24] هو
الذى[25] يقال على موضوع[26] والشخص بالجملة سواء كان عرضا
f او جوهرا هو الذى لا[27] يقال[28] على موضوع[29] . ثم ينفصل كلى

L,b,j اكتابة : *F*[1] العلم به — [14] *Inc. L* 2[r]. — [15] *C,L* عالمة النفس : *b* הנפש חכמה ; *F,j* فى النفس علم — [16] *C,L,b* منها : *F,(j) om.* — [17] *L* وليس : *C,F,b* ليس ; *j* 'quia non'. — [18] *C add.* حملا ; *at non F,L,[nec b,j].* — [19] *Inc. C* 3[r]. — [20] *C,j* كان عاما او شخصا : والشخص *C*[1] — [21] *C*[2]*,b,j* والعام : *C*[1] يقال على — [22] *C*[2]*,b,j* فى : *b* [كان شخصا عاما] — [23] *C,b* جوهرا : *j* [عرضا] — [24] *C,b* عرضا : *j* [جوهرا] — [25] *C*[1] *add.* لا *(cf. n. 27)* ; *at non b,j.* — [26] *F,L om. duas lin. præc.* يقال فى موضوع ... والعرض بالجملة ; *sed eas habent C (cf. n. 29),b,j.* — [27] *C*[1]*,F* لا *(cf. nn. 25,29)* : *L* ليس ; *C*[2] *delet* لا — [28] *F, L*[2] يقال : *L*[1] *om.* — [29] *C om. lin. præc.* على موضوع ... والشخص بالجملة , *vel omisit*

[Κατηγ., *p.* 1 b,1-6] *Kitāb al-Maqoūlāt*

d العلم فانه فى موضوع اى فى النفس ويقال على موضوع اى على[t] الكتابة ومنها ما ليست [3]
هى[t] فى موضوع ولا تقال*[t] على موضوع ومثال ذلك انسان ما او فرس ما فانه ليس شى
e من ذلك وما جرى[t] مجراه لا فى موضوع ولا يقال على موضوع ما*[t] . وبالجملة [6]

LECT. t : – (20) *om.* على – (21) *om.* هى – (22) يقال* – يجرى – (24) *om.* ما*

الجوهر[30] من شخصه بان كليه[31] يقال على موضوع وشخصه[32] لا يقال على موضوع[33] وينفصل شخص العرض من كليه[34] بان الكلى يقال على موضوع والشخص لا يقال على موضوع

3 ج[1]

5 قال ومتى حمل شيء على موضوع حملا يعرف جوهره ثم[2] حمل على ذلك المحمول محمول آخر يعرف ايضا جوهره فانه ايضا يعرف جوهر ذلك الموضوع الذى عرفه المحمول الاول. مثال ذلك ان الانسان اذا حمل على زيد او[3] عمرو عرّف جوهرهما واذا حمل على الانسان محمول ثان يعرف جوهره[4] مثل الحيوان لزم ضرورة ان 10 يعرف هو جوهر زيد وعمرو الذى يعرفهما الانسان

(homot.) lin. 11[25] – 12[27]. — [30] *F,L,b,j* الجوهر : *C om.* — [31] *F,b* كليه : *L* كلية ; *C* كليته ; *j* 'universalis'. — [32] *F,L,b* وشخصه : *C* والشخص , *j* 'singularis'. — [33] *F, L* على موضوع : *C,b,j om.* – *j om. lin. seq.* وينفصل .. لا يقال على موضوع — [34] *F,L, b* كليه : *C* كليته

3. — [1] *L,(i)* ج : *F* الثالث ; *C* الفصل الثالث ; *b om.* — [2] *C,L,b,j* ثم : *F om.* — [3] *F,L* او : *C,b,j* و — [4] *F,L,b,j* جوهره : *C* جوهر

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 1 b,6-14]

23 الاشخاص والواحد بالعدد لا يقال[P] على موضوع اصلا فاما فى موضوع فليس مانع يمنع[t] ان يكون بعضها موجودا فيه فان كتابة ما هى من التى فى موضوع اى فى النفس
25 [10] وليست تقال على موضوع اصلا . متى حمل شى على شى حمل المحمول على الموضوع 3 قيل كل ما يقال على المحمول على الموضوع ايضا . مثال ذلك ان الانسان يحمل على
27 انسان ما ويحمل على الانسان الحيوان فيجب ان يكون الحيوان على انسان ما ايضا[t]

LECT. p : – (23) *s.p. init.*
LECT. t : – (23) يمنع من – (27) *om.* ايضا

4 د[1]

a قال والاجناس المختلفة التى ليس بعضها مرتبا تحت بعض اى ليس بعضها داخلا تحت بعض فان فصولها مختلفة فى النوع . مثال ذلك ان الفصول التى بها ينقسم الحيوان مثل المشاء[2] والطائر[3] والسابح[4] غير الفصول التى ينقسم بها العلم اذ كان الحيوان داخلا تحت جنس الجوهر والعلم داخلا تحت جنس الكيفية والكيفية والجوهر جنسان b عاليان ليس بعضهما داخلا تحت بعض . واما الاجناس التى بعضها داخل[5] تحت بعض فليس يمتنع ان يظن انه قد تكون[6] فصولها من[7] نوع واحد . مثال ذلك ان الحيوان قد ينقسم بالماءى[8] والبرى وينقسم c بهما المتغذى والحيوان [9]مرتب تحت المتغذى [10]والسبب فى ذلك ان الفصول التى ينقسم بها الجنس الاعلى هى محمولة ولا بد على الاجناس التى تحت الجنس الاعلى لانه يحمل على كل واحد من تلك الاجناس التى تحته فاذا كانت تلك الفصول التى انقسم[11] بها

---

4. — [1] *L,(i)* دَ : *F* الرابع ; *C* الفصل الرابع ; *b om.* — [2] *Nos* المشاء : *C,F,L,*p المشا — [3] *Nos* والطائر : *C,F,L* والطاير — [4] *F,L* والسابح : *C* والسايح ; *j* 'vel aquatile'. — [5] *F,L* داخل : *C* داخلا — [6] *L* تكون : *C,F* يكون — [7] *F,L,b,j* من : *(C¹ ?)* , *C²* *om.* — [8] *L* بالمَاوى , *C,F* بالماى — [9] *Inc. C* 3ᵛ. — [10] *C,F,j (non L,b) add.* 5 *lin. seq.* — [11] *F* انقسم : *C* ينقسم

[Κατηγ., *p.* 1 b,15-22] *Kitāb al-Maqoūlāt*

4 محمولا فان انسانا ما هو انسان وهو حيوان . الاجناس المختلفة التى ليس بعضها مرتبا [16] a تحت بعض فان فصولها ايضا فى النوع مختلفة من ذلك ان فصول الحيوان كقولك المشا والطاير وذو الرجلين والسابح وفصول العلم ليست شيا من هذه فانه ليس يخالف علم b علما بأنه ذو رجلين فاما الاجناس التى بعضها تحت بعض فليس مانع يمنع من ان تكون[t] [20] c فصول بعضها فصول بعض باعيانها فان[t] الفصول التى هى اعلى[*t] تحمل على الاجناس التى [22]

LECT. t : – (31) تكون – (32) فاما – اعلا*

الجنس الاعلى غير مقومة للاجناس التى تحته انقسمت بها تلك الاجناس كما ينقسم الجنس الاعلى لانها اذا حملت ولم تكن مقومة كانت مقسمة

5 ٥[1]

a قال والمعانى[2] المفردة التى يدل[3] عليها بالفاظ مفردة[4] هى ضرورة
5 دالة على واحد من عشرة اشياء اما على جوهر واما على كم واما على
كيف واما على اضافة واما على اين واما على متى واما على وضع[5] واما
b على له واما على ان يفعل واما على ان ينفعل . فالجوهر على طريق
المثال هو مثل انسان وفرس . والكم مثل قولك ذراعان[6] وثلاثة[7]
اذرع . والكيف مثل قولك ابيض وكاتب . والاضافة مثل الضعف
10 والنصف . واين[8] مثل قولك زيد فى البيت . ومتى مثل قولك عام
اول وامس . والوضع[9] مثل[10] متكى[11] وجالس . وله مثل قولك[12]

---

5. — [1] *L,(i)* ه̄ : *F* الخامس ; *C* الفصل الخامس ; *g,h om.* — [2] *C,L,g,h* والمعانى : *F* والالفاظ , *j* 'dictiones'. — [3] *C,F,L* ...يدل : *j* 'significantes'. — [4] *C,L,h* عليها بالفاظ مفردة : *F* على معان ; *j* 'simplicem intellectum'. — [5] *Ita C,F* وضع , *L* وَضع , *h* وثلثه , *C,F* وثلاثة , *Ita L* — [7] ذو زراعين : *C(!)* ذراعان : *F,L,h* — [6] *F,L,h* מצב , *j* 'situm'. — [8] *F,L,h* واين : *C* والاين — [9] *Ita C,F* والوضع , *L* والوَضع , *h* וההנחה , *j* 'situm'. — [10] *Ita F,L,j sine* قولك — [11] *L* متكى , *C,F* متكى — [12] *F,L,h* قولك : *C*

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 1 b,22 - 2 a,3]

تحتها حتى يكون[t] جميع فصول الجنس المحمول هى باعيانها فصول الجنس الموضوع .
5 a [25] كل واحد[t] من التى تقال بغير تاليف اصلا فقد يدل*[t] اما على جوهر . واما على كم . واما
35 على كيف . واما على اضافة . واما على اين . واما على متى . واما على موضوع . واما على ان
b [27] يكون له . واما على[t] يفعل . واما على[t] ينفعل . فالجوهر على طريق المثال كقولك
انسان فرس . والكم كقولك ذو ذراعين ذو ثلث اذرع[t] . والكيف كقولك ابيض
38 كاتب . والاضافة كقولك ضعف نصف . واين كقولك فى لوقين فى السوق . ومتى
كقولك امس عاما[t] اول . وموضوع كقولك متكي جالس . وان يكون له

LECT. t : – (33) تكون – (34) واحده – (36) تدل* – (37) على ان – (39) وذو ثلثة اذرع – عام

منتعل[13] ومتسلح . ويفعل كقولك[14] يحرق ويقطع . وينفعل كقولك
c ينحرق وينقطع[15] . وكل واحدة[16] من هذه العشرة[17] اذا اخذت مفردة
فليس[18] يدل عليها بايجاب ولا بسلب فاذا ركبت بعضها الى بعض
حينئذ[19] تحدث الموجبة والسالبة كقولنا[20] هذا كم هذا ليس بكم واذا
d حدثت الموجبة والسالبة دخلها الصدق والكذب فان المعانى المفردة 5
ليس يدخلها الصدق [21]والكذب مثل قولنا[22] انسان على حدة وابيض
على حدة الا اذا ركبت فقيل انسان[23] ابيض فانه قد يمكن ان يكون
هذا القول صادقا وقد يمكن ان يكون كاذبا فعند[24] التركيب يحدث
الامران جميعا اعنى الايجاب والسلب والصدق والكذب

---

om. — [13] F,L منتعل : C متنعل — [14] F,L كقولك : C مثل قولك — [15] C,L وينقطع : F وينقطع — [16] F,L واحدة : C واحد — [17] C,L العشرة : F العشر ; j omit. — [18] C,L فليس : F لم ; h לא , j 'non'. — [19] F,L حينيد : C مح [= فحينئذ ?] — [20] L,(j) كقولنا : C كقولك ; F om. sex verba كقولنا هذا كم هذا ليس بكم ; h om. (homot.) decem verba كقولنا...والسالبة , h* supplet in marg. ; (nihil om. L,j). — [21] Inc. C 4r. — [22] F,L قولنا : C قولك ; j om. — [23] Ita F,L,h انسان — [24] فعند : C فضد

[Κατηγ., p. 2 a,3-10] *Kitāb al-Maqoūlāt*

40 كقولك منتعل متسلح . ويفعل كقولك يقطع يحرق . وينفعل كقولك ينقطع يحترق .
[4] c وكل واحد[t] من هذه التى ذكرت اذا قيل مفردا على حياله فلم يقل[t*] بايجاب ولا بسلب
[7] d اصلا . لكن بتاليف بعض هذه الى بعض تحدث الموجبة او[t] السالبة . فان كل موجبة
43 او سالبة يظن انها اما صادقة واما كاذبة . والتى تقال بغير تاليف اصلا فليس منها شى لا
صادقا[t] ولا كاذبا[t*] ومثال ذلك انسان ابيض يحضر يظفر

LECT. t : – (41) واحده – يقل* – (42) و – (44) صادقه – كاذبه*

الجزء الثانى

وهذا الجزء ينقسم الى ستة اقسام

القسم [1]الاول منه[2] يذكر فيه مقولة الجوهر

الثانى مقولة الكم

الثالث مقولة المضاف

الرابع مقولة الكيف

الخامس مقولة[3] ان يفعل وان ينفعل

السادس مقولة الوضع ومتى واين وله

II. — [1] *Inc. F* 4. — [2] *C,L,b* منه : *F om.* — [3] *C om.* مقولة

القسم الاول[1]

0 وهذا القسم فيه اربعة عشر فصلا

الفصل[1] الاول يعرف فيه[2] ان الجواهر[3] صنفان اول[4] وثوان ويخبر[5] عن كل واحد منهما

الثانى يعرف[6] فيه[7] ما هى الجواهر الثوانى 5

الثالث يعرف[8] فيه ان الجواهر الثوانى وهى[9] التى تقال[10] على موضوع يخصها انه يحمل اسمها وحدّها على موضوعها وانه ليس يوجد ذلك فى التى تقال[11] فى موضوع وهى الاعراض

الرابع يعرف فيه ان كل ما سوى[12] الجواهر الاول فانه[13] مضطر[14] فى وجوده الى الجواهر الاول 10

الخامس يعرف[15] فيه ان النوع من[16] الجواهر الثوانى اولى بان[17] يكون جوهرا من الجنس والجواهر الاول وهى اشخاص الجوهر

---

1. — [1] *Ita C,F,L,h,j sine addito* [*cf. infra, p.* 17,9 القول فى الجوهر]

0. — [1] *L* الفصل : *C,F,h,j om.* — [2] *L,h,(j)* فيه : *C,F om.* — [3] *C,L,h* الجواهر : *F,j* الجوهر — [4] *C,F,h* اول : *j* [اوّل] ; *L ind.* — [5] *F,L,h,j* ويخبر : *C* ويخبر — [6] *F, L,h,j* يعرف : *C* تعرف — [7] *C,h(j)* فيه : *F,L om.* — [8] *F,L,h,j* يعرف : *C* نعرف — [9] *C, F,h* وهى : *E,(L?)* فهى — [10] *L,(h,j)* تقال : *C* يقا , *F* يقال — [11] *L,(h)* تقال : *C* يقا , *F* يقال ; *j* 'sunt'. — [12] *E,F* سوى : *L* سوا — [13] *Inc. L* 2v. – *C om. (hom.)* 7 *verba seq.* فانه ... الاول — [14] *Ita F,L* مضطر , *h* צריך , *j* 'indiget'. — [15] *L,h,j* يعرف , *F s. p. in.* : *C* نعرف — [16] *F,L,h,j* من : *C* التى هى — [17] *L* بأن , *F,(h)* بان : *C* ان

اولى بذلـك من النوع وان العلة فى ذلك متشابهة اعنى فى ان كان الشخص احق باسم الجوهر من النوع والنوع من الجنس

السادس يعرف[18] فيه ان الجواهر الثوانى التى فى مرتبة واحـدة ليس بعضها اولى بان يكون جوهرا من بعض و كذلك الاول

السابع[19] يعرف[20] فيه بالجهة[21] التى بها استحقت الانواع الموجودة فى هذه المقولة والاجناس ان تسمى[22] جواهر ثوانى وهى المحمولـة على موضوع [23]دون المحمولة[24] فى موضوع وهى[25] الاعراض والجهة التى بها استحقت[26] الاشخاص ان تسمى[27] جواهر اول

الثامن يرسم فيه الجوهر على الاطلاق سواء كان شخصا او كليا وياتى[28] فيه[29] بالخواص[30] المفرقـة[31] بين الجواهر الثوانى وبين العرض باطلاق[32]

التاسع يعرف فيه ان هذه[33] الخواص التى تفارق[34] بها الجواهر الثوانى الاعراض تشاركها[35] فيها الفصول

العاشر يعرف فيه ان جميع الجواهر الثوانى والفصول هى من المتواطئة اسماؤها

الحادى عشر يزيل[36] فيه الشبهة[37] التى توهم[38] التبـاس الجواهر

---

[18] F,L,b,j يعرف : C نعرف — [19] F,L,j السابع : C,b والسابع — [20] F,L,b,j يعرف : C نعرف — [21] F,L,j بالجهة : C ان الجهة ; b מה הצד — [22] L,j تُسمَّى , F,(b) تسمى : C يسمى — [23] Inc. C 4v. — [24] F,L,b,j المحمولة : C المحمول — [25] F,L,b,j فى موضوع : C وهى — [26] C², etc. استحقت : C¹ vid. استحقاق — [27] L,j تسمّى , F,(b) يسمى : C تسمى — [28] F,L,b,j وياتى : C وتاتى — [29] C,L,b,j فيه : F omit. — [30] F,L بالخواص : C الخواص — [31] F المفرقة , L,b,j المفرقة : C المتفرقة — [32] L بإطلاق , F باطلاق : C بالاطلاق — [33] F,L,b,j هذه : C omit. — [34] F,L تفارق : C يفارق — [35] L تشاركها , F s. p. in. : C يشاركها — [36] F,L يزيل : C يذيل ; b,j [يذكر] — [37] F,

الثوانى بالاول وانها من نوع واحد

الثانى عشر يعرف فيه ان من خواص هذه المقولة انه لا مضاد لها وانها خاصة قد[39] يشار كها فيها غيرها من المقولات

الثالث عشر يعرف فيه ان من خواص هذه المقولة انها لا تقبل الاقل والاكثر وان سائر المقولات تقبلها

الرابع عشر يعرف فيه ان اولى[40] الخواص بمقولة الجوهر انها القابلة للمتضادات ويحتج[41] لذلك ويحل شبهة[42] تعرض فى ذلك

[1]الفصل [2]ا[3]

القول فى الجوهر[4]

قال والجواهر صنفان اول وثوان فاما الجوهر الموصوف بانه اول وهو المقول جوهرا بالتحقيق والتقديم فهو شخص الجوهر الذى تقدم[5] رسمه اعنى الذى لا يقال على موضوع ولا هو فى موضوع مثل هذا الانسان المشار اليه والفرس[6] المشار اليه

---

39 C — التى يوهم C : التى توهم L , التى توهم F — 38 الشبه C : الشبهة L , الشبهة h,j قد [= *infra*, p. 31,5] : F,L¹ ليس ; h,j *sine negat.* ; L²*** — 40 C,L,j اولى : F شبه C : شبهة F,L,h,j — 42 وختج C : ويحتج F,L,h,j — 41 اول

1. — [1] *j præm. titulum* 'Sermo in substantia' *(cf. infra, n. 4)*. — [2] *Ita* C,F,L,h,j — [3] L,(i) آ : C,F الاول — [4] L,g *(ut titul.)* القَوْل فى الجَوْهَر *(cf. n. 1)*, F,h *(non ut titul.)* القول فى الجوهر : C *(tit.)* القول فى الجواهر — [5] L,j تقدم , F تقدم : C يقدم ; h קדם — [6] C,F,L والفرس : h,j [وهذا الفرس]

---

45 فى الجوهر

1 فاما الجوهر الموصوف بانه اولى بالتحقيق والتقديم والتفضيل فهو الذى لا يقال على [11]

2 ب[1] [2]

واما التى يقال فيها انها جواهر ثوان فهى[3] الانواع التى توجد فيها الاشخاص على جهة شبيهة[4] بوجود الجزء فى الكل[5] واجناس[6] هـذه الانواع ايضا . مثال ذلك ان زيدا المشار اليـه هو فى نوعه اى فى الانسان والانسان فى جنسه الذى هو الحيوان فزيد المشار اليه هو الجوهر الاول والانسان[7] المحمول عليه والحيوان هما[8] الجواهر الثوانى

3 ج[1] [2]

a وبين[3] مما قيل فى صدر هذا الكتاب ان التى تقال[4] على موضوع وهى الجواهر الثوانى فقد يجب ضرورة ان يحمل اسمها وحدها على

---

2. — [1] *C,E,j præm.* الفصل ; *at non F,L,g,h.* — [2] *L* بَ , *g,i* ‘ב : *C,F* الثانى ; *j* ‘secunda‘ ; *h om.* — [3] *F,L* فهى : *C* هى — [4] *F,L,g,h* شبيهة : *C* تشبه ; *j* ‘similitudinis‘. — [5] *L,g,h* الجزء فى الكل , *F* الجز فى الكل : *C* فى الجزء والكل — [6] *L* واجناسُ , *F,g,h,j* واجناس : *C* اجناس — [7] *Inc. C* 5r. — [8] *Ita C,F,L* هما , *j* ‘ambo‘.

3. — [1] *C,E,j præm.* الفصل ; *at non F,L,g,h.* — [2] *L* جَ , *g,i* ‘ג : *C,F* الثالث ; *j* ‘tertia‘ ; *h omit.* — [3] *F,L,g,h,j* وبين : *C* وبين فيه — [4] *F,L,g,h,j* تقال : *C* يقا —

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 2 a,12-23]

2 [14] موضوع ما ولا هو فى موضوع ما ومثال[t] ذلك انسان ما او فرس ما*[t] فاما الموصوفة بانها[t] جواهر ثوانٍ فهى الانواع التى فيها توجد*[t] الجواهر الموصوفة بانها اول ومع هذه ا(لا)جناس[t] هـذه الانواع ايضا ومثال ذلك ان انسانا*[t] ما هو فى نوع اى فى الانسان

3 a [19] وجنس هذا النوع الحى فهذه الجواهر توصف بانها ثوان كالانسان والحى وظاهر مما قيل ان التى تقال على موضوع فقـد يجب ضرورة ان يحمل اسمها وقولها يقال[t] على ذلك الموضوع ومثال ذلك ان الانسان يقال على موضوع اى على انسان ما فاسمه يحمل عليه

LECT. t : — (47) مثال — انسان ما وفرس ما* — (48) فاما الجواهر الموصوفة بانها — التى توجد فيها* — (49) اجناس — ومثال ذلك انسان* — (51) يقال

ذلك الموضوع . مثال[5] ذلك ان[6] اسم الانسان يصدق على زيد المشار
اليه و كذلك حده فانا نقول فى زيد انه انسان ونقول فيه انه حيوان
b ناطق الذى هو حد الانسان . فاما التى تقال فى[7] موضوع وهى
الاعراض ففى[8] اكثرها[9] لا يحمل على[10] الموضوع المشار اليه لا اسمها
ولا حدها مثل البياض فانه لا يحمل على الجسم فيقال[11] الجسم بياض
c ولا حده ايضا فيقال[11] ان الجسم لون يفرق البصر . وقد يتفق فى
بعض المواضع[12] ان يحمل الاسم دون الحد مثل قولنا فى اللسان
العربى درهم ضرب الامير فان حد الضرب لا يحمل على الدرهم .
واما اذا دل عليها بالاسماء المشتقة فانه قد يصدق على الموضوع
اسمها وحدها لاكن[13] الحد ليس يحمل على الموضوع حملا معرفا
d لجوهره[14] كما تحمل[15] حدود الجواهر على الجواهر . مثال ذلك ان
الابيض هو فى موضوع اى فى الجسم والجسم قد يوصف به ويحمل

---

[5] *C om.* الموضوع مثال ذلك *sed supplet in margine.* — [6] *C add.* لا *supra lin.* — [7] *F, L,(g,h),j* تقال فى : *C(!)* فى يقا — [8] *F,L,(g,h,j)* ففى : *C* وفى — [9] *C,L,g,h* اكثرها : *F* الاكثر ; *j ind.* — [10] *C,L,h,j* يحمل على : *F* تعطى ; *F** يحمل — *F om.* 11 *lineas seq.* (*cf. infra, pag.* 20,3, *n.* 20). — [11] *Voc. edit.* فيقال — [12] *C,L,g,h,j** المواضع : *j* لحدوده معرفا *C* : معرفا لجوهره *L,(h,j)* — [14] لكن *C,E* : لاكن *L* — [13] [المواضيع] — [15] *L,h* تحمل : *C* يحمل

[Κατηγ., *p.* 2 a,23-33] *Kitāb al-Maqoūlāt*

53 فانك تحمل الانسان على انسان ما وقول الانسان ايضا يحمل على انسان ما فان انسانا ما
b هو انسان وهو حى فيكون الاسم والقول يحملان على الموضوع . فاما التى فى موضوع [27]
56 c ففى اكثرها لا يحمل على الموضوع لا اسمها ولا حدها وفى بعضها ليس مانع يمنع من ان[t] [29]
d يحمل اسمها على الموضوع فاما قولها فلا يمكن ومثال[t] ذلك ان الابيض هو فى موضوع [31]
اى فى الجسم وهو[t] يحمل على الموضوع وذلك ان الجسم قد يوصف بانه ابيض فاما قول

LECT. t : — (55) ليس يمنع مانع ان — (56) مثال — (57) وقد

عليه فيقال انه ابيض فاما حد الابيض فليس يحمل اصلا[16] على الجسم من جهة ما هو معرف لجوهره[17]

الى[18] ففى[19] الاكثر لا يعطى[20] الموضوع لا اسمه[21] ولا حده مثل قولنا زيد ابيض اذا دللنا بقولنا ابيض على الكيفية التى فى زيد وهى الدلالة الغالبة فان الابيض[22] ليس باسم لزيد[23] ولا حد له فاما اذا دللنا بالاسم[24] المشتق على موضوع الكيفية[25] على جهة التعريف له فانه قد يكون اسما له وحينئذ[26] تقول[27] ان المحمول يعطى[28] اسم الموضوع فاما الحد فلا يمكن فى حال من الاحوال فانه لا يمكن ان يكون حد[29] البياض من[30] حد[31] زيد [32]هذا هو حقيقة تفسير هذا الفصل وليس كما ظن ابو نصر مما اظنه حكاه عن المفسرين

4 [1]د[2]

وكل ما سوا[3] الجواهر الاول التى هى[4] الاشخاص[5] فاما ان a
تكون[6] مما يقال على موضوع واما ان تكون[7] مما يقال فى موضوع
وذلك ظاهر بالتصفح والاستقراء اعنى[8] حاجتهما الى الموضوع . مثال b

[16] *L,b,j* اصلا : *C om.* — [17] *L,b,j non add. 6 lineas seq.* — [18] *Ita C* الى — [19] *Nos* ففى [*cf. p.* 19,4] : *C* نفى — [20] *Accedit F (cf. n.* 10*).* — [21] *F* لا اسمه : *C*[1] الاسمية, *C*[2] لاسمية — [22] *C om. lin. præc.* الابيض ... على الكيفية — [23] *F* لزيد : *C* زيد — [24] *F* بالاسم : *C* باسم — [25] *F* الكيفية : *C* الكيف — [26] *F* وحينيذ, *C* وح [*abbrev.*]. — [27] *F* تقول : *C* تقول — [28] *Inc. C* 5[v]. — [29] *F* حد : *C* ح [*cf. n.* 26]. — [30] *C* من : *F om.* — [31] *F* حد : *C* جزء — [32] *F (non C nec L) add. lin. seq.*

4. — [1] *C,E,j (non F,L,b) præm.* الفصل — [2] *L* د, *g,i* '٤' : *F, L* الرابع ; *j* 'quarta' ; *b om.* — [3] *F,L* سوا : *C* سوى — [4] *F,L(b,j)* هى : *C om.* — *Inc. F* 5[v]. — [5] *F add.* الاول ; *at non C,L,b,j.* — [6] *Nos, (b)* تكون, *F,L* تكون : *C,j* يكون — [7] *L* تكون, *F* تكون : *C,(b)* يكون ; *j ind.* — [8] *C add.* ان ; *at non F,L,b,j.* —

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 2 a,33-37]

4 a [34] الابيض فليس يحمل فى حال من الاحوال على الجسم وكل ما سواهما فاما ان تكون[t] 58
على موضوعات اى يقال على الجواهر الاول[t] واما ان تكون*[t] فى موضوعات اى يقال
b [36] فيها[t] وذلك ظاهر من قبل التصفح للجزويات*[t] مثال ذلك ان الحى يحمل على الانسان 60

LECT. t : — (58) تكون — (59) om. اى يقال على الجواهر الاول — (60) om. اى يقال فيها — تكون* — للجزيات* —

ذلك ان الحى انما يصدق حمله على الانسان من اجل صدقه على انسان
ما مشار اليه فانه لو لم يصدق على واحد[9] من اشخاص الناس لما
صدق حمله على الانسان الذى هو النوع و كذلك اللون انما يصدق
c حمله على الجسم من اجل وجوده فى جسم[10] ما مشار اليه . فيجب اذا[11]
ان يكون ماسوى[12] الجواهر الاول اما ان يكون يقال عليها او فيها[13]
d اى على الجواهر الاول او فيها[14] . واذا كان ذلك كذلك فلو لم توجد[15]
الجواهر الاول لم يكن سبيل الى وجود شىء من الجواهر الثوانى
ولا من الاعراض

٥

a [3]والانواع من الجواهر الثوانى اولى بان تسمى[4] جوهرا[5] من

[9] *C,L* وَاحدٍ : *F* احدٍ — [10] *Inc. L* 3r. — [11] *L* اذا : *C,F* اذن — [12] *C,L* سوى : *F* سوا — [13] *F,L* عليها او فيها : *C* عليهما او فيهما — [14] *F,L,b* او فيها , *j* 'aut in ipsa sit' : *C om.* — [15] *F,L,(g,b,j)* توجد : *C* يكن

5. — [1] *C,E,j (non F,L,b) præm.* الفصل — [2] *L* ٥ , *g,i* ٥ : *C,F* الخامس ; *j* 'quinta' ; *b om.* — [3] *j præm.* [قال] ; *at non C,F,L,b.* — [4] *C* يسمى — [5] *L* وجوهرا

[Κατηγ., *p.* 2 a,37 - 2 b,7] *Kitāb al-Maqoūlāt*

61 فهو ايضا على انسان ما فانه ان لم يكن ولا على واحد من اشخاص الناس فليس هو ولا
على انسان[t] اصلا . وايضا ان اللون*[t] فى الجسم فهو ايضا فى جسم ما فانه ان لم يكن
c فى[t] واحد من الجزوية*[t] فليس هو ولا فى الجسم اصلا . فيجب ان يكون كل ما سواها [4]
اما ان تكون على موضوعات اى يقال على الجواهر الاول[t] واما ان يكون*[t] فى
d موضوعات اى يقال فيها[t] فيجب ادًا ان لم تكن الجواهر الاول الا يكون سبيل*[t] الى [5] 65
ان يوجد شى من تلك الاخر وذلك ان كل ما سواها فاما ان يكون على موضوعات
5a اى يقال عليها[t] واما فى موضوعات اى فيها[t] والنوع من الجواهر الثانية**[t] اولى بان [7]

LECT. t : — (62) الجزيات* — لم يكن ولا فى (63) — وايضا فى اللون* — الانسان (64) *om.* — (65) ان لا يكون سبيل* — اى يقال فيها (66) *om.* — تكون* — اى يقال على الجواهر الاول (67) — الثوانى** — اى فيها *om.* — * اى يقال عليها

الاجناس لانها اقرب الى الجواهر[6] الاول من الاجناس وذلك انه متى b
اجيب بكل واحد منهما فى جواب ما هو[7] الشخص الذى هو
الجوهر الاول كان جوابا ملائما[8] من جهة السؤال بما هو الا ان الجواب
بالنوع عند السؤال بما هو اكمل تعريفا للشخص المشار اليه واشد
ملائمة[9] له[10] من الجواب بجنسه[11] . مثال ذلك ان اجاب مجيب عند c
السؤال ما هو سقراط بانه انسان كان اكمل تعريفا لسقراط من ان
يجيب[12] فيه بانه حيوان[13] لان الانسانية لسقراط[14] اخص من الحيوانية
وكذلك حال الاعم[15] مع الاخص فهذا احد ما يظهر منه ان الانواع[16]
احق باسم الجوهرية من الاجناس .[17]ودليل[18] اخر ايضا وذلك انه لما d
كانت الجواهر[19] الاول انما صارت باسم الجوهر وباسم الموجود احق

C,F جوهرا , *g,h* עצם : *j plur.* — [6] *F,L,h,j* الجواهر : *C* الجوهر — [7] *C add.* هذا ; *at non F,L,h,j.* — [8] *Nos* ملائما , *L* ملاءما , *C,F* ملايما — [9] *F* ملاءمة : *L* ملايمة ; *C* ملايما — [10] *L,h,j* له : *C,F om.* — [11] *L* بجنسه , *F,h,j* بجنسه : *C* تحته — [12] *C om.* 15 *verba præced.* مجيب عند السؤال... يجيب — [13] *F,L,h,j* حيوان : *C* لحيوان — [14] *L* لسُقراط , *C,h* لسقراط : *F* بسقراط — [15] *Inc. C* 6[r]. — [16] *C,L,h,j* الانواع : *F* النوع — [17] *Ita cum . in F,j (non in L,h).* — [18] *Ita F,L,h,j* ودليل — [19] *F,h* الجواهر , *L* الجَواهِر :

Kitāb al-Maqoūlā[t] [Κατηγ., *p.* 2 b,7-18]

b [8] يوصف جوهرا من الجنس لانه اقرب من الجوهر الاول وذلك ان موفيا ان وفى[t] 68
الجوهر الاول ما هو كان اعطاوه النوع واعطاوه الجنس ملايما فى ذلك الا ان اعطاه[t]

c [10] النوع اشد ملاءمة[t] وابين فى الدلالة عليه من اعطائه الجنس مثال ذلك انه ان وفى 70
انسانا[t] ما ما هو كان اعطاوه انه انسان ابين فى الدلالة عليه من اعطائه انه حى فان
ذلك[t] اخص بانسان ما وهذا اعم . وان وفى[t*] شجرة ما ما هى كان اعطاوه انها شجرة

d [15] ابين فى الدلالة عليها من اعطائه انها نبت . وايضا فان الجوهر الاول لما كانت موضوعة
لساير الامور كلها وساير الامور كلها محمولة عليها او موجودة فيها فلذلك صارت
الى واحق[t] بان توصف جواهر وقياس الجوهر الاول عند ساير الامور كلها هو 75

LECT. t : – (68) – وفى موفيا فى انسان (71) – ملاءمه (70) – اعطاوه (69) – وفا فى (72) – ذلك
احق واولى (75) – وفى فى*

من الجواهر الثوانى والاعراض لكون سائر الاشياء اما محمولة عليها
او فيها وكانت[20] حال الاجناس عند[21] الانواع هى حال جميع الاشياء[22]
عند الجواهر الاول اعنى ان الجواهر الاول موضوعة لسائر الامور
كما[23] الانواع موضوعة للاجناس فان الاجناس تحمل على الانواع كما
تحمل[24] سائر الامور على الجواهر[25] وليس ينعكس الامر فتحمل[26]
الانواع على الاجناس كما ليس ينعكس الامر فى سائر الاشياء فى
الحمل[27] مع[28] الجواهر الاول اعنى انه لا يحمل الجوهر عليها[29] وجب
ضرورة ان تكون[30] الانواع احق باسم الجوهر[31] من الاجناس

6 و[1][2]

a واما انواع الجواهر التى ليست اجناسا فليس بعضها احق باسم
الجوهر من بعض اذ كان ليس[3] جوابك فى زيد انه انسان اشد تعريفا

---

[20] *F,L,b,j* وكانت : *C* كانت — [21] *C,F²,L,b,j* عند : *F¹* *C (cum* صارت*)* , *j* الجوهر — [22] *Ita L* الاشياء , *F* الاشياء , *h* הדברים , *j* ‘rerum‘. — [23] *E²,F,L* كما : *C,E¹,* — مع *(h)* — كما ان [24] *F,L,b* تحمل : *C* يحمل — [25] *F,L,b,j* الجواهر : *C* الجواهر الاول — [26] *Voc. edit.* — [27] *F,L,b,j* الحمل : *C* الحال — [28] *F,L,b* مع : *C* على — [29] *C,F add.* فلما كان الامر كذلك ; *at non L,b,j.* — [30] *F,L* تكون : *C* يكون — [31] *F,L,b,j* الجوا : *C (!)* الجوهر

6. — [1] *E,j præm.* الفصل ; *at non C,F,L,b.* — [2] *L* وَ , *g,i* ٦ : *C,F* السادس ; *j* ‘sexta‘ ; *h om.* — [3] *C om. (hom.) 9 verba præced.* ليس ... بعضها

[Κατηγ., *p.* 2 b,18-25] *Kitāb al-Maqoūlāt*

قياس النوع عند الجنس اذ كان النوع موضوعا للجنس لان الاجناس تحمل على الانواع .
77 وليس ينعكس الانواع على[t] الاجناس فيجب من ذلك ايضا ان النوع*[t] اولى واحق
6 بان يوصف جوهرا من الجنس . واما ما كان من الانواع ليس هو جنسا فليس الواحد [22]
a منها اولى من الاخر بان يوصف جوهرا اذ كان ليس توفيتك فى انسان ما انه انسان
79

LECT. t : — (77) من ذلك ان يكون النوع* — تنعكس الانواع فتحمل على

من جوابك فى هذا الفرس المشار اليه انه فرس و كذلك الجواهر b
الاول ليست بعضها احق باسم الجوهرية من بعض فانه ليس هذا
الانسان المشار اليه احق باسم الجوهرية من هذا الفرس المشار اليه

7 [1] [2]ز

واما صارت انواع الجواهر الاول واجناسها[3] يقال لها جواهر a
ثوان من بين سائر الاشياء التى تحمل[4] عليها من جهة انه متى أُجيب
بواحد منها فى جواب ما هو الجوهر الاول كان معرفا له وان كان
الجواب بالنوع اشد تعريفا واما متى اجيب فى ذلك بما عدا هذه كان
جوابا غير لائق ولا مناسب للسؤال. مثال ذلك انه ان اجاب انسان b
فى جواب ما هو زيد انه انسان[5] كان اشد تعريفا من انه حى وان
كان كلاهما معرفا لماهيته[6] فاما ان اجاب انه ابيض او انه ذو ذراعين
فقد اجاب بشىء غريب عنه وشىء خارج عن طبيعته فبالواجب[7] قيل

---

7. — [1] *E,j præm* الفصل ; *at non C,F,L,b.* — [2] *L* ز, *g,i* ٢ : *C,F* السابع ; *b om.* — [3] *F,L,b,j* واجناسها : *C* اجناسها — [4] *C* يحمل — [5] *Inc. C* ٦٢. — [6] *F,L* لماهيته : *C* لماهيته — [7] *Ita C,F,L,b,(j)* فبالواجب

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 2 b,25-35]

[26] اشد ملاءمة[t] من توفيتك فى فرس ما انه فرس . وكذلك ليس الواحد من الجواهر b
الاول اولى من الاخر بان يوصف جوهرا اذ كان ليس انسان ما اولى بان يوصف
[29] جوهرا من فرس ما . وبالواجب صارت الانواع والاجناس وحدها دون غيرها تقال 7 a
بعد الجواهر الاول جواهر ثوانى لانها وحدها تدل على الجوهر الاول من بين ما يحمل
[31] عليه . فان موفيا ان وفى انسانا ما ما هو فوفاه بنوعه او بجنسه كانت توفيته له ملاءمة b
واذا وفاه بانه انسان كان ذاك[t] ابين فى الدلالة عليه من توفيته له*[t] بانه حى وان وفاه
بشى مما سوى ذلك اى شى كان[t] كانت توفيته له غريبة مستنكرة كما اذا وفى بانه

LECT. t : – (80) ملاءمه – (85) ذلك – *om. له – (86) *om.* كان

c لهذه جواهر ثوان دون غيرها من سائر المقولات . فهذا احد ما يظهر
منه لم خصت انواع الجواهر الاول واجناسها باسم الجوهر دون سائر
الاشياء[8] المحمولة عليها وقد يظهر بهذه الجهة ايضا وذلك ان قياس
الجواهر الاول الى سائر الامور هو قياس انواع الجواهر واجناسها
الى ما عداها من سائر كليات المقولات . وذلك انه كما ان سائر الامور 5
كلها اما محمولة على الجواهر الاول او موجودة فيها على ما قلنا
كذلك سائر[9] كليات المقولات كلها هى موجودة فى الجواهر
الثوانى اعنى ان كلياتها موجودة فى كلياتها كما ان اشخاصها
موجودة فى اشخاص الجواهر الاول مثال ذلك ان النحو[10] موجود
فى الانسان وذا الذراعين فى المجسم[11] 10

ع[1] 8

[2]والذى يعم كل جوهر شخصا كان او كليا انه ليس يوجد فى

---

[8] *F* الاشياء : *L (non C,b) om.* ; *j* ? — [9] *C,F²,L* ساير : *F¹ om.* — [10] *F,L,b,j* النحو : *C* النمو — [11] *F,L* فى المجسّم : *C* فى الجسم , *E* فى الجسم ; *b* בגשם , *j* 'in corpore'.

8. — [1] *E,j præm.* الفصل — [2] *L* ح , *g,i* ח : *C,F,j* الثامن ; *b om.* — [3] *j præm.*

[Κατηγ., *p.* 2 b,35 - 3 a,8] *Kitāb al-Maqoūlāt*

ابيض او انه يحضر[t] او شى*[t] من اشباه ذلك اى شى كان فبالواجب قيلت هذه دون [37]
c غيرها جواهر . وايضا لان الجواهر الاول موضوعة لساير الامور كلها وساير الامور
كلها محمولة عليها او موجودة فيها لذلك صارت اولى واحق بان توصف جواهر .
وقياس الجواهر الاول عند ساير الامور هو قياس انواع الجواهر الاول واجناسها عند
ساير الامور الاخر كلها وذلك ان ساير الامور كلها على هذه تحمل فانك تقول فى
انسان ما انه نحوى فانت اذا تقول نحويا على الانسان وعلى الحى[t] وكذلك يجرى الامر
8 فى ساير ما اشبهه . وقد يعم كل جوهر انه ليس فى موضوع فان الجوهر الاول ليس [7]

LECT. t : – (87) – بشئ* – تحضر (92) الانسان والحى

موضوع وذلك ان الجواهر صنفان اول وثوان فاما الاول[4] كما قيل
فليس فى موضوع ولا على موضوع واما الثوانى فهى على موضوع
وليس فى موضوع فاذا[5] الذى يعم الصنفين انهما ليسا فى موضوع

9 [2]ط[1]

5 [3]وقد كنا قلنا ان الذى يخص الجواهر الثوانى ان تقال[4] على a
موضوع لا[5] فى موضوع ولذلك قد يحمل اسمها وحدها على الموضوع
من جهة ما هى مقولة على موضوع وان[6] التى فى موضوع قد يتفق
فى بعضها ان يقال اسمها على الموضوع فاما حدها فلا الا ان هذا b
الذى يوجد من ذلك للجواهر الثوانى ليس[7] خاصا بها فان الفصل ايضا
10 هو مما يقال على موضوع وليس فى موضوع . مثال ذلك[8] الناطق فانه

[قال] ; *at non C,F,L,b.* — [4] *Inc. F* 5[v]. — [5] *C,L* فاذا : *F* فاذن

9. — [1] *E,j præm.* الفصل ; *at non C,F,L,b.* — [2] *L* ط : *C,F* التاسع , *j* 'nona' ; *b (non i) om.* — [3] *j præm.* [قال] ; *at non C,F,L,b.* — [4] *F,b,j* تقال , *L* نقال : *E* يقال , *C* يقا — [5] *C,L,b* لا : *F,j* ولا — [6] *C,F* وان , *L* وانّ : *E* وأنّ — [7] *Inc. L* 8[v]. — [8] *Inc.*

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 3 a,8-22]

يقال على موضوع ولا هو فى موضوع والجواهر الثوانى قد يظهر بهذا الوجه انه ليس
شى منها فى موضوع فان الانسان يقال على موضوع اى على انسان ما وليس هو فى 98
موضوع اى فيه[t] وذلك ان الانسان ليس هو فى انسان ما وكذلك ايضا الحى يقال على
[15] موضوع اى على انسان ما وليس الحى فى انسان ما وايضا التى فى موضوع فليس مانع يمنع 9 a
من[t] ان يكون اسمها فى حال من الاحوال يحمل على موضوع*[t] واما**[t] قولها فلا سبيل
الى ان يحمل عليه فاما الجواهر الثوانى فانه يحمل على الموضوع قولها[t] واسمها فانك
تحمل على انسان ما قول الانسان وقول الحى . فيجب من ذلك ان الجوهر ليس[t] هو 100
[21] مما فى موضوع . الا ان هذا ليس بخاصة[t] للجوهر لكن الفصل ايضا هو مما ليس فى[t] b

LECT. t : — (96) *omit.* اى فيه — (98) *omit.* من — حدها (99) — فاما** — على الموضوع* — ليس هو فى* — خاصه (101) — ان يكون الجوهر الثانى ليس (100)

يقال على الانسان لا فيه اذ كان ليس موجودا فيه على جهة ما يوجد
البياض فى الجسم ولذلك قد يوجد للفصل ايضا ان يصدق اسمه
وحدّه على الموضوع كما يوجد ذلك للجواهر الثوانى فان الناطق[9]
وحدّه الذى هو مدرك بفكر وروية يحملان على الانسان من طريق
c ما هو . وليس لقائل ان يغلطنا فيقول ان النطق[10] وبالجملة الفصول
موجودات[11] فى موضوع وهى الاشياء التى هى فصول لها مثل وجود
النطق[12] فى الانسان كما ان الاعراض موجودات فى موضوع مثل
وجود البياض فى الجسم فان النطق[13] انما يوجد فى موضوع اعنى فى
الانسان على انه جزء منه وليس الامر كذلك فى البياض مع الجسم
d ولذلك ليس ينبغى ان يفهم من قولنا فى رسم الاعراض انها التى
تقال[14] فى موضوع[15] انها فيه كجزء[16] منه بل على ان الموضوع
موجود دونها

C 7r. — [9] *C,L,b,j* الناطق : *F* النطق — [10] *F,L,b* النطق : *C* الناطق , *j* 'rationale'. — [11] *Ita C,F,L* موجودات — [12] *C,F,L,b* النطق : *j* 'rationale'. — [13] C^2*,F,L,b* النطق : C^1 الناطق , *j* 'rationale'. — [14] *L,b* تقال , *F* نقال : *C* يقا ; *j* 'sunt'. — [15] *C omit.* — [16] *L* كجزء , *F* كجز : *C* لجزء موضوع

[Κατηγ., *p.* 3 a,22-31] *Kitāb al-Maqoūlāt*

موضوع فان الماشى وذا الرجلين يقالان على موضوع اى على الانسان[t] وليسا فى موضوع [102]
وذلك ان ذا الرجلين ليس هو فى الانسان ولا الماشى وقول الفصل ايضا محمول على
الذى يقال عليه الفصل مثال ذلك ان المشا ان كان يقال على الانسان فان قول المشا
محمول على الانسان وذلك ان الانسان مشا [105]P

e ولا تغلطنا اجزا الجواهر فنوهمنا[t] انها موجودة فى موضوعات اى فى[t*] كلياتها حتى [29]
يضطرنا الامر الى[P] ان نقول انها ليست جواهر . لانه لم يكن قول ما يقال فى موضوع

LECT. t : – ([102]) انسان – ([106]) فتوهمنا – *om.* فى*
LECT. p : – ([105]) *Ita divisit.* – ([107]) الا

10 ى[1][2]

ومما[3] يخص[4] الجواهر الثوانى والفصول ان جميع ما يحمل منها[5] a
فانما يحمل على نحو حمل الاشياء المتواطئة[6] اسماؤها[7] وذلك ان كل شىء b
يحمل منها فاما ان يحمل على الاشخاص واما على الانواع اذ كان
ليس تحمل[8] الجواهر الاول على شىء البتة فاما[9] النوع فيحمل على
الشخص مثل الانسان على زيد واما الاجناس فتحمل[10] على الانواع
والاشخاص والجواهر الاول فقد يجب ان تحمل[11] عليها حدود انواعها
واجناسها كما تحمل عليها اسماؤها اما[12] انواعها فظاهر ذلك[13] فيها واما
اجناسها فمن ما[14] تقدم وذلك ان الجنس يقال على النوع والنوع على
الجوهر الاول[15] الذى هو الشخص وقد قيل ان كل ما يقال على
المحمول المقول على موضوع فهو مقول ايضا على ذلك الموضوع

---

10. — [1] *j præm.* [الفصل] ; *at non C, etc.* — [2] *L,(t)* ى : *C,F* العاشر, *j* 'decima' ; *g,h om.* — [3] *F,L,g,h* ومما : *j* [قال مما] ; *C om.* — [4] *F,L* يخص : *C* يختص — [5] *F,L,b,j* منها : *C* عليها — [6] *C,E,F,L* المتواطية — [7] *C* باسماؤها — [8] *F,L,b* تحمل : *C* — [9] *F,L* فاما : *C* واما — [10] *F,L* فيحمل — [11] *F,L* تحمل : *C* يحمل — [12] *F* اما, *b* ; فا *C* — [13] *L* ذلك ظاهر : *C,F* فظاهر — [14] *F,L* فمن ما : *C* فذلك ظاهر — [15] *L,h* امّا : *C* واما

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 3 a,31 - 3 b,4]

10 a [33] على هذا الطريق على انه فى شى كجزو[t] منه . ومما يوجد للجواهر والفصول ان جميع
b [34] ما يقال منهما[t] انما يقال على طريق المتواطية اسماوها فان كل حمل يكون منهما[t*] فهو
110 اما ان يحمل على الاشخاص واما على الانواع . فانه ليس من الجوهر[t] الاول حمل اصلا
اذ كان ليس يقال[t] على موضوع ما البتة . فاما الجواهر الثوانى فالنوع يحمل على الشخص
والجنس على النوع وعلى الشخص وكذلك الفصول تحمل على الانواع وعلى الاشخاص .
113 والجواهر الاول تقبل قول انواعها واجناسها[t] والنوع يقبل قول جنسه اذ كان كل ما

LECT. t : — (108) كجز — (109) جميع ما يحمل منها — (110) فان كل ما يحمل منها الجواهر — (111) تقال — (113) قول اجناسها وانواعها

c وهذه حال الجنس مع النوع والشخص و كذلك تحمل حدود الفصول
d على الاشخاص والانواع كما تحمل[16] الاسماء واذا كان هذا هكذا
وكان قد قيل ان الاشياء التى اسماؤها متواطئة[17] هى التى الاسم لها
والحد عام وواحد بعينه فواجب[18] ان يكون مما يخص[19] الفصول
والاشياء التى فى هذه المقولة ان حملها[20] على جميع ما تحمل عليه هو
على[21] طريق حمل الاشياء المتواطئة اسماؤها لا على طريق المشتقة[22]
اسماؤها[23]

11 يا[1][2]

a [3]وقد يظن ان كل جوهر فانه انما يدل على الجوهر المشار اليه
وهو الشخص فاما[4] الجواهر الاول فالامر فيها بين[5] انها انما[6] تدل على

ממה — [15] *Inc. C* 7v. — [16] *F,L,h* تحمل : *C* يحمل الاشخاص والانواع كما يحمل ; *j om.* كما تحمل الاسماء — [17] *C,F,L* متواطية — [18] *F,L,h* فواجب : *C* فيجب — [19] *F,L* يخص : *C* يختص — [20] *L,h,j* حملَها , *F* حملها : *C* يحملها — [21] *C om.* جميع ما تحمل عليه هو على — [22] *L,(h,j)* المشتقّة : *C* المتفقة — [23] *F om.* لا على طريق المشتقة اسماؤها

11. — [1] *j præm.* [الفصل] ; *at non C, etc.* — [2] *L* يَا , *g,i* ‘יא : *E* ك ; *C,F* الحادى عشر , *j* ‘undecima‘ ; *h om.* — [3] *j præm.* [قال] ; *at non C,F,L,h.* — [4] *C (non F, L,g,h,j) om.* الجوهر المشار ... الشخص فاما — [5] *C add.* من ; *at non F,L,h,j.* — [6] *F,*

[Κατηγ., *p.* 3 b,4-12] *Kitāb al-Maqoūlāt*

c قيل على المحمول فانه يقال ايضا على الموضوع . وكذلك تقبل[t] الانواع والاشخاص [5]
d قول فصولها ايضا . وقد كانت المتواطية اسماوها هى التى الاسم عام لها والقول واحد [7]
بعينه ايضا فيجب ان يكون جميع ما[p] يقال من الجواهر ومن الفصول فانما يقال على
11 a طريق المتواطية اسماوها . وقد يظن بكل جوهر انه يدل على مقصود اليه بالاشارة . [10]
فاما الجواهر[t] الاول فالحق[p] الذى لا مرية فيه انها تدل*[t] على مقصود اليه بالاشارة لان

LECT. t : – (114) تقبل – (118) الجوهر – انه يدل*
LECT. p : – (116) *nunc non habet* فيجب ان يكون جميع ما – (118) فبالحق

الاشخاص المشار اليها لان ما يستدل من اسمائها عليها هو شىء واحد
بالعدد واما الجواهر الثوانى فقد توهم[7] الاسماء الدالة عليها لاشتباهها b
باسماء الاشخاص او لاستعمالها مواضع اسماء الاشخاص انها تدل على
المشار اليه وليس الامر كذلك بل انما تدل[8] على اى مشار اتفق اذ[9]
كان الموضوع لذلك الاسم ليس واحدا بعينه كالاسم الدال بشكله
على الجوهر الاول وذلك ان زيدا وعمرا[10] انما يدل[11] به[12] على مشار[13]
اليه فقط واما الانسان والحيوان وبالجملة النوع والجنس فانما يدل[14]
به على كثيرين . وهى مع هذا تميز اولائك[15] الكثيرين من غيرهم c
لا تمييزا يكون[16] علامة فقط[17] بمنزلة ما يميز الابيض الشىء المتصف[18]
به بل تميزا فى جوهر الشىء[19] والنوع[20] والجنس انما وضعا ليفرزا[21]
الشىء فى جوهره عن غيره . الا ان الجنس اكثر حصرا من النوع d

L,b انما : *C,j omit.* — [7] *F* توهم , *L* توهم : *C ind.* ; *b* ירדמו , *j* 'existimantur quod'. — [8] *F,b,j* تدل : *C,L* يدل — [9] *F,L,b,j* اذ : *C* واذ — [10] *F,L* وعمروا : *C* وعمرا — [11] *C,F* يدل : *L* يدُل ; *b* יורה , *j* 'significant'. — [12] *L,b* به : *C,F,j om.* — [13] *F,L* المشار : *C,b,j* مشار — [14] *F* يدل : *L* يدُل ; *C* تدل ; *b* יורה , *j* 'significant'. — [15] *F,L,g,b,j* اولايك (*L*) , اولئك *C* — [16] *j (non j*, etc.) om.* تميزا يكون : *C* تميز — [17] *C add.* وصفته ; *F,L,b,j** المتصف : *C* المتفقة — [18] بمنزلة ... الشىء. *12 verba scq. at non F,L,b,j**. — [19] *Inc. C* 8[v]. — [20] *F* ليفرزا , *L* ليفرزًا , *b* שיפרישו , *j* 'ad

---

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 3 b,12 - 21]

[13] ما يستدل عليه منها[t] شخص وواحد بالعدد . واما الجواهر الثوانى فقد يوهم اشتباه b
120 شكل اللقب منها انما تدل على مقصود اليه بالاشارة كقولك الانسان الحيوان . وليس
ذلك حقا بل الاولى انما تدل على اى شى لان الموضوع ليس بواحد كالجوهر الاول .
[18] لكن الانسان يقال على كثير[t] والحيوان . الا انها ليست تدل على اى شى على الاطلاق c
123 بمنزلة الابيض فان الابيض ليس يدل على شى غير[t] اى شى . فاما النوع والجنس فانهما
[21] يفرزان[t] (1) اى شى فى الجوهر . وذلك انهما انما يدلان على جوهر ثانى ما . الا ان d

LECT. t : – (119) يقدران (124) – غير (123) *om.* – كثير (122) – فيها

يفرزان (1) *Leg.*

وذلك ان اسم الحيوان يحصر ما يدل عليه اسم الانسان اذ كان الحيوان جنس الانسان

يب [1] 12

a [2]ومما يخص [3] مقولة الجوهر [4] انه لا مضاد لها فانه ليس يوجد للانسان ولا للحيوان مضاد لا كن [5] هذه الخاصة قد شاركها فيها غيرها من
b المقولات مثال ذلك فى الكم فانه ليس [6]يوجد لذى الذراعين ولا للعشرة ولا لشيء [7] مما يجرى هذا المجرى [8] مضاد الا ان نقول [9] ان القليل فى الكم ضد الكثير [10] والكبير ضد [11] الصغير [12] لا كن [13] انواع

---

differendum' : *C* ليعرفا *cum* ليقرضا *in margine.*

12. — [1] *L* يب, *g,i* בּ, *E* ل; *F* الثانى عشر; *C,j* الفصل الثانى عشر; *b om.* — [2] *j præm.* [قال]; *at non C,F,L,b.* — [3] *F,L* يخص : *C* يختص — [4] *C,g,b,j* الجوهر, *L* الجوهَر : *F* الجواهِر — [5] *F* لاكن, *L* لاكِن : *C,E* لكن — [6] *Inc. F* 6[r]. — [7] *F,L,b, C* تقول : *F* تقول; *L,b* شيء : *C* لشى *(j)* — [8] *F* المجرى : *L* المجرا; *C cum* ى — [9] *L,b* والكبير ضد, *j* 'et magnum' : *C om.* — [10] *F,L,b* الكثير : *j* 'magno'. — [11] *F,L,b* يقول قائل; *j* 'dicatur'. — [12] *C* لصغير — [13] *L* لاكن : *C,E,F* لكن

[Κατηγ., *p.* 3 b,21-32] *Kitāb al-Maqoūlāt*

125 الافرار[t](1) بالجنس يكون اكثر حصرا من* [t] الافرار[t](1)بالنوع فان القايل حيوان قد
12 a جمع بقوله اكثر مما يجمع القايل انسان. ومما للجواهر ايضا انه لا مضاد لها[t] فاذا يضاد [24]
الجوهر الاول كانسان ما فانه لا مضاد له ولا للانسان ايضا[t] ولا للحيوان مضاد*[t] الا ان
b ذلك ليس خاصيا بالجوهر لكنه فى اشيا ايضا كثيرة[t] غيره مثال*[t] ذلك فى الكم [28]
فانه ليس لذى الذراعين[P] مضاد ولا للعشرة ولا لشى مما يجرى هذا المجرى الا ان يقول
130 قايل ان القليل ضد الكثير او الكبير[t] ضد الصغير لكن الكم المنفصل لا مضاد له .

LECT. t : – (125) يكون اكثر من حصر* – الاقرار (126) *add.* والا – (127) ولا الانسان ايضا – (128) كثيرة (!) – (129) لذى الدراعين – (130) والكبير – ومثال* – لكنه ايضا فى اشياك – ولا الحيوان بضاد*

LECT. p : –

(1) *Legas* الافراز

الكم المنفصل بين[14] من امرها انها غير متضادة مثل الخمسة والثلاثة والاربعة[15]

13 يج[1]

a [2]ومما يخص[3] الجوهر انه لا يقبل الاقل والاكثر ولست اعنى انه
5 ليس يكون جوهر احق باسم الجوهر من جوهر فان ذلك شىء قد
وضعناه حين قلنا ان اشخاص الجوهر اولى بالجوهرية من كلياتها بل
انما اعنى انه[4] لا يحمل النوع منها[5] ولا الجنس على شخص اكثر من حمله[6]
b على شخص ولا يحمل عليه فى وقت اكثر منه فى وقت فان زيدا ليس
اكثر حيوانا من عمرو ولا زيد اليوم اكثر حيوانا من[7] غد[8] واما هذا

---

[14] *F,L,b,j* بين : *C* تبين — [15] *C,F,L,b* والاربعة : *j* [والعشرة]

13. — [1] *L* يج , *g,i* יג' : *E* م ; *F* الثالث عشر , *C,j* الفصل الثالث عشر ; *b om.* — [2] *j præm.* [قال] ; *at non C,F,L,b.* — [3] *F,L* يخص : *C* يختص — [4] *F,L,b,j* انه : *C om.* [5] *Inc. L* 4r. — [6] *F* حمله , *L,b,j* حمله : *C* جملة — [7] *C om. (hom.)* عمرو ولا زيد اليوم اكثر حيوانا من — [8] *L* ∴

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 3 b,33 - 4 a,5]

13 a [33] وقد يظن بالجوهر انه لا يقبل الاكثر والاقل ولست اقول انه ليس جوهر[t] باكثر
من جوهر فى انه جوهر فان ذلك شى قد قلنا به لكنى اقول ان ما هو فى جوهر
b [37] جوهر ليس يقال اكثر[t] ولا اقل مثال ذلك ان هذا الجوهر ان كان انسانا فليس
يكون انسانا اكثر ولا اقل[t] لا[p] اذا قيس بنفسه ولا اذا قيس بغيره فانه ليس احد
من الناس انسانا باكثر من انسان غيره كما ان الابيض ابيض باكثر[t] مما غيره ابيض
والخيّر خيّر[t] باكثر مما غيره خير وكما ان الشى اذا قيس بنفسه ايضا قيل انه اكثر
واقل مثال ذلك ان الجسم اذا كان ابيض فقد[t] يقال انه فى هذا الوقت ابيض باكثر
مما كان قبل . واذا كان حارا فقد يقال انه حار[t] باكثر مما كان او اقل فاما الجوهر

LECT. t : — (131) جوهرا — (133) يقال انه اكثر — (134) انسانا بالاكثر والاقل — (135) اكثر — (136) والخير خير — (137) قد — (138) يقال انه حارا
LECT. p : — (134) ولا

الشىء الابيض فقد يكون اشد بياضا من هذا الشىء الابيض وقد يكون اليوم اشد بياضا منه امس

14 يد[1]

a [2]وقد يظن ان اولى[3] الخواص بالجواهر هو ان الواحد منها بالعدد
b هو بعينه القابل للمتضادات . وذلك بين من قبل الاستقراء فانه
ليس يمكن ان يوجد شىء مشار اليه بالعدد[4] مما عدا[5] الجوهر هو قابل
للمتضادات فانه لا اللون[6] الواحد بالعدد يوجد قابلا للابيض والاسود
ولا الفعل الواحد[7] بعينه يقبل الحمد والذم وكذلك يجرى الامر فى
سائر المقولات مما ليس بجوهر فاما[8] فى الجواهر فان الواحد بعينه

---

14. — [1] *L* يدَ , *g* 'יד : *E* ن ; *F* الرابع عشر ; *C,j* الفصل الرابع عشر ; *h om.* — [2] *j præm.* [قال] ; *at non C,F,L,h.* — [3] *C,L,j* اولى : *F* اول — [4] *C,F,L,h* بالعدد (*sine* واحد) : *j* 'eadem numero'. — [5] *F,L* عدا : *C* عد — [6] *Ita C,F* اللون , *L* اللّون — [7] *C* omit. (*homot.*) 8 *verba præc.* الفعل الواحد ... بالعدد يوجد — [8] *F,L* فاما : *C* واما

[Κατηγ., *p.* 4 a,6-19] *Kitāb al-Maqoūlāt*

فليس يقال اكثر ولا اقل فانه ليس يقال فى الانسان انه فى هذا الوقت انسان باكثر مما
كان فيما تقدم ولا فى غيره من ساير الجواهر فيكون الجوهر لا يقبل[t] الاكثر والاقل .
14 a وقد يظن ان اولى الخواص بالجوهر ان الواحد منه بالعدد هو بعينه قابل للمتضادات[t] . [10]
b والدليل على ذلك انه لن[t] يقدر احد ان ياتى بشى[*t] مما ليس هو جوهرا الواحد[**t] منه [11]
قابل للمتضادات[t] مثال ذلك ان اللون الواحد بالعدد هو بعينه لن[*t] يكون ابيض
واسود[t] . ولا الفعل[*t] الواحد بالعدد هو بعينه يكون مذموما (ا)و محمودا[**t] وكذلك
يجرى الامر فى ساير الاشيا مما ليس بجوهر . فاما[t] الجوهر فان الواحد منه بالعدد هو
بعينه قابل للمتضادات مثال ذلك انسان ما فان هذا الواحد هو[t] بعينه يكون ابيض

LECT. t : — (140) ان الواحد** — لشى* — ليس (142) — المتضادات (141) — فتكون الجواهر لا تقبل — (143) يقبل المتضادات — (144) وهو بعينه ان* — فاسود — والفعل* — يكون محمودا مذموما** — (145) واما — (146) *om.* هو

يوجد قابلا للمتضادات [9]مثال ذلك ان زيدًا المشار[10] اليه يكون حينا
صالحا وحينا طالحا وحينا حارا وحينا[11] باردا . وقد يلحق فى هذا c
الاستقراء شك ما من قبل القول والظن وذلك انه قد يظن انهما
يقبلان الاضداد وذلك ان القول او[12] الظن بأن زيدا قائم اذا كان
زيد قائما[13] هو صدق واذا كان قاعدا هو كذب فقد يوجد القول
الواحد بعينه يقبل الصدق والكذب وهما اضداد[14] . وهذا ان d
سلم انه قابل[15] للاضداد فبين[16] القبولين[17] اختلاف وذلك ان القابل
للاضداد فى الجوهر[18] انما يقبلها بأن يتغير هو بنفسه فيخلع احد

---

[9] *Inc. C* 8v. — [10] *F,L,b* المشار : *C* مشار — [11] *F,L,b,j* حينا صالحا وحينا طالحا وحينا حارا وحينا : *C(!)* جينا صالحا وخياطا ولو خبنا — [12] *F,L* او : *C,b,j* و — [13] *C bis habet* اذا كان زيد قائما ; *j om.* — [14] *Ita L* أضداد , *F* اضداد , *C* اصداد — [15] *L,g,b,j* قابل : *C,F* قبول — [16] *F,L,b,j* فبين : *C* فتبين — [17] *L* القبُولين : *F,b,j* القولين ; *C* المقبولين — [18] *C,L,b,j* الجوهر : *F* الجواهر

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 4 a,19-36]

[21] حينا واسود حينا وحارا وباردا وطالحا وصالحا[t] . ولن يوجد ما يجرى هذا المجرى c
فى شى مما سوى الجوهر اصلا اللهم الا ان يرد ذلك راد بان يقول ان القول والظن
مما يجرى هذا المجرى لان القول بعينه مظنون صدقا وكذبا مثال ذلك ان القول ان
صدق فى جلوس جالس فانه بعينه يكذب اذا قام وكذلك القول فى الظن فان الظان[t]
[28] ان صدق فى جلوس جالس كذب اذا قام متى كان ظنه به ذلك الظن بعينه . فنقول d
ان الانسان وان اعترف بذلك فان بين الجهتين[p] اختلافا وذلك ان الاشيا فى الجواهر
انما هى قابلة للمتضادات بان تتغير انفسها لان الشى اذا كان حارا فصار باردا فقد
تغير واذا كان ابيض[t] فصار اسود[t*] . واذا كان مذموما فصار محمودا وكذلك فى
ساير الاشيا كل واحد منها قابل للمتضادات بان تقبل نفسه[t] التغير واما[t*] القول والظن
فانهما ثابتان[t] غير زايلين لا بنحو من الانحا ولا بوجه من الوجوه وانما تحدث[t*]

LECT. t : – (147) وباردا وصالحا وطالحا – (150) الظن – (154) كان ابيضا – فصار اسودا* – (155) يقبل هو بنفسه – فاما* – (156) فانهما ثابتين – تحدث*
LECT. p : – (152) الجنسين *cum* الجهتين *supra scripto.*

الضدين ويقبل الاخر واما القول والظن فليس انما يقبلان الصدق والكذب بأن يتغيرا فى انفسهما لا كن[19] بان يتغير الشىء الذى تعلّق به الظن خارج الذهن فى نفسه . مثال ذلك ان الظن بأن زيدًا جالس انما يقبل الصدق اذا جلس زيد والكذب اذا قام زيد . فتكون[20] خاصة الجوهر ان سلمنا ان هذا قبول[21] للمتضادات انه الذى يقبل المتضادات[22] بان يتغير فى نفسه والاولى ان نقول ان هذا ليس هو قبولا[23] للاضداد وذلك ان القول والظن اذا اتصفا بالصدق حينا والكذب حينا[24] فليس يتصفان بذلك على ان الصدق شىء حدث فيهما بذاته فى وقت والكذب فى وقت آخر كما يحدث البياض فى زيد فى وقت بذاته والسواد فى وقت وانما الصدق والكذب فى

---

[19] *L* لاكن : *C,E,F* لكن — [20] *F,L* فتكون : *C* فيكون — [21] *F,L* قبول : *C* لقبول ; *j* 'receptiva'. — [22] *C om. (hom.)* انه الذى يقبل المتضادات — [23] *F,L* قبولا : *C* قبول — [24] *C om.* حينا —

[Κατηγ., *p.* 4 a,36 - 4 b,13] *Kitāb al-Maqoūlāt*

157 المضادة فيهما بزوال الامر فان[t] القول فى جلوس جالس ثابت بحاله[t*] وانما يصير صادقا حينا وكاذبا حينا بزوال الامر وكذلك القول فى الظن ايضا . فكون[t] الجهة التى تخص الجوهر انه قابل المتضادات بتغيره نفسه[t] هذا ان اعترف الانسان بذلك اعنى ان
160 [5] الظن والقول[t] قابلان للمتضادات[t*] . الا ان ذلك ليس بحق لان القول والظن ليس انما يقال فيهما انهما قابلان للاضداد من طريق انهما فى انفسهما يقبلان شيا بل[P] من طريق ان حادثا يحدث فى شى غيرهما وذلك ان القول انما يقال فيه انه صادق او انه[t] كاذب من طريق ان الامر موجود او غير موجود لا من طريق انه نفسه[t] قابل للاضداد . فان القول بالجملة لا يقبل الزوال من شى اصلا ولا الظن فيجب الا[t] يكونا
165 قابلين للاضداد اذ كان ليس يحدث فيهما ضد اصلا . واما[t] الجوهر فيقال فيه[t*] انه

LECT. t : – (157) – قابل للمتضادات بتغيره فى نفسه (159) – فتكون (158) – لا محاله* – فلان (160) – ان القول والظن (161) – فاما (162) – ان لا (163) – لا من قبل انه فى نفسه (164) *om.* انه – *om.* فيه*

LECT. p : (161) – *om.* بل

القول[25] اضافة ما[26] ونسبة تابعة لتغير الشىء الذى فيه الظن والنول لا حدوث شىء بذاته . واذا كان ذلك كذلك فقد وجب ان يكون[27] f خاصة الجوهر ان الواحد بالعدد منه قابل للمتضادات . فهذا مبلغ ما g قاله[28] فى الجوهر

---

[25] *C add.* والظن ; *at non F,L,b,j.* — [26] *F,L,b,j* ما : *C omit.* — [27] *C,L* يكون : *F* تكون — [28] *Inc. C* 9r.

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 4 b, 13-19]

قابل للاضداد[t] من طريق انه نفسه قابل للاضداد وذلك انه يقبل المرض والصحة 166
والبياض والسواد . وانما يقال فيه انه قابل للاضداد من طريق انه هو[t] نفسه يقبل كل
[17] واحد من هذه وما يجرى مجراها . فيجب من ذلك ان تكون[t] خاصة الجوهر ان f
[18] الواحد منه بالعدد هو بعينه[t] قابل للمتضادات بتغيره فى نفسه . فهذا فليكن مبلغ ما g
نقوله فى الجوهر وقد ينبغى الان[t] ان نتبع ذلك بالقول فى الكم 170

LECT. t : – (166) للمتضادات – (167) *om.* هو – (168) تكون – (169) منه هو بالعدد بعينه – (170) *om.* الان

القسم الثانى من الجزء الثانى[1]

القول فى الكم

0 وما يقوله فى هذه المقولة منحصر فى فصول سبعة

الاول يعرف فيه فصول الكم العظمى وانها الانفصال والاتصال[1] والوضع وعدم الوضع 5

الثانى يعرف فيه اى اجناس الكم المشهورة هى[2] داخلة تحت الانفصال وايها داخلة تحت الاتصال[3]

الثالث يعرف اى هذه الاجناس هو[4] ايضا داخل تحت الوضع وايها ليس بداخل تحته

الرابع يعرف فيه[5] ان السبعة التى عددت من اجناس الكم هى 10 الاجناس المشهورة الموجودة كماً[6] بذاتها وان سائر ما يظن به انه كم فذلك امر[7] لاحق له من جهة وجود[8] هذه الاجناس له[9]

الخامس يعرف فيه ان من خواص الكم ايضا[10] انه ليس له ضد ويحل الشكوك التى[11] يظن من اجلها انه[12] توجد فيه الاضداد

II. — [1] *C,L,b,j* : من الجزء الثانى *F om.*

0. — [1] *F,L,b,(j)* الانفصال والاتصال : *C* الاتصال والانفصال — [2] *IIa C,F,L* هى ; *F* وفيه : *C* فيه — [3] *C om.* وايها داخلة تحت الاتصال — [4] *IIa C,F,L,j* هو — [5] *L,b,j* وجود : *C* الامر — [6] *L,b,j* كماً : *E* كما — [7] *F* امر , *L* امرٌ : *C,F* كما , *L* كماً *om.* — [8] *L,b,j* مثل الحركة والثقل والخفة : *C,F* له — [9] *L,b* وجوده فى *C,F* ; *j* 'in eis'. — [10] *L,b* ايضا : *C,F,j om.* — [11] *F,L,j* التى : *C* الذى — [12] *F,L* انه : *C* انها

السادس يعرف فيه ان من خواص الكم ايضا ان لا[13] يقبل الاقل والاكثر كالحال فى الجوهر

السابع يعرف فيه ان خاصة الكم الحقيقية[14] التى لا يشركه[15] فيها غيره هى التساوى ولا تساوى

1 الفصل ا[1]

قال واما الكم فمنه منفصل ومنه متصل ومنه ما اجزاؤه[2] لها وضع بعضها عند بعض ومنه ما ليس لها وضع

2 ب[1]

a [2]والمنفصل اثنان العدد والقول والمتصل خمسة الخط والبسيط والجسم وما يشتمل على الاجسام ويطيف[3] بها وهو الزمان والمكان

b وانما كان العدد من الكم المنفصل [4]لان الكم المنفصل هو الذى ليس يمكن فيه ان نأخذ[5] له حدا مشتركا تتصل[6] عنده اجزاؤه[7] بعضها

---

[13] *L* ان لا : *F* الا ; *C* انه لا — [14] *C* الحقيقة — [15] *F* يشركه , *L,(h)* يشركهُ : *C* يشرك

1. — [1] *L* آ الفصل : *C,F,h,j* الفصل الاول — [2] *L* اجزاؤه , *F* اجزاوه , *C* اجزاءه

2. — [1] *L* بَ , *g,i* ב' : *F* الثانى ; *C,j* الفصل الثانى ; *h om.* — [2] *j præm.* [قال] ; *at non C,F,L,h.* — [3] ويطيف : *C* ولطيف — [4] *Inc. L* 4v. — [5] *L,h,j* ناخذ : *F* تاخذ ; *C* ياخذ — [6] *L* تتّصل , *F* تصل : *C* يتصل — [7] *L* اجزاوه : *F* جزاه ; *C* اجزا ; *(h),j*

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 4 b,20-25]

171 فى الكم

1 [20] واما الكم فمنه متفصل[p] ومنه متصل وايضا منه ما هو قايم من اجزا فيه لها وضع

2 [22] بعضها عند بعض . ومنه من اجزا ليس لها وضع . فالمتفصل[p] مثلا[t] هو العدد . والقول .

a

b 174 [25] والمتصل[t] الخط والبسيط والجسم . وايضا مما يطيف بهذه الزمان والمكان . فان اجزا العدد

LECT. p : – (172) منفصل ? (173) فالمنفصل ? LECT. t : – (173) *om.* مثلا (174) *add.* هو

ببعض[8] مثال ذلك ان العشرة ليس يتصل جزؤها الذى[9] هو الخمسة
بالخمسة[10] الثانية التى هى جزؤها[11] الآخر بحد[12] مشترك ولا الثلاثة[13]
c التى فيها بالسبعة لاكن[14] جميع اجزائها منفصلة بعضها عن بعض . واما
القول فظاهر ايضا من امره انه كم[15] لانه يقدر[16] بجزء منه[17] وهو اقل
ما يمكن ان ينطق به وذلك اما مقطع ممدود مثل لَا [18] واما مقصور
مثل لَ [18] وهو ايضا من[19] المنفصل[20] اذ ليس يوجد لاجزائه حد مشترك
d يصل بعضها ببعض وذلك ان المقاطع منفصلة بعضها عن بعض . واما
الخط والبسيط والجسم والزمان والمكان فمن المتصل لان كل واحد

'partes ipsius'. — [8] *L,h* بعضها ببعض : *F* احدهما بالاخر ; *C* احدها بالاخر بعضها ببعض ; *j* 'una cum alia'. — [9] *L* يتصل جزوها الذى , *F* يتصل جزءها الذى : *j(non h) plur.* ; *C**** – *Inc. C* 9v. — [10] *F,L,h,j* بالخمسة : *C omit.* — [11] *L* جزوهَا , *F* جزءها : *C* جزئها ; *j,j** 'partes ejus'. — [12] *L,p* بحد , *h,j* [بحدّ] : *F* بجز ; *C ind.* — [13] *F,L,h,j* ولا الثلاثة : *C* والا لثلاثة – *Inc. F* 6v. — [14] *F* لاكن , *L* لاكِن : *E* لكن — [15] *F* كم , *L* كَم : *C* كمّ — [16] *F,L,g,h,j* يقدر : *C vid.* بعد — [17] *Nos* بجزء منه , *F* بجز منه , *L* بجز مِنه : *C* تجزيته — [18] *Ita L.* — [19] *F,L* من : *C,h om.* — [20] *F,L,h* المنفصل : *C* منفصل

[Κατηγ., *p.* 4 b,25 - 5 a,6] *Kitāb al-Maqoūlāt*

175 لا يوجد لها حد مشترك اصلا يلتام[t] عنده بعض اجزايه ببعض مثال ذلك ان الخمسة اذ
هى جزو من العشرة فليس تتصل[t] بحد مشترك الخمسة منها بالخمسة لكنها منفصلة[t*] .
والثلثة والسبعة ايضا ليس تتصلان[t] بحد مشترك وبالجملة لست[t*] تقدر فى[t**] الاعداد على
c اخذ حد مشترك بين اجزايها لكنها دايما منفصلة[t] فيكون العدد من المنفصلة[t*] وكذلك [32]
ايضا القول هو من المنفصلة[t] فاما ان القول كم فظاهر لانه يقدر بمقطع ممدود او
180 مقصور وانما اعنى ذلك[t] القول الذى يخرج بالصوت واجزاوه ليست تتصل بحد مشترك
وذلك انه لن يوجد حد مشترك تتصل به المقاطع لكن كل مقطع منفصل على حياله .
d فاما[t] الخط فتصل لانه قد[t*] يتهيا ان يوخذ[t**] حد مشترك تتصل به اجزاوه كالنقطة وفى [1]
البسيط الخط فان اجزا السطح قد تتصل بحد ما[t] مشترك وكذلك ايضا فى الجسم قد
184 تقدر ان تاخذ حدا مشتركا وهو الخط او البسيط تتصل به اجزا الجسم . ومما يجرى

LECT.t (175) يلتيم – (176) يصل – متنصلة* – (177) يتصلان – ليست* – (178) فى . om.** – دايمه متنصلة
– المتنصلة* – (179) القول من المتنصلة – (180) بذلك – (182) واما – om.* قد – (183) يوجد* – om. ما

منهما[21] يمكن ان يوجد له حد مشترك[22] يصل بعض اجزائه ببعض وهذا
الحد اما فى الخط فهو النقطة واما فى البسيط فالخط[23] واما فى الجسم
فالبسيط واما[24] فى الزمان فالان[25] وذلك ان بالنقطة[26] تتصل[27] اجزاء[28]
الخط وبالخط تتصل[29] اجزاء[30] السطح[31] وبالسطح تتصل[29] اجزاء[28] الجسم
5 وبالان يتصل[32] جزءا[33] الزمان الذى هو[34] الماضى والمستقبل. واما المكان e
فلما كانت اجزاء الجسم تشغله[35] وكانت تتصل[36] بحد مشترك[37] فواجب
ان تكون[38] اجزاء المكان تتصل[36] بحد مشترك ايضا واذا كان ذلك
كذلك فهو من الكم المتصل

3 ج[1]

10 واما الكم الذى هو متقوم من اجزاء لها وضع بعضها عند بعض a

— [21] *F,L* منهما : *C,E* منها — [22] *C,F add.* او حدود مشتركة ; *at non L,b,j.* — [23] *F,L,b* فالخط : *C* فهو الخط — [24] *F,L,(j)* فالبسيط واما : *C* فهو ; *b* واما — [25] *Ita L* فالانَ , *E* فالآنَ , *C,F* فالان , *b* העתה , *j* 'instans'. — [26] *C,F,b,j* بالنقطة : *L* بالنقط — [27] *F,L* تتصل : *C* يتصل — [28] *E* اجزاء , *F,L* اجزا , *C* اجزأ — [29] *L* تتصل , *F* تتصل : *C* يتصل — [30] *E* اجزاء , *F* اجزا , *L* أجزا , *C* اجزأ — [31] *C,L* السطح : *F,L** البسيط ; *E* السطح البسيط ; *b* השטח , *j* 'superficiei'. — [32] *C* يتصل , *F,L* تتصل : *E* تتصل — [33] *L* جزءا , *F* جزا , *j* 'partes'. — [34] *C,F,L* الذى هو : *b* שהם , *j* 'quæ sunt'. — [35] *C* يشغله — [36] *C* يتصل — [37] *C add.* ايضا ; *at non F,L,b,j.* — [38] *F,L* تكون : *C* يكون

3. — [1] *L,(i)* ج̄ : *F* الثالث ; *C,j* الفصل الثالث ; *g,b omit.* – *n add.* [قال]

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 5 a,6-16]

185 هذا المجرى ايضا الزمان والمكان فان الان من الزمان يصل ما[t] بين الماضى منه وبين
e [8] المستأنف والمكان ايضا من المتصلة. لان اجزا الجسم تشغل مكانا وهى تتصل بحد ما
مشترك فتكون اجزا المكان ايضا التى يشغلها واحد واحد من اجزا الجسم تتصل بالحد
بعينه الذى به تتصل[t] اجزا الجسم فيجب ان يكون المكان ايضا متصلا اذ كانت
189 3 a [15] اجزاوه قد تتصل بحد[t] واحد مشترك وايضا منه ما هو قايم من اجزا فيه لها وضع بعضها

LECT. t : – (185) *om.* ما – (188) الذى تتصل به – (189) *add.* ما

فهو الخط والسطح والجسم والمكان . ومعنى ان يكون للاجزاء بعضها
وضع عند بعض ان تكون[2] جميع اجزائه موجودة معا[3] لانها اذا لم
تكن[4] معا لم يكن لجزء[5] منها وضع بعضها عند بعض وان يكون اى
جزء منها اخذته وجدته فى جهة محدودة من ذلك الكم اما فوق واما
b اسفل[6] ومتصل[7] بجزء محدود منه مثال ذلك ان[8] اجزاء الخط[9] موجودة
معا[10] وكل واحد منها فى جهة محدودة ويتصل بجزء محدود وهو الجزء
الذى يليه وكذلك الحال فى اجزاء السطح واجزاء الجسم واجزاء
المكان لان اجزاء المكان[11] موجودة على مثال ما هى عليه اجزاء
الجسم الذى يشغل المكان سواء كان المكان هو الخلاء[12] او السطح
c المحيط بالجسم من خارج على ما يراه ارسطو . واما العدد فليس نجد[13] فى
اجزائه واحدا من هذه الاحوال[14] الثلاثة[15] اعنى ان تكون[16] معا وان

---

[2] *L* تكون : *F* يكون — [3] *C om. 9 verba præc.* معا ... وضع عند — [4] *C* يكن — [5] *L,(b,j)* لجزء , *F* لجز : *C* جزء — [6] اسفل : *C vid.* ينقل — [7] *L,j* ومتصل , *C* ومتصل , *F* ومتصل : *b* [ويتصل] — [8] *C,b,j add.* جميع ; *at non F,L* — [9] *C,F²,j add.* اذا كانت ; *b add.* فلها وضع بعضها عند بعض ; *nihil add F¹,L. - Inc. C* 10ᵛ. — [10] *C,b,j add.* מפני שהם ; *at non F,L.* — [11] *C om. (hom.)* لان اجزاء المكان — [12] *C* الخلا , *F* الخلا , *L* الخلأ — [13] *F,L* نجد : *C,E* تجد ; *b* ימצא : *b,j* 'invenitur'. — [14] *F,L²* الاحوال : *L¹,b,j om.* — [15] *F,(C) add.* فضلا عن ان تجتمع فيه ; *at non L,b,j.* — [16] *Nos,b,j* تكون : *C,L*

[Κατηγ., *p.* 5 a,16-25] *Kitāb al-Maqoūlāt*

b عند بعض ومنه من اجزا ليس لها وضع . مثال ذلك ان اجزا الخط لها وضع بعضها عند [17] 190
بعض لان كل واحد منها موضوع بحيث هو وقد يمكنك ان تدل وترشد اين كل
واحد منها موضوع من السطح وباى جزو[b] من ساير الاجزا يتصل وكذلك ايضا اجزا
السطح لها وضع ما وذلك انه قد يمكن على هذا المثال فى كل واحد منها[b] ان تدل[*] 193
عليه اين هو موضوع واى الاجزا يصل ما بينها وكذلك اجزا المصمت واجزا المكان .
c فاما العدد فلن يقدر احد ان يرى فيه ان اجزاه لها وضع ما بعضها عند بعض ولا انها [23] 195

LECT. t : – (192) جز – (193) *om.* منها – [*] يدل

d يكون[17] كل واحد منها فى جهة محدودة ويتصل[18] بجزء محدود و كذلك
الحال فى الزمان والقول اعنى انه ليس توجد[19] اجزاؤهما[20] معا اذ كانت
اجزاء الزمان واجزاء القول ليس لها ثبوت[21] ولا يلحق المتأخر منها
المتقدم بل انما يوجد لاجزاء العدد واجزاء الزمان[22] ترتيب ما فان[23]
5 بعض الزمان متقدم وبعضه[24] متأخر و كذلك فى العدد فان الاثنين
قبل الثلاثة فاما[25] ان فيه وضعا فلا

4 د[1]

a [2]وهذه الاجناس الاول من اجناس الكم هى التى هى بالحقيقة
واولًا[3] كم[4] وما عداها مما تلحقه[5] الكمية فانما يقال فيه انه كم بالعرض

يكون ; F يكون — [17] C,E,F,h,j يكون , L s.p. in. — [18] F ويتصل : L,j ومتّصل , C ومتصل — [19] L توجَد , C توجد : F يوجد — [20] F,L اجزاوها : C اجزائها — [21] C,L ثبوت : F ثبات — [22] F,L الزمان...العدد : g,h,j [الزمان. .العدد] ; C om. العدد واجزاء — [23] F,L,h,j فان : C بان — [24] F,L وبعضه : C وبعضها — [25] F,L فاما : C واما

4. — [1] L دَ , g,i ٦ : F الرابع ; C,j الفصل الرابع ; h om. — [2] j præm. [قال] ; at non C,F,L,h. — [3] Voc. ed. — [4] F كمٌ , C,L كم — [5] F,L تلحقه : C يلحقه —

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., p. 5 a,25-39]

d [26] موضوعة بحيث ما ولا ان اجزا ما من اجزايه تصل[t] بعضها ببعض ولا اجزا الزمان فانه 198
لا ثبات لشى من اجزا الزمان وما لم يكن ثابتا فلا سبيل الى ان يكون له وضع ما بل
الاولى ان يقال ان لها ترتيبا ما[t] لان بعض الزمان متقدم وبعضه متاخر وكذلك العدد
لان الواحد فى العد[t] قبل الاثنين والاثنين قبل الثلثة فيكون لها بذلك ترتيب ما فاما
وضعا فيكاد[t] الا تقدر ان تاخذ لها والقول ايضا كذلك لانه لا ثبات لشى من 200
اجزايه فانه اذا نطق به مضا[t] فلم يكن الى اخذه فيما بعد سبيل فيجب الا يكون
لاجزايه وضع[t] اذ كان لا ثبات لشى منها فمنه اذا ما يقوم من اجزا لها وضع ومنه*[t] من
4 a [38] اجزا ليس لها وضع . فهذه فقط التى ذكرت يقال لها بالتحقيق كم واما[t] كل ما سواها 203

LECT. t : — (196) يصل — (198) ترتيب ما — (199) فى العدد — (200) فيكاد — (201) مضى — (202) وضعا — *add. ما يقوم — (203) فاما

b وثانيا اعنى بوساطة واحد من هذه التى قلنا انها كم بالحقيقة. مثال ذلك
انا نقول فى هذا البياض المشار اليه انه كبير[6] من اجل انه فى بسيط
كبير[6] و كذلك انما نقول فى العمل انه طويل من اجل انه يكون فى
زمان طويل وذلك يظهر من[7] انه لو سأل[8] احدٌ كم[9] هذا العمل لكان
الجواب فى ذلك انه عمل سنة ولو سأل[8] كم هذا الابيض لقيل ثلاثة 5
اذرع او اربعة فيكون العمل انما حد وقدر بالزمان والابيض انما قدر
بمبلغ السطح الذى هو ثلاثة اذرع او اربعة ولو كانت كماً[10] بذاتها
لقدرت بانفسها

5 ٥[1]

a [2]ومن خواص الكم انه لا مضاد له اصلا وسواء[3] كان متصلا 10

---

[6] *Ita C,F,L,j* كبير — [7] *F,L,b,j* من : *C* منه — [8] *F* سال , *L* سَأَل , *C* سئل — [9] *L,(b)* كماً : *E* كمًّا , *L* كما , *C,F* كما — [10] *C,F* احدٌ كم , *F* احد كَم : *C* احدكم — *Inc. C* 10v. —

5. — [1] *L* ه̄ , *g,i* ה' : *F* الخامس ; *C,j* الفصل الخامس ; *h omit.* — [2] *j præm.* [قال] ; *at non F,L,h.* — [3] *E* وسواء , *F* وسوا , *L* وسَوا : *C sine* و

[Κατηγ., *p.* 5 a,39 - 5 b,12] *Kitāb al-Maqoūlāt*

فبالعرض يقال ذلك فيها فانا انما نقول فيما سوى هذه[t] انها كم ونحن نقصد قصد هذه
b مثال ذلك انا نقول فى البياض انه ماد كثير[t] وانما نشير الى ان البسيط كثير[t] ونقول[p] [1] 205
فى العمل انه طويل وانما نشير الى ان زمانه طويل ونقول ايضا فى الحركة انها كثيرة
فان كل[t] واحد من هذه ليس يقال له كم بذاته والمثال فى ذلك ان موفيا ان وفّى
كم هذا العمل فانما يحده بالزمان فيقول عمل سنة او ما[t] اشبه ذلك وان وفّى كم
هذا الابيض فانما يحدّه[p] بالبسيط فانه انما يقول[p*] فى مبلغ البياض بمبلغ البسيط فتكون
هذه فقط التى ذكرت يقال لها بالتحقيق وبذاتها كم فاما ما سواها فليس منها شى هو 210
5 a بذاته كم بل ان كان ولا بد فبالعرض والكم ايضا لا مضاد له اصلا فاما فى المنفصلة[p] [11]

LECT. t : — (204) ذلك — (205) كبير — (207) انها كثيرة فكل — (208) وما
LECT. p : — (205) وتقول — (209) نحدّه — *ita* يقول — (211) المتفصلة

او منفصلا فان[4] الخمسة والثلاثة ليس لها ضد و كذلك الخط والسطح
وليس لقائل ان يقول ان الكثير والقليل من الكم المنفصل وهما b
ضدان و كذلك الكبير والصغير من الكم المتصل وهما ضدان
لأمرين اثنين احدهما انه ليس القليل والكثير ولا الكبير والصغير من c
الكم بل هما من المضاف وذلك ان الكم موجود بذاته والكبير
والصغير[5] والقليل والكثير[6] انما يقالان بالقياس ولذلك امكن فى
الشىء[7] الواحد بعينه ان يكون كبيرا وصغيرا وقليلا و كثيرا كبيرا
بالاضافة الى شىء وصغيرا[8] بالاضافة الى شىء حتى انا[9] نقول فى الجبل
انه صغير وفى السمكة[10] انها كبيرة مع صغر السمكة وعظم الجبل فلو
كان الشىء صغيرا او[11] كبيرا[12] بنفسه وعلى[13] انها صفة قائمة فيه
بذاتها مثل البياض الذى يقوم بالجسم لما وصف الجبل فى حال من

---

[4] *F,L,b,j* فان : *C om.* — [5] *C om.* والكبير والصغير — [6] *F,L,b* والقليل والكثير : *C,j* كبيرا بالاضافة الى شىء وصغيرا : *C¹ om.* ; والكثير والقليل — [7] *C* شىء — [8] *F,L,(b,j)* ; *b* ...السمسمة : p,*j* وفى السمكة — [10] *C,F,L* قد — [9] *F (non C,L,b) add.* اى شى *C²* ; *et* [= *dittogr.* p. 44,8-9] قليلا وكثيرا *C add.* — [12] و *C* ; او *F,L,b* — [11] ובנמלה بالاضافة الى شىء حتى انا نقول...وعظمه ; *at nihil add. F,L,b,j , et delet C².* — [13] *C,F,L*

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 5 b,12-22]

فظاهر انه ليس له مضاد اصلا كانك قلت لذى الذراعين[t] او لذى الثلث الاذرع*[t] او 212
[14] للسطح او لشى[t] مما اشبه ذلك فانه ليس لها ضد اصلا . الا ان يقول قايل ان الكثير b
[15] مضاد للقليل او الكبير للصغير وليس شى من هذه البتة كمّا[p] لكنها من المضاف وذلك c
انه ليس يقال فى شى من الاشيا البتة بنفسه انه كبير او صغير بل بقياسه الى غيره مثال 215
ذلك ان الجبل قد يوصف صغيرا والسمسمة كبيرة بان[t] هذه اكبر مما هو من*[t] جنسها
وذلك[t] اصغر مما هو من*[t] جنسه فيكون القياس انما هو الى شى غيره فانه لو وصف
شى[t] صغيرا او كبيرا بنفسه لما وصف الجبل فى حال من الاحوال صغيرا والسمسمة 218

LECT. t : (212) ذراعين – ثلثه اذرع* – (213) بشى – (216) فان – فى* – (217) وذلك – فى* – (218) شيا
LECT. p : (214) *ita* كمّا

الاحوال بالصغر والسمكة بالكبر فهذا احد ما يظهر منه ان الكم
d ليس له ضد اعنى من جهة ان هذين من[14] مقولة غير مقولة الكم وقد
يظهر ان الكبير والصغير ليسا بضدين وسواء وضعناهما من مقولة
[15]الكم او لم نضعهما[16] وذلك ان [17]الشىء الذى ليس يعقل بذاته وانما
يعقل بالقياس الى غيره ليس يمكن ان يكون له مضاد [18]وذلك ان
المتضادين هما اللذان الوجود لكل واحد منهما من صاحبه فى غاية
البعد والذى يقال بالقياس الى غيره فليس[19] يوجد له شىء هو منه فى
e غاية البعد اذ كان يقال بالقياس الى اشياء غير متناهية ودليل[20] ثالث
ايضا وذلك انه لو كان الكبير ضد الصغير لوجد الشىء الواحد بعينه
قابلا للمتضادات معا فان الشىء الواحد بعينه قد يوصف بانه كبير

---

[14] *F,L,b,j* من : *Com.* — [15] *Inc. C* 11[r]. — [16] *C,L* نضعهما : *F* نضعها — [17] *Inc. L* 5[r]. — [18] *Inc. F* 7[r]. — [19] *C,L* فليس : *F* ليس — [20] *Ita C,F,L,g,b* ودليل : *b,j* [على] وعلى

[Κατηγ., *p.* 5 b,22-37] *Kitāb al-Maqoūlāt*

كبيرة . وايضا قد نقول[t] ان فى القرية اناسا كثيرا وفى مدينة ايثينيه*[t] اناسا قليلا على
اخم اضعاف اوليك ونقول ان فى البيت اناسا كثيرا وفى الملعب اناسا قليلا على اخم
اكثر منهم كثيرا وايضا ذو الذراعين وذو الثلث الاذرع[t] وكل واحد مما اشبههما
يدل على كم فاما الكبير والصغير فليس[t] يدلان على كم بل على مضاف فان الكبير
d والصغير انما يعقلان بالقياس الى شى اخر فيكون من البين ان هذين من المضاف . وايضا [30]
ان وضعت اخما[t] كم او وضعت اخما ليس*[t] بكم فليس لهما**[t] مضاد البتة وذلك
ان الشى الذى لا يمكن اخذه بنفسه وانما يمكن اخذه بقياسه الى غيره كيف يمكن ان
e يكون لهذا مضاد[p]. وايضا ان يكن[t] الكبير والصغير متضادين وجد الشى بعينه قابلا [33]
للمتضادات معا وان كل واحد منهما[t] ايضا*[t] مضاد**[t] لذاته لان الشى بعينه قد يوجد
كبيرا وصغيرا معا اذ كان عند هذا صغيرا وهو بعينه عند غيره كبير[t] فيكون قد

LECT. t : — وانا الصغير والكبير فلا (222) — الثلثه الاذرع (221) — اثينيه* — قد نقول (219)
om.* — وان يكون كل واحد منها (227) — ان كان (226) — فليس لها** — انها ليست* — انها (224)
وهو بعينه عند غيره كبيرا (228) — مضادا** — ايضا
LECT. p : — (226) *ita* مضاد

وصغير لاكن[21] بالاضافة الى[22] شيئين اثنين فلو وصف بذلك على
طريق التضاد اعنى بذاته وعلى جهة ما يوصف الجسم بانه ابيض
واسود لوجد الضدان معا فى موضوع واحد فكان يمكن ان يكون
الشىء ابيض واسود معا وذلك محال[23] ولذلك ليس يمكن فى الضدين
5 ان يجتمعا معا فى موضوع واحد ولا من جهتين كما يمكن[24] ذلك فى
سائر المتقابلات[25] وايضا لو كان الكبير ضد الصغير لكان الشىء f
يضاد نفسه لان الشىء يوصف بانه صغير و كبير[26] معا فاذا[27] وضعنا
انها اضداد لزم ان تكون[28] هاتان[29] الصفتان صفتين قائمتين بذات
الشىء الواحد بعينه فيكون الشىء الواحد بعينه[30] كبيرا وصغيرا
10 معا فيجب ان يكون الشىء يضاد نفسه وذلك فى غاية الاستحالة
فقد تبين من هذا انه ليس الكبير ولا الصغير ولا القليل ولا الكثير g

---

— [21] *F,L* لاكن : *C,E* لكن ; *j (non h) omit.* — [22] *C om.* الى — [23] *C om.* محال —
[24] *h,j præmitt. negationem* ; *at non C,L.* — [25] *F om. 2 lin. præc.* ولذلك ليس يمكن
فى الضدين..المتقابلات — [26] *L* صغير وكبير : *F,h,j* كبير وصغير ; *C om.* وصغير — [27] *L*
فاذا : *C,F* واذا — [28] *F,L* تكون : *C* يكون — [29] *F,L* هاتان : *C* هتان — [30] *h,j om.*

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 5 b,37-6 a,10]

يوجد الشى بعينه كبيرا وصغيرا فى زمان بعينه[t] حتى يكون قد يقبل الضدين معا الا انه من
المتفق عليه انه ليس يمكن ان[t] يقبل شى واحد*[t] الضدين معا مال ذلك فى الجوهر فان الجوهر
من المتفق عليه انه قابل للمتضادات الا انه لن يصح ويسقم معا[t] ولا يكون ابيض واسود*[t]
[4] معا ولا شى من ساير الاشيا البتة يقبل الضدين معا ويوجد ايضا كل واحد منهما مضادا[P] f
لذاته وذلك انه ان كان الكبير مضادا للصغير وكان الشى الواحد بعينه كبيرا وصغيرا
معا فالشى يكون مضادا لذاته الا انه من المحال ان يكون شى مضادا[t] لذاته فليس
[9] الكبير اذا مضادًا[t] للصغير ولا الكثير للقليل . فيكون*[t] هذه وان قال الانسان انها g

LECT. t : — (229) زمان واحد بعينه — (230) *om.* يمكن ان — شى واحد يقبل* — (231) *om.* معا
فتكون* — مضاد (235) — يكون شى واحد بعينه مضادا (234) — اسود وابيض* —
LECT. p : — (232) مضاد

h من المضاد[31] وسواء سلمنا انها كم او لم نسلم ذلك[32] . قال[33] واكثر ما[34]
يظن ان التضاد يلحق الكم فى الجنس منه الذى هو المكان لان
المكان الاعلى الذى هو مقعر الفلك يظن به انه مضاد للمكان
الاسفل الذى هو وسط العالم اعنى مكان الارض الذى[35] هو مقعر[36]
الماء ومقعر[37] بعض[38] الهواء وانما ذهبوا الى ان هذين المكانين متضادان
لما كان كل واحد منهما فى غاية البعد عن صاحبه حتى لا يوجد بعد
ابعد منه ولظهور هذا المعنى فيهما[39] اجتلبوا الحد[40] لسائر المتضادات
من هذا الاسم فقالوا فى حدهما انهما اللذان البعد بينهما فى الوجود
غاية البعد وهما فى جنس واحد[41] الا انهم يعنون[42] هاهنا[43] البعد فى
i الوجود لا البعد فى المسافة . قلت ويشبه ان يكون التضاد هاهنا انما
لحق الكم بما هو اين لا بما هو[44] كم ولا ايضا بما هو[45] مضاف اعنى فوق

---

at non C,F,L. — [31] F المضاد , L المضادِ : C المتضادات ; b فيكون الشىء الواحد بعينه ; plur. — [32] C vid. addere قال امر لم نسلم – Inc. C 11v. — [33] C,F,L,b قال : j om. — [34] F,L,g,b,j ما : C om. — [35] F,L,j الذى : C om. — [36] C مقعر — [37] C ومعقر — [38] F بعض , L بعض : C لبعض — [39] F فيهما : C,L فيها — [40] F,L,(b) اجتلبوا الحد : C اختلفوا ; j 'inveniatur diffinitio'. — [41] F om. 4 lin. seq. ; F* supplet in margine (cf. n. 50), et add. in fine صح من اخر من خط اليهود — [42] C,L انهم يعنون : F* انما — [43] F*,L يعنون — [44] C3,F*,L,b,(j) هنا : C ههنا — [45] C1 om. — F*,L, b,j هو : C om.

[Κατηγ., p. 6 a,10-18] *Kitāb al-Maqoūlāt*

236 h ليست من المضاف بل من الكم ليس فيها تضاد واكثر ما ظنت المضادة فى الكم [12]
موجودة فى المكان لان المكان الاعلى يضمون انه مضاد للمكان الاسفل ويعنون
بالمكان الاسفل المكان الذى يلقى[t] الوسط وانما ذهبوا الى ذلك لان البعد بين الوسط
وبين اطراف العالم ابعد البعد ويشبه[t] ان يكونوا انما اجتلبوا الحد لساير المتضادات من
240 هذه لانهم انما يحدون المتضادات بانها التى بعدها بعضها من بعض غاية البعد ويجمعها جنس

LECT. t : – (238) يلقا – (239) فيشبه

واسفل بل ذالك[40] شيء عرض للمضاف[47] كما عرض للكم[48] ولذلك ليس ينبغى من هذا ان يعتقد انه يلحق المضاف[49] تضاد[50]

6 و[1]

قال ومن خواص الكم انه ليس يقبل الاقل ولا الاكثر فانه
5 ليس هذا الكم المشار اليه ذا ذراعين اكثر من هذا الاخر الذى هو ايضا ذو ذراعين[2] ولا ثلاثة اكثر من ثلاثة[3] ولا يقال ايضا فى زمان ما[4] انه زمان اكثر[5] من زمان آخر الا ان هاتين الخاصتين[6] يشارك الكم فيهما[7] الجوهر اعنى فى انه[8] ليس له ضد وفى انه لا يقبل الاقل والاكثر

7 ز[1]

10 [9]والشيء[3] الذى هو اخص الخواص بالكم هو المساوى وغير a

— [40] *C,L,b,j* ذالك : *F** لذلك — [47] *F*,L,b,(j)* للمضاف : *C* للمضافات — [48] *F** الكم
— [49] *F*,L* المضاف : *C* للمضاف ; *j* ‘relationem’. — [50] *Hucusque F** *(cf. n. 41)*.

6. — [1] *L* ز, *i* ٦ : *F* السادس ; *C,j* الفصل السادس ; *b om.* — [2] *C om. (hom. lin. præc.* ذو ذراعين ... اكثر من هذا — [3] *Ita C (cum* ثلثة*), F,L,j* ولا ثلاثة اكثر — [4] *F,L,b,(j)* ما : *C omit.* — [5] *C,F,j* اكثر : L^2 اكبر , L^1 ? — [6] *C,L* ذاته *C* : انه *F,L,b,j* — [8] *F,L,b,j* فيها : *C,E* فيهما — [7] *F,L* الخاصيتين : *F vid.* الخاصتين

7. — [1] *L* ز, *g,i* ٢ : السابع *F* ; *C,j* الفصل السابع — [2] *j præm.* [قال] ; *at non*

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 6 a,18-26]

6 [19] واحد . وليس يظنون بالكم انه قابل للاكثر والاقل مثال ذلك ذو الذراعين فانه 241
ليس هذا ذا ذراعين باكثر من هذا وكذلك فى العدد مثال ذلك الثلثة والخمسة فانه
ليس يقال ان هذه خمسة باكثر مما هذه ثلثة او ان هذه ثلثة باكثر مما هذه ثلثة ولا 243
يقال ايضا فى زمان انه زمان باكثر من غيره ولا يقال بالجملة فى شى مما ذكر الاكثر
7 a [26] ولا الاقل فيكون اذا الكم غير قابل للاكثر والاقل . واخص الخواص بالكم انه 245

LECT. t : — (245) الاكثر والاقل

b المساوى فان ما عدا الكم لا يوصف بهذا مثال ذلك ان الكيف لا
يقال فيه[4] مساو ولا غير مساو بل يقال شبيه وغير شبيه وذلك انا
نقول ان هذا البياض شبيه بهذا البياض او غير شبيه ولا نقول[5]
c مساو او غير مساو الا بالعرض . فيكون على هذا اخص الخواص
بالكم انه اما مساو واما[6] غير مساو

C,F,L,b. — [3] *Inc. C* 12[r]. — [4] *C add.* انه ; *at non F,L,b,j.* — [5] *C* يقول — [6] *L* واما : *C,F* او ; *b* ٦٨ ; *j* 'et'.

[Κατηγ., *p.* 6 a,26-35] *Kitāb al-Maqoūlāt*

246 يقال مساويا وغير مساو ومثال ذلك الجثة[t] تقال مساوية وغير مساوية وكل واحد
من سائر ما ذكر على هذا المثال يقال مساو[t] وغير مساو واما سائر ما لم يكن كمّا[P]
b فليس يكاد يظن به انه يقال مساويا وغير مساوٍ مثال[t] ذلك الحال ليس يكاد[P] ان تقال [32]
مساوية ولا[t] غير مساوية بل الاحرى ان تقال شبيهة والابيض ليس يكاد ان يقال مساويا
250 c وغير مساو بل شبيه فيكون[t] اخص خواص الكم انه يقال مساويا*[t] وغير[P] مساو [34]

LECT. t : – (246) الخشبة – (247) مساوٍ – (248) ومثال – (249) او – (250) فتكون – مسارٌ
LECT. p : – (247) *ita* كمًّا – (248) *s.p. init.* – (250) *ita* وغير

القسم[1] الثالث

فى[2] مقولة الاضافة

والذى يتكلم فيه فى هذه المقولة منحصر فى فصول ثمانية
الاول فى رسم الاشياء[1] المضافة وتعديدها على جهة التمثيل
الثانى فى انه قد توجد المضادة[2] فى المضاف
الثالث فى ان بعض المضاف[3] يقبل[4] الاقل والاكثر
الرابع فى ان من خواص المضافين ان كل واحد منهما يرجع بالتكافؤ على الآخر[5] اذا اخذا[6] باسميهما الدالين عليهما من حيث هما[7] مضافان[8] ان كان لهما اسم[9] او اخترع لهما اسم متى لم يكن لهما اسم
الخامس فى ان المضافين اذا اخذا باسميهما[10] الدالين عليهما من حيث هما[11] مضافان ومتكافئان[12] فان الصفة التى بها صار كل واحد منهما مضافا لصاحبه تتميز[13] من سائر الصفات الموجودة فى المضافين

III. — [1] [القول فى] *j* : فى *C,F,L,h* — [2] والاقسم *C* : القسم

0. — [1] *Ita C* الاشيأ , *F,L* الاشيا , *h,j*. — [2] *F,L* المضادة *C* : التضاد (*cum* توجد) — [3] *F,L,h,j* المضاف : *C om.* — [4] *F,L* يقبل : *C* تقبل — [5] *L* يرجع بالتكافوء على الاخر : *C* يرجع بالتكافو ; *F,h,j* يرجع على صاحبه بالتاكر *vid.* — [6] *F,L,h,j* اخذا : *C* اخذنا — [7] *F,L* هما : *C* اهما — [8] مضافان : *C* مضامضافان — [9] *L* اسم , *h* שם , *j* ‘nomen’ : *C* اسمى ; *j* ‘per omnia’ [*leg.* ‘per nomina’ ?] — [10] *F,L,(h)* باسميهما : *C,F* اسما — [11] *Ita C,F,L,j* هما — [12] *E* ومتكافيان : *C,F,L* ومتكافئان — [13] *L* تتميز , *F* تميز :

بانه[14] متى ارتفعت سائر الصفات وبقيت تلك الصفة لم ترتفع[15] تلك النسبة التى بين المضافين ومتى ارتفعت تلك الصفة ارتفعت[16] النسبة واما اذا اخذا لا من حيث هما متكافئان[17] لم يلزم اذا ارتفعت سائر الاشياء التى فى المضافين وبقيت تلك الصفة التى ينسب[18] بها الى قرينه[19] ان تبقى[20] النسبة

السادس[21] فى ان من خواص المضافين انهما[22] يوجدان معا بالطبع ومتى ارتفع[23] احدهما ان يرتفع[24] الاخر ويحل[25] ما يعرض فى ذلك من شك

السابع فى تقرير ما يمكن ان يشك فيه من امر الجواهر هل يوجد فيها شىء من المضاف[26] وحل ذلك الشك بتعقب الرسم المتقدم للمضاف واصلاحه باشتراط الشىء الذى يتناول المضافين بالحقيقة اذ كان انما رسمه اولًا بحسب بادى الرأى والمشهور قصدًا منه[27] للاسهل فى التعليم فانّ نقل المتعلم من المشهور الى الامر[28] اليقينى اسهل من[29] ان يهجم[30] به اولا على الامر اليقينى[31]

الثامن فى انه متى اشترط فى رسم المضافين الشرط[32] الذى به يكون رسما خاصا بهما ومفهما[33] لجوهرهما[34] وجد ان[35] من خواصهما انه[36] متى

C غير — 14 F,j بانه : L,b فانه ; C وانه — 15 F,L ترتفع : C يرتفع — 16 C om. (hom.) L,b , ينسب F — 18 متكافئان E : متكافيان F , متكافئان L — تلك الصفة ارتفعت C : ينسَب — 19 F,b,j قرينه : L قرينة , C vid. قرينة — 20 F تبقى , L تبقى — 21 Inc. L 5v. — 22 F,L,j انها : C انما — 23 Inc. C 12v. — 24 L,b,j ان يرتفع , F ارتفع : C ان يرتفع — 25 Ita C,F,L ويحل , j ‘et solvit‘. — 26 C add. او لا ; at non F,L,b,j. — 27 F,L,b,(j) منه : C om. — 28 C,L الى الامر : F للامر — 29 C om. — 30 C,F,L يهجم : (j),b [يعلم] — 31 F add. وقيل انه رسم افلاطون ; at non C, L,b,j. — 32 Inc. F 7v. — 33 L ومفَهما : F ومعرفا ; j ‘et decens‘ [leg. ‘et docens‘] ; C vid. وبيقينهما — 34 L,(b,j) لجوهرها : F لجوهريها ; C (!) لجوها — 35 Ita C,F,L ان , b כד , j ‘quod‘. — 36 C,F²,L,j انه : F¹ om.

عرف احدهما عرف الآخر ضرورة وان بذلك يبين[37] انه ليس من الجوهر شىء يعد من المضاف ويعرف مع هذا صعوبة حل هذه الشكوك فى هذا الموضع مع سهولة التشكك فيها فى هذا الموضع والسبب فى ذلك ان نظره هاهنا[38] فيها انما هو بحسب المشهور[39]

1 الفصل[1] ا[2]

a قال والاشياء[3] المضافة هى التى تقال[4] ماهياتها وذواتها بالقياس الى شىء آخر اما بذاتها[5] واما بحرف من حروف النسبة مثل الى وما اشبهه[6] مثال[7] ذلك ان الاكبر ماهيته[8] انما تقال[9] بالقياس الى غيره فانه[10] b انما هو اكبر من شىء وكذلك الضعف هو ضعف لشىء والملكة والحال والحس والعلم من المضاف فان جميع هذه ماهياتها[11] تقال[12]

— [37] *L* يَبينُ : *F* يتبين ; *C,h* تبين ; *j* 'ostenditur'. — [38] *F,L* هاهنا : *C* ههنا — [39] *C add.* من المقولة ; *at non F,L,h,j.*

1. — [1] *C,L,j* الفصل : *F,h om.* — [2] *L,(t)* آ : *C,L* الاول ; *j* 'prima' ; *h om.* — [3] *C,g,h,j* والاشياء , *F* والاشيا [*cf. supra, p.* 50,4[1]] : *L* والاسمَاء — [4] *F,L* تقال : *C* يقال — [5] *F add.* مثل القليل والكثير , *j add.* 'ut magnum et parvum' ; *at nihil add. C,L,h.* — [6] *F,L,(h)* اشبهه : *C* اشبه — [7] *C* مثل — [8] *F,L* ماهيته : *C* مهية — [9] *F,L* تقال : *C* يقا — [10] *F,h,j* فانه , *L vid.* فانه : *C,E* بانه — [11] *F,L* ماهياتها : *C* مهياتها — [12] *F,*

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 6 a,36 - 6 b,3]

251 فى التى من المضاف[t]

1 a [36] يقال فى الاشيا انها من المضاف متى كانت ماهياتها[t] انما تقال بالقياس الى غيرها او على نحو اخر من انحا النسبة الى غيرها اى نحو كان مثال ذلك ان الاكبر ماهيته انما تقال بالقياس الى غيره وذلك انه انما يقال اكبر من شى والضعف ماهيته[t] بالقياس الى غيره

255 b [2] وذلك انه انما يقال ضعفا[t] لشى وكذلك كل ما*[t] يجرى هذا المجرى . ومن المضاف ايضا هذه الاشيا مثال ذلك الملكة والحال والحس والعلم والوضع فان جميع ما ذكر

LECT. t : — (251) القول فى المضاف — (252) ماهيتها — (254) *add.* انما تقال — (255) ضعف — كلما*

بالقياس الى شىء آخر[13] وذلك ان الملكة هى[14] ملكة لشىء والعلم
c لمعلوم والحس لمحسوس وكذلك[15] الكبير والصغير فانهما[16] انما
d يقالان[17] بالاضافة وكذلك الشبيه فانه انما[18] هو شبيه لشىء والاضطجاع
والقيام والجلوس [19]هى من الوضع والوضع من المضاف بجهة ما فاما[20]
يضطجع ويقوم ويجلس فليست هى[21] من الوضع بل من الاشياء
المشتق لها الاسم[22] من الوضع يعنى الذى[23] فى مقولة الوضع[24]

2 ب[1]

[2]وقد يلحق الامور المضافة ان تكون[3] متضادة ومثال ذلك

L تقال : *C* يقا — [13] *F add.* بحرف من حروف النسبة ; *at non C,L,b,j.* — [14] *F,L,j* هى : *C* متى — [15] *F¹ omit. (hom.) lin. seq.* الكبير والصغير فانهما انما يقالان بالاضافة , *F* supplet in marg.* — [16] *F*,L,j* فانهما : *C* فانها — [17] *C,L,j* يقالان : *F** وكذلك نقول ان ; *b* יאמר — [18] *F,L,(b),j* فانه انما : *C* فانما — [19] *Inc. C* 13ʳ. — [20] *F* فاما , *L* فامّا : *C* فانما — [21] *C om.* ويقوم ويجلس فليست هى — [22] *j add.* 'ex nominibus' ; *at nihil add. C,F,L,b.* — [23] *L,j* الذى : *C,F* التى — [24] *C add.* وهى فى الحقيقة من مقولة ان يفعل وان ينفعل , *L² add.* وهى بالحقيقة من مقولة يفعل وينفعل ; *nihil add. F,L¹,b,j.*

2. — [1] *L* بَ : *F* الثانى ; *C,j* الفصل الثانى ; *g,b om.* — [2] *C,g,j pr.* قال — [3] *F,*

[Κατηγ., *p.* 6 b,3-15] *Kitāb al-Maqoūlāt*

257 من ذلك فماهيته انما تقال بالقياس الى غيره لا غير وذلك ان الملكة انما تقال ملكة[t]
لشى والعلم علم بشى والوضع وضع لشى والحس حس بشى وساير ما ذكرنا يجرى هذا
c المجرى فالاشيا اذًا التى من المضاف هى كل ما[t] كانت ماهياتها*[t] انما تقال بالقياس الى [6]
260 غيرها او على نحو اخر من انحا النسبة الى غيرها اى نحو كان لا غير[t] مثال ذلك الجبل
يقال كبيرا[t] بالقياس الى غيره فانه انما يقال جبل كبير بالاضافة*[t] الى شى والشبيه انما
d يقال شبيها[t] بشى وساير ما يجرى هذا المجرى على هذا المثال يقال بالاضافة والاضطجاع [11]
والقيام والجلوس هى من الوضع والوضع من المضاف فاما[t] يضطجع او يقوم*[t] او يجلس
264 2 فليست من الوضع بل من الاشيا المشتق لها الاسم من الوضع الذى ذكر . وقد يوجد[t] [15]

LECT. t : — (257) انما هى ملكة — (259) كلما — ماهيتها* — (260) *om.* لا غير — (261) كبير — باضافته* — (262) شبيه — (263) فاما ان — ويقوم* — (264) توجد

الفضيلة والرذيلة من المضاف وكلاهما متضادان وكذلك العلم والجهل كل واحد منهما من المضاف وهما متضادان الا انه ليس يوجد هذا لكل الاشياء المضافة فان الضعف ليس له ضد[4] ولا لثلاثة[5] الاضعاف ضد

3 ج[1] 5

[2]وكذلك قد يقبل بعض المضاف[3] الاقل والاكثر فان الشبيه وغير الشبيه والمساوى وغير المساوى كل واحد منهما من المضاف وقد يكون شبيه اكثر[4] من شبيه واقل[5] وكذلك[6] غير المساوى[7] وبعضها ليس يقبل ذلك فانه ليس ضعف اقل ولا اكثر من ضعف[8]

---

3. — [1] *L* ج : *F* الثالث ; *C,j* الفصل الثالث ; *g,h om.* — [2] *j præm.* [قال] ; *at non C,F,L,h.* — [3] *L* المضاف *(cf. supra, p.* 50,6) : *C,F,g,h,j* المضافات — [4] *C,L,g, h,j* اكثر : *F* اقل — [5] *C,L,g,h* واقل : *F* واكثر ; *j om.* — [6] *C¹,F,L,g,h,j* وكذلك : ولا مساو اكثر من مساو وغير المساوى : *F¹* غير المساوى ; *C²* وليس كذلك — [7] *F²,L,h,j* المساوى وغير المساوى *C* (*cf. n.* 8). — [8] *C,F add.* ولا مساو اكثر من مساو *(cf. n.* 7); *at non L,h,j.*

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 6 b,15-26]

ايضا المضادة فى المضاف مثال ذلك الفضيلة والخسيسة كل واحد مضاد لصاحبه وهو[t] من 265
المضاف والعلم والجهل الا ان المضادة ليست موجودة فى كل المضاف فانه ليس للضعفين
[20] ضد ولا للثلثة الاضعاف ولا لشى مما كان مثله . وقد يظن المضاف[t] انه ايضا[t*] يقبل 3
الاكثر والاقل لان الشبيه يقال[t] اكثر شبها واقل شبها[t*] وغير المساوى يقال اكثر واقل
وكل واحد منهما من المضاف فان الشبيه انما يقال شبيها[t] بشى وغير المساوى غير مساو لشى
ولكن ليس كله يقبل الاكثر والاقل فان الضعف ليس يقال ضعفا[t] اكثر ولا اقل ولا شيا 270

LECT. t : — (265) *add.* فيه — (266) *om.** ايضا — (267) بالمضاف — واحدة مضادة لقريبتها وهما (268) ضعف (270) — شبيه (269) — لان الشبيه يقال فيه اكثر شبها واقل *et repetit* شبها — *om.**

د[1]

4

a [2]ومن خواص المضافين ان كل واحد منهما يرجع على صاحبه فى النسبة بالتكافؤ . مثال ذلك العبد هو عبد للمولى والمولى مولى[3] للعبد والضعف ضعف[4] للنصف[5] والنصف نصف[6] للضعف وكذلك فى سائرها وسواء كان اسم[7] المضافين متغايرين مثل الضعف والنصف او كان احدهما مشتقا[8] من الثانى مثل العلم والمعلوم والحس b والمحسوس فان كل واحد من هذه يقال بالقياس الى قرينه[9] وقد يظن ان هذه الخاصة غير موجودة لكثير من الاشياء المضافة متى[10] لم يضف[11] الشىء[12] الى قرينه اضافة معادلة اى لا يؤخذ[13] كل واحد منهما مضافاً الى صاحبه من طريق ما هو[14] بل تكون[15] اضافة[16] احدهما الى الآخر من طريق ما هو[17] والآخر بالعرض او يكون كل واحد منهما[18]

---

4. — [1] *L* ٥ : *F* الرابع ; *C,j* الفصل الرابع ; *g* ב ; *h om.* — [2] *j præm.* [قال] ; *at non C,F,L,h.* — [3] *F,L,h,j* مولى : *C om.* — [4] *F,L,h,j* ضعف : *C om.* — [5] *C,F,h* النصف : *L* للنصف — [6] *F,L,h,j* نصف : *C omit.* — [7] *C,F,L* اسم : *h,j plur.* — [8] *C* مشتقان — [9] *F,L,h,j* قرينه : *C* قرينة — [10] *C add.* اضيفت ; *at non F,L,h,j.* — [11] *C* ما هو *F* : ما هو — [12] *C,L,h,j* يوجد : *C,F*,h,j* يوخذ — [13] *F,L* لشىء *C* — [14] *F* يضيف *C* يكون : تكون *F* , تكون *L* — [15] بل ... ما هو — *h om. (homot.) lin. seq* مضاف — [16] *Inc. C* 13v. — [17] *C,L,*[*h*]*,j* ما هو مضاف *F* : ما هو — [18] *F add.* قد اخذ ; *at non C,L,h,j.*

[Κατηγ., *p.* 6 b,27-37] *Kitāb al-Maqoūlāt*

4 a 271 [28] مما كان مثله . والمضافات كلها ترجع بالتكافو بعضها على بعض فى القول مثال ذلك العبد يقال عبد للمولى والمولى يقال مولى للعبد والضعف ضعف للنصف والنصف نصف للضعف والاكبر اكبر من الاصغر والاصغر اصغر من الاكبر وكذلك ايضا فى سايرها ما خلا انها فى مخرج اللفظ ربما اختلف تصريفهما مثال ذلك العلم يقال علم بمعلوم والمعلوم معلوم للعلم

b 275 والحس حس بمحسوس والمحسوس محسوس للحس لكن ربما قلنا غير متكافيين متى لم [36]

لا من طريق ما هو[19] . مثال ذلك ان اضيف الجناح الى ذى الريش c
فقيل ذو[20] الريش لـه جناح[21] لم يصدق رجوع هذا بالتكافؤ[22]
وهو ان الجناح جناح[23] لذى الريش فانه ليس نسبة[24] الجناح الى ذى
الريش من طريق ما هو ذو ريش اذ[25] كان قد يوجد ما له[26] جناح
5 وليس له ريش فنسبة الجناح ليست له من جهة ما هو ذو ريش
ونسبة[27] ذى الريش[28] الى الجناح هى له من جهة ما هو ذو ريش ولذلك
لم تكن[29] هذه الاضافة معادلة . فاذا غير هذا واخذت[30] النسبة معادلة d
فقيل ذو الجناح هو ذو جناح بالجناح رجع هذا[31] بالتكافؤ وهو ان
الجناح جناح لذى الجناح[32] او نقول[33] ذو الريش هو[34] ذو جناح بريش
10 والجناح بالريش هو[35] جناح لذى الريش ولذلك اذا لم تكن الاضافة[36] e

---

[19] *C,L,b,j* ما هو : *F* ما هو مضاف — [20] *L,j* ذو : *C* ذا ; *F om (cf. n. 21)*. — [21] *C,L* ذو الريش له جناح : *F omit.* – *C add.* لذى الريش والجناح جناح الجنا (!) ; *F add.* الجناح جناح لذى الريش *(cf. n. 22)* ; *at nihil add. L,b,j.* — [22] *F om. verba seq.* وهو ان الجناح جناح لذى الريش *(cf. n. 21)*. — [23] *L,b,j* جناح : *C,F om.* — [24] *F,L,b,* ونسبة *(j)* : *C* لنسبة — [25] *F,L,b* اذ : *C* اذا — [26] *C* ما له ما له : *C* ما له — [27] *C,F* ولا نسبة *L,j* — [28] *F* ذى الريش : *L* ذو الريش ; *C* ذى ; *j* 'habentis pennas'. — [29] *F,L,j* يكن : *C* تكن — [30] *F,L,b,j* واحدا : *C* واخذت — [31] *C,L* هذا , *j* 'hic' : *F,b om.* — [32] *F,L,b* لذى الجناح جناح : *C* لذى الجاح , *F s.p. in.* تقول , *C,L,g,b,j* — [33] *F,L,b,j* هو ذو الريش هو : *C* ذو الريش هو *(cf.n.35)* — [34] *C om.* هو *(cf.n.34)*. —

---

c [38] 276 يضف P الى الشى الذى اليه يضاف اضافة معادلة بل فرط المضيف مثال ذلك الجناح ان اضيف الى ذى الريش لم يرجع بالتكافو ذو الريش على الجناح لان الاول لم تكن اضافته معادلة اعنى الجناح الى ذى الريش وذلك انه ليس من طريق ان ذا الريش ذو الريش اضيف اليه فى القول الجناح لكن من طريق انه ذو جناح اذ كان كثيرا t غيره

d [3] 280 من ذوى الاجنحة لا ريش له فان جعلت الاضافة معادلة رجع ايضا بالتكافو مثال ذلك

e [5] الجناح جناح لذى الجناح وذو الجناح بالجناح هو ذو جناح وخليق ان يكون ربما

LECT. p : – (276) نضف LECT. t : – (278) كثيرا

المعادلة لها اسم يدل عليها من حيث هى معادلة وذلك اما لكلى[37]
المضافين او لاحدهما فقد يضطر المضيف ان يضع [38]لكليهما اسما او
f لاحدهما من حيث يستعملهما مضافين مثال ذلك ان السكان ان[39]
اضيف الى الزورق[40] لم تكن اضافته معادلة لانه ليس من جهة ان
الزورق زورق[41] اضيف اليه السكان اذ كان قد توجد[42] زوارق
لا سكان لها كما ان السكان[43] انما اضيف الى الزورق[44] من جهة ما
هو[45] سكان[46] ولذلك لا يرجع بالتكافوء فيقال[47] ان الزورق زورق[48]
g للسكان كما يقال ان السكان سكان للزورق[49] ولاكن[50] اذا اريد
فى مثل هذا ان تكون[51] الاضافة معادلة من الطرفين[52] ومأخوذة بحال
واحدة منهما فينبغى ان يقال السكان سكان للزورق ذى السكان
وحينئذ يصدق ان الزورق ذا[53] السكان زورق بالسكان فانه كما ان

— [36] F,L تكن الاضافة : C يكن الاضافة — [37] F لكلى , L لكِلَى : C لكلا — [38] Inc. L 6r. — [39] F,L,b,j ان : C اذا — [40] F,L الزورق : C الزوق — [41] C الزورق زوق — [42] F,L توجد : C يوجد — [43] Voc. L السُكان — [44] الزورق : C زوق — [45] Ita C,F هو , L هُو — [46] F,L,b,j سكان : C omit. — [47] Voc. edit., (b,j). — [48] C الزوق زوق — [49] Ita C,F,L,(b) للزورق — [50] L ولاكن : C,E,F ولكن — [51] F,L,b,j تكون : C om. — [52] Inc. C 14r. — [53] F,L,j ذا : C ذو

[Κατηγ., p. 7 a,6-14] *Kitāb al-Maqoūlāt*

282 [7] f نضطر[t] الى احتراع الاسم متى لم نجد[P] اسما موضوعا اليه تقع الاضافة معادلة مثال ذلك
ان السكان ان اضيف الى الزورق[t] لم تكن اضافته معادلة لانه ليس من طريق ان
الزورق زورق اضيف اليه فى القول السكان اذ كان قد يوجد[t] زواريق[P] لا سكان لها
285 [11] g ولذلك لا يرجع بالتكافو لانه ليس يقال ان الزورق زورق بالسكان لكن خليق ان
تكون[t] الاضافة اعدل اذا[*t] قيلت على هذا النحو السكان سكان لذى السكان او على
نحو ذلك اذ ليس يوجد اسم موضوع فيرجع حينيذ متكافيا اذ[P] كانت الاضافة معادلة

LECT. t : – (282) يُضطر – (283) الزوق – (284) توجد – (286) تكون – ان*
LECT. p : – (282) vid. نخد – (284) زواريق – (287) اذا [1] , اذ [2] vid.

السكان انما هو سكان بالزورق كذلك[54] الزورق الذى من شأنه
ان[55] يكون له سكان هو زورق بالسكان[56] ومثال ذلك ايضا انه اذا h
اضيف الراس الى[57] ذى الراس كانت اضافة معادلة ومتى اضيف الى
الحى لم تكن[58] معادلة فان الحى ليس له راس من طريق ما هو حى[59]
5 اذ كان قد يوجد من الحيوان ما لا راس له . فهذا هو الطريق الذى[60] i
ينبغى للمضيف ان يسلكها[60] فيما[61] ليس له اسم من[62] المضاف اعنى ان
يضع لها اسما يدل على المضافين من حيث تكون[63] اضافتهما[64] معادلة
مثل ما قلنا فى الجناح والسكان . واذا كان هذا هكذا فكل k
المضافات اذا اخذت على التعادل اى من طريق ما هى[65] مضافات لا
10 من طريق ما هى تحت مقولة اخرى وجدت لها هذه الخاصة دائما وهو
ان كل واحد منهما يرجع على صاحبه بالتكافؤ واما اذا اضيف
احدهما الى الآخر واخذ كل واحد منهما جزافا[66] او باى[67] صفة اتفقت

---

[54] F,L,h,j كذلك : C وكذلك — [55] Inc. F 8r. — [56] C,F,L بالسكان : h,j [السكان]
[57] الى : C لا — [58] F,L تكن : C يكن — [59] هو حى : C يوحى — [60] Ita C,F,L
الذى...يسلكها — [61] F,L,h,j فيما : C فما — [62] C om. 8 verba seq. المضاف اعنى ..يدل على
[63] F,L تكون : C يكون — [64] اضافتهما : C اصفتهما — [65] C omit. ما هى — [66] F

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., p. 7 a,14-24]

288 [16] له[t] فان ذا السكان انما هو ذو سكان بالسكان وكذلك ايضا فى سايرها مثال ذلك h
ان الراس تكون[t] اضافته الى ذى الراس اعدل من اضافته الى الحى فانه ليس الحى من
290 [18] طريق ما هو حى له راس اذ كان كثير من الحيوان لا راس له وهكذا اسهل ما لعله i
يتهيا لك به اخذ الاسما فيما لم تكن لها اسما موضوعة ان تضع الاسما من الاول للتى[t]
عليها ترجع بالتكافو على مثال ما فعل فى التى[t] ذكرت انفا من الجناح ذو*[t] الجناح ومن
[22] السكان ذو[t] السكان . فكل الاضافات*[t] اذا**[t] اضيفت على المعادلة قيل انها ترجع k
294 بعضها على بعض بالتكافو فان الاضافة ان وقعت جزافا ولم تقع الى الشى الذى اليه

LECT. t : – (288) om. له – (289) تكون – (291) التى – (292) الذى – وذى* – (293) وذى –
ان** – المضافات*

من الصفات الموجودة فى المضافين اللازمة للاضافة ولم يوخذا[68] بالصفة
التى هما بها[69] مضافان ومنسوب كل واحد منهما الى الآخر فليس
يرجعان بالتكافؤ وان كان لهما اسماء موضوعة[70] من حيث هما[71]
مضافان فضلا عما ليس لهما[72] اسماء تدل[73] عليهما من حيث هما مضافان
1 مثال ذلك ان العبد ان لم يضف[74] الى المولى الذى هو اسم الاضافة
لاكن[75] اضيف الى الانسان او[76] الى ذى الرجلين وما اشبه ذلك من
الاشياء [77]الموجودة فيه لم يرجع بالتكافؤ لان الانسان ليس هو
انسان[78] بما له عبد وانما هو مولى بما له عبد فان اخذ المولى بدل[79]
الانسان رجعا بالتكافؤ

[1] ه

a [2]ويخص[3] هذه الصفة التى من قبلها لحقت[4] النسبة المضافين انه

جزافا , L جزافاً : C جزء ما — [67] L او بأىّ : C,F,h,(j) وباى — [68] F,L,(h,j) يوخذا : C يواخذ — [69] F,L,j بها : C بهما — [70] C,F اسما موضوعة ; L اسماء موضوعة : h,j cum sing. — [71] هما : C om. — [72] F,L لهما : C لها ; j om. — [73] L اسماء تدل , C اسما تدل : F اسما يدل , h,j sing. — [74] C يضيف — [75] L لاكن : C,E,F لكن — [76] F,L,h او : C و ; j [om. او الى] — [77] Inc. C 14v. — [78] Ita C,F,L انسان — [79] بدل : C بد

5. — [1] L ه̄ , g ה' : F الخامس ; C,j الفصل الخامس ; h om. — [2] n præm. [قال] ; at non C,F,L,g,h. — [3] L ويخص , F ويخص : C (cum هذه) ويختص — [4] حقت : C تحققت

[Κατηγ., p. 7 a,25-31] *Kitāb al-Maqoūlāt*

295 يقال[t] النسبة لم ترجع بالتكافو اعنى انه لا يرجع بالتكافو شى البتة من المتفق فيها انها
مما يقال انه يرجع[t] بالتكافو ولها اسما موضوعة فضلا عن غيرها متى وقعت الاضافة
1 الى شى من اللوازم لا الى الشى الذى اليه تقع النسبة فى القول مثال ذلك ان العبد ان [28]
لم يضف الى المولى لكن الى الانسان او الى ذى الرجلين او الى شى مما اشبه ذلك لم
299 يرجع بالتكافو لان الاضافة لم تكن معادلة . وايضا متى اضيف شى الى الشى[t] الذى [31]
5 a

LECT. t : – (295) تقال – (296) انها ترجع – (299) شى

اذا رفعنا سائر الصفات العارضة للمضافين التى بها تكون الاضافة غير
معادلة لم ترتفع[5] النسبة بين المضافين وان رفعنا تلك الصفة ارتفعت
النسبة مثال ذلك ان العبد اذا قيل بالاضافة الى[6] المولى ورفعنا من b
المولى سائر الصفات التى يمكن ان ينسب العبد اليها مثل انه انسان
او ذو رجلين او غير ذلك ولم يرفع[7] منه المولى فان نسبة العبد اليه[8] لا
ترتفع[5] ومتى اضفنا العبد الى الانسان او الى ذى الرجلين ورفعنا انه c
مولى ارتفعت هذه النسبة فانه لا يكون عبد[9] ليس له مولى فاذن[10]
النسبة المعادلة هى للصفة[11] التى ترتفع[5] النسبة بارتفاعها ولا ترتفع[5]
بارتفاع غيرها وهذا الذى ذكره هو كالقانون لتمييز[12] الصفة التى d
تكون لها[13] النسبة المعادلة. قل ووجود هذه النسبة التى بها تكون e

— [5] *F,L* ترتفع : *C* يرتفع — [6] *C om.* الى — [7] *IIa F,L* يرفع — [8] *F,L,b,j* اليه : *C om.* — [9] *C* عبده — [10] *F,L,b,j* فاذن : *C* فان — [11] *F,L* للصفة : *C,b,j* الصفة — [12] *L,b,(j)* لتميز ; *F* لتميز : *C* ليتميز — [13] *C,F,L* لها : *b* בד , *j* 'qua'.

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 7 a,32 - 7 b,11]

اليه ينسب[t] بالقول اضافة معادلة فانه ان ارتفع ساير الاشيا كلها العارضة لذاك[t*] بعد ان 300
[34] يبقى ذلك الشى وحده الذى اليه الاضافة فانه ينسب اليه بالقول ابدا نسبة معادلة مثال b
ذلك العبد انما يقال بالاضافة الى المولى فان[t] ارتفعت ساير الاشيا اللاحقة[t*] للمولى مثال
ذلك انه ذو رجلين انه[t] قبول المعلم انه[t] انسان وبقى انه مولى فقط قيل ابدا العبد
[1] بالاضافة اليه فانه يقال ان العبد عبد للمولى ومتى اضيف شى الى الشى الذى ينسب اليه c
بالقول على غير معادلة ثم ارتفع ساير الاشيا وبقى ذلك الشى وحده الذى اليه وقعت الاضافة 305
لم ينسب اليه بالقول فلنتزل ان العبد اضيف الى الانسان والجناح الى ذى الريش وليرفع[t]
من الانسان انه مولى فانه ليس يقال حينيذ العبد بالقياس الى الانسان وذلك انه اذا لم
يكن المولى لم يكن ولا العبد وكذلك فليرفع[t] ايضا[t*] من ذى الريش انه ذو جناح فانه
لا يكون حينيذ الجناح من المضاف وذلك انه اذا لم يكن ذو الجناح[t] لم يكن الجناح
[10] لشى فقد يجب ان تكون[t] الاضافة الى الشى الذى اليه يقال[t*] معادلة وان كان يوجد e 310

LECT. t : — (300) لذلك — (302) وان — (303) العارضة* — (306) ونه — (308) ولترفع — (309) فلترفع
الجناح[1] , جناح[2] — (310) تكون — تقال* *om.* ايضا

الاضافة معادلة متى كان للمضافين اسم يدل عليهما من حيث لهما هذه النسبة هو سهل واما متى لم يكن لهما اسم فقد يصعب ذلك لا كن[14] حينئذ ينبغى ان تستنبط[15] تلك الصفة بهذا القانون ويخترع للمضافين اسم يدل عليهما من حيث توجد لهما تلك النسبة

5 و[1] 6

a قال وقد يظن ان من خواص المضافين انهما[2] يوجدان معا بالطبع وذلك ظاهر فى اكثرها فان الضعف والنصف[3] موجودان معا لانه b متى وجد احدهما وجد الاخر ومتى ارتفع احدهما ارتفع الاخر الا انه قد يلحق فى ذلك شك من قبل بعض الاشياء المضافة فانه قد يظن ان 10 المعلوم اقدم من العلم لان العلم انما يقع بالشىء فى اكثر الاشياء بعد تقدم وجوده واما مع وجوده فاقل ذلك وان كان ذلك كذلك فلا

---

[14] *L* لاكن : *C,E,F* لكن — [15] *F* تستنبط , *L* ستنبط : *C* يستنبط

6. — [1] *L,(i)* و : *C,F,j* الفصل السادس ; *g,b om.* — [2] *Inc. C* 15r. — [3] *F,L,*

[Κατηγ., *p.* 7 b,11-26] *Kitāb al-Maqoūlāt*

311 اسم موضوع[p] فان الاضافة تكون سهلة وان لم يوجد فخليق ان تكون يضطر الى اختراع اسم واذا وقعت الاضافة على هذا النحو فمن البين ان المضافات كلها ترجع[t] 6 a [15] بعضها على بعض فى القول بالتكافو . وقد يظن ان كل مضافين فهما معا[1] فى الطبع . وذلك حق فى اكثرها فان الضعف موجود والنصف معا وان كان النصف[t] موجودا فالضعف[t*] 315 موجود وان كان العبد موجودا فالمولى موجود وكذلك يجرى الامر فى سايرها وقد[t] يفقد كل واحد منهما الاخر مع فقده وذلك انه اذا لم يوجد الضعف لم يوجد النصف واذا b [22] لم يوجد النصف لم يوجد الضعف وعلى هذا المثال يجرى الامر فيما اشبهها وقد يظن انه ليس يصح فى كل مضافين انهما معا فى الطبع وذلك ان المعلوم مظنون بانه اقدم من العلم لان 319 اكثر تناول لعلم الاشيا من بعد وجودها . واقل ذاك[t] او لا شى البتة يوجد من العلم

LECT. p : – (311) موضوعا[1] , موضوع[2]

LECT. t : – (312) ترجم – (314) الضعف – فالنصف* – (315) فقد – (319) ذلك

معلوم واحد البتة يكون وجوده والعلم به معا بالطبع وايضا فان المعلوم c
يظهر انه متقدم[4] بالطبع على العلم وذلك انه اذا ارتفع المعلوم ارتفع
العلم وليس اذا[5] ارتفع العلم ارتفع المعلوم وهذا هو [6]رسم المتقدم
بالطبع على ما سيقال[7] بعد[8] ومثال ذلك تربيع الدائرة الذى[9] فحص عنه d
من تقدم من المهندسين فلم يلفوه بعد فانه ان كان معلوما فعلمه لم يوجد
بعد وان كان غير معلوم فليس يمكن ان يوجد علمه بعد وايضا فان e
الانسان اذا ارتفع ارتفع العلم وقد يوجد المعلوم والانسان غير موجود
وهذا الشك بعينه يلحق فى الحس والمحسوس فانه قد يظن ان f
المحسوس اقدم من الحس لان المحسوس اذا فقد فقد معه الحس فاما[10]
الحس فليس يفقد معه المحسوس وانما يلزم اذا فقد المحسوس ان يفقد g
الحس من[11] جهة ان المحسوس والحس لا يوجدان الا فى جسم فاذا
ارتفع المحسوس ارتفع الجسم [12]واذا[13] ارتفع الجسم ارتفع الحاس

: اذا *F,L,(b),j* — [5] : تتقدم *C* : متقدم *F,L,b* — [4] : الضعف والنصف *C* : النصف والضعف *b,j*
C om. — [6] *Inc. L* 6v. — [7] : سيقال *F,L,b,j* — [8] : سبق *C* : بعد *L*[1]*,etc.* — [9] : معه *L*[1] — [9] *F,L*
:واذا *F,L* — [13] : التى *C* : الذى *F,L* فاما — [10] : واما *C* — [11] *C om.* من — [12] *Inc. C* 15v. —

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 7 b,26 - 8 a,1]

c [27] والمعلوم جاريين معا . وايضا المعلوم ان فقد فقد معه العلم به فاما العلم فليس يفقد معه المعلوم 320
وذلك ان المعلوم ان لم يوجد لم يوجد العلم لانه لا يكون حينيذ[r] علم[t*] بشى البتة فاما
d [31] ان لم يوجد العلم فلا شي مانع من ان يكون المعلوم مثال ذلك تربيع الدايرة ان كان
e [33] معلوما فعلمه لم يوجد بعد فاما هذا المعلوم نفسه فانيته قاينة وايضا الحى اذا فقد لم يوجد
f [35] العلم فاما المعلوم فقد يمكن ان يكون كثير منه موجودا وكذالك يجرى الامر فى باب
الحس ايضا وذلك انه قد يظن ان المحسوس اقدم من الحس به لان المحسوس اذا فقد 325
g [38] فقد معه الحس به فاما الحس فليس يفقد معه المحسوس وذلك ان الحواس انما وجودها
بالجسم وفى الجسم واذا فقد المحسوس فقد الجسم ايضا[t] اذ كان الجسم شيا من المحسوسات

LECT. t : – (321) *om.* حينيذ – علما* – (327) فقد ايضا الجسم

h والحس[14] فاما الحس فليس بارتفاعه يرتفع المحسوس لانه[15] قد يمكن ان
[16]ينقد[17] الحيوان ويكون الجسم المحسوس موجودا[18] مثل[19] الجسم الحار
i والبارد وايضا فان الحس يوجد مع وجود الحى فاما المحسوس فوجود
قبل وجوده فان الماء والنار وسائر الاسطقسات منها قوام الحيون
وهى موجودة من[20] قبل ان يوجد الحيوان فلهذا كله قد يظن ان 5
k المحسوس اقدم من وجود الحس . والمفسرون يحلون[21] هذا الشك بانه
اذا اخذ الحس والمحسوس والعلم والمعلوم اما بالقوة واما بالفعل
وجدا معاً وصدقت فيها[22] تلك الخاصة وانما يلحق هذا الشك[23] اذا اخذ
l احدهما بالقوة والاخر بالفعل لاكن[24] لما كان الوجود الذى بالقوة
غير مشهور[25] ارجأ[26] حل[27] هذا الشك الى موضع اخر لانه انما[28] يتكلم 10
هنا فى هذه الاشياء من جهة الشهرة

— فانه *C* : لانه *F,L* [15] — [المحسوس والحس] : الحاس والحس *b,j* — [14] فاذا *C*
[16] *Inc. F* 8v. — [17] *C,L,b,j* يفقد : *F* يفقده — [18] *F,L* موجودا : *C* موجود — [19] *F,L,*
— يحملون *L* ; يحلون *C* : يحلون *F,b,j* — [21] من : *C omit.* — [20] قبل : *C* مثل *b,j*
: لاكن *L* , لاكن *F* : هذا الشك *L* — [23] الشك ; *C om.* — [24] فيها : *C* فيهما — [22]
ارخاه *C* : ارجا *F* , أرْجَأَ *L* — [26] ; فى وقته *C add.* ; *at non F,L,b,j.* — [25] لكن *C,E*
ارسطو ; *b,j sine* ارسطو — [27] حل : *L om.* — [28] انما : *C,j om.*

[Κατηγ., *p.* 8 a,2-12] *Kitāb al-Maqoūlāt*

h واذا لم يوجد الجسم فقد الحس ايضا فيكون المحسوس يفقد معه الحس فاما[t] الحس فليس [3] 328
يفقد معه المحسوس فان الحى اذا فقد فقد الحس[t] وكان المحسوس موجودا مثل الجسم[f]
i والحار والحلو والمر وساير المحسوسات الاخر كلها . وايضا فان الحس انما يكون مع [6] 330
الحاس وذلك ان معا يكون الحى والحس فاما المحسوس فوجود من قبل وجود الحى
والحس . فان النار والما وما يجرى مجراهما مما منه قوام الحيوان موجودة من قبل ان
يوجد الحيوان بالجملة او الحس فلذلك قد يظن ان المحسوس اقدم وجودا من الحس . 333

LECT. t : — (328) واما — (329) *add.* معه

7 [1] ز

قال ومما فيه موضع شك هل فى الجواهر شىء مضاف من جهة a
ما هو جوهر وهذا الشك انما يعرض فى بعض الجواهر الثوانى فاما[2] b
فى الاول فليس يعرض وذلك انه[3] يظهر انه ليس يقال فى شىء منها انه
من المضاف لا الكل ولا[4] الجزء فانه ليس يقال فى هذا الانسان المشار
اليه انه انسان[5] لشىء ما وكذلك الحال فى اجزاء[6] المشار اليه فانه ليس
يقال فى يد ما مشار اليها انها يد[7] انسان ما او فرس ما لاكن[8] يقال
يد[9] انسان او فرس[10] وبالجملة انما يضاف الى[11] النوع لا الى الشخص
وكذلك يظهر الامر فى اكثر الجواهر[12] الثوانى فانه ليس يقال ان c
الانسان انسان لشىء ولا الثور ثور[13] لشىء بما هو ثور اعنى[14] جوهرا

7. — [1] *L* ز, *g* ٢ : *F* السابع ; *C,j* الفصل السابع ; *b om.* — [2] *F,L* فاما : *C* واما — [3] *F,L,b,j* انه : *C om.* — [4] *F,L,b,j* ولا : *C* و — [5] *Ita C,F,L,j sine* ما — [6] *F,L* اجزا : *C* احزاءه ; *j* 'parte'. — [7] *Ita F,L,b,j sine* ما — [8] *L* لاكن : *C,E,F* لكن — [9] *C,F,L²,b,j* يد : *L*¹ لهُ — [10] *Nos, j* فرسٍ , *C,F* فرس : *L* فرسٌ — [11] *Ita C,F,L* يضاف الى — [12] *C* جواهر — [13] *F²,b,p* الثور ثور : *F*¹*,L,j* الثور ; *C* للثور – *Inc. C* 16r. — [14] *F,L,b,j* اعنى : *C om.*

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 8 a,13-24]

[13] ومما فيه موضع شك هل الجواهر ليس جوهر منها يقال من باب المضاف على حسب ما 7
[15] يظن او ذلك ممكن فى جواهر ما من الجواهر الثوانى . فاما فى الجواهر الاول فان a
ذلك حق وذلك انه ليس يقال من المضاف لا كلياتها[t] ولا اجزاوها*[t] فانه ليس يقال b
فى انسان ما انه انسان ما لشى ولا فى ثور ما انه ثور ما لشى . وكذلك اجزاوها ايضا
فانه ليس يقال فى يد ما انها يد ما لانسان لكن انما يد لانسان ولا يقال فى راس ما انه
[22] راس ما لشى بل راس لشى وكذلك فى الجواهر الثانية فى[t] اكثرها . فانه ليس يقال c
ان الانسان انسان لشى ولا ان[t] الثور ثور لشى ولا ان[t] الخشبة خشبة لشى بل يقال

LECT. t : – (336) كلاتها – (339) اجزاها* – (339) *om.* فى – (340) *om.* ان

d بل ان كان فمن جهة ما هو ملك لمالك[15] واما فى بعضها فقد يلحق[16] فى
ذلك هذا الشك وذلك ان الراس يقال فيه انه راس لشىء واليد يد
لشىء وكذلك ما اشبه هذا والراس واليد[17] انما يدل[18] على الجوهر
فيكون على هذا قد يظن ان كثيرا من الجواهر داخلة فى المضاف .
e قال الا انه ان كان قد وفى[19] تحديد الاشياء التى من المضاف حين قلنا
ان المضافات[20] هى الاشياء التى ماهياتها تقال[21] بالقياس الى غيرها فقد[22]
يصعب[23] حل هذا الشك او يكون حله ممتنعا وذلك[24] انه قد ظهر من
f امر هذه الجواهر ان ماهياتها تقال بالقياس وان كان الرسم[25] الحقيقى
للاشياء التى من المضاف انهما الشيئان[26] اللذان ماهية كل واحد منهما
تقال[27] بالقياس الى[28] صاحبه[29] من حيث[30] الوجود لتلك الماهية انها

— [15] F,L,h,j ملك لمالك : C لمالك — [16] C,L,h,j يلحق , F s.p. in. — [17] C,L والراس
واليد : F¹ واليد ; F²,h,j والراس واليد — [18] C انما يدل , L انما يـدُل : F انما تدل
— [19] C وفى , F,g,h وُفّى : L وفّا — [20] F,L,h,j المضافات : C المضاف — [21] F,L,(h),
j تقال : C تعين — [22] F,L,(h) فقد : C وقد — [23] F يصعب , L يصعُب : C تصعب —
[24] وذلك : C om. — [25] F,L,j وان كان الرسم : C الى غيرها بالقياس ; h ואם הרושם
— [26] L الشيئان , F الشيان : C sine art. — [27] F,L تقال : C يقال — [28] F,L بالقياس الى :
C بالقياس على — [29] C,L,j صاحبه : F vid. صاحبة ; h omit. — [30] F,L من حيث : C,j
من حيث ان ; h om.

[Κατηγ., p. 8 a,24-32] *Kitāb al-Maqoūlāt*

341 [25] d انها ملك لشى فاما فى هذه فان الامر ظاهر انها ليست من المضاف واما فى بعض الجواهر
الثوانى فقد يدخل فى امرها الشك[t] مثال ذلك ان الراس يقال انه راس لشى واليد يقال
[28] e انها يد لشى وكل واحد مما اشبه ذلك فيكون قد يظن[t] ان هذه من المضاف . فان كان
تحديد التى من المضاف قد وفى على الكفاية فحل الشك الواقع فى انه ليس جوهر من
345 [31] f الجواهر يقال من المضاف اما مما يصعب جدا واما مما لا يمكن وان لم يكن على الكفاية
لكن كانت الاشيا التى من المضاف الوجود لها هو انها مضافة على نحو من الانحا فلعله يتهيا

LECT. t : — (342) يدخل الشك فى امرها — (343) يُظن

مضافة الى قرينتها[31] [32]باى نوع اتفق من انواع[33] الاضافة فحل[34] الشك مما
يسهل فان التحديد الاول يلحق كل[35]
[36]ما عد[37] فى بادى الراى مضافا[38] واما
هذا التحديد فانما[39] يلحق ما هو
مضاف بالحقيقة لا فى بادى الراى
[44]وانما اراد[45] بهذا[46] فيما احسب[47] ان الراس ان[48] كان يدل على الجوهر[49] h
فانما[50] هو مضاف الى[51] الانسان لا من قبل الاضافة الحقيقية بل من
قبل الاضافة[52] العرضية اعنى التى ليست[53] فى جوهر الشىء المضاف
وهى التى تضمنها الرسم[54] الاول اعنى العرضى[55] واما الذى[56] الاضافة i
فى جوهر كل واحد منهما فهى مثل القليل والكثير فان كل واحد

g [40]ما هو[41] اضافة وشى لا اضافة محضة فقط[42] وهو الذى ربما عد فى بادئ الرأى مضافا وانما لاضافة احد ما تقومت به ذاته[43] واما هذا التحديد فانما يتضمن المضاف بما هو مضاف فقط

---

[31] قرينتها : *C vid.* قرينها — [32] *C,F¹,L sine* لا : *j* 'et non', *F² conj.* (ظ) لا — [33] *F, L,h,j* انواع : *C om.* — [34] فحل: *C* محل — [35] *C,F¹,L,h,j* فان التحديد الاول يلحق كل: *F² ea delet, et F* ponit in margine (cf. n. 58).* — [36] *Lineas 3-5 habent F*,L,h,j* : *F om. 3-5 (contin. 6⁴¹)* ; *C om. 3³⁶⁻³⁸ (contin. 6⁴⁰)* — [37] *F*,h,j,[et C,F]* عد : *L* حدّ — [38] *Lineas 2 seq. habebit C post 9⁴³.* — [39] *C,L,j,* [*et F*] فانما : *F** فانه

[40] *Lineas seq. habent C et F* post 2³⁵⁻³⁶.* — [41] *C* ما هو : *F om.* — [42] *F* فقط : *C om.* — [43] *Lineam seq. non habet C (cf. n. 38).*

[44] *F(non L,h,j ; C,F*) om. 6 lin. seq.* — [45] *C,L,h,j* ارَاد : *F** اريد — [46] *L,h,j* بهذا : *C* بذا ; *F** هذا — [47] *C* احسب , *L,j* احسِب : *F*,h* حسب — [48] *C,L,h,j* ان : *F* om.* — [49] *L,h* الجوهر : *C,F** جوهر — [50] *C,L,(h)* فانما : *F*,j* وانما — [51] الى : *C* التى — [52] *C,F*,L²,h,j* الحقيقية بل من قبل الاضافة : *L¹ om.* ; *C bis scribit.* — [53] *L* ليست : *F** ليس — [54] *F*,L,h,j* تضمنها الرسم : *C* تضمنتها بالرسم — [55] *L,j* العرضى : *C* العرض ; *F** *vid.* اللا عرض ; *h om.* اعنى العرضى — [56] *L* الذى , *h* אשר : *F* vid.* لذى ; *C* التى —

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 8 a,33-35]

347 [33] ان يقال شى فى فسخ ذلك . فاما التحديد المتقدم فانه يلحق كلما كان من المضاف الا g
انه ليس معنى القول ان الوجود لها هو انها مضافة هو معنى القول ان ماهياتها[t] تقال

LECT. t : – (348) ماهيتها

منهما فى جوهر صاحبه وهى التى[57] تضمنها الرسم الثانى اعنى الحقيقى[58]

ح[1] [2] 8

a قال وبين من هذا الحد الحقيقى للمضافين ان من خاصتهما[3] انه
متى عرف الانسان احدهما على التحصيل عرف الاخر ضرورة فان
الانسان متى علم ان هذا الشىء من المضاف [4]وكانت ماهية احد 5
المضافين [5]انما الوجود لها فى النسبة الى المضاف الثانى [6]فبين انه اذا
عرف ماهية احد المضافين فقد عرف ماهية الاخر والا كانت معرفته
b بماهية[7] احد المضافين لا على ما هى عليه بل ظنا او غلطا وذلك ايضا
بين من قبل الاستقراء مثال ذلك ان من علم ان هذا ضعف على
c التحصيل فقد علم الشىء الذى هو له ضعف على التحصيل و كذلك 10

---

[57] *C* التى , *L* الَّتِى : *F** الذى — [58] *Desinit F** (*cf. n.* 35) , *et add.* (?) صح من آخر

8. — [1] *E,j præm* الفصل — [2] *L* ح , *g* ‘ח : *C,F* الثامن , *j* ‘octava‘ ; *h om.* — [3] *C* من خاصهما — [4] *Inc. C* 16v. — [5] *C om. (hom.)* 15 *verba seq.* انما... المضافين — [6] *Inc. L* 7r. — [7] *F,L,h,j* بماهية : *C* ماهية

[Κατηγ., *p.* 8 a,35-8 b,9] *Kitāb al-Maqoūlāt*

8 a بالقياس الى غيرها . وبين[t] من ذلك ان*[t] من عرف احد المضافين محصلا عرف ايضا [35]
ذلك[t] الذى اليه يضاف محصلا وذلك ظاهر من هذا فان الانسان متى علم ان هذا الشى من
المضاف وكان الوجود للمضاف هو انه[p] مضاف على نحو من الانحا فقد علم ايضا ذلك الشى
الذى هذا عنده بحال من الاحوال فانه ان لم يعلم اصلا ذلك الشى الذى هذا عنده بحال
b من الاحوال لم يعلم ولا انه عند شى بحال من الاحوال وذلك بين ايضا فى الجزويات*[t] [3]
مثال ذلك الضعف فان من علم الضعف على التحصيل فانه على المكان يعلم ايضا
ذلك الشى الذى هذا ضعفه محصلا فانه ان لم[t] يعلمه ضعفا لشى واحد محصل فليس يعلمه[t]
c ضعفا[t] اصلا وكذلك ايضا ان كان يعلم ان هذا المشار اليه احسن فقد يجب لذلك [7]

LECT. t : — (349) ويبين — انه* — (350) *om.* ذلك — (353) الجزييات — (355) محصلا فان لم — واحد محصلا لم يعلمه* — (356) *add.* لشى
LECT. p : — (351) *om.* انه

من عرف ان هذا احسن فقد عرف[8] الشيء الذى هو احسن منه الا
ان تكون[9] المعرفة توهما لا يقينا فانه ان لم يعرف الشيء الذى به قيل
فيه انه احسن قد[10] يمكن ان لا[11] يكون شيء دونه فى الحسن فيكون[12]
قوله فيه انه احسن كذبا ومن هذا يظهر ان الراس واليد ليست من d
المضاف الحقيقى فانه قد يعرف[13] ماهية كل واحد[14] منهما من حيث
هما فى الجوهر على التحصيل من غير ان يعرف الشيء الذى هو له
راس ولا الشيء الذى هو له يد قل الا ان بالجملة الحكم بالحقيقة على e
ما هو من المضاف من سائر المقولات وما ليس من المضاف هو مما
يصعب[15] ما لم يتدبر مرارا كثيرة فاما التشكك[16] فيها فليس فيه
صعوبة[17]

---

[8] *C repetit* عرف — [9] *F,L* تكون : *C* يكون — ان هذا احسن فقد عرف ; فقد *F* : قد *L* [10] — ويكون *C* : فيكون *F,L* [12] — الا *F* : ان لا *C,L* [11] — يضعف *C* : يصعب [15] — واحدة *F* : واحد *C,L,b* [14] — تعرف *F* : يعرف *C,L,b,j* [13] — التشكيك *C* : التشكك *F,L* [16] — صعوبة *Ita C,F,L,b* [17]

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 8 b,9-24]

357 ضرورة ان يكون يعلم ايضا ذلك الشى الذى هذا احسن منه محصلا فانه ليس يجوز ان
يكون انما يعلم ان هذا احسن مما دونه فى الحسن فان ذلك انما يكون توهما لا علما
وذلك انه ليس يعلم يقينا انه احسن مما هو دونه فانه ربما اتفق الا[t] يكون شى*[t] دونه
360 فيكون قد ظهر انه واجب ضرورة متى علم الانسان احد المضافين محصلا ان يكون
[15] يعلم ايضا[t] ذلك الاخر الذى اليه اضيف محصلا . فاما الراس واليد وكل*[t] واحد مما يجرى d
مجراهما مما هى جواهر فان ماهياتها[t] انفسها قد تعرف محصلة فاما ما يضاف*[t] اليه فليس
واجبا ان يعرف وذلك انه لا سبيل الى ان يعلم على التحصيل راس من هذا ويد من
هذه فيجب من ذلك ان هذه ليست من المضاف واذا[t] لم تكن هذه من المضاف فقد
365 [21] يصح القول انه ليس جوهر من الجواهر من المضاف الا انه خليق ان يكون قد يصعب e
التفحم على اثبات الحكم على امثال هذه الامور ما لم تتدبّر[t] مرارا كثيرة فاما التشكك
فيها فليس مما لا درك فيه

LECT. t : — (359) ان لا — شيا*— (361) ايضا يعلم — (362) فكل*— ماهيتها*—تضاف (364) — واذا
يُتدبر (366) —

القسم الرابع

القول فى الكيفية[1]

0 وما يقوله[1] فى هذا الباب منحصر فى احد عشر فصلا
الاول يحدد فيه هذه المقولة ويعرف انها تنقسم[2] الى اجناس اول
الثانى يعرف فيه الجنس المسمى من هذه الاجناس باسم الملكة 5
والحال ويعرف ما منها يختص باسم الملكة وهو الذى يقال عليه
الكيف فى المشهور وما منها يختص باسم الحال وانه ان قيل عليها[3]
كيف فلكونها[3] من طبيعة واحدة
الثالث يعرف[4] الجنس الثانى من اجناس هذه[5] المقولة وهو الذى
يقال بقوة طبيعية ولا قوة طبيعية[6] 10
الرابع يعرف فيه[7] الجنس الثالث من اجناس هذه المقولة وهى
الكيفية الانفعالية والانفعالات ويعرف لم سميت كيفية انفعالية
ويعطى الفرق بين التى تسمى منها انفعالية والتى تسمى انفعالات وان
اسم الكيف فى المشهور انما ينطلق[8] على الانفعالية للمعنى الذى من

IV. — [1] *C,F,L,b,j* القول فى الكيفية : *g* במאמר האיכות

0. — [1] *C* بقوله — [2] *C* ينقسم — [3] *L* ... عليها فلكونها : *C,F,j* ... عليها فلكونها — [4] *b,j add.* [فيه] ; *at non C,F,L.* — [5] *Inc. F* 9[2]. — [6] *C,F,L,b* ولا قوة طبيعية : *j om.* — [7] *C*[1] *om. lin. seq.* الجنس الثالث من اجناس هذه المقولة وهى الكيفية الانفعالية والانفعالات ويعرف فيه الجنس ; *C*[2] *ponit in margine sola verba* (*F, etc. nihil om.*) — [8] *C,L* ينطلق : *F* يطلق

قبله ينطلق[9] على الملكة اكثر ذلك[10] من انطلاقه على الحال

الخامس يعرف فيه الجنس الرابع من اجناس هذه المقولة وهى الكيفية الموجودة فى الكم [11]بما هو كم[12]

السادس[13] يتشكك فيه فى المتخلخل والمتكاثف والخشن[14] والاملس هل هما داخلان تحت هذه المقولة ام تحت مقولة الوضع

السابع يعرف فيه ان الاشياء المتصفة[15] بالكيفية هى التى يدل[16] عليها باسماء مشتقة من المثل الاول الدالة على تلك الكيفية

الثامن يعرف فيه انه قد يوجد التضاد فى الكيف لا كن[17] فى بعضها وانه اذا كان احد المتضادين فى الكيف لزم ان يكون الضد الاخر فى الكيف

التاسع يعرف فيه ان الكيف قد يقبل[18] الاقل والاكثر وان ذلك ليس فى كله

العاشر يعرف فيه ان الشبيه وغير الشبيه[19] هى الخاصة التى تخص[20] هذه المقولة

الحادى عشر يتشكك فيه فى اشياء كثيرة ذكرت فى هذا[21] الباب وذكرت ايضا فى الاضافة ويعطى من اين يعرض ذلك لها وان ذلك لها[22] بجهتين

— [9] *IIa C,F,L* ينطلق — [10] *C,F,L* ذلك : *b,j vid. om.* — [11] *Inc. C* 17[v]. — [12] *C,F, L,h* بما هو كم : *j om.* — [13] *C,F*[2]*,L,b,j* السادس : *F*[1] *omit.* — [14] *F,L,(b)* والخشن : *C* — [15] *C* المتصف — والخشن والاملس هل هما ... تحت مقولة الوضع *j om. lin.* – فى الحس : يقبل *F,L* [18] — لكن *C,E* : لاكن *L* , لا كن *F* [17] — تدل *C* ; يدل *L* : يدل *F,j* [16] — هذه *C* : هذا *F,L* [21] — يخص *C* : تخص *F,L* [20] — التشبيه *C* [19] — تقبل *C* [22] *C add.* وان ذلك اما ; *at non F,L,b,j.*

الفصل[1] ا[2]

1 قال واسمى[3] الكيفية الهيئات[4] التى بها يسئل[5] فى الاشخاص كيف هى وهذه الكيفيات تقال[6] على اجناس اول مختلفة

ب[1] [2]

2 a [3]فاحدها الجنس من الكيفية التى تسمى[4] ملكة وحالا والملكة منها تخالف الحال فى ان[5] الملكة تقال[6] من هذا الجنس على ما هو ابقى واطول زمانا[7] والحال على ما هو وشيك الزوال ومثال ذلك العلوم والفضائل فان العلم بالشى اذا حصل صناعة يظن به انه[8] من الاشياء الثابتة[9] العسيرة[10] الزوال وذلك ما لم يطرا[11] على الانسان تغير[12] فادح

---

1. — [1] *F,L,h,j* الفصل : *C omit.* — [2] *L,(i)* آ : *C,F,h* الاول , *j* 'prima'. — [3] *C,F,L* قال واسمى : *j* [قال واسم] ; *h* רושם , *j** 'et descriptio [قال]'. — [4] *L* الهيئات , *C,F* الهيات — [5] *L,g,h,j* يسئل , *C* يسئل , *F*[1] يسل : *F*[2] يجاب — [6] *C* تقال : يقا

2. — [1] *E,j præm.* الفصل ; *at non C,F,L,h.* — [2] *L* ب , *g* 'ב : *C,F,* الثانى , *j* 'secunda' ; *h om.* — [3] *L*[1]*,j præmitt.* قال ; *at non C,F,g,h,i* , *et L*[2] *delet.* — [4] *C,L* التى تسمى : *F* التى يسمى — [5] *F,L,h,j* ان : *C om.* — [6] *F,L* تقال : *C* يقال — [7] *F,L,h,j* واطول زمانا : *C* وبطول زمان — [8] *F*[1] يظن به انه : يظن كان , *F*[2] يظن — [9] *Ita C,F,L* الثابتة — [10] *F,L* العسيرة : *C* العسرة — [11] *E* يطرأ , *F,L* يطرا : *C* يطرء — [12] *L* تغير :

[Κατηγ., *p.* 8 b,25-31] *Kitāb al-Maqoūlāt*

368 فى الكيف والكيفية[t]

1 واسمى بالكيفية تلك التى بها يقال فى الاشخاص كيف هى والكيفية مما تقال[t] على [25]

2 a انحاء شتى فليسم نوع[t] واحد من الكيفية ملكة وحالا وتخالف الملكة الحال فى انها [26] 370 ابقى واطول زمانا وما يجرى هذا المجرى العلوم والفضايل فان العلم مظنون به انه من الاشيا الباقية التى تعسر حركتها وان كان الانسان انما شدا من العلم ما لم يحدث عليه تغير

LECT. t : – (368) *om. titul.* – (369) تقال – (370) فلنسم نوع

من مرض او غير ذلك من الاشتغال[13] بالامور الطارئة[14] التى تكون[15]
سببا مع طول الزمان لذهول الانسان عن[16] العلم ونسيانه. فاما الحال b
فانها تقال[17] من هذا الجنس على الاشياء السريعة الحركة السهلة التغير[18]
مثل الصحة والمرض والحرارة والبرودة التى هى[19] اسباب للصحة[20]
والمرض فان الصحيح يعود بسرعة مريضا والمريض صحيحا ما لم
تتمكن[21] هذه فيعسر[22] زوالها فانه اذا كان الامر كذلك كان للانسان
ان يسميها[23] ملكة قل[24] ومن البين ان اسم الملكة انما يدل به فى c
اللسان[25] اليونانى على الاشياء التى هى اطول زمانا فى الثبوت واعسر
حركة[26] فانهم لا يقولون فيمن كان غير متمسك بالعلم تمسكا يعتد

C تعبر ; F تغيير — [13] F,L,j^* الاشتغال : C الاشتقال ; j 'inebriatione'. — [14] E الطارئة, C,F,L,b الطارية : j *omit.* — [15] F,L تكون : C يكون — [16] F,L,b عن : C على — [17] C يقال — [18] F,L التغير : C التغيير — [19] F,L,b,j هى : C فى — [20] L للصحة : C,F الصحة — [21] L تتمكن : C,F يتمكن — [22] F,L,b فيعسر : C فيعبر ; j 'et fit facilis'. — [23] F,L يسميها : C تسميها — [24] C,F,L,b قال : E,j *om.* — [25] C اللسان : اللبسيان — *Inc.* C 17^{v}. — [26] *Inc.* L 7^{v}.

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 8 b,32-9 a,7]

373 فادح[t] عن مرض او غيره مما اشبهه[t*] وكذلك ايضا الفضيلة مثل العدل والعفة وكل واحد
[35] مما اشبه ذلك قد يظن بها انها ليست بسهلة[t] الحركة ولا سهلة التغير واما الحالات فيسمى[t*] b
375 بها الاشيا السهلة الحركة السريعة التغيير[t] مثل الحرارة والبرودة والمرض والصحة وساير
ما اشبه ذلك فان الانسان قد قبل هذه حالا على ضرب من الضروب الا انه قد يتغير
بسرعة فيصير باردا بعد ان كان حارا وينتقل من الصحة الى المرض وكذلك الامر فى
سايرها الا ان يكون الانسان قد صارت هذه الاشيا ايضا له لطول المدة حالا طبيعية لا
شفا لها او عسرت حركتها جدا فلعله ان[t] يكون للانسان ان يسمى هذه حينيذ ملكة
380 [4] ومن البين انه انما يقتضى اسم الملكة الاشيا التى هى اطول زمانا واعسر حركة فانهم لا c
يقولون فيمن كان غير متمسك بالعلوم تمسكا يعتد به لكنه سريع التنقل ان له ملكة

LECT. t : – (373) من –*add. in marg.* كما قد حدث على القوم الذين نسوا اسماءهم فى نسخه فص
ان *om.* (379) – التغير (375) – فتسمى* – سهله (374) –

به ان له ملكة على ان من كان بهذه[27] الصفة فله حال فى العلم اما
d شريفة[28] واما خسيسة[29] والملكات هى ايضا بجهة من الجهات حالات
e وليست[30] الحالات ملكات[31] وايضا فان الملكات انما هى اولا حالات
f ثم تصير[32] باخرة[33] ملكات وهذا الجنس كما قيل هو الهيئات الموجودة
فى النفس وفى المتنفس من جهة ما هو متنفس

ج

a قال وجنس[3] ثان من الكيفية وهو الذى به نقول[4] فى الشىء ان
له قوة طبيعية او لا قوة طبيعية له[5] مثل قولنا مصحح[6] وممراض
b وذلك انه ليس يقال فى الشىء انه مصحح[6] او ممراض وما[7] اشبه ذلك

— [27] *F,L,b,j** بهذه : *C* شدة ; *j* 'habitus'. — [28] *C* شريفة — [29] *F,L,b,j* خسيسة : *C* — [30] *F,L* وليست : *C* وليس — [31] *Vcc. L* ملكاتٍ — [32] *C* تصير : *F* يصير — [33] *C* باخرة : *L* باخره , باخرة

3. — [1] *E,j præm.* الفصل ; *at non C,F,L,b.* — [2] *L* ج , *i* د : *C,F,L* الثالث , *j* 'tertia' ; *b om.* — [3] *F,L,j* وجنس : *C* جنس ; *g,b* [... و] — [4] *L,g,b,j* نقول : *C,F* تقول — [5] *F,L (supra lin.), b* له : *C,E,(j) om.* — [6] *Ita C,F,L* مصحح , *j* 'sanativ.' — [7] *C,L,b,(j)* وما : *F* او ما

[Κατηγ., *p.* 9 a,7-17] *Kitāb al-Maqoūlāt*

على ان لمن كان بهذه الصفة حالا ما فى العلم اما P اخس واما* P افضل فيكون الفرق بين [382]
d الملكة وبين الحال ان هذه سهلة الحركة وتلك اطول زمانا واعسر تحركا والملكات هى [10]
ايضا حالات وليست[t] الحالات ضرورة ملكات فان من كانت له ملكة فهو بها بحال ما
3 a ايضا من الاحوال واما[t] من كان بحال من الاحوال فليست له لا محالة ملكة وجنس اخر [14] [383]
من الكيفية[t] هو الذى به نقول ملاكريس او محاصريس(1) او مصححين او ممراضين
b وبالجملة ما قيل بقوة طبيعية[P] او لا قوة . وذلك انه ليس يقال كل[t] واحد من اشباه [16]

(1) *Legas* ملاكزيين او محاضريين

LECT. p : — ([382]) اما — واما* — ([387]) طبيعته

LECT. t : — ([384]) وليس — ([385]) فاما — ([386]) *add.* قوه ولا قوه — ([387]) لكل

من قبل ان له حالا ما فى النفس او فى المتنفس بما هو متنفس بل من
قبل ما له قوة طبيعية او لا قوة طبيعية اعنى بلا قوة طبيعية[8] ان
يفعل بعسر وينفعل[9] بسهولة وبقوة طبيعية ان يفعل[10] بسهولة ولا
ينفعل الا بعسر مثال ذلك انه يقال مصحح[11] من قبل ان له قوة على c
ان لا ينفعل عن الامراض والافات ونقول محاضر[12] ومصارع من
جهة ان له قوة يفعل بها بسهولة وينفعل بعسر ونقول[13] ممراض من
قبل ان لا قوة له طبيعية على ان لا ينفعل عن[14] الامراض وكذلك d
الامر فى الصلب واللين فانه يقال صلب من جهة ان له قوة على ان
لا[15] ينفعل بسهولة ويقال لين من قبل انه لا قوة له على ان لا[16]
ينفعل بسهولة

---

[8] *C om.* اعنى بلا قوة طبيعية — [9] *F,L,b* وينفعل : *C* وان ينفعل — [10] *F add.* شيا ; *at non C,L,b,j.* — [11] F^1 *add.* او ممراض او ما اشبه ذلك من قبل ان له حالا ما فى النفس [= *dittogr.* 73,9-74,1] ; F^2 *delet.* — [12] *C,F* محاضر : *L* مخاصر — [13] *F,L,b* ونقول : *C* ويقول — *j om. lin. seq.* ونقول ممراض من قبل ... عن الامراض — [14] *F,L* عن : *C* من ; [15] *F,L* لا ان , *j* 'ut non' : *C* ان — [16] *F,L* لا ان , *j* 'ut non'. — *C omit.* אל *b* قوة له على ان لا

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ, *p.* 9 a,17-27]

388 هذه لان[t] له حالا ما لكن من قبل ان له قوة طبيعية او لا قوة فى ان يفعل شيا ما
[19] بسهولة او لا ينفعل شيا مثال ذلك انه يقال ملاكريون(1) او محاضريون ليس من قبل ان e
390 لهم حالا ما لكن من قبل ان لهم قوة[t] على ان يفعلوا شيا بسهولة ويقال مصححون من
قبل ان لهم قوة طبيعية على الا[t] ينفعلوا شيا بسهولة من الافات العارضة ويقال ممراضون
[24] من قبل انه[t] لا قوة لهم طبيعية على الا[t*] ينفعلوا شيا وكذلك ايضا الامر[t**] فى الصلب وفى d
393 اللين فانه يقال صلب من قبل ان[t] له قوة على الا[t*] ينقطع بسهولة ويقال لين من قبل انه[t**]

(1) *Legas* ملاحزيون

LECT. t : – (388) ان – (390) *add.* طبيعية – (391) على ان لا – (392) من قبل ان – على ان لا* – ان** – وكذلك الامر ايضا** – (393) انه – ان لا* –

[1]د[2]

4

a قال وجنس[3] ثالث من الكيفية وهى التى يقال لها كيفيات
b انفعالية وانفعالات وانواع ذلك الطعوم مثل الحلاوة [4]والمرارة
والالوان[5] مثل السواد والبياض والملموسات[6] مثل الحرارة والبرودة
c والرطوبة واليبوسة فان هذه كلها ظاهر من امرها انها كيفيات اذ 5
كان كل [7]ما اتصف بشىء من هذه يسئل[8] عنه بحرف كيف مثال
ذلك انا نقول كيف هذا العسل[9] فى حلاوته و كيف هذا الثوب فى
d بياضه فيجاب بانه شديد الحلاوة والبياض[10] او غير شديدهما[11] وانما
قيل[12] فى امثال هذه كيفيات انفعاليات[13] لا من قبل[14] انها حدثت فى
الاشياء المتصفة[15] بها عن انفعال بل من قبل انها تحدث فى حواسنا 10

---

4. — [1] *E,j præm.* الفصل ; *at non C, etc.* — [2] *L* د̄ , *g,i* ‘ד : *C,F* الرابع , *j* ‘quarta‘ ; *h om.* — [3] *Ita C,F,L,g* وجنس — [4] *Inc. F* 9v. — [5] *F,L,h* والالوان : *C* والوان — [6] *F,L* والملموسات , *j** ‘et tangibiles‘ : *C* والمملوسات ; *j* ‘et passibiles‘. — [7] *Inc. C* 18r. — [8] *L* يسئَل , *F* يُسل , *C* يسئل — [9] العسل : *C vid.* يسفتعمل — [10] *Ita C,F,L,h,j* والبياض — [11] *F,L,(j)* شديدهما : *C* شديد — [12] *C,F,L,h* قيل : *j* ‘D.‘ [= قال ?] — [13] *C²,F,L,(h)* انفعاليات : *C¹* انفعالية ; *j (cum* [الكيفيات]*)* ‘passionem‘. — [14] *F,L,h,j* قبل : *C omit* — [15] *F,L,h,j* المتصفة : *C vid.* المتصعبه

[Κατηγ., *p.* 9 a,27 - 9 b,2] *Kitāb al-Maqoūlāt*

4 a لا قوة له على هذا المعنى نفسه[t] . وجنس ثالث من الكيفية كيفيات انفعالية وانفعالات [28]
b ومثالات ذلك هذه الحلاوة والمرارة وكل ما كان مجانسا لهذين وايضا الحرارة والبرودة [29] 395
c والبياض والسواد وظاهر ان هذه كيفيات لان ما قبلها قيل فيه بها كيف هو مثال ذلك [31]
العسل يقال حلو لانه قبل الحلاوة والجسم يقال ابيض لانه قبل البياض وكذلك يجرى الامر
d فى سايرها ويقال كيفيات انفعالية ليس من قبل ان تلك الاشيا انفسها التى قبلت هذه [35]
الكيفيات انفعلت شيا فان العسل ليس يقال حلوا[t] من قبل انه انفعل شيا ولا واحد من 399

LECT. t : – (394) المعنى بعينه – (399) حلو

انفعالا[16] مثال ذلك ان الحلاوة فى العسل والمرارة فى الصبر انما قيل
فيهما[17] كيفيات انفعالية لا من قبل ان[18] انفعالا[19] حدث فى العسل عن[20]
الحلاوة ولا[21] فى الصبر عن[22] المرارة بل من قبل انهما يحدثان انفعالا
فى اللسان و كذلك الامر فى الحرارة والبرودة مع حس اللمس . واما e
النوع[23] الثالث الذى هو الالوان فليس يقال فيها كيفيات انفعالية
بهذه الجهة اذ كانت الالوان[24] لا تحدث[25] انفعالا فى البصر[26] وانما يقال[27]
فى هذه كيفية انفعالية[28] من قبل ان وجودها فى الشىء[29] المتصف بها
انما حدث عن انفعال . وذلك انه لما كان[30] من البين ان حمرة الخجل f
وصفرة الوجل[31] انما يحدثان عن انفعال نال الدم والروح كذلك يجب[32]

— [16] F,L انفعالا : C انفعا ; j plur. — [17] L فيهما : C,F فيها — [18] C,L,b,j ان : F om. — [19] L انفعالا : F انفعال ; C لا فعالا — [20] F¹(?),L عن , b מן , j ʿaʿ : C,F²(?) عنه — [21] C add. قبل انفعال , F add. عن انفعال ; at nihil add. L,b,j. — [22] L,b,j عن : C حدث عن ; F حدث عنه — [23] F,L,b,j* واما النوع : C وبواع ; j om. النوع الثالث الذى — [24] F,L,b لا : C,j om. — [25] F,L تحدث : C يحدث — [26] F,L,b البصر : C العصب هو — [27] F,L,b يقال : C قال — [28] j om. (homot.) lin. præced. كيفية انفعالية ... بهذه الجهة — [29] C شىء — [30] F,L,b,j كان : C كانت — [31] L الوَجل : F الفزع , C vid. العرعن —

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., p. 9 b,2-14]

سایر ما اشبهه وعلى مثال هذه ايضا الحرارة والبرودة تقالان كيفيتين انفعاليتين ليس من
قبل ان تلك الاشيا انفسها التى قبلتها انفعلت شيا بل انما يقال لكل واحدة من هذه
الكيفيات التى ذكرناها كيفيات انفعالية من قبل انها تحدث فى الحواس انفعالا[t] فان*[t]
[9] الحلاوة تحدث انفعالا ما فى المذاق والحرارة فى اللمس وعلى هذا المثال[t] سايرها ايضا فاما e
البياض والسواد وساير الالوان فليس انما تقال[t] كيفيات انفعالية بهذه الجهة التى بها قيلت
[11] هذه التى تقدم ذكرها لكن من قبل انها انفسها انما تولدت عن[t] انفعال ومن البين انه f
قد يحدث[t] عن الانفعال تغايير كثيرة فى الالوان من ذلك ان المرء اذا خجل احمر واذا
فزع اصفر وكل واحد مما اشبه ذلك فيجب من ذلك ان كان ايضا انسان قد ناله بالطبع

LECT. t : — (402) انفعالا فى الحواس — لان* — (403) add. فى — (404) انما تقال — (405) من — تحدث (406)

ان يعتقد[33] ان من فطر من اول امره وبالطبع محمرا او مصفرا ان
السبب[34] فى ذلك ان مزاجه فى اول الخلقة قد انفعل هذا النحو من
g الانفعال الذى تتبعه[35] الحمرة فى الخجل[36] والصفرة[37] فى الفزع[38] وما
كان[39] من هذه العوارض ثابتا عسير الزوال فهو الذى[40] يسمى[41] كيفية
انفعالية وهو[42] الذى يسئل[43] عنه بحرف كيف فى المعتاد[44] وما كان 5
سريع الحركة من هذه فليس يسمى[45] انفعاليا ولا جرت العادة ان
يسئل عنه بحرف كيف ولذلك يجب ان يخص[46] هذا[47] باسم الانفعال
h فقط لا باسم الكيفية الانفعالية ومثال ذلك ان الصفرة والحمرة[48] اذا
كانت[49] لنا بالطبع والجبلة[50] قيل فينا بها[51] فى الشخص كيف هو وان

---

[32] *L,h,j* كذلك يجب : *F* وجب من ذلك ; *C* وجب — [33] *C,L,j* يعتقد : *F* نعتقد — [34] السبب : *C vid.* البيت — [35] *F,L* تتبعه : *C* يتبعه — [36] *Ita F,L* الخجل , *C* الحجل — [37] *C om.* والصفرة — [38] *F,L* الفزع : *C* الفرع — [39] *F,L,h,j* وما كان : *C* وكان — [40] *F, L,h,j* فهو الذى : *C* والذى — [41] *Ita C,F* يسمى , *L* يسمّى — [42] *Ita C,F,L,h* وهو — [43] *F* يُسل , *L* يسْئَل , *C* يسئل — [44] *C,F,L,j** فى المعتاد : [*h*],*j* 'in sensato'. — [45] *Ita C,L* يسمى , *F* يسمّى — [46] *C,F* نخص , *L* نخص , *h,j* [.. يـ] : *E* نخص — [47] *L,h,j* هذا : *C,F* هذا الجنس — [48] *F,L,h,j* الصفرة والحمرة : *C* الحمرة والصفرة — [49] *Inc. C* 18v. — [50] *F,L,h,j* والجبلة : *C* وبالجملة ; *E* والجملة — [51] *F,L,(j)* قيل فينا بها : *C* قيل فينا اما

Κατηγ., *p.* 9 b,15-26] *Kitāb al-Maqoūlāt*

408 بعض هذه الانفعالات من عوارض ما طبيعية فلازم ان يكون لونه مثل ذلك اللون .
وذلك انه ان حدثت[t] الان عند الخجل حال ما*[t] لشى مما للبدن فقد يمكن ايضا ان
410 g تحدث تلك الحال بعينها فى الجبلة الطبيعية فيكون اللون ايضا بالطبع مثله . فما كان من [19]
هذه العوارض كان ابتداوه عن انفعالات ما عسرة حركتها[t] ذات ثبات فانه يقال لها
h كيفيات فان الصفرة او السواد ان[t] كان تكونه*[t] فى الجبلة الطبيعية فانه يدعى**[t] كيفية [22]
اذ كنا قد يقال فينا به كيف نحن وان كان[t] انما عرضت الصفرة او السواد من مرض
414 مزمن او من احراق شمس فلم يسهل[t] عودته الى الصلاح او بقى ببقائنا قيلت هذه ايضا

LECT. t : — (409) حدث — حال ما عند الخجل* — (411) *add.* وكانت — (412) اذا — تولدهما* — (413) كانت — (414) تسهل — فانها تدعى**

كانت الحمرة عرضت من خجل[52] والصفرة من وجل[53] لم يقل[54] فى
الشخص بها كيف هو وذلك انه ليس يقال فيمن[55] هذه حاله[56] محمر i
ولامصفر[57] وانما يقال احمر واصفر[58] فقط وبالجملة انفعل[59] فقط فيجب
ان يسمى[60] مثل هذا انفعالا فقط وان كانت انما تختلف[61] بطول البقاء
وقصره وعلى هذا المثال يقال فى عوارض النفس كيفيات انفعالية k
لما كان منها بالطبع[62] وثابتا وانفعالات لما كان عارضا ولم يكن للانسان
بالطبع والمزاج مثال ذلك تيه العقل والغضب فانه من كان له هذان
الامران بالطبع قيل فيه انه غضوب[63] وانه تائه[64] العقل ولذلك تسمى[65]

— [52] [C],E خجل , F,L حجل — [53] L وجل : F فزع , C فرع — [54] F,L,b,j يقل : C نقل — [55] C فيمن , L فمن : F فى من — [56] F,L,b,j حاله : C حالة — [57] C,F,L²,b محمر ولا مصفر : L¹ مصفر ولا محمر ; E مصفرّ ولا محمرّ ; j 'rubeus aut pallidus'. — [58] F,b احمرّ واصفرّ , C احمر واصفر : L vid. احمرُ واصفر ; j [احمرّ او اصفرّ] ; E أحمر وأصفر — [59] F,L انفعل : C الفعل , b הפעלות , j 'passio'. — [60] C يسمى , F يسمّى : L يسما — [61] C يختلف — [62] Inc. L 8r. — [63] C عضوب — [64] C vid. بانه — [65] Ita C,F,L تسمى

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., p. 9 b,27 - 10 a,6]

كيفيات وذلك انه قد يقال فينا بها على ذلك المثال كيف نحن فاما ما كان حدوثه عما
يسهل انحلاله ووشيك عودته الى الصلاح قيل انفعالا وذلك انه لا يقال به فى احد كيف
[30] هو . فانه ليس يقال لمن احمر لخجل[t] احمرى ولا من*[t] اصفر للفزع**[t] مصفر لكن انه i
[33] انفعل شيا . فيجب ان تقال هذه وما اشبهها انفعالات ولا تقال كيفيات وعلى هذا k
المثال يقال فى النفس ايضا كيفيات انفعالية وانفعالات فان ما كان تولده فيها منذ اول
التكون عن انفعالات ما فانها ايضا تقال[t] كيفيات*[t] ومثال ذلك تيه العقل والغضب
وما يجرى[t] مجراهما فانهم به يقال*[t] فيهم بها كيف هم فيقال غضوب وتايه العقل وكذلك
ايضا ساير اصناف تيه العقل اذا لم تكن طبيعية لكن كان تولدها عن عوارض ما اخر
يعسر التخلص منها او هى[t] غير زايلة اصلا يقال*[t] كيفيات وذلك انه يقال فيهم بها
كيف هم وما كان حدوثه فيها عن اشيا سهلة وشيكة العودة الى الصلاح فانها تقال

LECT. t : — (417) احمر من الخجل — لمن* — من الفزع** — (420) فانها يقال لها ايضا — * add. تقال* — هى om. (423) — مجراهما فانه يقال* — جرى (421) — لانها اذا سئل عنها بكيف اجيب بها

امثال هذه كيفيات انفعالية ومن عرض له الغضب عن امر محرج[66] طرأ[67] عليه لم يقل فيه غضوب[68] ولا تائه[69] العقل وانما يقال فيه انه غضب[70] وتاه[71] عقله فيجب ان يقال فى امثال هذه انفعالا لا[72] انفعاليا وذلك ان صيغة هذه اللفظة[73] تليق[74] ابدا بالشىء الثابت

٥[1] [2]

قال وجنس رابع وهو الشكل والخلقة[3] الموجودان فى واحد واحد من[4] الاشياء والاستقامة[5] والانحناء وما يشبه هذا فانه يقال فى[6] الشىء اذا اتصف بواحد من هذه كيف هو وذلك انه قد يقال فى الشىء انه مثلث او مربع فى جواب كيف هو وانه مستقيم ومنحن[7] وكذلك[8] الخلقة

---

[66] *F,L,b* عن امر محرج : *C* عن امر مخرج — [67] *L* طرأ , *F* طرا , *C* طرٔ — [68] *C* عضوب — [69] *E* تائه , *F,L* تايه : *C* باته — [70] *C* عضبب — [71] وتاه : *C* وتارة — [72] *F, L,b,(j),* انفعالا لا : *C omit.* — [73] *F,L* اللفظة : *C* اللفظ ; *b sing.* — [74] *F,L,b* تليق : *C* يلتق ; *j* ‘cadit‘.

5. — [1] *E,j præmitt.* الفصل ; *at non C, etc.* — [2] *L* ه̄ , *g,i* ‘ה : *C,F* الخامس , *j* ‘quinta‘ ; *b om.* — [3] *F* والخلقة , *L* والخلقه : *C* والخلقيه — [4] *C om.* من — [5] *Ita C, F,L,j* والاستقامة — [6] *F,L,b* فى : *C* من — [7] *F,L* ومنحن : *C* ومنحنى ; *j* [او...] — [8] *F, L* وكذلك : *C* وكذا

[Κατηγ., *p.* 10 a,6-16] *Kitāb al-Maqoūlāt*

انفعالات مثل ذلك الانسان ان اغتم فاسرع غضبه فانه ليس يقال غضوبا من اسرع غضبه بمثل هذا الانفعال بل احرى ان يقال انه انفعل شيا فتكون[t] هذه انما تقال انفعالات لا كيفيات وجنس رابع من الكيفية[t] الشكل والخلقة الموجودة فى واحد واحد ومع هذين [11] ايضا الاستقامة والانحنا وشى ان كان يشبه هذه وبكل واحد من هذه يقال كيف الشى فانه قد يقال فى الشى بانه مثلث او مربع كيف هو وبانه مستقيم او منحنى ويقال ايضا

LECT. t : – (426) فتكون – (427) الكيفيات

6 [1] و [2]

a [3]فاما[4] المتخلخل والمتكاثف والخشن والاملس فقد يظن ان هذين
b داخلان تحت هذا الجنس . الا ان الاشبه ان يعتقد فى هذين الجنسين
انهما خارجان عن هذا الجنس وذلك انه يظهر ان كل واحد منهما هو
5 احرى[5] ان يكون داخلا فى مقولة الوضع منه فى هذه المقولة وذلك
ان المتخلخل والمتكاثف انما يدلان على وضع ما للاجزاء فانه انما يقال
كثيف لما اجزاؤه متقاربة[6] بعضها من بعض ومتخلخل[7] لما اجزاؤه
متباعدة بعضها عن بعض . وكذلك الاملس انما يقال فيما اجزاؤه
مستوية فى سطحه ليس يفضل[8] بعضها على[9] بعض ويقال خشن فيما
10 اجزاؤه غير مستوية بل يفضل[10] بعضها[11] على بعض قل ولعله[12] قد يظهر c

---

6. — [1] *C,E,j præmitt.* الفصل ; *at non F,L.* — [2] *L* ز , *i* ٦ : *F* السادس , *j* 'sexta' ; *C,g,h om.* — [3] *h,i,j præm.* [قال] ; *at non C,F,L.* — [4] *F,L* فاما : *C* واما — [5] *F,L,h,j* احرى : *C* اجرى — [6] *L,(h,j)* متقاربة : *F* متقاربة ; *C* متعارنة — [7] *Inc. C* 19r. — [8] *L,(j)* يفضل , *F* فضل : *C* يفصل — [9] *F,L,h* على : *C* عن — [10] *L,h,j* يفضل , *F* فضل : *C*[1] *vid.* يفض , *C*[2] *ind.* , *C*[3] يفصل — [11] *C om.* بعضها — [12] *F,L* قال ولعله : *C* [ولعله] ; *g,h* [قال] ; *j* قالوا لعله

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 10 a,16-26]

6 a [16] كل واحد بالحلقة كيف هو فاما المتخلخل والمتكاثف والخشن والاملس فقد يظن انها تدل 430
b [18] على كيف ما الا انه قد يشبه ان يكون[t] هذه وما اشبهها مباينة للقسمة التى فى الكيف
وذلك انه قد يظهر[t] ان كل واحد منها احرى بان يكون انما يدل على وضع ما للاجزا
فانه انما يقال كثيف بان اجزاه متقارب بعضها من بعض ويقال متخلخل بان اجزاه
متباعدة[t] بعضها عن بعض ويقال املس بان اجزاه موضوعة على استقامة ما*[t] ويقال خشن
c [25] بان[t] بعضها يفضل*[t] وبعضها يُقَصَّر**[t] ولعله قد يظهر للكيفية ضرب ما اخر الا ان ما 435

LECT. t : — (431) تكون — (432) قد ظهر — (434) متباعد — *om.* * — (435) *add.* اجزاه — تقصر** — تفضل*

ان هاهنا[13] كيفيات اخر لاكن[14] هذه التى عددنا هاهنا[15] من هذا
d الجنس مبلغ عددها[16] هو هـذا العدد بعد ان تلك الكيفيات هى
الكيفيات التى يسئل[17] عنها بحرف كيف فى الانواع[18] وهى الاشياء
التى هى صور نوعية او تابعة للصور النوعية وهذه الكيفيات هى
التى يسئل[19] عنها[20] فى الاشخاص وهى الاحوال اللاحقة للصور من
قبل الهيولى والاشياء الهيولانية وذلك بين من الفرق بين هـذين
النوعين من الكيفية

ز[1] [2] 7

a قال وذوات الكيفيات هى المدلول عليها بالاسماء الدالة على
b الكيفيات انفسها وهى المثل الاول وذلك على طريق الاشتقاق فى
اكثرها بحسب اللسان اليونانى مثل الابيض المشتق من اسم البياض
c والبليغ المشتق من اسم البلاغة والعادل المشتق من[3] اسم العدالة. واما

— [13] *F,L* هاهنا : *C* هنا — [14] *L* لاكن : *C,F* لكن — [15] *C,F(?), L* عددنا هاهنا : *F(?), h* عددناها هنا — [16] *F,L,b,j* عددها : *C* بما عدد ما — [17] *L* يسئل : *F* يسال — [18] *Inc. F* 10[r]. — [19] *L* يسئل , *F* يُسْل — [20] *C²,L,j* عنها : *F* بها ; *C¹ vid.* غيرها — *b,j add.* [بحرف كيف] ; *at non F,L.*

7. — [1] *C,E,j præmit.* الفصل ; *at non F,L.* — [2] *L* ز , *g,i* ٦ : *F* السابع , *j* 'septima' ; *C,b om.* — [3] *C om.* من

[Κατηγ., *p.* 10 a,26-32] *Kitāb al-Maqoūlāt*

7 a [436] بذكر[t] خاصة من ضروبها فهذا مبلغه فالكيفيات هى هذه التى ذكرت . وذوات الكيفية [27]
b هى التى يقال بها على طريق المشتقة اسماوها او على طريق اخر منها كيف كان . فاما فى [29]
اكثرها وفى[t] جميعها الا الشاذ منها فانا يقال*[t] على طريق المشتقة اسماوها . مثال ذلك
c [439] من البياض ابيض ومن البلاغة بليغ ومن العدالة عدل[t] وكذلك فى سايرها واما فى الشاذ [32]

LECT. t : — (436) يذكره — (438) او فى — (439) عادل — فانها تقال*

الشاذ منها فانه ليس يوجد فى اللسان اليونانى للكيفيات المأخوذة
مجردة من الموضوع اسماء[4] فيشتق منها اسماء لتلك الكيفيات من
حيث هى فى موضوع . مثال ذلك ان الاسماء الموضوعة عندهم d
للاشياء الداخلة فيما يقال بقوة طبيعية ولا قوة طبيعية لم تكن[5] مشتقة
من شىء مثل المحاضر[6] والملاكز[7] فان الاسماء الدالة على هذه المعانى
عندهم لم تكن[5] مشتقة لا من الحضر[8] ولا من اللكز[9] كما هى فى كلام
العرب . وليس يبعد ان يوجد فى اللسان العربى[10] افعال ليس لها مصادر e
وربما اتفق فى اللسان اليونانى ان يكون للكيفية من حيث هى f
مجردة عن الموضوع اسم ويكون اسم[11] تلك الكيفية من حيث هى
فى موضوع مشتقا من اسم اخر مثال ذلك انهم كانوا يقولون من[12]
الفضيلة مجتهد لا فاضل

---

[4] *F* اسما , *L* [?اسما] : *C om.* ; *h* שם , *j* 'nomen'. — [5] *F,L* تكن : *C* يكن — [6] *F,L* الحضر : *C* الحصر — [7] *F,L* والملاكز : *C* والملاكس — [8] *F,L* المحاضر : *C* المحاصر — [9] *F,L* اللكز : *C* الذكر — [10] L^2, *etc.* العربى : L^1 *om.* — [11] *Inc. C* 19^v. — [12] *F,L,j* من : *C* فى

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 10 a,32 - 10 b,11]

440 منها فلانه لم يوضع للكيفيات اسما فليس يمكن ان يكون يقال منها على طريق المشتقة
[34] اسماوها . مثال ذلك المحاضرى او الملاكزى الذى يقال بقوة طبيعية فليس يقال فى d
اللسان اليونانى من كيفية من الكيفيات على طريق المشتقة اسماوها وذلك انه لم يوضع
للقوى فى اللسان اليونانى اسم فيقال بها هولا كيف هم كما وضع للعلوم وهى التى بها
يقال ملاكزيين او مناضليين[t] من طريق الحال فانه يقال علم ملاكزى اى علم الملاكزة
445 وعلم مناضلى اى علم المناضلة ويقال فى حالهم من هذه على طريق المشتقة اسماوها كيف
[5] هم[t] وربما كان لها اسم موضوع ولا يقال المكيف بها على طريق[t] المشتقة اسماوها مثال ذلك f
من الفضيلة مجتهد فان الذى له فضيلة انما يقال[t] مجتهد ولا يقال فى اللسان اليونانى من
الفضيلة على طريق المشتقة اسماوها[t] . وليس ذلك فى الكثير فذوات الكيفية تقال التى
449 تدعى من الكيفيات التى ذكرت على طريق المشتقة اسماوها او على طريق اخر منها كيف

LECT. t : — فانما يقال له (447) — هى (446) — طريقه (445) — ملاكزيون او مناضليون (444)
(448) *add.* كيف هم

8 ع [2] [1]

a قال وقد يوجد فى الكيف تضاد مثال[3] ذلك العدل ضد الجور
b والبياض ضد السواد و كذلك يوجد ايضا فى الاشياء ذوات الكيفية
مثال ذلك ان العادل ضد الجائر[4] والابيض ضد الاسود[5] لا كن[6] ليس
5 يوجد التضاد فى جميع الكيفيات ولا فى جميع ذوات الكيفيات فانه
c ليس للاشقر ولا للاصفر[7] ضد وبالجملة الكيفيات[8] المتوسطة[9] . وايضا
فمتى كان احد المتضادين كيفا فان الضد الثانى يكون كيفا وذلك
ظاهر بالاستقراء . مثال ذلك ان العادل لما كان ضد الجائر[10] وكان
العادل فى الكيفية كان الجائر فى الكيفية اذ لا يصح ان نقول[11] ان
10 الجائر فى الكم ولا فى المضاف ولا فى مقولة اخرى و كذلك يظهر

---

8. — [1] *E,j præm.* الفصل ; *at non C (cf. n. 2), F,L.* — [2] *L* ـَ, *g,i* ח : *F* الثامن , *j* 'octava' ; *h om.* ; *C relinq. spatium vacuum.* — [3] *F,L,h,j* مثال : *C* مثل ; *C,E* لكن : *C,L,h* الجاير : *F* للجاير — [4] *C,L,h* الاسود : *F* للاسود — [5] *L* لاكن — [6] *C,L,h* الكيفيات : *F,j* للكيفيات — [7] *C* لك صفر : *C* للاصفر — [8] *F* ولكن المتوسط — [9] *F,L* يقول : *C* نقول , *E,h,j* تقول — [10] *F,L* ضد الجاير : *C* ضدير — [11]

Κατηγ., *p.* 10 b,11-23] *Kitāb al-Maqoūlāt*

8 a [12] كان . وقد يوجد[t] ايضا فى الكيف مضادة مثال ذلك ان العدل ضد الجور و كذلك
b [14] البياض والسواد وساير ما[t] اشبه ذلك وايضا ذوات الكيفية جا مثال ذلك الجاير للعادل
والابيض للاسود الا ان ذلك ليس فيها كلها فانه ليس للاشقر ولا للاصفر ولا لما اشبه
c [17] ذلك من الالوان ضد[t] اصلا وهى ذوات كيفية[t*] . وايضا ان كان احد المتضادين ايجا
كان كيفا فان الاخر ايضا يكون كيفا وذاك[t] بين لمن تصفح ساير النعوت مثال ذلك
455 ان كان العدل ضد الجور وكان العدل كيفا فان الجور ايضا كيف فانه لا يطابق الجور
ولا واحدا من ساير النعوتِ لا الكم مثلا ولا المضاف . ولا اين ولا واحدًا[t] من ساير ما

LECT. t : — (450) الكيفية* (*et add. in marg.* (فان جميع الالوان المتوسطة ليس فيها شى يضاد الاخر اذ كانت مختلطة من الضدين اللذين هما الابيض والاسود — (451) والسواد وما — (453) ضدا — (454) وذلك — (456) واحد

الامر فى سائر التضاد[12] الموجود فى الكيف

9 ط[2]

a قال وقد يقبل الكيف[3] الاقل والاكثر فانه قد يكون عادل اكثر من عادل وابيض[4] اشد من ابيض اذ موضوعات هذه الاشياء
5 b تقبل[5] الاقل والاكثر[6] لاكن[7] ليس هذا فى جميعها بل فى بعضها ومما يشك فيه[8] اذا اخذت هذه الكيفيات مجردة من[9] موضوعاتها هل تقبل[10] الاقل والاكثر[11] فان قوما يمارون فى هذا[12] ويرون انه[13] ليست تكون[14] عدالة اكثر من عدالة ولا صحة اكثر من صحة وانما الذى

---

[12] *C,F,h* التضاد , *L* : التضادِ : *j* 'contrarietatibus'.

9. — [1] *E,j præmitt.* الفصل ; *at non C (cf. n. 2),F,L.* — [2] *L* ط , ‘ט : *F* التاسع ; *n* 'nona' ; *g* , *h omit.* ; *C relinq. spatium vacuum.* — [3] *F,L,h,j* الكيف : *C omit.* — [4] *C add.* ما ; *at non F,L,h,j.* — [5] *F,L,h* تقبل : *C* يقبل — [6] *E,L*[1] *add.* فانه قد يكون عادل اكثر من عادل [= *dittogr. p.* 84,3-4 ?] ; *at L*[2] *ea delet , et C,F, h,j nihil add.* — [7] *L* لاكن : *C,E,F* لكن — *Inc. L* 8[v]. — [8] *C add.* انه ; *at non F, L,(h).* — [9] *L* من : *C,F* عن — [10] *F,L,h,j* تقبل : *C* يقبل — [11] *C,L,h* الاقل والاكثر : *F,j* يكون *C* : تكون *F,L* — [14] انها *L* : انه *C,F* — [13] ذلك *C* : هذا *F,L* — [12] الاكثر والاقل

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 10 b,23 - 11 a,2]

9 a [26] [457] يجرى مجراها بتة[t] ما خلا الكيف وكذلك فى سايز المتضادات التى فى الكيف وقد يقبل ايضا الكيف الاكثر والاقل فانه يقال ان هذا ابيض باكثر من غيره او باقل وهذا عادل باكثر من غيره او باقل. وهى انفسها تحتمل[t] الزيادة فان الشى الابيض قد*[t]
b [30] [460] يمكن ان يزيد بياضه فيصير اشد بياضا وليس كلها ولكن اكثرها. فانه مما يشك فيه هل يقال[t] عدالة اكثر او اقل من عدالة وكذلك فى سايز الحالات. فان قوما يمارون فى اشباه هذه فيقولون انه لا يكاد ان يقال عدالة اكثر ولا اقل من عدالة . ولا صحة اكثر ولا اقل من صحة ولكنهم يقولون ان لهذا صحة اقل مما لغيره ولهذا عدالة اقل مما لغيره وعلى هذا المثال لهذا كتابة اقل من كتابة غيره وسايز الحالات. فاما ما يسمى [464]

LECT. t : — (457) البتة — (459) *add.* ايضا — * *om.* قد — (461) تقال

يمكن ان يكون عادل اكثر من عـادل وصحيح اكثر من صحيح
c وكذلك فى سائر هذا الجنس الذى هو الحال . واما المثلث والمربع
وسائر الاشكال فليس يقبلان[15] الاقل والاكثر[16] فانه ليس مثلث اكثر
من[17] مثلث ولا مربع اكثر من مربع فان ما دخل تحت حد المثلث فهو
مثلث على حد سواء[18] وكذلك ما دخل تحت حد المربع وقبله فهو مربع
على شرع سواء[19] . وما[20] لم يدخل تحت حد الشيء فليس يقال بالمقايسة
اليه فانه ليس لاحـد ان يقول ان المربع اكثر دائرة[21] من المستطيل
d وبالجملة انما[22] تصح المقايسة فى الاشياء الداخلة تحت حد واحد
واذا كان هذا هكذا فليس كل الكيفية[23] يقبل[24] الاكثر والاقل
e ولا شيء من هذه التى ذكرنا[25] بخاصية[26] حقيقية[27] للكيفية

— [15] *Ita C,F,L* يقبلان — [16] *L,b* الاقل والاكثر : *C,F,j* الاكثر والاقل — [17] *Inc. C* 20r. — [18] F^2, *etc.* على حد سوا : F^1 *om.* — [19] *E* سواء : *L* سواء , *C* سوأ , *F* سوا — [20] *F,L,b,j* وما : *C* ما — [21] *C,E,F,L* دايرة — [22] *F,L,b,(j)* وبالجملة انما : *C* وبالجهة انما — [23] *C,F,L* كل الكيفية : *b* כל איכות , *j* 'omnis qualitas'. — [24] *C,F* يقبل , *L s.p. init.* : *E* تقبل — [25] *F,L,j* ذكرنا : *C* ذكر — [26] *F,L* بخاصية : *C* بخاصه — [27] *F,b,j* حقيقية , *L* حقيقيةٍ : *C vid.* حقيقه

[Κατηγ., *p.* 11 a,2-15] *Kitāb al-Maqoūlāt*

485 جا فانها تقبل الاكثر والاقل بلا شك . فانه يقال ان هذا ابلغ من غيره واعدل . واصح
c وكذلك الامر فى سايرها . واما المثلث والمربع فلن نظن انهما يقبلان الاكثر ولا الاقل[t] [5]
ولا شى من سايرالاشكال البتة . فان ما قبل[t] قول المثلث او قول الدايرة فكله على
مثال واحد مثلثات ودوايرٍ . وما لم يقبله فليس يقال ان هذا اكثر من غيره فيه . فانه
ليس المربع فى انه دايرة اكثر[p] من المستطيل اذ كان ليس يقبل[t] ولا واحد منهما حد[p*]
470 d الدايرة . وبالجملة انما يوجد احد الشيين اكثر من الاخر اذا كانا جميعا يقبلان قول الشى [12]
e الذى نقصد له[t] فليس[t*] كل الكيف اذًا يقبل[t**] الاكثر والاقل . فهذه التى ذكرت ليس منها [15]

LECT. t : — (466) الاكثر والاقل — (467) ما يقبل — (469) اذ كان لا يقبل — (471) يقصد اليه
كل الكيف يقبل** — فليس اذًا*

LECT. p : — (469) اكثر *s.p.* — *tta حد

10 ى[2] [1]

[3]واما خاصيتها[4] الحقيقية[5] التى لا تقال[6] على غيرها فهى الشبيه وغير الشبيه

11 يا[2] [1]

a [3]قال وليس ينبغى ان يتشكك على هذا القول فيقال انه قصد[3] هاهنا الى تعديد الكيفيات[4] فعددت[5] اشياء كثيرة[6] من المضاف مثل الملكة والحال الذى عدد فى الجنس الاول من هذه المقولة هو[7] داخل فى المضاف فان الملكة انما هى ملكة للشىء وكذلك الحال فانه انما b يمكن ان تعد هذه من المضاف باجناسها لا بانواعها فان العلم وهو جنس

---

10. — [1] *C,E,j præm.* الفصل ; *at non F,L.* — [2] *L* ىَ : *C,F* العاشر , *n* 'decima' ; *h om.* — [3] *j præm.* [قال] ; *at non C,F,L,b,i.* — [4] *L* خاصيتها : *C,F* خاصتها — [5] *C vid.* الحقيقه — [6] *F,L,j* تقال : *C* يقال

11. — [1] *C,E,j præm.* الفصل ; *at non F,L.* — [2] *L* يا , *g,i* ‘٨٦’ : *E* ك ; *C,F* الحادى عشر , *n* 'undecima' ; *h omit.* — [3] *C,L,b* انه قصد : *F* انه قد قصد ; *j* 'quod intentio'. — [4] *F,L,b* الكيفيات : *C* الكيفات — [5] *Ita C,F,L* فعددت — [6] *F,L,b,j* كثيرة : *C* كثير — [7] *C,L* هو : *F,b* وهو ; *j* 'sunt'.

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 11 a,15-24]

10 [15] شى هو خاصة الكيفية . فاما الشبيه وغير الشبيه فانما[t] يقالان فى الكيفيات*[t] وحدها . فانه 472
ليس يكون هذا شبيها بغيره بشى غير ما هو به كيف فكون[t] خاصة الكيفية ان بها
11 a [20] يقال شبيه وغير شبيه . وليس ينبغى ان يتداخلك الشك فتقول[P] انا قصدنا للكلام فى
b [23] الكيفية فعددنا كثيرا[Pl] من المضاف اذ الملكات والحالات من المضاف فانه يكاد ان 475
تكون[P] اجناس هذه كلها وما اشبهها انما[t] يقال من المضاف . واما*[t] الجزويات**[t] فلا شى

LECT. t : – الجزيات** – فاما* – مما (476) – فتكون (473) – فى الكيفية* – فانهما (472)
LECT. p : – (474) – فتقول (475) – كثيرا (476) – تكون

النحو[8] والفقه يقال بالاضافة الى المعلوم واما النحو فليس يقال
c بالاضافة الى شيء و كذلك الفقه الا ان يقال بالاضافة من طريق
جنسه اعنى ان النحو هو علم للمعلوم الذى هو علم اواخر الكلم[9]
d واذا كانت هذه الانواع ليست من المضاف وانما هى من الكيفية
وهى[10] انما[11] صارت انواعا[12] كيفية من قبل جنسها فهو بين ان جنسها
هو من الكيف وذلك ان النحو والفقه انما صار كل واحد[13] منهما
موجودا من حيث العلم كيفية لا كن[14] عرض لجنسها الذى هو العلم
ان كان له اسم من حيث هو مضاف ولم يكن له اسم من حيث هو
كيفية بضد ما عرض للانواع التى تحته اعنى ان لها اسماء[15] من حيث
هى كيفيات مثل النحو والفقه وليس لها اسماء[16] من حيث هى

---

[8] *C,L,b* النحو : *F* للنحو — [9] *Voc. F* الكِلم — [10] *Ita C,F,L* وهى — [11] *Inc. F* 10v. — [12] *C,L* انواعا : *F*1 *omit.* ; *F*2,*b,j* انواع — [13] *Inc. C* 20v. — [14] *L* لاكن : *C,E,F* لكن — [15] *Ita E* اسماء , *L* [? اسماء] , *C,F* اسما , *b,j plur.* — [16] *Ita E* اسماء , *C, F,L* اسما , *b,j plur.*

[Κατηγ, *p.* 11 a,24-37] *Kitāb al-Maqoūlāt*

منها البتة فان العلم وهو جنس ماهيته انما يقال[t] بالقياس الى غيره وذلك انه انما[t*] يقال 477
علم بشى فاما الجزويات[t] فليس شى منها ماهيته تقال بالقياس الى غيره. مثال ذلك النحو
c ليس يقال نحوا[t] بشى[t*] ولا الموسيقى هى موسيقى بشى[t*] اللهم الا ان تكون هذه ايضا [28]
قد تقال من المضاف من طريق الجنس مثال ذلك النحو يقال علما[t] بشى لا نحوا[t*] بشى[t**] 480
d والموسيقى علم بشى لا موسيقى بشى[t] . فيجب ان تكون[p] الجزويات[t*] ليست من [31]
المضاف ويقال لنا ذوى كيفية بالجزويات[t] وذلك انه انما لنا هذه فانا انما يقال لنا علما
بان لنا من العلوم الجزوية[t] . فيجب من ذلك ان تكون[p] هذه ايضا اعنى الجزويات[t*]
كيفيات وهى التى جا ندعى ذوى كيفية وليس هذه من المضاف. وايضا ان[t] التى[p] شى 484

LECT. t : — (477) انه تقال — *om.* انما — (478) الجزيات — (479) نحو — (480) لشى* — يقال
الجزيات* — الجزية (483) — بالجزيات (482) — الجزيات* — لشى (481) — لشى** — نحو* — يقال علم
وايضا مق (484) —

LECT. p : — (481) نكون — (483) نكون — (484) التى

مضافة وليس[17] يبعد ان يكون الشيء الواحد معدودا فى مقولتين[18] وجنسين لا كن[19] بجهتين لا بجهة واحدة فان ذلك هو[20] المستحيل

[21]هذا هو معنى ما تأول هذا الموضع عليه ابو نصر وظاهر كلام ارسطو انما ليست من المضاف الا بجنسها فقط اذ ليس يفهم من النحو والموسيقى اضافة خاصة بها الا من قبل جنسها ولذلك ما يقول ارسطو فى هذه الاشياء انما ليست من المضافة بذاتها وانما انما صارت من المضاف من قبل انه اضيف اليها ما هو مضاف بذاته فهى مضافة بالعرض ولا يبعد ان يكون شيء واحد تحت جنسين احدهما بالذات والاخر بالعرض وانما الذى يبعد كما يقول ارسطو ان يكون شيء واحد هو موجودا فى جنسين مختلفين بالذات

C : لاكن F,L [19] — مقولين C : مقولتين F,L,b,j [18] — ولا F^1 : وليس C,F^2,L [17] — لكن F,L,b,j هو [20] — من C : F (non C,L,b,j) add. 6 lin seq. [21]

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., p. 11 a,37-38]

واحد بعينه كيفا[t] ومضافا فليس بمنكر ان يعد فى الجنسين*[t] جميعا 485

LECT. t : – (485) كيفية – الجنس*

القسم الخامس

القول فى يفعل وينفعل[1]

a قال وقد يقبل يفعل وينفعل[2] التضاد والاكثر والاقل فان يسخن[3] مضاد ليبرد[4] ويبرد مضاد ليسخن[5] ويلتذ مضاد لان يتاذى[6] فيكون
b هذا الجنس يقبل التضاد . ويقبل الاقل والاكثر فان قولنا فى الشىء[5] يسخن قد يكون اكثر واقل[7] فان الشىء قد يسخن اكثر واقل وكذلك
c قد يتاذى[8] اكثر واقل قال فهذا مبلغ ما نقوله[9] فى هذه المقولة فى هذا الموضع

---

v. — [1] *C om. 2 itn. præc., sed ponit in marg.* — [2] *F,L,(g,j)* يفعل وينفعل : *C* ينفعل ويفعل ; *b ind.* — [3] *F,(b,j)* فان يسخن : *C* بان يسخن ; L^1 يسخن , L^2 فا... ; *E* فايسخن — [4] *C,L,(b,j)* ليبرد : *F* لان يبرد — [5] *Ita C,F,L,b,j* ليسخن — *j add.* 'quoniam aliquem jam calefacit plus et minus' ; *at nihil add. F,L,b.* — [6] *C,E²,F* لان يتاذى : E^1,*L* لان يتأذّا — [7] *C om. (hom.)* 11 *verba* واقل....فان الشى , *sed ponit in marg.* — [8] *Ita L* يتأذّى , *F* يتاذى , C^2 يتادى — [9] *F,L,b,j* تقوله : *C* تقوله , *E* تقوله

[Κατηγ., *p.* 11 b,1-8] *Kitāb al-Maqoūlāt*

فى يفعل وينفعل[t]

486

a وقد تقبل يفعل وينفعل مضادة[t] والاكثر والاقل فان يُسخن*[t] مضاد ليبرد وسخُن** [1]
b مضاد ليبرد[t] ويلذ مضاد ليتاذى فيكونان قد يقبلان المضادة وقد يقبلان ايضا الاكثر [4]
والاقل فان يسخن قد يكون اكثر واقل ويسخن اكثر واقل ويتاذى اكثر واقل فقد
c يقبل اذا يفعل وينفعل الاكثر والاقل فهذا مبلغ ما نقوله فى هذه . [8] [*sine intervallo*] 490

LECT. t : – (486) *om. titul.* – (487) المضادة – يسخن* – ويتسخن** – (488) ليتردر

القسم السادس

فى مقولة الموضوع

a قال وقد ذكرت الاشياء ذوات الوضع فى باب مقولة المضاف وقيل انها الاشياء التى اسماؤها مشتقة من مقولة المضاف مثل المضطجع والمتكئ فان الاضطجاع والاتكاء من مقولة المضاف والمضطجع والمتكئ هو من هذه المقولة

b قال واما سائر المقولات التى عددنا وهى مقولة متى ومقولة اين ومقولة له فليس يقال فيها هاهنا شىء اكثر مما تمثلنا به فى هذا الكتاب فى اوله اذ كانت واضحة مثل قولنا ان له يدل على المتنعل والمتسلح والاين مثل قولنا فلان فى السوق وسائر ما تمثل به فيها

c فان هذا القول فى هذه الاجناس كاف بحسب المقصود هاهنا

VI. — 1 *j,n præm.* [القول]; *at non C,F,L,b.* — 2 *F,L* الموضوع : *C,L** الوضع — 3 *L,b,j* مقولة : *C,F om.* — 4 *C,L,b* المضاف : *F* الاضافة — 5 *Ita C,F,L* المضاف , *b* : *C* تمثّلنا , *L,b* تمثلنا — 6 *F,L* هو : *C* وهو — 7 *F,L* هاهنا : *C* هنا — 8 *F* המצטרף — 9 *Ita C,F,L* يدل — 10 *L* المتنعِل : *F* المتعل , *C vid.* المتُنعَّل — 11 *L,b* والاين : مثلنا — 12 *C,F* واين — 13 *C vid.* المقصد — 14 *F,L* هاهنا : *C* هنا ; *F,b* تمثلنا : *C* يمثل : *L* تمثل

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 11 b,8-16]

a 491 [8] وقد قيل فى الموضوع ايضا فى باب المضاف انه انما يقال من الوضع على طريق المشتقة

b [10] اسماوها . فاما فى الباقية اعنى فى متى وفى اين وفى له فانها اذ كانت واضحة لم نقل فيها شيا سوى ما قلناه بديا من انه يدل اما على له فمتنعل متسلح . واما على اين فمثل قولك فى

c 494 [15] لوقين وساير ما قلناه فيها فهذا ما نكتفى (1) به من القول فى الاجناس التى اياها قصدنا

LECT. t : — (493) كمنتعل (1) *Legas* نكتفى

الجزء الثالث

*

---

* *C add.* وهذا الجز ينقسم الى اقسام خمسة ; *at non* $F,L_{\aleph},g,b,j$.

*

القول فى المتقابلات [1]

[2]وما يتكلم[3] فيه فى هذا الباب ينحصر فى احد عشر فصلا 0
الاول يعدد[4] فيه اصناف المتقابلات ويعرف[5] واحدا واحدا منها
على طريق المثال
الثانى يعطى[6] الفرق بين المتقابلة على جهة المضاف[7] والمتقابلة على
طريق المضادة
الثالث يعرف فيه ان الاشياء المتضادة نوعان
الرابع يعرف فيه طبيعة الاشياء التى تتقابل[8] على جهة العدم
والملكة ويعرف فيه ان الاشياء ذوات العدم والملكة ليست هى
العدم نفسه[9] والملكة وان هذه تتقابل[10] ايضاً كما يتقابل العدم والملكة
الخامس يعرف فيه ان الاشياء الموجبة والمسلوبة ليست هى
القضية الموجبة والسالبة وان هذه ايضا تتقابل[11] كما تتقابل الموجبة
والسالبة
السادس يعرف فيه الفرق بين الملكة والعدم والمضافين
السابع يعرف فيه الفرق بين العدم والملكة والضدين

---

* *C,m præm.* القسم الاول ; *at non F,L,b,j,n.* [*g om. p.* 92,1·93,11].

0. — [1] *Inc. C* 21[r]. — [2] *Inc. L* 9[r]. — [3] *C add.* به ; *at non F,L.* — [4] *C* يعدّ — [5] *C add.* فيه ; *at non F,L,b,j.* — [6] *C,F*[1]*,L,b* يعطى : *F*[2]*,(j)* يعطى فيه — [7] *F,L* , *F* تتقابل *L* [10] — بعينه *C* : نفسه [9] *F,L* — يتقابل *C* [8] — المتضاف *C videtur* : الضاف يتقابل *C* [11] — يتقابل *C* : تتقابل

الثامن يعرف فيه الفرق بين الموجبة والسالبة والثلاثة الباقية اعنى العدم والملكة والمضافين والضدين[12] ويحل فى ذلك شكا[13] يعرض فى المتضادات فى الفرق الذى اعطى فى ذلك

التاسع يعرف فيه انه قد يضاد واحد لواحد وقد[14] يضاد واحد لاثنين

العاشر يعرف فيه انه ليس[15] يلزم فى المتضادين متى وجد احدهما ان يكون الاخر موجودا وهى الخاصة التى وجدت فى المضاف

الحادى عشر يعرف فيه ان كل متضادين اما ان يكونا[16] فى جنس واحد واما ان يكونا[17] فى جنسين متضادين واما ان يكونا[17] انفسهما جنسين متضادين لا داخلين تحت جنس

الفصل[1] ا[2] 1

a قال والمتقابلات [3]اربعة اصناف المضافان والمتضادان والعدم
b والملكة والموجبة والسالبة فمثال المضاف الضعف والنصف ومثال

---

[12] *L* والضدين : *F* والمضادين ; *C* والمتضادين — [13] *C add.* ما ; *at non F,L,h,j.* — [14] *j add.* [لا] ; *at non C,F,L,h.* — [15] *L*², *etc.* ليس : *L*¹ *om.* — [16] *C*²,*F* يكونا : *C*¹,*L* يكون — [17] *C*²,*F,L* يكونا : *C*¹ يكون

1. — [1] *L,j* الفصل : *C,F,h omit.* — [2] *L* ا , i ‘א : *C,F,L* الاول , *j* ‘prima‘; *h om.* — [3] *Inc. C* 21ᵛ.

[Κατηγ., *p.* 11 b,16-20] *Kitāb al-Maqoūlāt*

495 فى المتقابلات

1 a وقد ينبغى ان نقول فى المتقابلات على كم جهة من شانها ان تتقابل فنقول ان الشى [16] يقال انه[t] يقابل غيره على اربعة اوجه اما على طريق المضاف واما على طريق المضادة واما
498 b على طريق العدم والملكة واما على طريق الموجبة والسالبة فتقابل[p] واحد واحد من هذه [19]

LECT. t : – (497) *om.* يقال انه. LECT. p : – (498) *sine punct.*

المتضادين الخير والشر ومثال [4]العدم والملكة العمى والبصر ومثال الموجبة والسالبة قولك زيد جالس زيد ليس بجالس

2 ب[1]

a [2]والفرق بين المضافين والمتضادين ان احد المضافين[3] اى اتفق منهما تقال[4] ماهيته[5] بالقياس الى صاحبه اما بذاته واما باى حرف اتفق من حروف النسب مثل الضعف الذى يقال بالقياس الى النصف واما b المتضادان[6] فليس تقال[4] ماهية[7] احدهما بالقياس الى الثانى[8] بل انما يقال ان ماهية[7] احدهما تضاد[9] ماهية الثانى فانه[10] ليس يقال ان الخير خير

---

[4] *Inc. F* 11r.

2. — [1] *L* بَ , ؛ ב' : *F* الثانى ; *C*[1] *om.* , *C*[2],*j* الفصل الثانى ; *b om.* — [2] *n præm.* [قال] ; *at non C,F,L,b.* — [3] *F,L* المضافين : *C* المتضافين — [4] *L* تقال , *F* يقال : *C* يقال — [5] *F,L* ماهيته : *C* مهيته — [6] *F,L* المتضادان : *C* المتضادين — [7] *F,L* ماهية : *C* مهية — [8] *F,L,j* الى الثانى : *C* الى الاخر ; *b* אל חברו השני — [9] *F,L* تضاد : *C* يضاد — [10] *F,L,b,j* فانه : *C* بانه

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 11 b,20-35]

اذا قيل على طريق الرسم اما على طريق المضاف فمثل الضعف للنصف واما على طريق المتضادة[t] فمثل الشرير للخير واما على طريق العدم والملكة فمثل العمى*[t] والبصر واما على طريق الموجبة والسالبة فمثل جالس ليس بجالس فما كان يقابل على طريق المضاف فان [24] ماهيته انما[t] تقال بالقياس الى الذى اياه يقابل*[t] او على نحو اخر من انحا النسبة اليه مثال ذلك الضعف عند النصف فان ماهيته انما تقال بالقياس الى غيره وذلك انه انما هو ضعف لشى والعلم ايضا يقابل المعلوم على طريق المضاف وماهية العلم انما تقال بالقياس الى المعلوم والمعلوم ايضا فماهيته انما تقال بالنسبة الى مقابله اى الى العلم فان المعلوم انما يقال انه معلوم عند شى اى عند العلم فما كان اذا يقابل على طريق المضاف فان ماهيته انما تقال بالقياس الى غيره او يقال بعضها عند بعض على نحو اخر . فاما على طريق المتضادة فان [33] ماهياتها لا يقال اصلا بعضها عند بعض بل انما يقال ان بعضها مضاد لبعض فانه ليس يقال

LECT. t : — (500) المضادة — العما* — (502) *om.* انما — يقابل*

c للشر[11] بل مضاد له ولا الابيض ابيض للاسود بل مضاد له فهـذان
الصنفان[12] من المتقابلات مختلفان ضرورة

3 ج[1] [2]

a [3]وما كان من المتضادات[4] ليس يخلو[5] الموضوع المتصف بهما[6] من
احدهما فهما[7] المتضادان اللذان ليس بينهما متوسط مثل الصحة والمرض
الذى لا يخلو[8] جسم[9] المتنفس من احدهما ومثل الزوج والفرد الذى لا
يخلو[10] عدد من ان يتصف باحدهما فان امثال هذه من المتضادات هى
b التى ليس بينهما متوسط واما ما ليس واجبا ان يوجد احد المتضادين[11]

---

[11] *Ita C,F,L* للشر — [12] الصنفان : *C* الصفان

3. — [1] *C,E,j præm.* الفصل ; *at non F,L,h.* — [2] *L* جَ , *i* ذ' : *C,F* الثالث ; *j* 'tertia'; *h om.* — [3] *j præm.* [قال] ; *at non F,L,h,i.* — [4] *Ita F,L* المتضادات — [5] *E, F* يخلو , *C* يخ : *L* يخلوا — [6] *C,F²,L,(h),j* بها : *F¹ om.* — [7] *F,L* فهما : *C* فهى — [8] *F* يخلو , *L²* نخلو , *C* يخ : *L¹ vid.* نخلوا — [9] *F,L,h* جسم : *C,(j)* الجسم — [10] *F,L²* يخلو : *C* يخ , *L¹* يخلوا — [11] *C add. (dittogr.* 95,7-8) هى التى ليس بينهما متوسط واما ما ليس واجبان (!) يوجد احد المتضادين

[Κατηγ., *p.* 11 b,36 - 12 a,10] *Kitāb al-Maqoūlāt*

c ان الخير هو خير للشرير بل مضاد له ولا الابيض ابيض للاسود بل[t] مضاد له فتكون*[t] [37]
3 هاتان المقابلتان مختلفتين . وما كان من المتضادة هذه حالها اعنى ان الاشيا التى من شانها ان [38]
a يكون وجودها فيها او[t] الاشيا التى تنعت بها يجب ضرورة ان يكون احد المتضادين
موجودا فيها فليس فيما بينها متوسط اصلا وما كان ليس واجبا ان يكون احدهما موجودا
فيها فتلك فيما بينهما[t] متوسط ما لا محالة . مثال ذلك الصحة والمرض من شانهما ان تكونا*[t]
فى بدن الحيوان ويجب ضرورة ان يكون احدهما ايهما كان موجودا فى بدن الحيوان
اما المرض واما الصحة والفرد والزوج ينعت بهما العدد ويجب ضرورة ان يوجد احدهما
ايهما كان فى العدد اما الفرد واما الزوج وليس فيما بين هذه متوسط البتة لا بين الصحة
b والمرض ولا بين الفرد والزوج فاما ما لم يكن واجبا ان يوجد فيها احدهما فتلك فيما بينها [9]

LECT. t : – (509) *add.* هو *supra lin.* – فتكون* – (511) و – (513) بينها – يكونا*

فى الموضوع لهما فهى المتضادات[12] التى بينهما متوسط مثال ذلك السواد والبياض الموجودان[13] فى الجسم فانه لما كان ليس[14] واجبا ان يكون كل جسم ملون اما ابيض واما اسود بل قد يخلو[15] الجسم من كليهما اذ[16] كان بينهما متوسطات وهى الاصفر والادكن وسائر الالوان التى بين الابيض والاسود وكذلك المحمود والمذموم لما كان ليس واجبا ان يكون[17] كل شىء اما محمودا واما[18] مذموما وجدت بينهما ايضا متوسطات وهو ما ليس بمحمود ولا مذموم فان المتوسطات فى c بعض الامور لها[19] اسماء مثل الادكن[20] والاصفر وفى بعضها ليس لها[21] اسماء فيعبر[22] عن الاوساط بسلب الطرفين[23] مثل قولنا لا جيد ولا ردى ولا عدل ولا جور

— [12] *F,L* المتضادات : *C* المتضادان – (*cf n.* 14). — [13] السواد والبياض الموجودان : *C* السواد الموجودان — [14] *C habet in marg. lin. præc.* كان ليس ... التى بينهما متوسط (*add. etiam in marg.* واجبا ان) — [15] *C,F,L*[2] يخلو : *L*[1] يخلوا — [16] *C,F,L* اذ : *j* ‘et‘ ; *h om.* — [17] *Inc. C* 22[r]. — [18] *F,L,h* واما : *C* او — [19] *F,h,j* لها : *L vid.* لهما ; *C* اما — [20] *F,L,j* الادكن : *C* الادكر — [21] *F,L,h,j* لها : *C om.* — [22] *F,L,h,j* فيعبر : *C* فيعين — [23] *F,L,h,j* بسلب الطرفين : *C* السلب الطرفين

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 12 a,11-23]

518 متوسط مثال ذلك السواد والبياض من شانهما ان يكونا فى الجسم وليس واجبا[t] ان يكون احدهما موجودا فى الجسم فانه ليس كل جسم فهو اما ابيض واما اسود والمحمود والمذموم قد ينعت بهما الانسان وينعت بهما ايضا اشيا كثيرة غيره الا انه ليس بواجب[t] ضرورة ان يكون احدهما موجودا فى تلك الاشيا التى تنعت بهما وذلك انه ليس كل شى فهو اما محمود واما مذموم فبين هذه متوسطات ما مثال ذلك ان بين الابيض وبين الاسود[t] الادكن والاصفر وساير الالوان وبين المحمود والمذموم ما ليس بمحمود ولا [20] مذموم فان فى بعض الامور قد وضعت اسماء للاوساط مثال ذلك ان بين الابيض وبين c الاسود[t] الادكن والاصفر وفى بعضها لا يمكن العبارة عن الاوسط باسم بل انما يحد

LECT. t : – (518) واجب – (520) واجب – (523) بين الاسود والابيض – (525) بين الابيض والاسود

[2]د[1]

4

a [3]فاما العدم والملكة فانما يوجدان فى شىء واحد بعينه مثال ذلك
b العمى والبصر[4] انما يوجدان[5] فى العين . وهذا الجنس[6] من العدم بالجملة[7]
هو ان يفقد الموضوع الملكة التى[8] شانها ان تكون[9] فيه فى الوقت
الذى[10] شانها ان تكون[9] فيه من غير ان يمكن وجودها[11] له فى المستقبل[12]
c فانه انما يقال ادرد لمن لم تكن[13] له اسنان فى الوقت الذى من شانه ان
تكون[14] له اسنان واعمى لمن لم يكن له بصر فى الوقت الذى من
شانه ان يكون له بصر ولذلك لا يقال فيما يولد من الحيوان لا
d باسنان ولا بصر[15] مثل اجراء[16] الكلب انه ادرد واعمى . قال[17] وليس

---

4. — [1] *C,E,j præm.* الفصل ; *at non F,L,b.* — [2] *L* د , *i* ٤ : *C,F* الرابع , *j* 'quarta' ; *b om. (relinq. vac.).* — [3] *j præm.* [قال] ; *at non C,F,L,b,i.* — [4] *L* توجدان *C* : يوجدان *F,L* — البصر بعينه والعمى *C* , البصر والعمى *F,b,j* : العَمى والبصَر — [5] *Ita C,F,L,b* — وهذا الجنس [6] *F,L,b,j* : بالجملة *C,E* — فالجملة [7] *C*[3]*(non C*[1]*,etc.)* *add.* من — [8] *C* يكون — [9] *F* الى — [10] *Inc. L* ٩٧. — [11] *L* المستقبَل — [12] *F,L* تكن : [13] *C,L* بصر : *F* ببصر — [14] *C,F* يكون : *L* تكون — [15] *C,L* اجراو — [16] *C,* يكن — [17]

---

4 a 526 الاوسط بسلب الطرفين مثال ذلك لا جيد ولا ردى ولا عدل ولا جور فاما العدم [26]
b والملكة فانها يقالان فى شى واحد بعينه مثال ذلك البصر والعما[P] فى العين وعلى جملة من [27]
القول كل ما[t] كان من شان الملكة ان تكون[P] فيه فقيه يقال كل واحد منها وعند ذلك
نقول فى كل واحد مما هو قابل للملكة انه عادم عندما لا تكون[P] موجودة للشى الذى
c من شانها ان تكون[P] موجودة له وفى الحين الذى من شانها ان تكون[P] له فيه[t] فانا انما 530 [31]
نقول ادرد لا لمن لم يكن[t] له اسنان ونقول اعمى لا لمن لم يكن له بصر بل انما نقول
ذلك فيما لم يكونا له فى الوقت الذى[P] من شانها ان يكونا له فيه . فان البعض ليس له
d 533 [35] حين يولد لا بصر ولا اسنان ولا يقال فيه انه ادرد ولا انه[t] اعمى . وليس ان تعدم*[t]

LECT. p : – (527) *ita* والعما – (528) يكون – (529) يكون – (530) يكون – (531) *vid.* للذى
LECT. t : – (528) كلما – (530) *om.* فيه – (531) تكن – (533) *om.* انه – تعدم* –

الذى[18] يعدم الملكة وتوجد[19] فيه الملكة هو العدم والملكة مثال ذلك
ان البصر ملكة والعمى عدمها وليس ذو البصر هو البصر ولا ذو
العمى هو العمى ولو كان الموضوع للبصر والبصر شيئا واحدا[20] e
والموضوع للعمى والعمى شيئا واحدا لصدق ان يحمل البصر على
البصير[21] والعمى على الاعمى فيقال الاعمى عمى والبصير[22] بصر
ولاكن[23] كما ان العدم والملكة متقابلان كذلك المتصف بهما ايضا f
متقابلان فانه ان كان العمى يقابل البصر فالاعمى يقابل البصير[21]
وذلك ان جهة التقابل فيهما واحدة

5 ٥[2 1]

قال[3] وكذلك ليس الشىء الذى يسلَب[4] ويوجَب[4] هو[5] الموجبة a

---

F,L,h قال : *j om.* — [18] *Ita C,F,L,h* الذى — [19] *F,L* وتوجد : *C* ويوجد — [20] *C* واحد
ولكن *C,E,F* : ولاكِن *L* — [23] *C* والمبصر : والبصير — [22] *C* المبصر : البصير *F,L* — [21]
5. — [1] *C,E,j præm.* الفصل ; *at non F,L,h.* — [2] *L* ٥ , *i* ‘ה : *C,F* الخامس , *j*
‘quinta‘ ; *h om.* – *Inc. C* 22ᵛ. — [3] *F,L,h,i,j* قال : *C om.* — [4] *Voc. edit.* — [5] *C,L*

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 12 a,35 - 12 b,8]

الملكة وان يوجد[t] الملكة هما العدم والملكة من ذلك ان البصر ملكة والعما[p] عدم وليس
ان يوجد البصر هو البصر ولا ان يوجد العمى[t] هو العمى[t] فان العمى[t] هو عدم ما .
[39] فاما ان يكون الحيوان اعمى فهو ان يعدم البصر وليس هو العدم . فانه لو كان العمى[t] e
وان يوجد العمى[t] شيا واحدا بعينه لقد كانا جميعا ينعت بهما شى واحد بعينه غير انا نجد
[1] الانسان يقال له اعمى ولا يقال له عمىً[t] على وجهٍ من الوجوه . ومظنون ان هذين ايضا f
يتقابلان[t] اعنى ان يُعدَم*[t] الملكة وان يوجد**[t] الملكة كتقابل العدم والملكة . وذلك ان
جهة المضادة واحدة بعينها . فانه كما العمى[t] يُقابل البصر كذلك الاعمى يقابل البصير .
[6] وليس ايضا ما يقع[t] عليه الموجبة والسالبة موجبة ولا سالبة فان الموجبة قول موجب 5 a

LECT. t : – (534) توجد – (535) العما – (536) العما – (537) العما – (538) عما – (539) متقابلين
– * تعدم – ** توجد – (540) فانه كما ان العما – (541) تقع
LECT. p : – (534) *ita* والعما

والسالبة فان الموجبة قول موجب والسالبة[6] قول سالب وليس الشىء
الذى يوجب او يسلب قولا[7] بل هو معنى يدل عليه لفظ مفرد او ما
b قوة دلالته قوة[8] المفرد والشىء الذى يوجب ويسلب هو ايضا يتقابل[9]
كتقابل[10] الموجبة والسالبة مثال ذلك انه كما يتقابل[11] قولنا زيد
جالس زيد ليس بجالس كذلك يقابل[12] الجلوس لغير[13] الجلوس

6 [1]و[2]

a [3]ويظهر ان تقابل[4] العدم والملكة ليس[5] على نحو تقابل المضاف من
ان[6] الاشياء التى تتقابل على طريق الملكة والعدم ليس تقال[7] ماهية
احدهما بالقياس الى الثانى كما تقال[8] ماهية الاشياء التى تتقابل[9] على

— قول *C,F,L*[1](?) : قولا *E,L*[2] — [7] والسالب *L* : والسالبة *C,F,b,(j)* — [6] هى *F* : هو
[8] قوة *L* : دلالة *C,F,b,j* — [9] يتقابل *L* : متقابل *F* ; مقابل *C* ; ירקבל *b* ; *j* 'oppositæ'.
— [10] *Ita C,F,L* كتقابل — [11] يتقابل *L* : يقابل *C,F,(b)* ; *j* 'opponuntur'. — [12] *L*
يقابل , *F* تقابل : *C* تقابل — [13] *F,L,b* لغير : *C* بغير

6. — [1] *C,E,j præm.* الفصل ; *at non F,L,b.* — [2] *L* وَ , *i* ו' : *C,F* السادس ,
j 'sexta' ; *b om.* — [3] *j præm.* [قال] ; *at non C,F,L,b,i.* — [4] *F,L,b* تقابل : *C*
يقابل ; *j* 'opponantur'. — [5] *C*[1] *om. (hom.) lin. seq.* على نحو... والعدم ليس ; *C*[2] *pon.*
in marg. — [6] *Ita C*[2]*,F,L* من ان , *b* כי , *j* 'ex eo quod'. — [7] *F,L*[2]*,j* تقال : *C* يقال ;
L[1] تقابل ? — [8] *L* تقال , *F* يقال : *C* يقل — [9] *L,b,j* تتقابل , *F* يتقابل : *C* مقابل —

[Κατηγ., *p.* 12 b,8-17] *Kitāb al-Maqoūlāt*

542 [10] والسالبة قول سالب. فاما ما يقع[t] عليه الموجبة والسالبة فليس منها شى هو قول. ويقال b
فى هذه ايضا انها تقابل[t] بعضها بعضا مثل الموجبة والسالبة فان فى هذه ايضا جهة المقابلة
واحدة بعينها وذلك انه كما[t] الموجبة تقابل السالبة مثال ذلك قولك انه جالس لقولك
545 انه ليس بجالس كذلك تتقابل[t] ايضا الامران اللذان يقع عليهما كل واحد من القولين اعنى
6 a الجلوس لغير الجلوس. فاما ان العدم والملكة ليسا متقابلين تقابل[t] المضاف فذلك ظاهر. [16]

LECT. t : — (542) فاما ما تقع — (543) انه يقابل — (544) انه كما ان — (545) كذلك تتقابل —
(546) كتقابل

طريق الاضافة فانه ليس يقال ان البصر بصر للعمى ولا العمى عمى
للبصر فيقال[10] عمى البصر وفرق اخر ايضا وذلك ان كل مضافين b
كما قيل يرجع كل واحد منهما على صاحبه بالتكافؤ والاشياء التى
تتقابل[11] على جهة[12] العدم والملكة ليس يرجع واحد[13] منهما على صاحبه
بالتكافو وذلك انه ليس البصر بصرا للعمى ولا العمى عمى للبصر
الذى هو الملكة[14]

7 [2][1]ز

[3]ويظهر ايضا ان المتقابلة على طريق العدم والملكة ليست هى a
المتقابلة على طريق التضاد من هذه الاشياء وذلك ان كل متقابلين b
على طريق التضاد فإمّا ان[4] يكونا من المتضادين اللذين ليس بينهما

---

[10] *Voc. edit.* فيقال — [11] *F,L* تتقابل : *C* يتقابل — [12] *F,L,h* جهة : *C* طريق ; *j ind.* — [13] *C,L,h,j* واحد : *F* كل واحدٍ — [14] *F,L,h* الذى هو الملكة : *j om.*

7. — [1] *E,j præm.* الفصل ; *at non C,F,L,h.* — [2] *L* ز , ٢ : *C,F* السابع , *j* 'septima' ; *h om.* — [3] *j præm.* [قال] ; *at non C,F,L,h,i.* — [4] *Nos* فإمّا ان , *F,L,*

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 12 b,17-29]

547 فانه ليس ماهيته تقال بالقياس الى مقابله وذلك ان البصر ليس هو بصرا بالقياس الى
العمى[t] ولا ينسب اليه على جهة اخرى اصلا وكذلك ايضا ليس يقال العمى عمى*[t] للبصر
[21] بل انما[t] يقال للعمى*[t] عدم للبصر فاما عمى**[t] للبصر فلا يقال وايضا فان كل مضافين b
550 فكل واحد منها يرجع على صاحبه فى القول بالتكافو فقد كان يجب فى العمى[t] ايضا لو
كان من المضاف ان يرجع بالتكافو على ذلك الشى الذى اليه يضاف بالقول لكنه ليس
7 [26] يرجع بالتكافو وذلك انه ليس يقال[t] ان البصر هو بصر للعمى*[t] . ومن هذه الاشيا a
[27] يتبين ايضا ان التى تقال على طريق العدم والملكة ليست متقابلة تقابل المضادة[pt] فان b
554 المتضادين اللذين ليس بينها متوسط اصلا[t] قد يجب ضرورة ان يكون احدهما موجودا

LECT. t : – (548) العما – (549) العما عما* – للبصر من قبل انها (550) العما – العما** – العما*
– (552) *add.* ايضا – للعما* – (553) الاضداد – (554) *om.* اصلا

LECT. p : – (553) المضاد[1] , المضاده[2]

متوسط[5] وهذا الصنف من المتضادات يخصه انه لا يخلو[6] الموضوع
المنعوت بهما من احدهما كما قيل مثل الصحة والمرض التى[7] لا يخلو[6]
c من احدهما بدن الحيوان وإمّا[8] ان يكونا من المتضادات التى بينهما
وسط[9] ويخص هذا الصنف من المتضادات انه قد يخلو الموضوع من
كليهما ما لم يكن احدهما موجودا له بالطبع مثل الحرارة الموجودة[10]
فى النار والبرودة الموجودة[11] فى الثلج فان[12] النار لا تخلو[13] عن[14] الحرارة
d ولا الثلج عن[14] البرودة . واذا كان ذلك كذلك فلا تخلو[15] المتضادات
التى بينهما وسط من احد امرين اما ان يوجد احدهما للموضوع محصّلا

---

b,(j) فاما ان : *C* بان – *Inc. F* 11v. — [5] *F,L* متوسط : *C* وسط — [6] *F,L²* يخلو , *C* يخ : *L¹* يخلوا — [7] *F²,L* التى : *F¹* الذى — [8] *Voc. edit.* وإمّا — [9] *C,L* وسط : *F* متوسط — [10] *F,L* الموجودة : *C* الموجود — [11] *L* الموجودة : *C,F,b,j omit.* — [12] *Inc. C* 23r. — [13] *E* تخلو , *L* تخلو , *F* يخلو : *C* يخلو — [14] *Ita C,F,L* عن *(cf. p.* 101,3-4*)*. — [15] *L* تخلو , *F* يخلو : *C* يخ

[Κατηγ., *p.* 12 b,29 - 13 a,2] *Kitāb al-Maqoūlāt*

دايما فى الشى الذى فيه من شانها ان يكون او[t] فى الاشيا التى تنعت بها فان الاشيا التى
ليس بينها متوسط اصلا كانت[t] الاشيا التى يجب ضرورة ان يكون احد الشيين منها
c موجودا فى القابل مثال ذلك فى المرض والصحة والفرد والزوج . فاما[t] اللذان بينهما [32]
متوسط ما فليس واجبا ضرورة فى حين من الزمان ان يكون احدهما موجودا فى كل
شى فانه ليس كل شى[t] قابل فواجب ضرورة ان يكون اما ابيض واما اسود[t*] واما
حارا واما باردا[t] وذلك انه ليس مانع[t*] من ان يكون انما يوجد فيه شى مما فى
الوسط . وايضا فانه قد كانت الاشيا التى بينها[t] متوسط ما هى الاشيا التى ليس واجبا
ضرورة ان يكون احد الشيين موجودا[t] فى القابل ما لم يكن احدهما موجودا بالطبع
مثل ان للنار انها حارة وللثلج[t] انه ابيض وفى هذه وجود احد الشيين محصلا واجب
d لا ايها اتفق فانه ليس يمكن ان تكون النار باردة ولا الثلج اسود فيكون ليس يجب [41]
وجود احد الشيين ايهما كان فى كل قابل لكن وجود الواحد فيما هو له[t] بالطبع دون

LECT. t : – (555) – و (556) *add.* هى – (557) – واما (559) *om.* شى – اما اسود واما ابيض* – (560) واما حار واما بارد – (561) – ليس يمنع* – (562) – الثلج (563) – موجود (564) – التى فيما بينها – (565) الواحد منهما فيما له

اى لا يفارقه اصلا واما انه قد يخلو الموضوع من كليهما . فاما العدم e
والملكة فليس يوجد فيهما شىء من هذه الخواص التى وجدت لاصناف
المتضادات وذلك ان المتقابلة على طريق العدم والملكة ليس يجب f
دائما ان يوجد احدهما فى القابل وانما يجب ذلك فى الوقت الذى من
شان القابل ان يقبل احدهما . مثال ذلك ان الذى من شانه ان يبصر
قد يخلو من كليهما مثل الجرو فانه ليس يقال فيه انه اعمى ولا بصير
والمتضادات التى ليس بينهما وسط فليس يخلو الموضوع من احدهما
ولا فى وقت من الاوقات فاذن ليس العدم والملكة من المتضادات
التى ليس بينهما وسط . ولا هما ايضا من المتضادات التى بينهما وسط g
وذلك انه يجب ان يكون احد المتقابلين على طريق الملكة والعدم
فى موضوعهما فى الوقت[16] الذى من شانه ان توجد[17] له الملكة وليس
يوجد هذا فى الصنف من (المتوسطات)[18] التى ليس احد الضدين فيها
موجودا[19] للموضوع دائما اذ[20] كان قد يخلو الموضوع من كليهما ولا

---

[16] الوقت : C وقت — [17] F,L توجد : C يوجد — [18] C,F,L المتوسطات , h האמצעים : j 'contrariorum mediatorum'. — [19] F,L,h,j موجودا : C موجودان — [20] C,F,L اذ :

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., p. 13 a,2-14]

[3] غيره ووجود الواحد فى هذه محصلا لا ايهما اتفق فاما فى[t] العدم والملكة فليس يصح ولا e
[4] واحد من الامرين اللذين ذكرا وذلك انه ليس يجب ضرورة ان يوجد دايما فى القابل f
احدهما ايهما كان فان ما لم يبلغ بعد الى ان يكون من شانه ان يبصر فليس يقال فيه لا
انه اعمى ولا انه بصير فيكون هذان ليسا من المتضادات التى ليس بينها[t] متوسط اصلا
[8] ولا هما ايضا من المتضادات[t] التى بينها متوسط فان احدهما موجود فى كل قابل ضرورة g
اعنى انه اذا صار فى حد ما من شانه ان يكون له بصر فحينيذ يقال له اعمى او بصير
وليس يقال فيه احدهما محصلا لكن ايهما اتفق فانه ليس يجب فيه لا العمى[t] ولا البصر
بل[t] ايهما اتفق . فاما المتضادات التى بينها متوسط فلم يكن يلزم ضرورة فى وقت من

LECT. t : – (566) *om.* فى – (569) بينهما – (570) الاضداد – (572) العما – (573) لكن

ايضا يمكن ان نقول[21] فى العدم والملكة انهما من التى بينهما وسط[22]
واحدهما موجود للموضوع دائما فانه ليس يوجد فى العدم[23] والملكة
h ما احدهما دائما للموضوع واذا كان ذلك[24] كذلك فقد تبين ان
المتقابلات على جهة العدم والملكة ليست واحدة من اصناف المتقابلة[25]
i على جهة[26] المضادة[27] وقد يفارق ايضا هذا الصنف من العدم الذى
رسمناه قبل[28] المتقابلات على جهة التضاد فان المتضادين يمكن ان
يقع من[29] كل واحد منهما تغير[30] الى صاحبه ما لم يكن احدهما للموضوع
k بالطبع ودائما مثل الحرارة[31] للنار وذلك ان الابيض قد يصير اسود
والاسود قد يصير ابيض والمرء[32] الصالح قد يمكن ان يكون طالحا
l والطالح قد يمكن ان يعود[33] صالحا وذلك اذا نقل كما يقول ارسطو
الى معاشرة من هو على مذاهب فاضلة وسيرة جميلة فان معاشرة

---

h כי , *j* [ان] — [21] *E,F,h,j* نقول , *L* نقول : *C* يقول — [22] *C* وسط , *L* وسَط : *F* متوسط — [23] *Inc. L* 10r. — [24] *F,L,h* ذلك : *C om.* — [25] *L* المتقابلة : *F* المتقابلات — [26] *C om. lin. pr.* على جهة...المتقابلات — [27] *F,L,(h)* المضادة : *C*1 المتضادات , *C*2 المتضادة — [28] *Voc. edit.* — [29] *F,L,h,j* من : *C om.* — [30] *F,L,h,j* تغير : *C* يغير — [31] *Inc. C* 23v. — [32] *F* والمر , *L* والمرء , *C* والمره — [33] *C* يعود , *L* يعُود : *F* يكون ; *h* יהיה , *j* 'fiat'. —

[Κατηγ., *p.* 13 a,14-24] *Kitāb al-Maqoūlāt*

الاوقات ان يكون احدهما موجودا[t] فى الكل لكن فى البعض وفى هذه ايضا احدهما
h محصل[t] فيكون قد تبين من ذلك ان التى تقال على طريق العدم والملكة ليست تتقابل [15]
i ولا كواحدة[t] من جهتى تقابل المتضادات وايضا فان المتضادات اذا كان القابل موجودا [18]
فقد يمكن ان يكون تغير من كل واحد من الامرين الى الاخر ما لم يكن الواحد
k موجودا لشى[t] بالطبع مثل ما للنار الحرارة فان الصحيح قد يمكن ان يمرض والابيض [20]
قد يمكن ان يصير اسود[t] والبارد قد يمكن ان يصير حارا[t*] والصالح قد يمكن ان
l يصير طالحا والطالح قد يمكن ان يصير صالحا فان الطالح[t] اذا نقل[t*] الى معاشرة من هو [23]

LECT. t : – (574) موجود – (575) محصلا – (576) بواحدة – (578) موجود للشى – (579) اسودا – *om.* والبارد قد يمكن ان يصير حارا – (580) *om.* فان الطالح – نُقل*

الفضلاء قد تاخذ[34] بالمرء فى طريق الفضيلة ولو اخذا يسيرا واذا اخذ
فى الحركة الى الفضيلة فكلما[35] طال به الزمان سهلت عليه الحركة
فهو اما ان يصل من الفضيلة الى حد كبير[36] واما ان يصل منها[37] الى
التمام ان لم يعقه الزمان . واما هذا الصنف من العدم والملكة فالملكة m
هى التى تتغير[38] الى العدم وليس يمكن ان يتغير العدم الى[39] الملكة اذ
قد قلنا فى تحديده من غير ان يمكن وجوده له فى المستقبل فان الاعمى
لا يمكن ان يعود بصيرا ولا الاصلع ذا جمة[40]

8 ح[1][2]

قال[3] ومن البين ان التى تتقابل[4] على جهة الايجاب والسلب[5] a

---

[34] *F,L* تاخذ : *C* ياخذ — [35] *F,L,(b,j)* فكلما : *C* وكلما — [36] *F,L,b,j* كبير : *C om.* — [37] *L* منها : *C* منها ; *F ind.* — [38] *L* تتغير , *F* تتغير : *C* يتغير — [39] *C* الى — [40] *C* التى : جبهة *E* : جمّة *L* , جمة *F* , حمة

8. — [1] *C præm.* قال الفصل , *E,j præm.* الفصل ; *at nihil præmitt. F,L,b.* — [2] *L* ح , *i* ‘ח : *C,F* الثامن , *j* ‘octava‘ ; *b om.* — [3] *F,L,b,i,j* قال : *C om. (cf. n. 1).* — [4] *C* يتقابل — [5] *C,L,b,j* السلب والايجاب *F* : الايجاب والسلب

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 13 a,24 - 13 b,1]

على مذاهب واقاويل اجمل فانه قد ياخذ فى طريق الفضيلة ولو يسيرا وان هو اخذ فى 581
هذه الطريق مرة واحدة فمن البين انه اما ان ينتقل عما كان عليه على التمام واما ان يمعن
فى ذلك امعانا كثيرا وذلك انه كلما ما ازدادت سهولة الحركة عليه الى الفضيلة[t] واذا
اخذ فى هذا الطريق ولو اخذا يسيرا منذ اول الامر حتى يكون وشيكا بان يمعن فيه
ثم نادى فى ذلك ودام عليه انتقل على[t] التمام الى الملكة المضادة لها ان لم يقصر*[t] به 585
[31] الزمان . فاما العدم والملكة فليس يمكن ان يكون فيهما التغير من البعض الى البعض m
فان التغير من الملكة الى العدم قد يقع واما من العدم الى الملكة فلا يمكن ان يقع فانه لا
من صار اعمى يعود فيبصر ولا من صار اصلع يعود ذا جمة ولا من كان ادرد تنبت له
[37] الاسنان[t] . ومن البين ان التى تتقابل على طريق الموجبة والسالبة فليس تقابلها ولا على 589 8 a

LECT. t : – (583) *add.* لانها تكون قد قويت فيه وتاكدت – (585) الى – (589) اسنان – ما لم يقصر*

ليست واحدة من اصناف المتقابلات الثلاث فان الموجبة والسالبة
يخصهما من بين سائرها انه يجب ضرورة ان يكون احدهما صادقا
b والاخر كاذبا وليس يلزم هذا فى واحد منها[6] مثال ذلك فى المتضادات
الصحة والمرض ليس[7] يقال فى واحد منها انه صادق ولا كاذب
وكذلك الحال فى المتقابلات على طريق المضاف[8] مثل الضعف والنصف
c والتى على طريق الملكة والعدم مثل العمى والبصر وبالجملة لما كانت
هذه الثلاث انما يدل عليها[9] بالفاظ مفردة او ما قوة دلالتها قوة[10]
اللفظ المفرد لم يتصف شىء منها بالصدق ولا بالكذب فان قولنا
حيوان ليس يصدق ولا يكذب حتى نركبه[11] مع ثان فنقول[12]
d الانسان حيوان[13] او ليس بحيوان وقد يظن بالمتقابلات على جهة التضاد
والعدم والملكة انها تشارك الموجبة والسالبة اذا قيلت[14] على غيرها

---

[6] *C,L* منها : *F* منهما — [7] *C,L,b* ليس : *F* وليس ; *j* 'non...scilicet'. — [8] *F,L* المضاف : *L* , نركبه *F,j* — [9] *F,L* عليها : *C* عليهما — [10] *Ita C,F,L,*[*b*]*,j* قوة — [11] *C* المتضاف — [12] *C* فيقول ; *E* فتقول : *C* فنقول — [13] *Inc. C* 24[r]. — [14] *L,b,(j)* قيلت , *F* قلت : *C* قلبت

[Κατηγ., *p.* 13 b,1-15] *Kitāb al-Maqoūlāt*

واحد من هذه الاشيا التى ذكرت فان فى هذه وحدها يجب ضرورة ان يكون ابدا 590
احدهما صادقا والاخر كاذبا . وذلك انه لا فى المتضادات يجب ضرورة ان يكون ابدا
b احدهما صادقا والاخر كاذبا ولا فى المضاف ولا فى العدم والملكة مثال ذلك الصحة [5]
والمرض متضادان وليس واحد منهما لا صادقا ولا كاذبا وكذلك الضعف والنصف متقابلان[t]
على طريق المضاف وليس واحد منها لا صادقا[t] ولا كاذبا[t*]. ولا ايضا التى على جهة العدم
c والملكة مثل البصر والعمى[t] وبالجملة فان التى تقال بغير تاليف اصلا فليس شى منها لا [10] 593
d صادقا[t] ولا كاذبا[t*] وهذه التى ذكرت كلها انما[**] تقال بغير تاليف الا انه قد يظن ان [12]
ذلك يلزم خاصة فى المتضادات التى تقال بتاليف . فان سقراط صحيح مضاد لسقراط

LECT. t : — لا صدق (596) — والعما (595) — ولا كذبا* — لا صدق (594) — متقابلان (593) — انما** — om. ولا كذبا*

اعنى اذا دل عليها[15] بلفظ مركب تركيبا خبريا مثل قولنا فى
المتضادات سقراط[16] مريض سقراط صحيح فان هذين قولان متضادان
ومثل قولنا زيد اعمى زيد بصير [17]ولاكن[18] الفرق بين هذين القولين e
وبين الموجبة والسالبة ان الاشياء التى تتقابل[19] بهذه الجهة[20] على طريق
المضادة[21] ليس يكون احدهما ابدا صادقا او كاذبا[22] الا[23] متى كان
الموضوع المتصف باحدهما موجودا مثال ذلك ان قولنا سقراط
مريض سقراط صحيح انما[24] يكون احد هذين القولين صادقا[25] والاخر
كاذبا متى كان سقراط موجودا واما متى لم يكن موجودا كان
القولان[26] جميعا كاذبين . والاشياء التى تتقابل[27] على طريق العدم f
والملكة مثل قولنا زيد اعمى زيد بصير انما يكون احدهما صادقا
ابدا والاخر كاذبا بشرطين احدهما ان يكون زيد موجودا ويكون

— [15] *E,F,L* عليها : *C* عليهما — [16] *Inc. F* [11 *bis*r] — [17] *h om. (homot.) 7 lin. seq.* (*cf. l.* 10) ولاكن الفرق ... زيد بصير ; *at nihil om. i , etc.* — [18] *L* ولاكن : *F* لاكن ; *E* ولكن ; *C* لكن — [19] *C* يتقابل — [20] *C* بهذه الجهة : *C* هذالجهة — [21] *L* المضادّة : *F* المتضادة , *C* المتضاه — [22] *F,L,j* صادقا او كاذبا : *C* صادق وكاذب — [23] *F,L* الا : *i* ולא — [24] *F, L,j* انما : *C* اى — [25] *F,L* صادقا : *C* صادق — [26] *F,L* القولان : *C* القولين — [27] *E*

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 13 b,15-26]

[15] مريض لكنه[t] ليس يجب ضرورة دايما ولا فى هذه ان يكون احدهما صادقا والاخر e
كاذبا فان سقراط اذا كان موجودا كان احدهما صدقا[t] والاخر كذبا[t*] واذا[t**] لم يكن
موجودا فهما جميعا كاذبان وذلك انه متى لم يكن سقراط موجودا البتة لم يكن صدقا لا
[20] ان سقراط مريض ولا انه صحيح فاما فى[t] العدم والملكة فان العين اذا لم تكن موجودة f
اصلا لم يكن ولا واحد من الامرين صدقا ومتى كانت ايضا موجودة لم يكن ابدا احدهما
صدقا فان سقراط بصير مقابل لسقراط اعمى تقابل العدم والملكة واذا كان موجودا
فليس واجبا ضرورة ان يكون احدهما صادقا او كاذبا فانه ما لم يات الوقت الذى من
شانه ان يكون فيه[t] بصيرا او اعمى فهما جميعا كاذبان ومتى لم يكن ايضا سقراط اصلا

LECT. t : – (598) لكن – (599) كاذبا – صادقا* – فاذا** – (601) *om.* فى – (605) *om.* فيه

فى الوقت الذى من شانه ان يوجد له البصر فان زيدا ان لم يكن
موجودا كذب فيه انه اعمى وانه بصير وكذلك يكذب عليه الامران
g فى الوقت الذى يوجد فى الرحم . فاما الموجبة[28] والسالبة فان احدهما
يكون ابدا صادقا والاخر كاذبا كان الموضوع موجودا او لم يكن
فان قولنا سقراط مريض سقراط ليس بمريض احدهما صادق ضرورة
h والاخر كاذب كان سقراط موجودا او معدوما فبهذه الخاصة تفارق[29]
المتقابلة على طريق الايجاب والسلب سائر القضايا[30] المركبة من
المتقابلات الاخر

9 ط[1] [2]

a قال[3] والشر ضرورة[4] مضاد للخير وذلك يبين[5] باستقراء جزئيات

— [فاما فى الموجبة p,t] : فاما الموجبة *C,F,L,h,(j)* — [28] يتقابل *C* : تتقابل *F,L* , تتقابل
[29] تفارق *F,L* : يفارق *C* — [30] القضايا *L,(h,j)* : القضأ *C* – *F*[1] *omit.* القضايا المركبة من ,
F[2] *pon. in. margine.*

9. — [1] *C,E,n præm.* الفصل ; *at non F,L.* — [2] *L* ط , *g* , *i* ט : *C,F* التاسع , *j* 'nona'; *h om.* — [3] *F,L,h,i,j* قال : *C om.* — [4] *Inc. C* 24[v]. — [5] *L* يبين : *F* ين ; *h* [بين] ; *C* تبين ; *j* 'est manifestum'.

[Κατηγ., *p.* 13 b,26-37] *Kitāb al-Maqoūlāt*

g فعلى هذا الوجه ايضا الامران جميعا كاذبان اعنى انه بصير وانه اعمى . فاما فى الموجبة [27] 608
والسالبة فابدا كان موجودا او لم يكن موجودا احدهما يكون كاذبا والاخر صادقا فان
القول بان سقراط مريض وان سقراط ليس مريضا[t] ان كان سقراط موجودا فظاهر ان
احدهما صادق او كاذب وان لم يكن موجودا فعلى هذا المثال فان القول بان سقراط
h مريض اذا لم يكن سقراط موجودا كاذب والقول بانه ليس مريضا[t] صادق فيكون فى [33] 610
هذه وحدها خاصة احد القولين ابدا صادقا او كاذبا اعنى التى تتقابل على طريق الموجبة
9 a والسالبة والشر ضرورة مضاد للخير وذلك بين بالاستقرا[t] فى الجزويات*[t] مثال [36]

LECT. t : – (608) بمريض – (610) مريض – (612) من الاستقرا – الجزيات*

الخير والشر[6] فان الصحة تضاد[7] المرض والجور يضاد[8] العدل والجبن
يضاد[8] الشجاعة وكذلك[9] فى سائرها. فأما المضاد للشر[10] فربما كان b
شيئان[11] احدهما الخير والاخر الشر فان الجبن وهو[12] شر يضاد[13] التهور
وهو شر والشجاعة وهى خير[14] تضاد الامرين جميعا وهذه هى حال
5 الخيرات المتوسطة بين الاطراف التى هى شر الا ان هذا انما يوجد فى c
هذا[15] الجنس فى اليسير[16] من الامور واما فى الاكثر فان الخير هو
المضاد للشر

10 ى[2][1]

قال ومما يخص[3] المتضادين انه ليس واجبا[4] ضرورة متى كان احدهما a
10 موجودا ان يكون الاخر موجودا[5]. وذلك انه ان كان الحيوان كله

C: يضاد — [8] *F,L* يضاد *C* : تضاد — [7] *F,L* الشر والخير *F* : الخير والشر — [6] *C,L,b,j*
C , شيان *L* — [11] تضاد للشر *C* : المضاد للشر — [10] *F,L,b,j* تضاد — [9] *Inc. L* 10[v]. —
: خير — [14] *F,L,j* تضاد *C* : يضاد — [13] *F,L* شين *F* : شيئان — [12] *F,L,j* فهو *C* : وهو
C om. ; *b om.* وهى خير — [15] *F,L,b,j* هذا : *C om.* — [16] *C* اليسر

10. — [1] *C,E,j præm.* الفصل ; *at non F,L,b.* — [2] *L* ىَ , *i* ٦ : *F*[1] *om.* ; *C,*
F[2] العاشر , *j* 'decima' ; *b om.* — [3] *L,b,j* يخص : *C,F* يلزم — [4] *Ita C,F,L* واجبا
— [5] *b om.* ان يكون الاخر موجودا

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 13 b,37 - 14 a,8]

b [1] [613] ذلك المرض للصحة والجور للعدل والجبن للشجاعة وكذلك ايضا فى سايرها . فاما
المضاد للشر فربما كان الخير وربما كان الشر فان النقص هو[t] شر يضاده الافراط[t*] وهو
c [4] [615] شر وكذلك التوسط[t] مضاد لكل واحد منها وهو خير وانما يوجد ذلك فى اليسير من
10 a [7] الامور فاما فى اكثرها فانما[t] الخير دايما مضاد للشر . وايضا فان المتضادين ليس واجبا[t*]
ضرورة متى كان احدهما موجودا ان يكون الباقى موجودا[t] وذلك انه ان كانت

LECT. t : — (614) ان فان — (616) المتوسط — (615) مضاد للافراط* — وهو شر
يكون الاخر موجودا (617)

صحيحا فان المرض ليس يكون موجودا وان كانت الاشياء كلها
بيضاء فان السواد يكون غير موجود وايضا متى كان سقراط مريضا
فليس يلزم ان يكون افلاطون صحيحا ولا يمكن ان يكون سقراط
b مريضا وصحيحا[6] معا . قال[7] وكل متضادين فمن شانهما ان يكونا فى
موضوع واحد مثل الصحة والمرض الموجودين فى جسم الحى والبياض
والسواد الموجودين فى الجسم على الاطلاق والعدل والجور الموجودين
فى نفس الانسان

يا[1] [2]

11

a [3]وكل متضادين فاما ان يكونا[4] فى جنس واحد بعينه مثل
الابيض والاسود اللذين جنسهما القريب اللون واما ان يكونا فى
جنسين متضادين مثل العدل والجور فان جنس العدل الفضيلة وجنس

---

[6] *L,b* مريضا وصحيحا : *C,F,j* صحيحا ومريضا — [7] *C,F,L*[2]*,b* قال : *L*[1] *omit.*

11. — [1] *C,E,j præm.* الفصل ; *at non F,L,b.* — [2] *L* يا : *E* ك ; *F*[1] *om.*, *F*[2] عشر*** ; *C* الحادى عشر ; *j* 'undecima' ; *b om.* — [3] *n præm.* [قال] ; *at non C,F,L,b.* — [4] *F,L* يكونا : *C* يكون ; *b.*הההה , *j* 'sunt'.

[Κατηγ, *p.* 14 a,8-20] *Kitāb al-Maqoūlāt*

618 الاشيا كلها صحيحة فان الصحة تكون موجودة فاما المرض فلا . وان كانت الاشيا كلها
بيضا فان البياض موجود[f] فاما السواد فلا . وايضا ان كان ان[*f] سقراط صحيح مضادا
620 لان سقراط مريض وكان لا يمكن ان يكونا جميعا موجودين فيه بعينه فليس يمكن متى
كان احد هذين المتضادين موجودا ان يكون الباقى ايضا موجودا . فانه متى كان
b موجودا ان سقراط صحيح فليس يمكن ان يكون موجودا ان سقراط مريض . ومن [15]
البين ان كل متضادين فانما شانهما ان يكونا فى شى واحد بعينه . فان الصحة والمرض
فى جسم الحى والبياض والسواد[f] فى الجسم على الاطلاق والعدل والجور فى نفس الانسان .
625 وقد يجب فى كل متضادين اما ان يكونا فى جنس واحد بعينه واما ان يكونا فى جنسين [19] 11 a

LECT. f : — (619) والسواد والبياض (624) — ان *om.* * — البياض يكون موجودا

الجور الرذيلة وهما متضادان وإمّا[5] ان يكونا هما بانفسهما جنسان
متضادان[6] ليس فوقهما جنس مثل الخير والشر[7] بريد[8] اذا كان احدهما فى b
مقولة والاخر[9] فى مقولة اخرى لانهما متى كانا فى مقولة واحدة
كانت المقولة جنسا لهما

— [5] *Voc. edit.* وإمّا — [6] *C,L* جنسان متضادان : *F* جنسين متضادين — [7] *F om. 2 lin. seq.*, *F* ponit in margine.* — [8] *F*,b,j* بريد , *L* بريد : *C om.* — [9] *Inc. C* 25[r].

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 14 a,20-25]

68* متضادين . واما ان يكونا انفسها جنسين . فان الابيض والاسود فى جنس واحد بعينه
وذلك ان جنسها اللون فاما العدل والجور ففى جنسين متضادين فان الجنس لذاك[t] فضيلة
ولهذا رذيلة واما الخير والشر فليسا فى جنس بل هما انفسها جنسان لاشيا

LECT. t : – (627) لذلك

القسم الثانى[1]

القول فى المتقدم والمتأخر[2]

a [3]قال ويقال ان شيئا[4] يتقدم شيئا[5] على اربعة انحاء اولها واشهرها المتقدم بالزمان بمنزلة ما نقول[6] ان هذا اسن من غيره واعتق من
b غيره . والثانى[7] المتقدم بالطبع وهو الذى اذا وجد المتاخر وجد هو واذا ارتفع هو ارتفع المتاخر وليس بمكافى[8] له فى الوجود اعنى انه اذا وجد المتقدم وجد المتاخر بل متى[9] ارتفع المتقدم ارتفع المتاخر وليس متى ارتفع المتاخر يرتفع المتقدم مثل تقدم الواحد على الاثنين فانه متى وجد الاثنان وجد الواحد واذا كان الواحد موجودا فليس يجب[10] وجود الاثنين وكل ما كان يوجد بوجود شىء اخر ولا يوجد

II. — [1] *F,L,h,m* (‘pars‘) القسم : *j* ‘pars‘ [= الجزء *p.* 5, *etc.*] — [2] *C,F,L,(h),i* والمتاخر : *j,n om.* — [3] *C,F,L,h* قال : *j,n om.* — [4] *F,L,g,h,j* ان شيا : *C* الاشيآ — [5] *F,L* شيا : *C* على شىء — [6] *F,h,j* نقول , *L* نقول : *C* يقول — [7] *F,L,(j)* والثانى : *C,* (*h*) الثانى — [8] *E* بمكافئ , *F* بمكافى , *C,L* بمكافى — [9] *F,L,h,j* متى : *C om.* — [10] *C* تجب

[Κατηγ., *p.* 14 a,26–34] *Kitāb al-Maqoūlāt*

فى المتقدم[t]

a [630] يقال ان شيا[t] متقدم لغيره على اربعة اوجه . اما الاول وعلى التحقيق فبالزمان وهو [26] الذى به يقال ان هذا اسن من غيره او هذا اعتق من غيره فانه انما يقال اسن او اعتق
b من جهة ان زمانه اكثر . واما الثانى فما لا يرجع بالتكافو فى لزوم الوجود مثال ذلك [29] ان الواحد متقدم للاثنين لان الاثنين متى كانا موجودين لزم بوجودهما وجود الواحد فان كان الواحد موجودا فليس واجبا ضرورة وجود الاثنين . فيكون لا يرجع بالتكافو من وجود الواحد لزوم وجود الاثنين ومظنون ان ما لم يرجع منه[t] بالتكافو [635]

LECT. t : – ([629]) *om. titul.* – ([630]) الشى – ([635]) عنه

ذلك الشىء الاخر بوجوده فمعروف انه يقال فيه انه متقدم عليه .
والثالث المتقدم بالمرتبة كما يقال فى العلوم والصنائع فان الحدود c
والرسوم التى يضعها المهندسون للاشكال متقدمة فى مرتبة التعليم لما
يريدون ان يبرهنوا عليه وفى الكتابة[11] معرفة حروف المعجم متقدمة
لتعلم الكتابة[11] و كذلك صدور الاقاويل فى الخطب متقدمة للغرض
المقصود فى الخطبة . والرابع المتقدم بالشرف والكمال[12] فان الاشرف d
بالطبع[13] يعتقد فيه انه متقدم على الاقل[14] شرفا ولذلك[15] نجد[16] هذا
الاعتقاد مشتركا للجميع مع ان هذا الوجه من التقدم شديد المباينة
للوجوه[17] التى تقدمت وذلك ان هذا النحو[18] من التقدم هو[19] اشرف
من سائر انحاء التقدم قال ويكاد ان يكون مبلغ الوجوه التى يقال e
عليها[20] المتقدم[21] بحسب بادئ الراى هى هذه الاربعة لاكن[22] هاهنا[23] f

---

— [11] C الكتابت — [12] Inc. F [11bis v]. — [13] C,F,L,b بالطبع : j omit — [14] الاقل :
C الاول — [15] F,L,b,j ولذلك : C وكذلك — [16] C,L,b,j نجد : F تجد — [17] للوجوه :
C للوجود — [18] Inc. C 25v. — [19] C,L,b,j هو : F omit. — [20] F,L,b,j عليها : C عليه
— [21] F,L,b,j المتقدم : C التقدم — [22] L لاكن : C,E,F لكن — [23] F,L هاهنا : C هنا

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., p. 14 a,35 - 14 b,11]

636 [36] فى لزوم الوجود فهو متقدم[t] . واما المتقدم الثالث فيقال على مرتبة ما*[t] كما يقال فى c
العلوم وفى الاقاويل فان فى العلوم البرهانية قد يوجد المتقدم والمتاخر فى المرتبة . وذلك
ان الاسطقسات متقدمة للرسوم فى المرتبة وفى الكتابة حروف المعجم متقدمة للهجا
[4] وفى الاقاويل ايضا على هذا المثال الصدر متقدم[t] للاقتصاص فى المرتبة . وايضا مما*[t] هو d
640 خارج عما ذكر الافضل والاشرف قد يظن انه متقدم فى الطبع ومن عادة الجمهور ان
يقولوا فى الاشرف عندهم والذين يخصونهم بالمحبة انهم متقدمون عندهم . ويكاد ان
[9] يكون هذا الوجه اشد هذه[t] الوجوه مباينة فهذا*[t] يكاد ان يكون مبلغ الانحا التى يقال e
643 [10] عليها المتقدم . ومظنون ان هاهنا نحوا اخر للمتقدم خارجا من الانحا التى ذكرت فان f

LECT. t : — (636) فهو متقدم بالطبع — *om. ما — (639) يتقدم — *om. وايضا فما — (642) هذه
وهذا* —

نحو اخر من انحاء التقدم وهو المتقدم بانه سبب للشيء وهو الذى يكافئه[24] فى لزوم الوجود اعنى انه متى وجد المتقدم الذى هو سبب[25]
g وجد[26] المتاخر ومتى وجد المتاخر وجد المتقدم[27] مثال ذلك ان وجود الانسان متقدم للاعتقاد الصادق فيه انه موجود ومتى[28] وجد الانسان وجد[29] فيه هذا الاعتقاد ومتى وجد هذا الاعتقاد وجد الانسان والانسان هو السبب فى وجود هذا الاعتقاد لا الاعتقاد فى وجود الانسان وذلك ان سبب الصدق والكذب فى القول انما هو وجود
h الشيء موصوفا[30] باحد المتقابلين خارج النفس واذا[31] كان هذا نحوا اخر[32] من المتقدم[33] فالمتقدم يقال على خمسة اوجه

— [24] *C,E,F,L* يكافيه — [25] *L,j* سبب : *F* سببه — [26] *h omit.* الذى هو سبب ; *C omit.* — [27] *C om.* ومتى وجد المتقدم وجد المتاخر — [28] *Ita C,F,L* ومتى — [29] *Inc. L* 11[r]. — [30] *F,L* موصوفا : *C* موصوف ; *h* נרשא , *j* 'quæ disponitur'. — [31] *Ita C,F,L* واذا — [32] *F,L,h,(j)* نحوا اخر : *C* نحو الاخر — [33] *L,h,j* المتقدم : *C* التقدم , *F* القدم

[Κατηγ., *p.* 14 b,11-23] *Kitāb al-Maqoūlāt*

السبب من الشيين اللذين يرجعان بالتكافو فى لزوم الوجود على اى جهة كان سببا
g لوجود الشى الاخر فبالواجب يقال انه متقدم بالطبع ومن البين ان هاهنا اشيا ما تجرى [13] 645
هذا المجرى ان الانسان موجود يرجع بالتكافو[t] لزوم الوجود على القول الصادق فيه فانه ان كان الانسان موجودا فان القول بان الانسان موجود صادق وذلك يرجع بالتكافو فانه ان كان القول بان الانسان موجود صادقا[t] فان الانسان موجود الا ان القول الصادق لا يمكن ان يكون سببا لوجود الامر بل الذى يظهر ان الامر سبب على
650 جهة من الجهات لصدق القول وذلك ان بوجود الامر او بانه غير موجود يقال ان
h القول صادق او كاذب فيكون قد يقال ان شيا متقدم لغيره على خمسة اوجه [22]

LECT. t : – (646) *add.* فى – (648) صادق

[1]القول فى معنى معاً

[2]ومعاً تقال[3] على وجوه[4] اعرفها والمقول فيها[5] باطلاق هما الشيئان[6] a
اللذان يكون تكونهما[7] فى زمان واحد فانهما لما لم يكن احدهما متقدما
للثانى بالزمان قيل انهما معا بالزمان . والثانى ما يقال فيهما انهما معا b
بالطبع وهذا على ضربين . احدهما الشيئان[8] اللذان يتكافئان[9] فى لزوم
الوجود اى متى وجد احدهما وجد الثانى من غير ان يكون احدهما
سببا لوجود[10] صاحبه مثل الضعف والنصف فانه متى وجد الضعف
وجد النصف ومتى وجد النصف وجد الضعف[11] وليس واحد منهما سببا
للاخر والضرب الثانى الانواع القسيمة لجنس واحد اعنى التى ينقسم c

---

c. — [1] *m præm.* [القسم الثالث...] ; *at non C,F,L,b,j.* — [2] *n,j præm.* [قال] ; *at non C,F,L,b.* — [3] *L,b,j* ومعاً تقال : وما يقال *F* ; معايق *C* — [4] *C,F,L* وجوه ; *F**, *L,(b,j)* — [5] *Ita C,E,F,L* فيها — [6] *L* الشيئان , *F* الشيان : *C* اسيان — [7] *b,j* وجهين — [8] *L* الشيئان , *F* الشيان : *C* اشيئان — [9] *L* يتكافأن , *F* تكوهما : *C* بكوهما — [10] *F²*, *etc.* لوجود : *F¹* للثانى — [11] *C om.* ومتى وجد النصف , *F* تكافان : *C* يتكافيان

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 14 b,24-33]

652 فى معا

[24] يقال معا على الاطلاق والتحقيق فى الشيين اذا كان تكوهما فى زمان واحد بعينه a
[27] فانه ليس واحد منهما متقدما ولا متاخرا وهذان يقال فيهما انهما معا فى الزمان . ويقال b
655 معا بالطبع فى الشيين اذا كانا يرجحان بالتكافو فى لزوم الوجود ولم يكن احدهما سببا
اصلا لوجود الاخر مثال ذلك فى الضعف والنصف فان هذين يرجحان بالتكافو وذلك
ان الضعف اذا كان موجودا[t] فالنصف موجود والنصف اذا كان موجودا فالضعف
658 [33] موجود وليس[t] ولا واحد منهما سببا لوجود الاخر والتى هى من جنس واحد قسيمة بعضها c

LECT. t : – (657) موجود – (658) *om.* وليس

بها الجنس قسمة اولى[12] مثل الطائر والسابح[13] والمشاء[14] فان هذه انواع
قسيمة للحيوان الذى هو جنسها وليس واحد منها[15] متقدما على صاحبه
d ولا متاخرا ولذلك[16] قد يقال فى[17] مثال هذه انها[18] معا بالطبع . وقد
يمكن فى كل واحد من هـذه الانواع القسيمة ان تقسم[19] ايضا الى
انواع اخر فتكون[20] ايضا تلك معا بالطبع مثل قسمة[21] المشاء الى ما
له رجلان[22] والى[23] ما له اربعة ارجل والى ما له ارجل كثيرة والى ما لا
e رجل له . فاما اجناس هذه الانواع فهى متقدمة عليها التقدم الذى
بالطبع وذلك انها لا تكافئها[24] فى الوجود فانه متى وجد السابح[25] وجد
الحى واذا كان الحى موجودا فليس يلزم ان يكون السابح[25] موجودا
f فالتى يقال[26] انها معا بالطبع هما كما قلنا صنفان احدهما الشيئان[27] اللذان

---

[12] F,L اولى : C اولية — [13] (C),F,j,[b] والسابح : L والسبَاعِ — [14] C وجد الضعف — [15] L منها : C,F منها — [16] F,L,b,j ولذلك : C وكذلك — [17] F,L,j فى : C,b والمشى — [18] F,L انها : C انها — [19] F,L تقسم : C,(j) يقسم — [20] F,L,(j) فتكون : C omit. — [21] C قسمة , L,b,j قِسمَة : F قسمتنا — [22] F,L رجلان : C رجلين — [23] Inc. فيكون C 26r. — [24] F,L تكافيها : C يكافيها — [25] السابح : C السايح — [26] F,b يقال , C يقا : L تقال — [27] L الشيئَان , F الشيان : C اشيان

[Κατηγ, p. 14 b,34 - 15 a,8] *Kitāb al-Maqoūlāt*

لبعض يقال انها معا بالطبع والقسيمة بعضها لبعض يقال انها التى بتقسيم واحد . مثال ذلك
الطاير قسيم المشا والسابح فان هذه قسيمة بعضها لبعض من جنس واحد وذلك ان الحى
ينقسم[p] الى هذه اعنى الى الطاير والماشى والسابح وليس واحد من هذه اصلا متقدما ولا
[1] d متاخرا لكن امثال هذه مظنون بها[t] معا بالطبع . وقد يمكن ان نقسم*[t] كل واحد من هذه
ايضا الى انواع مثال ذلك الحيوان المشا والطاير والسابح فتكون تلك ايضا معا بالطبع
[4] e اعنى التى هى من جنس واحد بتقسيم واحد . فاما الاجناس فانها[t] ابدا متقدمة وذلك انها
لا ترجع بالتكافو بلزوم الوجود مثال ذلك ان السابح اذا كان موجودا فالحى موجود
[8] f واذا كان الحى موجودا فليس واجبا ضرورة ان يكون السابح موجودا فالتى[t] يقال[p]

LECT. p : – (661) ينقسم – (666) يقال
LECT. t : – (662) بها انها – ينقسم* – (664) فهى – (666) والتى

يتكافئان[28] فى لزوم وجود احدهما عن الثانى من غير ان يكون واحد منهما[29] سببا للثانى والثانى الانواع التى هى قسيمة اى كل واحد منها[30] قسيم اصاحبه . والتى[31] يقال انها[32] معا باطلاق[33] هى التى تكونها[34] فى g زمان واحد

F : واحد منهما C,L [29] — يتكافيان C , تتكافان F , يتكَافان L , يتكافآن E [28] — — انها C : انما F,L [32] — والى C : والتى [31] — $C\ om.$; منهما F : منها L [30] — احدهما تكونهما F : تكونها C , تكونها L [34] — بالاطلاق C : باطلاق F,L [33]

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 15 a,8-12]

انما معا بالطبع هى التى ترجع بالتكافو بلزوم الوجود وليس واحد من الشيين سببا اصلا[t] 667
[11] لوجود الاخر والتى هى من جنس واحد قسيمة بعضها لبعض . فاما التى تقال[t] على الاطلاق g
انما معا فهى التى تكونها[p] فى زمان واحد بعينه

LECT. t : – (667) اصلا سببا – (668) تقال

LECT. p : – (669) تكونها

[1]القول فى الحركة

a [2]وانواع الحركة ستة الكون[3] ومقابله الفساد[4] والنمو ومقابله
النقص والاستحالة والتغير فى المكان وهو المسمى[5] فى لساننا[6] نقلة[7].
b وجميع هذه الانواع الستة ظاهر من امرها مخالفة[8] بعضها لبعض[9] ما
عدا الاستحالة فانه ليس يظن أحدٌ ان الكون[10] فساد ولا النمو نقص
c ولا النقلة[11] واحد[12] من هذه فاما الاستحالة فقد يظن بها انها وسائر
الحركات التى عددناها[13] شىء واحد وانما الاستحالة موجودة فى جميع
d اجناس الكيفيات الاربع التى عددناها[14] او فى اكثرها وليس يشركها[15]
شىء[16] من سائر الحركات ولا يلزمها فان المتحرك باحد الكيفيات ليس

D. — [1] *m præm.* [القسم الرابع ...] ; *at non C,F,L,b,j.* — [2] *n præm.* [قال] ; *at non C,F,L,b.* — [3] *Ita L* الكون , *F,(C)* الكون — [4] الفساد : *C* — [5] *C,F* العناد — [6] *L,*[*C*].*j* فى لساننا : *F om.* — [7] نقلة : *C* — [8] *F,L* مخالفة : *C,* — التكون *F* : الكون *C,L* — [9] *F,L* بعضها لبعض : *C* بعضه البعض — [10] اما مخالفة *b,j* — [11] *Ita* عددنا *F* : عددناها *C,L* — [12] واحدة *C,F* : واحد *E,L* — [13] النقلة *C* : النقلة — [14] عددناها *C,F,L* — [15] يشركها *L* , يشركها *F* : يشركهما *C* — [16] *C om.* شىء

[Κατηγ., *p.* 15 a,13-23] *Kitāb al-Maqoūlāt*

فى الحركة

670 a انواع الحركة ستة التكون[t] والفساد والنمو والنقص والاستحالة والتغير بالمكان. [13]
b فاما سايرهذه الحركات بعد الاستحالة فظاهر انها مخالفة بعضها لبعض وذلك انه ليس [15]
c التكون[t] فسادا ولا النمو نقصا ولا التغير بالمكان وكذلك سايرها فاما الاستحالة فقد [18]
يسبق الى الظن فيها انه يجب ضرورة ان يكون ما يستحيل[t] بحركة ما من سايرالحركات
d وليس ذلك بحق فانا[t] نكاد ان يكون فى جميع التاثيرات التى تحدث فينا او فى اكثرها[t*] [20] 675
يلزمنا الاستحالة وليس يشوبنا[P] فى ذلك شى من سايرالحركات فان المتحرك بالتاثير

LECT. t : — (671) الكون — (673) الكون — (674) *add.* انما يستحيل — (675) فانه — **add.* ما
LECT. p : — (676) *vid.* لسوسا

يجب فيه ان ينمى[17] ولا ان ينقص و كذلك فى سائرها فيجب ان
تكون[18] حركة الاستحالة غير واحدة من سائر الحركات فانها لو
كانت هى واحدى الحركات شيئا واحدا او كانت [19]تلزمها[20] احدى
الحركات لقد كان يجب ان يكون ما استحال[21] فقد[22] نمى[23] او نقص
5 او تغير بضرب اخر من ضروب[24] التغير[25] وليس يوجد الامر[26] هكذا
وكان يلزم ايضا عكس هذا وهو ان يكون[27] ما نمى[28] او تحرك حركة e
اخرى[29] فقد استحال وليس الامر كذلك فان المربع اذا اضيف اليه فى
صناعة الهندسة [30]الشىء الذى به يحدث السطح[31] المسمى[32] عَلَما[33] فقد
تزيد[34] الا انه[35] لم يحدث فيه استحالة و كذلك فى سائر ما يجرى[36] هذا
10 المجرى فيجب من ذلك ان تكون هذه[37] الحركات التى عددت f

---

[17] F,L ينمى : C يمنى — [18] F,L تكون : C يكون — [19] Inc. C 26v. — [20] (F),L تلزمها : C يلزمها — [21] F,L ما استحال : C باستحالة — [22] F,L,(j) فقد : C وقد — [23] L,(h) نمى : F نما ; C نمى — [24] C,F,h,j ضروب : L om. — [25] C,F التغير , L ? : E التغيير — [26] الامر : C الا — [27] C,F ان يكون : h כי , j 'quia'. ; L omit. — [28] Ita C,F نمى , L نَمَى — [29] F,L اخرى : C اخر — [30] Inc. F 12r. — [31] F,L,h,j السطح : C vid. المستطح — [32] C,F المسمى : L المسمّا — [33] Voc. L عَلَما — [34] F,L تزيد : C زيد — [35] الا انه : C الان — [36] C,F add. فى ; at non L,h,j. — [37] تكون هذه : C (!) يكون هذ

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., p. 15 a,23-33]

677 ليس يجب لا ان ينمى ولا ان يلحقه نقص وكذلك فى سايرها فتكون[p] الاستحالة غير
ساير الحركات. فانها لو كانت هى وساير الحركات شيا واحدا لقد كان يجب ان يكون
ما استحال فقد نمى لا محالة او نقص او لزمه شى من ساير الحركات لكن ليس ذلك
680 [28] واجبا وكذلك ايضا ما نمى او تحرك حركة ما اخرى كان يجب ان يستحيل. لكن e
كثيرا[t] من الاشيا تنمى ولا تستحيل مثال ذلك ان المربع اذا[t*] اضيف اليه ما يضاف حتى
يحدث العلم فقد تزايد الا انه لم يحدث فيه حدث احاله[p] عما كان عليه وكذلك فى
683 [32] ساير ما يجرى هذا المجرى فيجب من ذلك ان تكون هذه الحركات مخالف بعضها f

LECT. t : – (681) كثير – ان*
LECT. p : – (677) فتكون – (682) [1] الا حاله , [2] vid. احاله

g هاهنا[38] مخالفة بعضها لبعض[39] وهذه الحجة[40] التى استعملها[41] هاهنا[38] هى مقنعة[42] فان اسم النمو ليس يقال على هذا المعنى الا باستعارة وعلى الحقيقة فكلما[43] ينمى فقد استحال وكذلك كلما[44] يتكون وانما[45] الذى ليس يلزم ان يستحيل فهو المتحرك[46] فى المكان لا كن[47] هذا كله غير بين فى[48] هذا الموضع فلذلك عدل للاقناع[49] فى ذلك اذ لم يكن
h قصده ان[50] يبين شيئا الا ان الاستحالة غير سائر الحركات قال والحركة على الاطلاق التى هى الجنس يضادها السكون على الاطلاق [51]الذى[52] هو الجنس ايضا للاشياء الساكنة والحركات الجزئية يضادها السكون الجزئى[53] والحركات الجزئية مثل التغير فى المكان يضاده السكون فى المكان ومثل ان التكون[54] يضاده الفساد والنمو يضاده النقص
i وكذلك يشبه ان تكون[55] الحركة فى المكان يضادها الحركة فى المكان من جهة تضاد الموضع الذى اليه تكون[56] الحركة مثال ذلك

---

[38] *F,L* هاهنا : *C* هنا — [39] *F,L* لبعض : *C* بعضا — [40] *F,b* وهذه الحجة : *E* وهذه بالحجة , [41] *L ind.* — *F,L,b,(j)* استعملها : *C om.* — [42] *C* مقنعة : *C* متفقة — [43] *L* فكلما , *F* فكل ما : *C vid.* كما — [44] *L* وكلما , *F* وانما : *C* واما — [45] *L* وانما , *F* كل ما : *C vid.* كما — [46] *F,L,(b),j* فهو المتحرك : *C* والمتحرك — [47] *L* لاكن , *F* لا كن : *C,E* لكن — [48] *F* *add.* مثل ; *at non C,L,b,j.* — [49] *C,F,L* للاقناع : *j* ‘a sufficientia‘. — [50] *C om.* ان — [51] *Inc. L* 11v. — [52] *F,L,b,j* الذى : *C* والذى — [53] *C,F,L* السكون الجزئى : *b,j* *plur.* — [54] *Ita C,F,L* التكون — [55] *F,L* تكون : *C* يكون — [56] *L* تكون , *F* تكون

[Κατηγ., *p.* 15 a,33 - 15 b,5] *Kitāb al-Maqoūlāt*

h لبعض . والحركة على الاطلاق يضادها[t] السكون واما[t*] الحركات الجزوية[t**] فتضادها [1]
الجزويات[t] . اما التكون فيضاده الفساد والنمو يضاده النقص والتغير بالمكان يضاده 685
i السكون فى المكان وقد يشبه ان يكون قد تقابل[t] هذه الحركة خاصة التغير الى [4]
الموضع المضاد لذلك الموضع[t] مثال ذلك التغير الى فوق للتغير[t*] الى اسفل والتغير الى

LECT. t : — (684) يضادها — (685) الجزيات — ** الجزية — * واما — (686) يقابل — (687) *om.*
التغير* — لذلك الموضع

ان الحركة الى فوق مضادة للحركة الى اسفل اذ كان الفوق يضاد
الاسفل . فاما الحركة الباقية من [57] الحركات التى عددناها وهى k
الاستحالة فليس يسهل ان يوجد لها ضد لا من جهة السكون ولا من
جهة الحركة وقد يشبه ان يعتقد انه [58] ليس لها ضد الا ان يجعل l
جاعل فى هذه ايضا السكون المقابل [59] لها هو السكون فى الكيف
والحركة المقابلة [60] لها الحركة التى تكون [61] فى [62] الكيفية [63] المضادة
للكيفية [64] التى فيها تلك الحركة كما جعل [65] المقابل للحركة فى المكان
السكون فى المكان او التحرك الى ضد ذلك المكان الذى كانت
اليه الحركة الاخرى مثال ذلك ان التغير الى السواد يضاده التغير
الى البياض والسكون ايضا فى البياض

C : المقابل F,L — [59] انها F : انه C,L,(h) — [58] Inc. C 27r. — [57] يكون C : يكون
— يكون C : يكون F,L , تكون Nos — [61] المتقابلة C : المقابلة F,L — [60] المتقابل
F , للكيفيّة L — [64] الكيف C : الكيفيه F , الكيفيّة L — [63] فى Ita C,F,L,h,j — [62]
للكيفية C : الكيف — [65] Ita C,F,L,h كما جعل sine addito.

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., p. 15 b,5-16]

k [6] اسفل للتغير[t] الى فوق فاما*[t] الحركة الباقية من الحركات التى وصفت فليس يسهل**[t] ان
l [7] يعطى[t] لها ضد وقد يشبه ان لا يكون لهذه*[t] ضد . اللهم الا ان يجعل جاعل فى هذه ايضا
المقابل هو[t] السكون فى الكيف او التغير الى ضد ذلك الكيف كما جعل المقابل فى
الحركة فى المكان السكون فى المكان . او التغير الى الموضع المضاد فان الاستحالة
تغير بالكيف فيكون تقابل الحركة فى الكيف السكون فى الكيف او التغير الى ضد
ذلك الكيف مثل مصير الشى اسود[t] بعد ان كان ابيض*[t] فانه يستحيل اذا حدث له تغير
الى ضد ذلك الكيف

LECT. t : — (688) التغير — واما* — يسهل** — (689) يعطى — لها* — (690) وهو — (693) اسودا —
ابيضا*

*

[1]فى له

a وله تقال[2] على انحاء شتى[3] احدها[4] على طريق الملكة والحال فانا
b نقول ان لنا[5] علما وان لنا[5] فضيلة. والثانى على طريق الكم فانه يقال ان
c له مقدارا[6] طوله كذا وكذا. والثالث على ما يشتمل على البدن اما على
كله مثل الثوب والطيلسان واما على جزء منه مثل الخاتم فى الاصبع 5
والنعل فى الرجل وهذا المعنى الثالث هو المخصوص بمقولة له عند
d المفسرين[7]. والرابع على نسبة الجزء الى الكل[8] مثل قولنا له يد وله
e رجل. والخامس جرت عادة اليونانيين باستعماله وهو نسبة الشىء الى
الوعاء الذى هو فيه مثل الحنطة فى الكيل والشراب فى الدن[9] فانهم

---

* *C,m præm.* القسم الخامس *(cf. supra, p. 91, not.)* ; *at non F,L,g,b,i,j.*

E. — [1] *j,m præm.* [القول] ; *at nihil præm. F,L,g,b,i.* — [2] *L* : تقال *C,F* — [3] *C,F,L* : شتى *b,j* [ستة] — [4] *C,E²,F* : احدها *E¹,L* — [5] *F,L,b,j* : لنا — [6] *F,L* : مقدارا *C* — مقدار *C* : المقدرين *C vid.* — [7] *F,L* : المفسرين — [8] *(F),L,b,j* : الجزء الى الكل *C* : الكل الى الجزء — [9] *F,L* الدن : الدل *C*

[Κατηγ., *p.* 15 b,17-25] *Kitāb al-Maqoūlāt*

695 فى له[t]

a ان له تقال[t] على انحا شتى وذلك انها تقال*[t] اما على طريق الملكة والحال او كيفية ما [17]
b اخرى فانه يقال فينا ان لنا معرفة ولنا فضيلة . واما على طريق الكم مثال ذلك المقدار [19]
الذى يتفق ان يكون للانسان فانه يقال ان له مقدارا طوله ثلث اذرع او اربع اذرع .
c واما على طريق ما يشتمل على البدن مثل الثوب او الطيلسان[t] . واما فى جزو*[t] منه مثل [21]
d الخاتم فى الاصبع . واما على طريق الجزو[t] مثال ذلك اليد او الرجل . واما على طريق ما [23]
e فى الانا مثال ذلك الحنطة فى المدى او الشراب فى الدن فان اليونانيين يقولون ان الدن

LECT. t : — (695) *om. titul.* — (696) يقال — تقال* — (699) والطيلسان — جز* — (700) الجز

كانت جرت عادتهم ان يقولوا الدن[10] له شراب والكيل له حنطة.
والسادس على طريق الملك[11] مثل قولنا[12] له مال[13] وله زوجة وله بيت f
قال[14] الا ان هذا المعنى من معانى له هو[15] ابعد[16] هذه الوجوه التى يقال[17] g
عليها له[18] فان قولنا[19] لـه امراة ليس يدل[20] به[21] على شىء اكثر من
المقارنة[22] قال ولعله قد يظهر لقولنا له معنى اخر غير هذه التى عددناها h

---

— زيد *C* : قولنا *F,L,b,j* — [12] الملكة *C,j* : الملك *F,L* — [11] الون *C* : الدن *F,L* — [10]
[13] *Inc. C* 27v. — [14] *F,L,b,j* قال : *C* حال — [15] *F,L,b,(j)* هو : *C om.* — [16] *F,L,b,j*
بعد *C* : ابعد — [17] *C,F* يقال , *L* تقال : *E* تقال — [18] *F,L,b,j* له : *C om.* — [19] *C add.*
ليس يدل *C,F* , ليسَ يدُل *Ita L¹,b,j* — [20] *at non F,L,b,j.* ; بان
به : *C,E,* — [21] *F,L²*
L¹,b,j om. — [22] *C,F,L* المقارنة : *b,j* [المقاربة]

Kitāb al-Maqoūlāt [Κατηγ., *p.* 15 b,25-33]

702 له شراب بمعنى[t] فيه شراب والمدى له حنطة يعنى فيه حنطة فهـذان يقال فيهما له على
[26] طريق ما فى الاناء. واما على طريق الملك فانه قد[t] يقال ان لنـا بيتا ولنا[t*] ضيعة. وقد f
[29] يقال فى الرجل ايضا ان له زوجة ويقال فى المراة ان لها زوجا الا ان هذه الجهة[t] التى g
705 ذكرت فى هذا الموضع ابعد الجهات كلها من له فان قولنا له امراة لسنا ندل به على
[31] شى اكثر من المقارنة. ولعله قد يظهر لقولنا له انما ما اخر فاما الانما التى جرت العادة h
باستعمالها فى القول فيكاد ان نكون[P] قد اتينا[P*] على تعديدها (1)

LECT. t : – (702) يعنى – (703) *om.* قد – وان لنا* – (704) الجهات
LECT. p : – (707) نكون – اتينا*

---

708 (1) *Subscribitur in* p : تم كتاب ارسطوطالس المسمى قاطيغوريا اى المقولات
وصححه* الحسن بن سوار من نسخة يحيى بن عدى التى بخطه وهى التى قابل بها الدستور الذى
710 بخط اسحق الناقل. قوبل به نسخة كتبت* من خط عيسى بن اسحق بن زرعة نسخها ايضا من
نسخة يحيى بن* عدى المنقولة من دستور الاصل الذى بخط اسحق بن حنين* فكان موافقا.
والحمد لله على انعامه

IN CODICE p : – (708) *lectio incerta.* – (710) كسبت – (711) ى *infra lineam.* –
اسحق ى حنين*

الا ان المعانى المشهورة من ذلك هى هذه التى عددناها وهى بحسب هذه الجهة مستوفاة

انقضى[1] تلخيص كتاب المقولات[2]

*

---

[1] *E* انقضى , *F* انقصى : *L* انقضا ; *C vid.* انقض – *j om.* انقضى تلخيص كتاب المقولات

[2] *C add.* والحمد الوهاب العقل ; *F add.* بحمد اللهِ ; *L add.* ولواهب العقل الحمد بلا نهاية كما هُو اهله وصلى الله على السَّيِّد النبى الكريم واله وسلم تسليما ; *j nihil add.*

[4] *F addit* يتلوه كتاب بارى ارميناس اى العبارة – *C add.* ونتلوه انشاالله تلخيص كتاب بارارميناس اى العبارة وصلى على محمد وال محمد والحمد لله رب العالمين تمت – *nihil hujusmodi addit L.*

TABLE DES CHAPITRES
DE LA
PARAPHRASE

الغرض فى هذا القول تلخيص المعانى التى تضمنتها كتب ارسطو 3

فنقول ان هذا الكتاب بالجملة ينقسم الى ثلاثة اجزاء 3-4

الجزء الاول 5-13

هذا الجزء فيه خمسة فصول ...ر — ا 6 — ب 7 — ج 10 — د 11 — ه 12

الجزء الثانى

وهذا الجزء ينقسم الى ستة اقسام... 14

القسم الاول [القول فى الجوهر 17] 15-36

وهذا القسم فيه اربعة عشر فصلا ... 15 — الفصل ا (القول فى الجوهر) 17 — ب 18 — ج 18 — د 20 — ه 21 — و 23 — ز 24 — ح 25 — ط 26 — ى 28 — يا 29 — يب 31 — يج 32 — يد 33

القسم الثانى من الجزء الثانى . القول فى الكم . . 37-49

وما يقوله فى هذه المقولة منحصر فى فصول سبعة ... 37 — الفصل ا 38 — ب 38 — ج 40 — د 42 — ه 43 — و 48 — ز 48

القسم الثالث فى مقولة الاضافة 50-68

والذى يتكلم فيه فى هذه المقولة منحصر فى فصول ثمانية ... 50 — الفصل ا 52 — ب 53 — ج 54 — د 55 — ه 59 — و 61 — ز 64 — ح 67

TABLE DES TITRES DU *KITĀB AL-MAQOŪLĀT*

كتاب ارسطوطالس المسمى قاطيغوريا اى المقولات 6

فى الكم (*ligne* 171) 38

فى الجوهر (*ligne* 45) 17

فى التى من المضاف (*ligne* 251) . . 52

القسم الرابع . القول فى الكيفية 69-88
وما يقوله فى هـذا الباب منحصر فى احد عشر فصلا... 69 —
الفصل ا 71 — ب 71 — ج 73 — د 75 — ه 79 — و 80 —
ز 81 — ح 83 — ط 84 — ى 86 — يا 86

القسم الخامس . القول فى يفعل وينفعل . . . 89

القسم السادس . فى مقولة الموضوع 90

الجزء الثالث

القول فى المتقابلات 92-110
وما يتكلم فيه فى هذا الباب ينحصر فى احد عشر فصلا... 92
الفصل ا 93 — ب 94 — ج 95 — د 97 — ه 98 — و 99 —
ز 100 — ح 104 — ط 107 — ى 108 — يا 109

القسم الثانى . القول فى المتقدم والمتاخر . . . 111-113

القول فى معنى معاً 114-116

القول فى الحركة 117-120

فى له 121-123

انقضى تلخيص كتاب المقولات 123

TABLE DES TITRES DU *Kitāb al-Maqoūlāt*

فى معا (*ligne* 652) 114
فى الحركة (*ligne* 670) 117
فى له (*ligne* 695) 121
تم كتاب ارسطوطالس... (*ligne* 708) 122
فى الكيف والكيفية (*ligne* 368) . 71
فى يفعل وينفعل (*ligne* 486) . . . 89
فى المتقابلات (*ligne* 495) . . . 93
فى المتقدم (*ligne* 629) 111

CONCORDANCE

DES CHAPITRES DE LA *PARAPHRASE* D'AVERROÈS AVEC LES LIGNES DU *KITĀB AL-MAQOŪLĀT* [KATHΓOP.] D'ARISTOTE

Ire Partie	*Chapitre* 1	= *ligne*	2-13	[*éd.* BEKKER, *p.* 1a,1-19]	*page* 6-7
	Chapitre 2		13-25	[1a,20 - 1b,9]	7-10
	Chapitre 3		25-28	[1b,10-15]	10
	Chapitre 4		28-33	[1b,16-24]	11-12
	Chapitre 5		34-44	[1b,25 - 2a,10]	12-13
IIe P. SECT. I	*Chapitre* 1		46-47	[2a,11-14]	17
	Chapitre 2		47-50	[2a,14-19]	18
	Chapitre 3		50-58	[2a,19-33]	18-20
	Chapitre 4		58-67	[2a,34 - 2b,6]	20-21
	Chapitre 5		67-78	[2b,7-22]	21-23
	Chapitre 6		78-82	[2b,22-28]	23-24
	Chapitre 7		82-93	[2b,29 - 3a,6]	24-25
	Chapitre 8		93-97	[3a,7-15]	25-26
	Chapitre 9		97-108	[3a,15-32]	26-27
	Chapitre 10		108-117	[3a,33 - 3b,9]	28-29
	Chapitre 11		117-126	[3b,10-23]	29-31
	Chapitre 12		126-131	[3b,24-32]	31-32
	Chapitre 13		131-140	[3b,33 - 4a,9]	32-33
	Chapitre 14		141-170	[4a,10 - 4b,19]	33-36
SECT. II	*Chapitre* 1		172-173	[4b,20-22]	38
	Chapitre 2		173-189	[4b,22 - 5a,14]	38-40
	Chapitre 3		189-203	[5a,15-37]	40-42
	Chapitre 4		203-211	[5a,38 - 5b,10]	42-43
	Chapitre 5		211-241	[5b,11 - 6a,18]	43-48
	Chapitre 6		241-245	[6a,19-25]	48
	Chapitre 7		245-250	[6a,26-35]	48-49
SECT. III	*Chapitre* 1		252-264	[6a,36 - 6b,14]	52-53
	Chapitre 2		264-267	[6b,15-19]	53-54
	Chapitre 3		267-271	[6b,20-27]	54

	Chapitre 4 =	*ligne* 271-299	[6b,28 - 7a,31]	*page* 55-59
	Chapitre 5	299-313	[7a,31 - 7b,14]	59-61
	Chapitre 6	313-333	[7b,15 - 8a,12]	61-63
	Chapitre 7	334-349	[8a,13-35]	64-67
	Chapitre 8	349-367	[8a,35 - 8b,24]	67-68
SECT. IV	*Chapitre* 1	369-370	[8b,25-26]	71
	Chapitre 2	370-385	[8b,26 - 9a,13]	71-73
	Chapitre 3	385-394	[9a,14-27]	73-74
	Chapitre 4	394-427	[9a,28 - 10a,10]	75-79
	Chapitre 5	427-430	[10a,11-16]	79
	Chapitre 6	430-436	[10a,16-27]	80-81
	Chapitre 7	436-450	[10a,27 - 10b,11]	81-82
	Chapitre 8	450-457	[10b,12-25]	83-84
	Chapitre 9	457-472	[10b,26 - 11a,15]	84-85
	Chapitre 10	472-474	[11a,15-19]	86
	Chapitre 11	474-485	[11a,20-38]	86-88
SECT. V		486-490	[11b,1-8]	89
SECT. VI		491-494	[11b,8-16]	90
III[e] P. [SECT. A]	*Chapit.* 1	496-501	[11b,16-23]	93-94
	Chapitre 2	501-510	[11b,24-38]	94-95
	Chapitre 3	510-526	[11b,38 - 12a,25]	95-96
	Chapitre 4	526-540	[12a,26 - 12b,5]	97-98
	Chapitre 5	541-546	[12b,6-15]	98-99
	Chapitre 6	546-552	[12b,16-25]	99-100
	Chapitre 7	552-589	[12b,26 - 13a,36]	100-104
	Chapitre 8	589-612	[13a,37 - 13b,35]	104-107
	Chapitre 9	612-616	[13b,36 - 14a,6]	107-108
	Chapitre 10	616-624	[14a,7-18]	108-109
	Chapitre 11	625-628	[14a,19-25]	109-110
SECT. II		629-651	[14a,26 - 14b,23]	111-113
[SECT. C]		652-669	[14b,24 - 15a,12]	114-116
[SECT. D]		670-694	[15a,13 - 15b,16]	117-120
[SECT. E]		695-707	[15b,17-33]	121-123

RÉFÉRENCES AU TEXTE GREC

DU *LIVRE DES CATÉGORIES*

C'est à l'édition I. Bekker[1] que renvoyaient les références dans le cours du volume. — Ici nous les complétons par des références à l'édition Didot[2].

[1] *Aristoteles græce*, ex recensione Immanuelis Bekkeri. Edidit Academia regia Borussica. Volumen prius. Berolini, apud Georgium Reimerum. A. 1831.

[2] Aristotelis *Opera omnia*, græce et latine, cum Indice nominum et rerum absolutissimo. Volumen primum. Parisiis, editore Ambrosio Firmin Didot, MDCCCLXII.

Éd. Bekker	*Éd.* Didot	[*Paraphrase*]		*Éd.* Bekker	*Éd.* Didot	[*Paraphrase*]	
p. 1a,1	*p.* 1,1	I,1,a	*p.* 6	*p.* 2b,7	*p.* 3,25	5,a	*p.* 21
1a,6	1,6	1,b	6	2b,8	3,27	5,b	22
1a,12	1,13	1,c	7	2b,10	3,29	5,c	22
(2) 1a,16	(II) 1,17	1,d	7	2b,15	3,34	5,d	22
1a,20	1,20	2,a	7	2b,22	3,42	6,a	23
1a,23	1,24	2,b	8	2b,26	3,46	6,b	24
1a,29	1,31	2,c	8	2b,29	3,48	7,a	24
1b,3	1,34	2,d	9	2b,31	3,51	7,b	24
1b,6	2,1	2,e	9	2b,37	4,4	7,c	25
(3) 1b,10	2,5	3	10	3a,7	4,11	8	25
1b,16	2,11	4,a	11	3a,15	4,21	9,a	26
1b,20	2,16	4,b	11	3a,21	4,27	9,b	26
1b,22	2,18	4,c	11	3a,29	4,36	9,c	27
(4) 1b,25	2,21	5,a	12	3a,33	4,40	10,a	28
1b,27	2,24	5,b	12	3a,34	4,41	10,b	28
2a,4	2,31	5,c	13	3b,5	4,53	10,c	29
2a,7	2,34	5,d	13	3b,7	4,54	10,d	29
(5) 2a,11	(III) 2,39	II,1,1	17	3b,10	5,3	11,a	29
2a,14	2,42	2	18	3b,13	5,7	11,b	30
2a,19	2,47	3,a	18	3b,18	5,12	11,c	30
2a,27	3,6	3,b	19	3b,21	5,16	11,d	30
2a,29	3,8	3,c	19	3b,24	5,18	12,a	31
2a,31	3,10	3,d	19	3b,28	5,24	12,b	31
2a,34	3,13	4,a	20	3b,33	5,28	13,a	32
2a,36	3,16	4,b	20	3b,37	5,33	13,b	32
2b,4	3,22	4,c	21	4a,10	5,45	14,a	33
2b,5	3,23	4,d	21	4a,11	5,47	14,b	33

Éd. Bekker	*Éd.* Didot	[*Paraphrase*]	
*p.*4a,21	*p.*6,3	14,c	*p.*34
4a,28	6,11	14,d	34
4b,5	6,26	14,e	35
4b,17	6,38	14,f	36
4b,18	6,40	14,g	36
(6) 4b,20	(iv) 6,42	II,ii,1	38
4b,22	6,44	2,a	38
4b,25	6,47	2,b	38
4b,32	7,5	2,c	39
5a,1	7,11	2,d	39
5a,8	7,18	2,e	40
5a,15	7,25	3,a	40
5a,17	7,27	3,b	41
5a,23	7,33	3,c	41
5a,26	7,37	3,d	42
5a,38	7,49	4,a	42
5b,1	7,51	4,b	43
5b,11	8,8	5,a	43
5b,14	8,11	5,b	44
5b,15	8,13	5,c	44
5b,30	8,29	5,d	45
5b,33	8,32	5,e	45
6a,4	8,44	5,f	46
6a,9	8,49	5,g	46
6a,12	8,51	5,h	47
6a,19	9,4	6	48
6a,26	9,12	7,a	48
6a,32	9,19	7,b	49
6a,34	9,21	7,c	49
(7) 6a.36	(v) 9,23	II,iii,1,a	52
6b,2	9,28	1,b	52
6b,6	9,33	1,c	53
6b,11	9,38	1,d	53
*p.*6b,15	*p.*9,42	2	*p.*53
6b,20	9,46	3	54
6b,28	10,3	4,a	55
6b,36	10,12	4,b	55
6b,38	10,14	4,c	56
7a,3	10,19	4,d	56
7a,5	10,21	4,e	56
7a,7	10,23	4,f	57
7a,11	10,27	4,g	57
7a,16	10,32	4,h	58
7a,18	10,35	4,i	58
7a,22	10,39	4,k	58
7a,28	10,46	4,l	59
7a,31	10,49	5,a	59
7a,34	10,53	5,b	60
7b,1	11,5	5,c	60
7b,10	11,15	5,e	60
7b,15	11,19	6,a	61
7b,22	11,27	6,b	61
7b,27	11,32	6,c	62
7b,31	11,37	6,d	62
7b,33	11,39	6,e	62
7b,35	11,41	6,f	62
7b,38	11,45	6,g	62
8a,3	11,49	6,h	63
8a,6	11,53	6,i	63
8a,13	12,5	7,a	64
8a,15	12,7	7,b	64
8a,22	12,14	7,c	64
8a,25	12,18	7,d	65
8a,28	12,22	7,e	65
8a,31	12,24	7,f	65
8a,33	12,27	7,g	66

Éd. Bekker	*Éd.* Didot	[*Paraphrase*]		*Éd.* Bekker	*Éd.* Didot	[*Paraphrase*]	
*p.*8a,35	*p.*12,29	8,a	*p.*67	*p.*10b,12	*p.*15,45	8,a	*p.*83
8b,3	12,37	8,b	67	10b,14	15,48	8,b	83
8b,7	12,41	8,c	67	10b,17	15,52	8,c	83
8b,15	12,50	8,d	68	10b,26	16,6	9,a	84
8b,21	13,3	8,e	68	10b,30	16,11	9,b	84
(8) 8b,25	(VI) 13,7	II,IV,1	71	11a,5	16,22	9,c	85
8b,26	13,9	2,a	71	11a,12	16,29	9,d	85
8b,35	13,18	2,b	72	11a,15	16,32	9,e	85
9a,4	13,27	2,c	72	11a,15	16,32	10	86
9a,10	13,34	2,d	73	11a,20	16,36	11,a	86
9a,14	13,37	3,a	73	11a,23	16,40	11,b	86
9a,16	13,40	3,b	73	11a,28	16,46	11,c	87
9a,19	13,43	3,c	74	11a,31	16,49	11,d	87
9a,24	13,48	3,d	74	(9) 11b,1	(VII) 17,4	II,V, a	89
9a,28	14,2	4,a	75	11b,4	17,8	b	89
9a,29	14,3	4,b	75	11b,8	17,11	c	89
9a,31	14,6	4,c	75	11b,8	17,12	II,VI, a	90
9a,35	14,11	4,d	75	11b,10	17,14	b	90
9b,9	14,20	4,e	76	(10) 11b,15	17,19	c	90
9b,11	14,23	4,f	76	11b,16	(VIII) 17,21	III,A,1,a	93
9b,19	14,32	4,g	77	11b,19	17,25	1,b	93
9b,22	14,35	4,h	77	11b,24	17,30	2,a	94
9b,30	14,44	4,i	78	11b,33	17,41	2,b	94
9b,33	14,47	4,k	78	11b,37	17,45	2,c	95
10a,11	15,7	5	79	11b,38	17,46	3,a	95
10a,16	15,13	6,a	80	12a,9	18,11	3,b	95
10a,18	15,15	6,b	80	12a,20	18,22	3,c	96
10a,25	15,21	6,c	80	12a,26	18,28	4,a	97
10a,27	15,23	7,a	81	12a,27	18,30	4,b	97
10a,29	15,26	7,b	81	12a,31	18,34	4,c	97
10a,32	15,30	7,c	81	12a,35	18,38	4,d	97
10a,34	15,32	7,d	82	12a,39	18,43	4,e	98
10b,5	15,39	7,f	82	12b,1	18,46	4,f	98

Éd. Bekker	*Éd.* Didot	[*Paraphrase*]	
*p.*12b,6	*p.*18,51	5,a	*p.*98
12b,10	19,1	5,b	99
12b,16	19,7	6,a	99
12b,21	19,13	6,b	100
12b,26	19,17	7,a	100
12b,27	19,19	7,b	100
12b,32	19,24	7,c	101
12b,41	19,34	7,d	101
13a,3	19,37	7,e	102
13a,4	19,38	7,f	102
13a,8	19,43	7,g	102
13a,15	19,50	7,h	103
13a,18	19,53	7,i	103
13a,20	20,2	7,k	103
13a,23	20,5	7,l	103
13a,31	20,14	7,m	104
13a,37	20,19	8,a	104
13b,5	20,26	8,b	105
13b,10	20,31	8,c	105
13b,12	20,34	8,d	105
13b,15	20,37	8,e	106
13b,20	20,43	8,f	106
13b,27	20,51	8,g	107
13b,33	21,4	8,h	107
(11)13b,36	21,7	9,a	107
14a,1	21,10	9,b	108
14a,4	21,13	9,c	108
14a,7	21,15	10,a	108
14a,15	21,25	10,b	109
14a,19	21,29	11,a	109
(12)14a,26	(IX) 21,37	III,II, a	111
14a,29	21,41	b	111
*p.*14a,36	*p.*21,48	c	*p.*112
14b,4	22,6	d	112
14b,9	22,11	e	112
14b,10	22,12	f	112
14b,13	22,16	g	113
14b.22	22,26	h	113
(13)14b.24	(X)22,28	III,C,a	114
14b,27	22,30	b	114
14b.33	22,37	c	114
15a,1	22,45	d	115
15a,4	22,48	e	115
15a,8	23,3	f	115
15a,11	23,6	g	116
(14)15a,13	(XI)23,8	III,D,a	117
15a,15	23,10	b	117
15a,18	23,13	c	117
15a,20	23,16	d	117
15a,28	23,24	e	118
15a.32	23,30	f	118
15b,1	23,30	h	119
15b,4	23,34	i	119
15b,6	23,36	k	120
15b,7	23,38	l	120
(15)15b,17	(XII)24,1	III,E,a	121
15b,19	24,3	b	121
15b,21	24,5	c	121
15b,23	24,7	d	121
15b,23	24,8	e	121
15b,26	24,11	f	122
15b,29	24,15	g	122
15b,31	24,16	h	122

INDEX ALPHABÉTIQUES

(de la *Paraphrase* seule)

A. — Noms propres.
B. — Titres d'ouvrages.
C. — Assertions principales et exemples.
D. — Termes techniques.
E. — Lexique grammatical.
F. — Index général.

Les renvois ordinaires se lisent ainsi :

1,2 ; 3,4. : page 1, ligne 2 ; page 3, ligne 4.
101,2-4. : page 101, lignes 2 à 4.
109,7[2]. : page 109, ligne 7, note 2.
110-119. : pages 110 à 119.

Index A. — NOMS PROPRES.

(*a*. Noms divins. – *b*. Noms de personnes – *c*. Noms de lieux.)

a. — Noms divins.

باسم الله الرحمن الرحيم 3,1. — *cf.* 123,3[2].

---

b. Noms de personnes.

1. *Personnages historiques, peuples, etc.*

ابو نصر 20,8 ; 88,3.
ابو الوليد بن رشد 3,2[2]. – *cf.* قلتُ 47,10.
ارسطو 3,3 ; 41,10 ; 63,10[28] ; 88,3 ; 88, 5 ; 88,7 ; 103,10. – *Le nom est ordinairement sous-entendu :*
يأتى ب 5,12.
يحتجّ ... ويجل شبهة 17,7.
يحدّد 69,4.
يخبر 5,3 ; 5,5 ; 5,10.
يذكر – ذكره 4,1 ; 14,3. 60,9.
أرجأ 63,10.
يرسم 4,1 ; 16,9.
اراد 66,11. – يريد 3,8 ; 81,2 ; 110,2.
يزيل الشبهة 16,16.
يتشكك 70,4 ; 70,15.
يعدّد 92,3.
استعمل 119,1. – عدل 119,5.
يعرّف 4,4 ; 5,7 ; 15-17 ; 37-38 ; 69-70 ; 92-93.
يعطى 4,3 ; 69,13 ; 70,16 ; 92,5.
يقسم 4,2.
قصده ان يبين 119,6.
قال 6,4 ; 7,10 ; 10,5 ; 11,2 ; 12,4 ; 17,10 ; 38,6 ; 47,1 ; 48,4 ; 52, 6 ; 53,8[2] ; 60,10 ; 61,6 ; 64,2 ; 65, 5 ; 67,3 ; 68,7 ; 71,2 ; 71,5[3] ; 72, 7 ; 73,7 ; 75,2 ; 79,6 ; 80,10 ; 81, 9 ; 83,2 ; 84,3 ; 86,5 ; 89,3 ; 89, 7 ; 90,3-7 ; 93,12 ; 97,9 ; 98,10 ; 104,9 ; 107,10 ; 108,9 ; 109,4 ; 111,3 ; 112,10 ; 119,6 ; 122,3 ;

122,5. – يقول 3,8-9 ; 37,3 ; 69, 3 ; 88,5.
يتكلم 50,3 ; 63,10 ; 92,2.
نظره 52,4.
24 افلاطون 51,13[31].
العرب 82,7. – اللسان العربى 19,8 ; 82,7. – *cf.* لسانا 117,3.
المفسّرون 20,8 ; 63,6.
من تقدم من المهندسين 62,5.
اليونانيين 121,8. – اللسان اليونانى 81,11 ; 82,1 ; 82,8.

2. *Dans les exemples.*

29 افلاطون × سقراط 109,3.
زيد 12,10 ; 19,2 ; 20,3-7 ; 23,11 ; 24, 10 ; 28,6 ; 32,9 ; 34,4-5 ; 35,3-4 ; 35,10 ; 94,2 ; 99,4-5 ; 106,3 ; 106, 10-107,1.
31 زيد المشار اليه 18,4-5 ; 19,1 ; 34,1.
عمرو × زيد 32,8.
زيد او عمرو 10,8.
زيد وعمرو 9,6 ; 10,10 ; 30,6.
سقراط 22,6-7 ; 106,2 ; 106,6-8 ; 107, 5-6.
36 افلاطون × سقراط 109,2-3.
عمرو *Voir les n^os* 33-34.
زيد × عمرو 32,10.

c. — Noms de lieux.

(néant)

Index B. — TITRES D'OUVRAGES.

1 تلخيص كتاب المقولات 123,3.
كتاب المقولات 3,5 ; 123,3.
هذا الكتاب [كتاب المقولات] 3,7-10 ; 18,8 ; 90,8.

INDEX C. — ASSERTIONS PRINCIPALES ET EXEMPLES.

a. — ASSERTIONS PRINCIPALES.

Liste des articles de l'Index avec indication des nos d'ordre.

ا

الاستحالة 1
الاسم 7
الاضافة 18
الاقل والاكثر 44
الاملس (الخشن والاملس) 151
انفعال 316
ابن 56

ب

البسيط 59

ت

التركيب 62
التكافؤ 65

ج

الجزء 68
الجسم 71
الجنس 76
الجوهر 86
الجواهر الاول 98
الجواهر الثوانى 112

ح

الحال (الملكة والحال) 424
الحدّ 126
الحركة 129
الحسّ 134
الحمل 139

خ

الخشن والاملس 151
الخطّ 154
الخلقة (الشكل والخلقة) 192

ز

الزمان 161

س

السالبة (الموجبة والسالبة) 433
السبب 169
السطح 172
السكون 175

ش

الشبيه وغير الشبيه 178
الشخص 184
الشكل والخلقة 192
الشئ 195

ص

الصدق والكذب 198
الصغير (الكبير والصغير) 265

ظ

الظنّ 206

ع

العامّ 207
العدد 209
العدم والملكة 213
العرض 227
العلم 236

ف

الفساد (الكون والفساد) 292
الفصل 243

ق

القليل والكثير 250
القول 253
قوة ولا قوة 261

ك

الكبير والصغير 265
الكثير (القليل والكثير) 250
الكذب (الصدق والكذب) 198
كلى 271
الكمّ 275
الكون والفساد 292
الكيف , الكيفية 295
كيفيات انفعالية وانفعالات 316

ل

لفظ 322
له 327

م

ما هو 330
المتخلخل والمتكاثف 333
المتضادات 336
متفق 373
المتقابلات 375
المتقدم 380
المتكاثف (المتخلخل و...) 333
متواطئ 385
المتوسط (الوسط, المتوسط) 487
متى 389
المساوى وغير المساوى 391
مشترك (متفق) 373
مشتق 397
معًا 400
المعنى 406
مفرد 411
مقولة 412
المكان 418
الملكة والحال 424
الملكة والعدم (العدم والملكة) 213
الموجبة والسالبة 433
الموجود 443
الموضوع 448
الموضوع = الوضع 490

ن

النسبة 459
النفس 462
النقص (النمو والنقص) 470
النقلة 466
النمو والنقص 470
النوء 474

و

الوسط , المتوسط 487
الوضع , الموضوع 490

ى

يفعل 496
ينفعل 499

المعطى جوهرها بحسب دلالة ذلك الاسم
واحد ايضا بعينه 6,10 [*cf.* 29,3]
10 واما المشتقة اسماؤها فهى التى سميت باسم
معنى غير ان اسماءها مخالفة لاسم ذلك
المعنى فى التصريف 7,3
جميع الجواهر الثوانى والفصول هى من المتواطئة
اسماؤها 16,14 [*cf.* 28-29]
اذا لم تكن الاضافة المعادلة لها اسم يدل عليها
من حيث هى معادلة وذلك اما لكلى
المضافين او لاحدهما فقد يضطر المضيف
ان يضع لكليهما اسما او لاحدهما من حيث
يستعملها مضافين 56,10
الاشياء المتصفة بالكيفية هى التى يدل عليها
باسماء مشتقة من المثل الاول الدالة على
تلك الكيفية 70,6 [*cf.* 81-82]
المتوسطات فى بعض الامور لها اسماء ... وفى
بعضها ليس لها اسماء فيعبر عن الاوساط
بسلب الطرفين 9-7 96
15 ليس يوجد فى اللسان اليونانى للكيفيات
المأخوذة مجردة من الموضوع اسماء
فيشتق منها اسماء لتلك الكيفيات من
حيث هى فى موضوع 82,1
ربما اتفق فى اللسان اليونانى ان يكون
للكيفية من حيث هى مجردة عن
الموضوع اسم ويكون اسم تلك الكيفية
من حيث هى فى موضوع مشتقا من اسم
اخر 82,8
17 ليس يبعد ان يوجد فى اللسان العربى افعال
ليس لها مصادر 82,7
[الحمل , الجوهر *Voir*]

الاستحالة 1

انواع الحركة ستة الكون ومقابله الفساد
والنمو ومقابله النقص والاستحالة والتغير
فى المكان 117,2
انما الاستحالة موجودة فى جميع اجناس
الكيفيات الاربع التى عددناها او فى
اكثرها 117,7
يجب ان تكون حركة الاستحالة غير
واحدة من سائر الحركات 118,1
5 على الحقيقة فكلما ينمى فقد استحال وكذلك
كلما يتكون وانما الذى ليس يلزم ان
يستحيل فهو المتحرك فى المكان
119,2-4
فاما . . . الاستحالة فليس يسهل ان يوجد لها
ضد لا من جهة السكون ولا من جهة
الحركة وقد يشبه ان يعتقد انه ليس لها
ضد الا ان يجعل جاعل فى هذه ايضا
السكون المقابل لها هو السكون فى
الكيف والحركة المقابلة لها الحركة
التى تكون فى الكيفية المضادة للكيفية
التى فيها تلك الحركة 120,2-7

الاسم 7

الاشياء التى اسماؤها متفقة اى مشتركة هى
الاشياء التى ليس يوجد لها شىء واحد عام
ومشترك الا الاسم فقط فاما حد كل واحد
منها المفهم جوهره بحسب ما يدل عليه
ذلك الاسم المشترك فمخالف لحد الاخر
وخاص بمحدوده 6,4
9 اما الاشياء التى اسماؤها متواطئة فهى التى الاسم
لها ايضا واحد بعينه ومشترك والحد

Mots grecs appartenant au vocabulaire du Livre des Catégories *et correspondant aux principaux termes arabes ici définis ou expliqués :*

1 ἀλλοίωσις. — 7 ὄνομα.

18 الاضافة

[*Voir* مقولات, n° 413-4]

المضافات هى الاشياء التى ماهياتها تقال بالقياس الى غيرها 65,6

الاشياء المضافة هى التى تقال ماهياتها وذواتها بالقياس الى شىء آخر اما بذاتها واما بحرف من حروف النسبة 52,6

ان كان الرسم الحقيقى للاشياء التى من المضاف انها الشيئان اللذان ماهية كل واحد منها تقال بالقياس الى صاحبه من حيث الوجود لتلك الماهية انها مضافة الى قرينتها باى نوع اتفق من انواع الاضافة... 65,8

قد يلحق الامور المضافة ان تكون متضادة 53,8 [*cf.* 50,5]

الا انه ليس يوجد هذا لكل الاشياء المضافة 54,2 [*cf.* 48,2]

بعض المضاف يقبل الاقل والاكثر 50,6 [*cf.* 54]

من خواص المضافين ان كل واحد منها يرجع بالتكافؤ على الاخر اذا اخذا باسميها الدالين عليها من حيث هما مضافان ان كان لهما اسم او اخترع لهما اسم متى لم يكن لهما اسم 50,7 [*cf.* 61,3 ; 100,2] [*cf.* 55-59]

اما اذا اضيف احدهما الى الآخر واخذ كل واحد منها جزافا او باى صفة اتفقت... فليس يرجعان بالتكافؤ 58,11-59,3

يخص هذه الصفة التى من قبلها لحقت النسبة المضافين انه اذا رفعنا سائر الصفات العارضة للمضافين التى بها تكون الاضافة غير معادلة لم ترتفع النسبة بين المضافين وان رفعنا تلك الصفة ارتفعت النسبة 59,11 [*cf.* 50,11]

من خواص المضافين انهما يوجدان معا بالطبع ومتى ارتفع احدهما ان يرتفع الآخر 51,6 [*cf.* 61-63 ; 93,7]

[ان المضافين] من خاصتها انه متى عرف الانسان احدهما على التحصيل عرف الآخر ضرورة 67,3 [*cf.* 51,15]

الحكم بالحقيقة على ما هو من المضاف من سائر المقولات وما ليس من المضاف هو مما يصعب ما لم يتدبر مرارا كثيرة 68,7

مما فيه موضع شك هل فى الجواهر شىء مضاف من جهة ما هو جوهر وهذا الشك انما يعرض فى بعض الجواهر الثوانى 64,2

[الجواهر الاول]...يظهر انه ليس يقال فى شىء منها انه من المضاف لا الكل ولا الجزء 64,4

قد يظن ان كثيرا من الجواهر داخلة فى المضاف 65,4

ليس من الجوهر شىء يعد من المضاف 52,1

ليس القليل والكثير ولا الكبير والصغير من الكم بل هما من المضاف 44,4

ليس ينبغى ان يتشكك... فيقال انه قصد هاهنا الى تعديد الكيفيات فعددت اشياء كثيرة من المضاف 86,5 [*cf.* 70,15]

الشبيه وغير الشبيه والمساوى وغير المساوى كل واحد منها من المضاف 54,6

الاشياء ذوات الوضع... اسماؤها مشتقة من مقولة المضاف 90,3-4 [*cf.* 53]

الوضع من المضاف بجهة ما 53,4

المتقابلات اربعة اصناف المضافان والمتضادان والعدم والملكة والموجبة والسالبة 93,12

---

18 πρός τι.

54 **الاملس**

الخشن والاملس *Voir*

55 **انفعال**

كيفيات انفعالية وانفعالات *Voir*

ينفعل *Voir*

56 **ايهما**

[مقولات *Voir*, n° 413-4]

اما سائر المقولات التى عددنا وهى مقولة متى ومقولة اين ومقولة له فليس يقال فيها هاهنا شىء اكثر مما تمثلنا به ... اذ كانت واضحة 90,7-9

يشبه ان يكون التضاد هاهنا [فى المكان...] انما لحق الكم بما هو اين لا بما هو كم ولا ايضا بما هو مضاف 47,10

59 **البسيط**

[الكم] المتصل خمسة الخط والبسيط والجسم... و...الزمان والمكان 38,9

اما الخط والبسيط والجسم والزمان والمكان فان [الكم] المتصل لان كل واحد منهما يمكن ان يوجد له حد مشترك يصل بعض اجزاءه ببعض وهذا الحد اما فى الخط فهو النقطة واما فى البسيط فالخط واما فى الجسم فالبسيط 39,7-40,3

(السطح *Voir*)

62 **التركيب**

عند التركيب يحدث الامران جميعا اعنى الايجاب والسلب والصدق والكذب 13,8

الفرق بين المضافين والمتضادين ان احد 41
المضافين اى اتفق منها تقال ماهيته بالقياس الى صاحبه 94,4

يظهر ان تقابل العدم والملكة ليس على نحو تقابل المضاف من ان الاشياء التى تتقابل على طريق الملكة والعدم ليس تقال ماهية احدهما بالقياس الى الثانى 99,7

المتقابلات على طريق المضاف... لما كانت... انما يدل عليها بالفاظ مفردة او ما قوة دلالتها قوة اللفظ المفرد لم يتصف شىء منها بالصدق ولا بالكذب 105,5-8

44 **الاقل والاكثر**

من خواص هذه المقولة [الجوهر] انها لا تقبل الاقل والاكثر و... سائر المقولات تقبلها 17,4 [*cf.* 32,4]

لا يحمل النوع.. ولا الجنس على شخص اكثر من حمله على شخص ولا يحمل عليه فى وقت اكثر منه فى وقت 32,7

من خواص الكم انه ليس يقبل الاقل ولا الاكثر 48,4

الا ان هاتين الخاصتين يشارك الكم فيهما الجوهر اعنى فى انه ليس له ضد وفى انه لا يقبل الاقل والاكثر 48,7

قد يقبل بعض المضاف الاقل والاكثر ... وبعضها ليس يقبل ذلك 54,6-9

قد يقبل الكيف الاقل والاكثر 84,3 sq
[*cf.* 70,11]

اما المثلث والمربع وسائر الاشكال فليس يقبلان الاقل والاكثر 85,2

ليس كل الكيفية يقبل الاكثر والاقل 85,9

قد يقبل يفعل وينفعل ...الاكثر والاقل 89,3

---

44 τὸ ἧττον καὶ τὸ μᾶλλον. — 56 ποῦ. — 59 ἐπιφάνεια.

وما يشتمل على الاجسام ويطيف بها وهو الزمان والمكان 38,9

73 اما الخط والبسيط والجسم والزمان والمكان فمن [الكم] المتصل لان كل واحد منهما يمكن ان يوجد له حدّ مشترك يصل بعض اجزائه ببعض وهذا الحدّ اما فى الخط فهو النقطة واما فى البسيط فالخط واما فى الجسم فالبسيط 39,7-40,3

بالسطح تتصل اجزاء الجسم 40,4

اما الكم الذى هو متقوم من اجزاء لها وضع بعضها عند بعض فهو الخط والسطح والجسم والمكان 40,10

الجنس 76

النوع والجنس انما وضعا ليفرزا الشىء فى جوهره عن غيره الا ان الجنس اكثر حصرا من النوع 30,10

انما صارت انواع الجواهر الاول واجناسها يقال لها جواهر ثوان من بين سائر الاشياء التى تحمل عليها من جهة انه متى أُجيب بواحد منها فى جواب ما هو الجوهر الاول كان معرفا له وان كان الجواب بالنوع اشد تعريفا 24,5

قياس الجواهر الاول الى سائر الامور هو قياس انواع الجواهر واجناسها الى ما عداها من سائر كليات المقولات 25,4

80 الجنس يقال على النوع 28,9

الاجناس المختلفة التى ليس بعضها مرتبا تحت بعض اى ليس بعضها داخلا تحت بعض فان فصولها مختلفة فى النوع 11,2

اما الاجناس التى بعضها داخل تحت بعض فليس يمتنع ان يظن انه قد تكون فصولها من تفارق المتقابلة على طريق الايجاب والسلب سائر القضايا المركبة من المتقابلات الاخر 107,7

[معنى , لفظ *Voir*]

التكافؤ 65

من خواص المضافين ان كل واحد منها يرجع بالتكافؤ على الآخر اذا اخذا باسميهما الدالين عليها من حيث هما مضافان ان كان لهما اسم او اخترع لهما اسم متى لم يكن لها اسم 50,7 [*cf.* 55-59]

اذا اضيف احدهما [احد المضافين] الى الآخر واخذ كل واحد منها جزافا او باى صفة اتفقت من الصفات الموجودة فى المضافين اللازمة للاضافة ولم يوخذ بالصفة التى هما بها مضافان ومنسوب كل واحد منها الى الآخر فليس يرجعان بالتكافؤ . . . 58,11-59,3

[متقدم , سبب *Voir*]

الجزء 68

الكم المنفصل هو الذى ليس يمكن فيه ان ناخذ له حدا مشتركا تتصل عنده اجزاؤه بعضها ببعض 38,11

70 اجزاء الزمان واجزاء القول ليس لها ثبوت ولا يلحق المتأخر منها المتقدم بل انما يوجد لاجزاء العدد واجزاء الزمان ترتيب ما فان بعض الزمان متقدم وبعضه متأخر وكذلك فى العدد 42,3

[المتخلخل , الخشن *Voir*]

الجسم 71

[الكم] المتصل خمسة الخط والبسيط والجسم

---

65 (ἀντιστρέφειν). — 76 γένος.

نوع واحد 11,7

83 ليس يبعد ان يكون الشيء الواحد معدودا
في مقولتين وجنسين لاكن بجهتين لا بجهة
واحدة فان ذلك هو المستحيل 88,1
كل متضادين اما ان يكونا في جنس واحد
واما ان يكونا في جنسين متضادين واما
ان يكونا انفسها جنسين متضادين لا
داخلين تحت جنس 93,8 [*cf.* 109-110]
اما اجناس هذه الانواع فهي متقدمة عليها
التقدم الذي بالطبع 115,7
[النوع , معاً , الجواهر الثواني *Voir*]

الجوهر 86

الجوهر بالجملة سواء كان عاما او شخصا هو
الذي ليس في موضوع اصلا 9,8
الذي يعم كل جوهر شخصا كان او كليا انه
ليس يوجد في موضوع 25,11
ينفصل كلّي الجوهر من شخصه بان كليه
يقال على موضوع وشخصه لا يقال على
موضوع 9,12-10,2
90 الجواهر صنفان اول وثوان 17,10 ; 15,3
26,1
قد يظن ان كل جوهر فانه انما يدل على
الجوهر المشار اليه 29,9
...أن من خواص هذه المقولة [الجوهر] انه لا
مضاد لها وانما خاصة قد يشاركها فيها
غيرها من المقولات 17,2 [*cf.* 31-32]
من خواص هذه المقولة [الجوهر] انها لا تقبل
الاقل والاكثر وان سائر المقولات
تقبلها 17,4 [48,8 ; 38,2 ; 33 32 *cf.*]
94 اولى الخواص بمقولة الجوهر انها القابلة
للمتضادات 17,6 [*cf.* 33-36]

93 قد يظن ان كثيرا من الجواهر داخلة في
المضاف 65,4
مما فيه موضع شك هل في الجواهر شيء مضاف
من جهة ما هو جوهر وهذا الشك انما
يعرض في بعض الجواهر الثواني 64,2
ليس من الجوهر شيء يعد من المضاف 52,1

98 الجواهر الاول

الجواهر الاول ... هي اشخاص الجوهر 15,12
[*cf.* 28,10]
100 الجواهر الاول .. انما تدل على الاشخاص
المشار اليها 29,10
اما الجوهر الموصوف بانه اول وهو المقول
جوهرا بالتحقيق والتقدم فهو شخص
الجوهر ... اعني الذي لا يقال على موضوع
ولا هو في موضوع 17,10-12 [*cf.* 26.1]
خصت انواع الجواهر الاول واجناسها باسم
الجوهر دون سائر الاشياء المحمولة
عليها 25,2
... الجواهر الاول ... باسم الجوهر وباسم
الموجود احق من الجواهر الثواني
والاعراض 22,10
الجواهر الاول ... اولى [بان تكون جوهرا]
من النوع 15,12-16,1
105 الجواهر الاول ليست بعضها احق باسم
الجوهرية من بعض 24,1
الجواهر الاول موضوعة لسائر الامور 23,3
ليس تحمل الجواهر الاول على شيء البتة 28,5
كل ما سوى الجواهر الاول فانه مضطر في
وجوده الى الجواهر الاول 15,9
109 لو لم توجد الجواهر الاول لم يكن سبيل الى
وجود شيء من الجواهر الثواني ولا من

---

86 οὐσία. — 98 πρῶται οὐσίαι.

وكذلك الاول 16,3

121 الجواهر الثوانى .. انما تدل على اى مشار اتفق 30,2-4

التى تقال على موضوع وهى الجواهر الثوانى فقد يجب ضرورة ان يحمل اسمها وحدّها على ذلك الموضوع 18,8

الجواهر الثوانى ... يخصها انه يحمل اسمها وحدّها على موضوعها 15,6-7

مما يخص الجواهر الثوانى والفصول ان جميع ما يحمل منها فانما يحمل على نحو حمل الاشياء المتواطئة اسماؤها 28,2 [*cf.* 16,14]

[النوع , المعنى , الحمل *Voir*]

125 الحال

الملكة والحال *Voir*

126 الحدّ

تحمل حدود الجواهر على الجواهر 19,11

ما لم يدخل تحت حد الشىء فليس يقال بالمقايسة اليه 85,6

[*Voir* 191 *et n°* , حمل , الجوهر , اسم]

129 الحركة

انواع الحركة ستة الكون ومقابله الفساد والنمو ومقابله النقص والاستحالة والتغير فى المكان وهو المسمى فى لساننا نقلة 117,2

جميع هذه الانواع الستة ظاهر من امرها مخالفة بعضها لبعض ما عدا الاستحالة ... 117,4

الحركة على الاطلاق التى هى الجنس يضادها السكون على الاطلاق الذى هو الجنس ايضا للاشياء الساكنة 119,6

133 الحركات الجزئية يضادها السكون الجزئى الاعراض 21,6-8

110 قياس الجواهر الاول الى سائر الامور هو قياس انواع الجواهر واجناسها الى ما عداها من سائر كليات المقولات 25,3-5

[الجواهر الاول] يظهر انه ليس يقال فى شىء منها انه من المضاف لا الكل ولا الجزء 64,4

112 الجواهر الثوانى

الجواهر الثوانى .. هى التى تقال على موضوع 15,6

اما التى يقال فيها انما جواهر ثوان فهى الانواع التى توجد فيها الاشخاص على جهة شبيهة بوجود الجزء فى الكل واجناس هذه الانواع ايضا 18,2

115 انما صارت انواع الجواهر الاول واجناسها يقال لها جواهر ثوان من بين سائر الاشياء التى تحمل عليها من جهة انه متى أجيب بواحد منها فى جواب ما هو الجوهر الاول كان معرّفا له وان كان الجواب بالنوع اشد تعريفا واما متى اجيب فى ذلك بما عدا هذه كان جوابا غير لائق ولا مناسب للسؤال 24,5

الذى يخص الجواهر الثوانى ان تقال على موضوع لا فى موضوع 26,5 [*cf.* 26,2]

الانواع احق باسم الجوهر من الاجناس 23,8

الانواع ... اقرب الى الجواهر الاول من الاجناس 21,10-22,1

اما انواع الجواهر التى ليست اجناسا فليس بعضها احق باسم الجوهر من بعض 23,10

120 الجواهر الثوانى التى فى مرتبة واحدة ليس بعضها اولى بان يكون جوهرا من بعض

---

112 δεύτεραι οὐσίαι. — 126 λόγος. — 129 κίνησις.

تحمل حدود الجواهر على الجواهر 19,11
145 الجواهر الاول فقد يجب ان تحمل عليها حدود انواعها واجناسها كما تحمل عليها اسماؤها 28,7
ليس تحمل الجواهر الاول على شيء البتة 28,5
شخص الجوهر المشار اليه ... ليس يحمل على شيء على المجرى الطبيعي 9,6
التي تقال على موضوع وهي الجواهر الثواني فقد يجب ضرورة ان يحمل اسمها وحدّها على ذلك الموضوع 18,8
اما التي تقال في موضوع وهي الاعراض ففي اكثرها لا يحمل على الموضوع المشار اليه لا اسمها ولا حدها ... وقد يتفق في بعض المواضع ان يحمل الاسم دون الحد ... واما اذا دل عليها بالاسماء المشتقة فانه قد يصدق على الموضوع اسمها وحدها لاكن الحد ليس يحمل على الموضوع حملا معرفا لجوهره 19,3-11
150 مما يخص الجواهر الثواني والفصول ان جميع ما يحمل منها فانما يحمل على نحو حمل الاشياء المتواطئة اسماؤها 28,2-3
[*cf.* 29,4-7]
[*Voir* جوهر, *n°* 115]

الخشن والاملس 151

الاملس انما يقال فيما اجزاؤه مستوية في سطحه ليس يفضل بعضها على بعض ويقال خشن فيما اجزاؤه غير مستوية بل يفضل بعضها على بعض 80,8
الخشن والاملس ... احرى ان يكون داخلا في مقولة الوضع 80,2-5

والحركات الجزئية 119,8

الحسّ 134

قد يظن ان المحسوس اقدم من الحس لان المحسوس اذا فقد فقد معه الحس فاما الحس فليس يفقد معه المحسوس 62,8
اذا اخذ الحس والمحسوس والعلم والمعلوم اما بالقوة واما بالفعل وجدا معا 63,7
انما قيل في امثال هذه كيفيات انفعاليات ... من قبل انها تحدث في حواسنا انفعالا 75,8-76,1
الحسّ ... من المضاف 52,10

الحمل 139

الموجودات منها ما يحمل على موضوع وليست في موضوع ... وهذا هو الجوهر العام ... ومنها ما هو في موضوع ... وليس يحمل على موضوع البتة ... وهذا هو شخص العرض المشار اليه ... ومنها ما يحمل على موضوع وهو ايضا في موضوع .. وهذا هو العرض العام ... ومنها ما ليس يحمل على موضوع اصلا اي حملا يعرف جوهره ولا هو في موضوع ... وهذا هو شخص الجوهر المشار اليه 7,10-9,6
المحمول متى حمل على الموضوع حملا يعرف جوهره وحمل على ذلك المحمول محمول آخر يعرف جوهره فان ذلك المحمول الآخر يعرف ايضا جوهر ذلك الموضوع الاول 5,7 [*cf.* 10,5 *et* 28,10]
142 اما النوع فيحمل على الشخص 28,5
اما الاجناس فتحمل على الانواع والاشخاص 28,6

---

134 αἴσθησις. — 139 κατηγορεῖν. — 151 τὸ τραχύ, τὸ λεῖον.

يقال ان شيئا يتقدم شيئا على اربعة انحاء اولها واشهرها المتقدم بالزمان 111,3

معاً تقال على وجوه اعرفها والمقول فيها باطلاق هما الشيئان اللذان يكون تكونهما فى زمان واحد فانها لما لم يكن احدهما متقدما للثانى بالزمان قيل انها معا بالزمان 114,2

السالبة 168

Voir الموجبة والسالبة

السبب 169

المتقدم بانه سبب للشىء ... هو الذى يكافئه فى لزوم الوجود اعنى انه متى وجد المتقدم الذى هو سبب وجد المتاخر ومتى وجد المتاخر وجد المتقدم 113,1

[معا] يقال فيها انها معا بالطبع.. الشيئان اللذان يتكافئان فى لزوم الوجود اى متى وجد احدهما وجد الثانى من غير ان يكون احدهما سببا لوجود صاحبه 114,4-7

السطح 172

بالخط تتصل اجزاء السطح وبالسطح تتصل اجزاء الجسم 40,4

اما الكم الذى هو متقوم من اجزاء لها وضع بعضها عند بعض فهو الخط والسطح والجسم والمكان 40,10

(*Voir* البسيط)

السكون 175

الحركة على الاطلاق التى هى الجنس يضادها السكون على الاطلاق الذى هو الجنس ايضا للاشياء الساكنة والحركات الجزئية يضادها السكون الجزئى 119,6-9

الخط 154

[الكم] المتصل خمسة الخط والبسيط والجسم و... الزمان والمكان 38,9-10

اما الخط والبسيط والجسم والزمان والمكان فان المتصل لان كل واحد منها يمكن ان يوجد له حدّ مشترك يصل بعض اجزائه ببعض وهذا الحدّ اما فى الخط فهو النقطة واما فى البسيط فالخط ... 39,7-40,2

بالنقطة تتصل اجزاء الخط وبالخط تتصل اجزاء السطح 40,3

اما الكم الذى هو متقوم من اجزاء لها وضع بعضها عند بعض فهو الخط والسطح والجسم والمكان 40,10

اجزاء الخط موجودة معا 41,5

الخلقة 160

Voir الشكل والخلقة

الزمان 161

[الكم] المتصل خمسة الخط والبسيط والجسم وما يشتمل على الاجسام ويطيف بها وهو الزمان والمكان 38,10 [*cf.* 39,8]

بالان يتصل جزءا الزمان الذى هو الماضى والمستقبل 40,5

اجزاء الزمان واجزاء القول ليس لها ثبوت ولا يلحق المتأخر منها المتقدم بل انما يوجد لاجزاء العدد واجزاء الزمان ترتيب ما فان بعض الزمان متقدم وبعضه متأخر وكذلك فى العدد فان الاثنين قبل الثلاثة فاما ان فيه وضعا فلا 42,3

165 لا يقال ايضا فى زمان ما انه زمان اكثر من زمان آخر 48,6

---

154 γραμμή. — 161 χρόνος. — 172 ἐπίπεδον. — 175 ἠρεμία.

اكمل تعريفا للشخص المشار اليه واشد
ملاءمة له من الجواب بجنسه 22,4
تحمل حدود الفصول على الاشخاص والانواع
كما تحمل الاسماء 29,1
[الموضوع , الجوهر *Voir*]

الشكل والخلقة 192

جنس رابع [من الكيفية] وهو الشكل والخلقة
الموجودان فى واحد واحد من الاشياء..
79,6
اما المثلث والمربع وسائر الاشكال فليس
يقبلان الاقل والاكثر 85,2

الشئ 195

ليس يبعد ان يكون الشىء الواحد معدودا
فى مقولتين وجنسين لاكن بجهتين لا
بجهة واحدة فان ذلك هو المستحيل 88,1
سبب الصدق والكذب فى القول انما هو
وجود الشىء موصوفا باحد المتقابلين
خارج النفس 113,7
[الاسم *Voir*]

الصدق والكذب 198

المعانى المفردة ليس يدخلها الصدق والكذب...
فعند التركيب يحدث الامران جميعا اعنى
الايجاب والسلب والصدق والكذب
13,5-9
200 انما الصدق والكذب فى القول اضافة ما
ونسبة تابعة لتغير الشىء الذى فيه الظن
والقول لا حدوث شىء بذاته 35,10
[*cf.* 34,5 *et* 35,1]
سبب الصدق والكذب فى القول انما هو
وجود الشىء موصوفا باحد المتقابلين

اما ... الاستحالة فليس يسهل ان يوجد لها 177
ضد لا من جهة السكون ولا من جهة
الحركة وقد يشبه ان يعتقد انه ليس لها
ضد الا ان يجعل جاعل فى هذه ايضا
السكون المقابل لها هو السكون فى
الكيف والحركة المقابلة لها الحركة
التى ... 120,2-6

الشبيه وغير الشبيه 178

الشبيه ... انما هو شبيه لشىء 53,3
الشبيه وغير الشبيه والمساوى وغير المساوى
كل واحد منها من المضاف 54,6
الكيف لا يقال فيه مساو ولا غير مساو بل
يقال شبيه وغير شبيه 49,1
اما خاصيتها [خاصيّة الكيفية] الحقيقية التى
لا تقال على غيرها فهى الشبيه وغير الشبيه
86,2
قد يكون شبيه اكثر من شبيه 54,8

الشخص 184

الشخص بالجملة سواء كان عرضا او جوهرا
هو الذى لا يقال على موضوع 9,11
ينفصل كلّىّ الجوهر من شخصه بان كليه يقال
على موضوع وشخصه لا يقال على موضوع
9,12
187 ينفصل شخص العرض من كليه بان الكلى
يقال على موضوع والشخص لا يقال على
موضوع 10,2
الجواهر الاول... هى اشخاص الجوهر 15,12
[*cf.* 20,10 ; 29,9]
الشخص احق باسم الجوهر من النوع 16,2
190 الجواب بالنوع عند السؤال بما هو [الشخص]

178 τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον. — 184 ἄτομον. — 192 σχῆμα, μορφή. — 198 ἀληθὲς εἶναι, ψευδὲς εἶναι.

خارج النفس 113,7

202 الاشياء التى تتقابل بهذه الجهة على طريق المضادة ليس يكون احدهما ابدا صادقا او كاذبا الا متى كان الموضوع المتصف باحدهما موجودا 106,4

الاشياء التى تتقابل على طريق العدم والملكة... انما يكون احدهما صادقا ابدا والاخر كاذبا بشرطين ... 106,9-11

اما الموجبة والسالبة فان احدهما يكون ابدا صادقا والاخر كاذبا كان الموضوع موجودا او لم يكن 107,3

205 الصغير

Voir الكبير والصغير

206 الظن

Voir القول, *n*[os] 257-260

207 العام

العام بالجملة سواء كان جوهرا او عرضا هو الذى يقال على موضوع 9,10 [*cf.*8,2] [*cf.* 8,11]

(*Voir* كلى)

209 العدد

[الكم] المنفصل اثنان العدد والقول 38,9

انما كان العدد من الكم المنفصل لان الكم المنفصل هو الذى ليس يمكن فيه ان ناخذ له حدّا مشتركا تتصل عنده اجزاؤه بعضها ببعض 38,11

انما يوجد لاجزاء العدد واجزاء الزمان ترتيب ما فان بعض الزمان متقدم وبعضه متاخر وكذلك فى العدد...فاما ان فيه وضعا فلا 42,4 [*cf.* 41,10]

213 العدم والملكة

المتقابلات اربعة اصناف المضافان والمتضادان والعدم والملكة والموجبة والسالبة 93,12

213 اما العدم والملكة فانما يوجدان فى شىء واحد بعينه 97,2

هذا الجنس من العدم بالجملة هو ان يفقد الموضوع الملكة التى شانها ان تكون فيه فى الوقت الذى شانها ان تكون فيه من غير ان يمكن وجودها له فى المستقبل 97,3 [*cf.* 104,6]

الاشياء ذوات العدم والملكة ليست هى العدم نفسه والملكة 92,9 [*cf.* 97,9-98]

الاشياء ذوات العدم والملكة ... تتقابل ... كما يتقابل العدم والملكة 92,9 [*cf.* 98,6]

تقابل العدم والملكة ليس على نحو تقابل المضاف 99,7

220 الاشياء التى تتقابل على طريق الملكة والعدم ليس تقال ماهية احدهما بالقياس الى الثانى 99,8

الاشياء التى تتقابل على جهة العدم والملكة ليس يرجع واحد منها على صاحبه بالتكافؤ 100,3

المتقابلة على طريق العدم والملكة ليست هى المتقابلة على طريق التضاد 100,8 [*cf.* 103,4]

المتقابلة على طريق العدم والملكة ليس يجب دائما ان يوجد احدهما فى القابل وانما يجب ذلك فى الوقت الذى من شان القابل ان يقبل احدهما 102,3

224 اما هذا الصنف من العدم والملكة فالملكة هى التى تتغير الى العدم وليس يمكن ان يتغير العدم الى الملكة 104,4

---

209 ἀριθμός. — 213 στέρησις, ἕξις.

وجود شيء من الجواهر الثواني ولا من الاعراض 21,6
[*Voir* موضوع, *p.* 156]

العلم 236

العلم ... من المضاف 52,10 [*cf.* 86,9]
...[كان]... العلم داخلا تحت جنس الكيفية 11,5-6 [*cf.* 71,7 *et* 86-88]
العلم انما يقع بالشيء في اكثر الاشياء بعد تقدم وجوده واما مع وجوده فاقل ذلك 61,10
240 المعلوم يظهر انه متقدم بالطبع على العلم 62,1
المفسرون يحملون هذا الشك بانه اذا اخذ الحس والمحسوس والعلم والمعلوم اما بالقوة واما بالفعل وجدا معا 63,6

الفساد 242

الكون والفساد *Voir*

الفصل 243

الفصل ايضا هو مما يقال على موضوع وليس في موضوع 26,9
245 ليس لقائل ان يغلطنا فيقول ان النطق وبالجملة الفصول موجودات في موضوع 27,5
مما يخص الجواهر الثواني والفصول ان جميع ما يحمل منها فانما يحمل على نحو حمل الاشياء المتواطئة اسماؤها 28,2
تحمل حدود الفصول على الاشخاص والانواع كما تحمل الاسماء 29,1
الاجناس المختلفة التي ليس بعضها مرتبا تحت بعض اى ليس بعضها داخلا تحت بعض فان فصولها مختلفة في النوع 11,2
249 اما الاجناس التي بعضها داخل تحت بعض فليس

225 المتقابلات ... على طريق الملكة والعدم ...
لما كانت ..انما يدل عليها بالفاظ مفردة...
لم يتصف شيء منها بالصدق ولا بالكذب 105,4-8
الاشياء التي تتقابل على طريق العدم والملكة [اذا قيلت على غيرها] ... انما يكون احدهما صادقا ابدا والاخر كاذبا بشرطين احدهما ... 106,9

العرض 227

الاعراض موجودات في موضوع 27,7 [*cf.* 26,3]
العرض بالجملة سواء كان عاما او شخصا هو الذي في موضوع 9,9
230 ليس ينبغي ان يفهم من قولنا في رسم الاعراض انها التي تقال في موضوع انما فيه كجزء منه بل على ان الموضوع موجود دونها 27,10
ينفصل شخص العرض من كليه بان الكلي يقال على موضوع والشخص لا يقال على موضوع 10,2
الجواهر الثواني وهي التي تقال على موضوع يخصها انه يحمل اسمها وحدها على موضوعها و... ليس يوجد ذلك في التي تقال في موضوع وهي الاعراض 15,6
اما التي تقال في موضوع وهي الاعراض ففي اكثرها لا يحمل على الموضوع المشار اليه لا اسمها ولا حدها 19,3
هذه الخواص التي تفارق بها الجواهر الثواني الاعراض تشاركها فيها الفصول 16,12 [*cf.* 26,9]
235 لو لم توجد الجواهر الاول لم يكن سبيل الى

227 « accidens ». — 243 διαφορά.

يمتنع ان يظن انه قد تكون فصولها من نوع واحد 11,7

القليل والكثير

250 ليس القليل والكثير ولا الكبير والصغير من الكم بل هما من المضاف 44,4

ليس الكبير ولا الصغير ولا القليل ولا الكثير من المضاد 46,11

القول

253 اما القول فظاهر ايضا من امره انه كم لانه يقدر بجزء منه وهو اقل ما يمكن ان ينطق به .. وهو ايضا من المنفصل 39,3-6

اجزاء القول ليس لها ثبوت [فليس لها وضع] 253 42,3 ; *cf.* 40,10

الموجبة قول موجب والسالبة قول سالب وليس الشيء الذى يوجب او يسلب قولا بل هو معنى يدل عليه لفظ مفرد او ما قوة دلالته قوة المفرد 99,1

قد يظن ايضا [القول والظن] يقبلان الاضداد وذلك ان...قد يوجد القول الواحد بعينه يقبل الصدق والكذب وهما اضداد 34,3-6

اما القول والظن فليس انما يقبلان الصدق والكذب بان يتغيرا فى انفسهما لاكن بان يتغير الشيء الذى تعلق به الظن خارج الذهن فى نفسه 35,1

سبب الصدق والكذب فى القول انما هو وجود الشيء موصوفا باحد المتقابلين خارج النفس 113,7

260 انما الصدق والكذب فى القول اضافة ما ونسبة تابعة لتغير الشيء الذى فيه الظن والقول 35,10

قوة ولا قوة 261

جنس ثان من الكيفية وهو الذى به نقول فى الشيء ان له قوة طبيعية او لا قوة طبيعية له 73,7

اعنى بلا قوة طبيعية ان يفعل بعسر وينفعل بسهولة وبقوة طبيعية ان يفعل بسهولة ولا ينفعل الا بعسر 74,2

الاسماء الموضوعة عندهم [اليونانيين] للاشياء الداخلة فيما يقال بقوة طبيعية ولا قوة طبيعية لم تكن مشتقة من شيء 82,3

الكبير والصغير 265

الكبير والصغير .. انما يقالان بالاضافة 53,2

ليس... الكبير والصغير من الكم بل هما من المضاف 44,4

ليس الكبير ولا الصغير ... من المضاد 46,11 [*cf.* 44,2]

الكثير 269

القليل والكثير *Voir*

الكذب 270

الصدق والكذب *Voir*

كلى 271

(العام *Voir*)

ينفصل كلّى الجوهر من شخصه بان كليه يقال على موضوع وشخصه لا يقال على موضوع وينفصل شخص العرض من كليه بان الكلّى يقال على موضوع والشخص لا يقال على موضوع 9,12-10,3

273 اشخاص الجوهر اولى بالجوهرية من كلياتها 32,6

---

253 λόγος. — 261 δύναμις, ἀδυναμία. — 271 « universale ».

[*cf* 43,10 ; 31,6 ; 48,8]

286 انواع الكم المنفصل بين من امرها انها غير متضادة 31,8-32,1

ليس القليل والكثير ولا الكبير والصغير من الكم بل هما من المضاف 44,4

من خواص الكم ايضا ان لا يقبل الاقل والاكثر 38,1 [*cf.* 48,4]

الجنس الرابع من اجناس [الكيفية] ... هى الكيفية الموجودة فى الكم بما هو كم 70,2

290 خاصة الكم الحقيقية التى لا يشركه فيها غيره هى التساوى ولا تساوى 38,3 [*cf.* 48-49]

له تقال على اشياء شتى ... الثانى على طريق الكم 121,2-3

الكون والفساد 292

انواع الحركة ستة الكون ومقابله الفساد والنمو ومقابله النقص والاستحالة والتغير فى المكان 117,2

التكون يضاده الفساد 119,10

الكيف , الكيفية 295

[*Voir* المقولات , n° 413-4]

أسمّى الكيفية الهيئات التى بها يسئل فى الاشخاص كيف هى 71,2

الكيفيات تقال على اجناس اول مختلفة 71,3 [*cf.* 69,4]

الجنس [الاول] من الكيفية التى تسمى ملكة وحالا 71,5

ما ... يختص باسم الملكة ... هو الذى يقال عليه الكيف فى المشهور 69,6

300 الجنس الثانى من اجناس هذه المقولة سائر كليات المقولات كلها هى موجودة فى الجواهر الثوانى اعنى ان كلياتها موجودة فى كلياتها كما ان اشخاصها موجودة فى اشخاص الجواهر الاول 25,7

الكم 275

[*Voir* مقولات , n° 413-4]

فصول الكم العظمى ... الانفصال والاتصال والوضع وعدم الوضع 37,4

اما الكم فانه منفصل ومنه متصل 38,6

الكم المنفصل هو الذى ليس يمكن فيه ان ناخذ له حدا مشتركا تتصل عنده اجزاؤه بعضها ببعض 38,11

[الكم] المنفصل اثنان العدد والقول 38,9

280 [الكم] المتصل خمسة الخط والبسيط والجسم وما يشتمل على الاجسام ويطيف بها وهو الزمان والمكان 38,9

اما الخط والبسيط والجسم والزمان والمكان فان المتصل لان كل واحد منها يمكن ان يوجد له حد مشترك يصل بعض اجزائه ببعض 39,7-40,1

الكم ... منه ما اجزاؤه لها وضع بعضها عند بعض ومنه ما ليس لها وضع 38,6-7

اما الكم الذى هو متقوم من اجزاء لها وضع بعضها عند بعض فهو الخط والسطح والجسم والمكان 40,10

هذه الاجناس الاول من اجناس الكم [العدد والقول والخط والبسيط والجسم والزمان والمكان] هى التى هى بالحقيقة اولا كم وما عداها مما تلحقه الكمية فانما يقال فيه انه كم بالعرض وثانيا 42,8

288 من خواص الكم ... انه ليس له ضد 37,13

---

275 ποσόν. — 279 ...διωρισμένον. — 280 ...συνεχές. — 292 γένεσις, φθορά. — 295 ποιόν, ποιότης.

312 يوجد ايضا [تضاد] فى الاشياء ذوات الكيفية 83,3

ليس ينبغى ان يتشكك ... فيقال انه قصد هاهنا الى تعديد الكيفيات فعددت اشياء كثيرة من المضاف 9 ,86 [*cf.* 70,15]

الكيف لا يقال فيه مساو ولا غير مساو بل يقال شبيه وغير شبيه 49,1

الاستحالة ...يظن بها انها...موجودة فى جميع اجناس الكيفيات الاربع التى عددناها او فى اكثرها 117,7

[الاستحالة *Voir*]

316 **كيفيات انفعالية وانفعالات**

جنس ثالث من الكيفية وهى التى يقال لها كيفيات انفعالية وانفعالات وانواع ذلك الطعوم ... والالوان ... والملموسات 75,2-4

اسم الكيف فى المشهور انما ينطلق على الانفعالية للمعنى الذى من قبله ينطلق على الملكة اكثر ذلك من انطلاقه على الحال 69,14

انما قيل فى امثال هذه كيفيات انفعاليات لا من قبل انها حدثت فى الاشياء المتصفة بها عن انفعال بل من قبل انها تحدث فى حواسنا انفعالا... واما النوع الثالث الذى هو الالوان فليس يقال فيها كيفيات انفعالية بهذه الجهة اذ كانت الالوان لا تحدث انفعالا فى البصر وانما يقال فى هذة كيفية انفعالية من قبل ان وجودها فى الشىء المتصف بها انما حدث عن انفعال 75,8-76,8

320 ما كان من هذه العوارض ثابتا عسير الزوال [الكيفية] ... هو الذى يقال بقوة طبيعية ولا قوة طبيعية 69,9 [*cf.* 73-74]

301 الجنس الثالث من اجناس هذه المقولة ... هى الكيفية الانفعالية والانفعالات 69,11 [*cf.* 75-79]

الجنس الرابع من اجناس هذه المقولة .. هى الكيفية الموجودة فى الكم بما هو كم 70,2

[جنس رابع] وهو الشكل والخلقة الموجودان فى واحد واحد من الاشياء 79,6

اما المتخلخل والمتكاثف والخشن والاملس فقد يظن ان هذين داخلان تحت هذا الجنس. الا ان الاشبه ان يعتقد فى هذين الجنسين انهما خارجان عن هذا الجنس وذلك انه يظهر ان كل واحد منها هو احرى ان يكون داخلا فى مقولة الوضع 80,2

305 لعله قد يظهر ان هاهنا كيفيات اخر 80,10 ذوات الكيفيات هى المدلول عليها بالاسماء الدالة على الكيفيات انفسها وهى المثل الاول 81,9 [*cf.* 70,5]

قد يوجد التضاد فى الكيف لا كن فى بعضها 70,8 [*cf.* 83-84]

اذا كان احد المتضادين فى الكيف لزم ان يكون الضد الاخر فى الكيف 70,9 [*cf.* 83,7]

الكيف قد يقبل الاقل والاكثر 70,11 [*cf.* 84-85]

310 ليس كل الكيفية يقبل الاكثر والاقل 85,9 اما [خاصية الكيفية] الحقيقية التى لا تقال على غيرها فهى الشبيه وغير الشبيه 86,2 [*cf.* 70,13]

---

306 ποιά × ποιότητες. — 316 παθητικαὶ ποιότητες, πάθη.

ومقولة اين ومقولة له فليس يقال فيها هاهنا شيء اكثر مما تمثلنا به ... اذ كانت واضحة 90,7-9

329 له تقال على انحاء شتى احدها على طريق الملكة والحال .. والثانى على طريق الكم ... والثالث على ما يشتمل على البدن اما على كله ... واما على جزء منه .. وهذا المعنى الثالث هو المخصوص بمقولة له عند المفسرين والرابع على نسبة الجزء الى الكل .. والخامس ... نسبة الشيء الى الوعاء الذى هو فيه ... والسادس على طريق الملك ... ولعله قد يظهر لقولنا له معنى اخر غير هذه التى عددناها الا ان المعانى المشهورة من ذلك هى التى عددناها 121-122

330 **ما هو**

انما صارت انواع الجواهر الاول واجناسها يقال لها جواهر ثوان من بين سائر الاشياء التى تحمل عليها من جهة انه متى أُجيب بواحد منها فى جواب ما هو الجوهر الاول كان معرفا له وان كان الجواب بالنوع اشد تعريفا واما متى أُجيب فى ذلك بما عدا هذه كان جوابا غير لائق ولا مناسب للسؤال 24,5

الجواب بالنوع عند السؤال بما هو اكمل تعريفا للشخص المشار اليه واشد ملائمة له من الجواب بجنسه 22,3

333 **المتخلخل والمتكاثف**

المتخلخل والمتكاثف انما يدلان على وضع ما للاجزاء 80,6

335 المتخلخل والمتكاثف ... احرى ان يكون فهو الذى يسمى كيفية انفعالية وهو الذى يسئل عنه بحرف كيف فى المعتاد وما كان سريع الحركة من هذه فليس يسمى انفعاليا ولا جرت العادة ان يسئل عنه بحرف كيف ولذلك يجب ان يخص هذا باسم الانفعال فقط لا باسم الكيفية الانفعالية 77,3-8

يقال فى عوارض النفس كيفيات انفعالية لما كان منها بالطبع وثابتا وانفعالات لما كان عارضا ولم يكن للانسان بالطبع والمزاج 78,5

322 **لفظ**

المعانى المدلول عليها بالالفاظ منها مفردة يدل عليها بالفاظ مفردة ... ومنها مركبة يدل عليها بالفاظ مركبة 7,5-8

الالفاظ المفردة التى تدل على معان هى ضرورة دالة على واحد من عشرة اشياء اما على جوهر واما على كم واما على كيف واما على اضافة واما على اين واما على متى واما على وضع واما على له واما على ان يفعل واما على ان ينفعل (*cf.* $4^{2,3,4}$) 12,4 *Voir* المعنى , *n*°408

325 الايجاب والسلب ليس يلحق الموجودات المفردة التى يدل عليها بالفاظ مفردة وانما يلحق المركبة من جهة ما يدل عليها بالفاظ مركبة 5,13

ليس الشيء الذى يوجَب او يسلَب قولا بل هو معنى يدل عليه لفظ مفرد او... 99,1

327 **له**

[*Voir* مقولات , *n*° 413-4]

اما سائر المقولات التى عددنا وهى مقولة متى

327 ἔχειν. — 330 τί ἐστι. — 333 τὸ μανόν, τὸ πυκνόν.

واحد 109,4

345 ليس يمكن فى الضدين ان يجتمعا معا فى موضوع واحد ولا من جهتين 46,4

الاشياء المتضادة نوعان (92,7) :

ما كان من المتضادات ليس يخلو الموضوع المتصف بهما من احدهما فيها المتضادان اللذان ليس بينها متوسط ... واما ما ليس واجبا ان يوجد احد المتضادين فى الموضوع لها فهى المتضادات التى بينها متوسط 95,4-96,1

لا تخلو المتضادات التى بينها وسط من احد امرين اما ان يوجد احدهما للموضوع محصلا اى لا يفارقه اصلا واما انه قد يخلو الموضوع من كليها 101,7

المتضادات التى ليس بينها وسط فليس يخلو الموضوع من احدهما ولا فى وقت من الاوقات 102,7

350 ان المتضادين يمكن ان يقع من كل واحد منهما تغير الى صاحبه ما لم يكن احدهما للموضوع بالطبع ودائما 103,6

قد يضاد واحد لواحد وقد يضاد واحد لاثنين 93,4 [*cf* 107-108]

الشرّ ضرورة مضاد للخير ...اما المضاد للشر فربما كان شيئان احدهما الخير والاخر الشرّ .. الا ان هذا انما يوجد فى هذا الجنس فى اليسير من الامور واما فى الاكثر فان الخير هو المضاد للشرّ 107,10-108,7

مما يخص المتضادين انه ليس واجبا ضرورة متى كان احدهما موجودا ان يكون الاخر موجودا 108,9 [*cf.* 93,6]

354 كل متضادين اما ان يكونا فى جنس واحد واما ان يكونا فى جنسين متضادين داخلا فى مقولة الوضع 80,2-5

المتضادات

336 المتقابلات اربعة اصناف المضافان والمتضادان والعدم والملكة والموجبة والسالبة 93,12

الفرق بين المضافين والمتضادين ان احد المضافين اى اتفق منها تقال ماهيته بالقياس الى صاحبه اما بذاته واما باى حرف اتفق من حروف النسب... واما المتضادان فليس تقال ماهية احدهما بالقياس الى الثانى 94,4-7

المتقابلات على جهة العدم والملكة ليست واحدة من اصناف المتقابلة على جهة المضادة 103,4 [*cf.* 100,8]

340 قد يظن بالمتقابلات على جهة التضاد والعدم والملكة انها تشارك الموجبة والسالبة اذا قيلت على غيرها اعنى اذا دل عليها بلفظ مركب تركيبا خبريا ... ولاكن ... الاشياء التى تتقابل بهذه الجهة على طريق المضادة ليس يكون احدهما ابدا صادقا او كاذبا الا متى كان الموضوع المتصف باحدهما موجودا 105,10-106,6

ان يكون الشىء يضاد نفسه ... ذلك فى غاية الاستحالة 46,10

ان المتضادين هما اللذان الوجود لكل واحد منهما من صاحبه فى غاية البعد 45,6

اجتلبوا احد لسائر المتضادات من هذا ... فقالوا فى حدهما انها اللذان البعد بينها فى الوجود غاية البعد وهما فى جنس واحد الا انهم يعنون هاهنا البعد فى الوجود لا البعد فى المسافة 47,7

344 كل متضادين فمن شانها ان يكونا فى موضوع

---

336 ἐναντία.

الحركة على الاطلاق ... يضادها السكون على الاطلاق ... والحركات الجزئية يضادها السكون الجزئى والحركات الجزئية 119,6-9

370 التكون يضاده الفساد والنمو يضاده النقص 119,10 [cf. 117,2]

يشبه ان تكون الحركة فى المكان يضادها الحركة فى المكان من جهة تضاد الموضع الذى اليه تكون الحركة 119,11

الاستحالة ... قد يشبه ان يعتقد انه ليس لها ضد الا ان يجعل جاعل فى هذه ايضا السكون المقابل لها هو السكون فى الكيف والحركة المقابلة لها الحركة التى تكون فى الكيفية المضادة للكيفية التى فيها تلك الحركة 120,3-7

373 متفق

الاشياء التى اسماؤها متفقة اى مشتركة هى الاشياء التى ليس يوجد لها شىء واحد عام ومشترك الا الاسم فقط فاما حد كل واحد منها المفهم جوهره بحسب ما يدل عليه ذلك الاسم المشترك فيخالف لحد الاخر وخاص بمحدوده 6,4

375 المتقابلات

المتقابلات اربعة اصناف المضافان والمتضادان والعدم والملكة والموجبة والسالبة 93,12

ليس يمكن فى الضدين ان يجتمعا معا فى موضوع واحد ولا من جهتين كما يمكن ذلك فى سائر المتقابلات 46,4

كما ان العدم والملكة متقابلان كذلك المتصف بها ايضا متقابلان 98,6

379 الشىء الذى يوجب ويسلب هو ايضا يتقابل واما ان يكونا انفسها جنسين متضادين لا داخلين تحت جنس 93,8 [cf. 109-110]

355 مما يخص مقولة الجوهر انه لا مضاد لها ... لاكن هذه الخاصة قد شاركها فيها غيرها من المقولات 31,4-6 [cf. 17,2]

اولى الخواص بمقولة الجوهر انها القابلة للمتضادات 17,6 [cf 33-36]

ليس يمكن ان يوجد شىء مشار اليه بالعدد مما عدا الجوهر هو قابل للمتضادات 33,6

القابل للاضداد فى الجوهر انما يقبلها بان يتغير هو بنفسه فيخلع احد الضدين ويقبل الاخر 34,8

خاصة الجوهر ... انه الذى يقبل المتضادات بان يتغير فى نفسه 35,5

300 من خواص الكم ايضا انه ليس له ضد 37,13 [cf. 43-48 ; 31,6]

ليس لقائل ان يقول ان الكثير والقليل من الكم المنفصل وهما ضدان...:ليسا بضدين [cf. 31,8] 44,2-45,3

قد توجد المضادة فى المضاف 50,5 [cf. 53-54]

الشىء الذى ليس يعقل بذاته وانما يعقل بالقياس الى غيره ليس يمكن ان يكون له مضاد 45,4

ليس ينبغى من هذا ان يعتقد انه يلحق المضاف تضاد 48,2

365 قد يوجد فى الكيف تضاد 83,2 [cf. 70,8] متى كان احد المتضادين كيفا فان الضد الثانى يكون كيفا 83,7 [cf. 70,9]

قد يقبل يفعل وينفعل التضاد 89,3

يشبه ان يكون التضاد هاهنا انما لحق الكم بما هو اين لا بما هو كم ولا ايضا بما هو مضاف 47,10

---

374 ὁμώνυμα. — 375 ἀντικείμενα.

المعطى جوهرها بحسب دلالة ذلك الاسم واحد ايضا بعينه 6,10

مما يخص الجواهر الثوانى والفصول ان جميع ما يحمل منها فانما يحمل على نحو حمل الاشياء المتواطئة اسماؤها 28,2[*cf.* 16,14]

المتوسط

388 الوسط , المتوسط *Voir*

متى

389 [*Voir* , مقولات , *n°* 413-4]

اما سائر المقولات التى عددنا وهى مقولة متى ومقولة اين ومقولة له فليس يقال فيها هاهنا شىء أكثر مما تمثلنا به . . اذ كانت واضحة 90,7-9

المساوى وغير المساوى

391 الشىء الذى هو اخص الخواص بالكم هو المساوى وغير المساوى 48,10[*cf.* 38,3] الكيف لا يقال فيه مساو ولا غير مساو 49,2

الشبيه وغير الشبيه والمساوى وغير المساوى كل واحد منها من المضاف 54,6

كذلك غير المساوى [يقبل الاقل والاكثر] 54,8

مشترك

396 متفق *Voir*

مشتق

397 اما المشتقة اسماؤها فهى التى سميت باسم معنى غير ان اسماءها مخالفة لاسم ذلك المعنى فى التصريف 7,3

399 ذوات الكيفيات هى المدلول عليها بالاسماء كتقابل الموجبة والسالبة 99,3

[العدم والملكة , المتضادات , المضاف *Voir*] [الموجبة والسالبة *et*]

المتقدم

380 يقال ان شيئا يتقدم شيئا على اربعة اضاء اولها واشهرها المتقدم بالزمان... والثانى المتقدم بالطبع .. والثالث المتقدم بالمرتبة ... والرابع المتقدم بالشرف والكمال ... ويكاد ان يكون مبلغ الوجوه التى يقال عليها المتقدم بحسب بادئ الرأى هى هذه الاربعة ... لاكن هاهنا نحو اخر من اضاء التقدم وهو المتقدم بانه سبب للشىء...واذا كان هذا نحوا آخر من المتقدم فالمتقدم يقال على خمسة اوجه 111,3-113,9

382 المتقدم بالطبع ... هو الذى اذا وجد المتاخر وجد هو واذا ارتفع هو ارتفع المتاخر وليس بمكافئ له فى الوجود ... بل متى ارتفع المتقدم ارتفع المتاخر وليس متى ارتفع المتاخر يرتفع المتقدم 111,5-8

المتقدم بانه سبب للشىء... هو الذى يكافئه فى لزوم الوجود اعنى انه متى وجد المتقدم الذى هو سبب وجد المتاخر ومتى وجد المتاخر وجد المتقدم 113,1

[معا , جنس *Voir*]

المتكائف

384 المتخلخل والمتكاثف *Voir*

متواطئ

385 اما الاشياء التى اسماؤها متواطئة فهى التى الاسم لها ايضا واحد بعينه ومشترك والحد

---

380 πρότερον. — 386 συνώνυμα. — 389 ποτέ. — 391 τὸ ἴσον, τὸ ἄνισον. — 389 παρώνυμα.

واما على وضع واما على له واما على ان يفعل واما على ان ينفعل 12,4

400 المعانى المفردة ليس يدخلها الصدق والكذب... فعند التركيب يحدث... الايجاب والسلب والصدق والكذب 13,5-9 [*cf.* 5,13]

ليس الشىء الذى يوجب او يسلب قولًا بل هو معنى يدل عليه لفظ مفرد او ما قوة دلالته قوة المفرد 99,1-3

411 **مفرد**

المعنى *Voir*

412 **مقولة**

قسمة الموجودات المفردة الى المقولات العشر (5,12):

المعانى المفردة التى يدل عليها بالفاظ مفردة هى ضرورة دالة على واحد من عشرة اشياء اما على جوهر واما على كم واما على كيف واما على اضافة واما على اين واما على متى واما على وضع واما على له واما على ان يفعل واما على ان ينفعل 12,4-7 [*cf.* 14 ; 90,7-11]

415 ليس يبعد ان يكون الشىء الواحد معدودا فى مقولتين وجنسين لاكن بجهتين لا بجهة واحدة فان ذلك هو المستحيل 88,1

الحكم بالحقيقة على ما هو من المضاف من سائر المقولات وما ليس من المضاف هو مما يصعب ما لم يتدبر مرارا كثيرة 68,7

كما ان سائر الامور كلها اما محمولة على الجواهر الاول او موجودة فيها ... كذلك سائر كليات المقولات كلها هى موجودة فى الجواهر الثوانى اعنى ان كلياتها موجودة فى كلياتها كما ان الدالة على الكيفيات انفسها وهى المثل الاول وذلك على طريق الاشتقاق فى اكثرها بحسب اللسان اليونانى 81,9 [*cf.* 70,6]

400 **معاً**

معا تقال على وجوه اعرفها والمقول فيها باطلاق... معا بالزمان والثانى ما يقال فيها انها معا بالطبع وهذا على ضربين احدهما الشيئان اللذان يتكافئان فى لزوم الوجود.. والضرب الثانى الانواع القسيمة لجنس واحد 114,2-9 [*cf.* 115,10-116]

الشيئان اللذان يكون تكونهما فى زمان واحد فانهما لما لم يكن احدهما متقدما للثانى بالزمان قيل انهما معا بالزمان 114,2 [*cf.* 116,3]

معنى ان يكون للاجزاء بعضها وضع عند بعض ان تكون جميع اجزائه موجودة معا 41,1

اجزاء الخط موجودة معا ... وكذلك الحال فى اجزاء السطح واجزاء الجسم واجزاء المكان 41,5-8

ان من خواص المضافين انهما يوجدان معا بالطبع 51,6 ; 61,6

406 **المعنى**

المعانى المدلول عليها بالالفاظ منها مفردة يدل عليها بالفاظ مفردة ... ومنها مركبة يدل عليها بالفاظ مركبة 7,5-7

المعانى المفردة التى يدل عليها بالفاظ مفردة هى ضرورة دالة على واحد من عشرة اشياء اما على جوهر واما على كم واما على كيف واما على اضافة واما على اين واما على متى

---

400 ἅμα. — 412 « categoria ».

وليست الحالات ملكات 73,2
الملكات انما هى اولا حالات ثم تصير بأخرة ملكات 73,3
هذا الجنس كما قيل هو الهيئات الموجودة فى النفس وفى المتنفس من جهة ما هو متنفس 73,4
430 الملكة والحال ... من المضاف 52,9 [*cf.* 86,7]
له تقال على انحاء ثنى احدها على طريق الملكة والحال 121,2
[الكيف *Voir*]

432 الملكة والعدم

العدم والملكة *Voir*

433 الموجبة والسالبة

الايجاب والسلب ليس يلحق الموجودات المفردة التى يدل عليها بالفاظ مفردة وانما يلحق المركبة من جهة ما يدل عليها بالفاظ مركبة 5,13 [*cf.* 13]
435 اذا حدثت الموجبة والسالبة دخل ... الصدق والكذب 13,5
الموجبة قول موجب والسالبة قول سالب 99,1
ليس الشىء الذى يسلَب ويوجَب هو الموجبة والسالبة 98,10 [*cf.* 92,11]
الاشياء الموجبة والمسلوبة ... ايضا تتقابل كما تتقابل الموجبة والسالبة 92,11-12 [*cf.* 99,3]
تفارق المتقابلة على طريق الايجاب والسلب سائر القضايا المركبة من المتقابلات الاخر 107,7
440 من البين ان التى تتقابل على جهة الايجاب

اشخاصها موجودة فى اشخاص الجواهر الاول 25,5-9

418 المكان

اما الكم الذى هو متقوم من اجزاء لها وضع بعضها عند بعض فهو الخط والسطح والجسم والمكان 40,10
اما المكان فلما كانت اجزاء الجسم تشغله وكانت تتصل بحد مشترك فواجب ان تكون اجزاء المكان تتصل بحد مشترك ايضا واذا كان ذلك كذلك فهو من الكم المتصل 40,5
اجزاء المكان موجودة على مثال ما هى عليه اجزاء الجسم الذى يشغل المكان سواء كان المكان هو الخلاء او السطح المحيط بالجسم من خارج على ما يراه ارسطو 41,8
المكان الاعلى الذى هو مقعر الفلك يظن به انه مضاد للمكان الاسفل الذى هو وسط العالم اعنى مكان الارض الذى هو مقعر الماء ومقعر بعض الهواء 47,3
423 يشبه ان تكون الحركة فى المكان يضادها الحركة فى المكان من جهة تضاد الموضع الذى اليه تكون الحركة 119,11
[النقلة , الحركة *Voir*]

424 الملكة والحال

ما ... يختص باسم الملكة ... هو الذى يقال عليه الكيف فى المشهور 69,6
الملكة ... تخالف الحال فى ان الملكة تقال من هذا الجنس [الكيفية] على ما هو ابقى واطول زمانا والحال على ما هو وشيك الزوال 71,5-7
427 الملكات هى ايضا بجهة من الجهات حالات

---

418 τόπος. — 424 ἕξις, διάθεσις. — 433 κατάφασις, ἀπόφασις.

ومنها ما يحمل على موضوع وهو ايضا فى موضوع ... وهـذا هو العرض العام ...
ومنها مـا ليس يحمل على موضوع اصلا اى حمـلا يعرف جوهره ولا هـو فى موضوع ... وهـذا هو شخص الجوهر المشار اليه 7,10-9,6

450 ينفصل كلى الجوهر من شخصه بان كليه يقال على موضوع وشخصه لا يقال على موضوع وينفصل شخص العرض من كليه بان الكلى يقال على موضوع والشخص لا يقال على موضوع 9,12-10,3

الجـواهر الثوانى وهى التى تقال على موضوع يخصها انـه يحمل اسمها وحدهـا على موضوعها وانه ليس يوجد ذلك فى التى تقال فى موضوع وهى الاعراض 15,6-8
cf. 18-20

كل ما سوا الجواهر الاول التى هى الاشخاص فامـا ان تكون مما يقال على موضوع وامـا ان تكون مما يقال فى موضوع 20,10

الفصل ايضا هو مـما يقال على موضوع وليس فى موضوع 26,9

كل ما يقال على المحمول المقول على موضوع فهو مقول ايضا على ذلك الموضوع 28,10

456 ليس يمكن فى الضدين ان يجتمعا معـا فى موضوع واحد ولا من جهتين كما يمكن ذلك فى سائر المتقابلات 46,4

كل متضادين فمن شانهما ان يكونا فى موضوع واحد 109,4

اما الموجبة والسالبة فان احدهما يكون ابدا صادقـا والاخر كاذبا كان المـوضوع موجودا او لم يكن 107,3

والسلب ليست واحـدة من اصناف المتقـابلات الثلاث [اعنى العدم والملكة والمضـافين والضـدين] 104,9-107,6
[*cf.* 93,2]

441 الموجبـة والسالبة يخصها من بـين سائر [المتقابلات] انه يجب ضرورة ان يكون احدهما صادقا والاخر كاذبا 105,1

اما الموجبة والسالبة فان احدهما يكون ابدا صادقـا والاخر كاذبا كان المـوضوع موجودا او لم يكن 107,3
[*Voir* المتقابلات]

الموجود 413

قسمة الموجودات المفردة الى المقولات العشر ς 12 (*cf.* 12,4-7)

445 الجـواهر الاول انما صارت باسم الجـوهر وباسم الموجود احق من الجواهر الثوانى والاعـراض لكون سائر الاشياء امـا محمولة عليها او فيها 22,10

مما يخص المتضادين انه ليس واجبا ضرورة متى كان احدهما موجودا ان يكون الاخر موجودًا 108,9

سبب الصـدق والكذب فى القول انما هـو وجـود الشىء موصوفا باحد المتقابلين خارج النفس 113,7
[الموضوع , المتقدم *Voir*]

الموضوع 448

الموجودات منها ما يحمل على موضوع وليست فى موضوع ... وهذا هو الجوهر العام ...
ومنها ما هو فى موضوع ... وليس يحمل عـلى موضوع البتة اى من طريق ما هو وهذا هو شخص العرض المشار اليه ...

448 ὑποκείμενον.

[الجوهر , الجمل , العدم والملكة *Voir*
[العرض , الفصل , المتضادات *et*

458 **الموضوع = الوضع**

الوضع *Voir s. v.*

459 **النسبة**

النسبة المعادلة هى للصفة التى ترتفع النسبة بارتفاعها ولا ترتفع بارتفاع غيرها 60,8
وجود هذه النسبة التى بها تكون الاضافة معادلة متى كان للمضافين اسم يدل عليهما من حيث لها هذه النسبة هو سهل واما متى لم يكن لها اسم فقد يصعب ذلك 60,10

462 **النفس**

هذا الجنس [الملكات والحالات] ... هو الهيئات الموجودة فى النفس وفى المتنفس من جهة ما هو متنفس 73,4
يقال فى عوارض النفس كيفيات انفعالية لما كان منها بالطبع وثابتا وانفعالات لما كان عارضا ولم يكن للانسان بالطبع والمزاج 78,5

465 **النقص**

النمو والنقص *Voir*

466 **النقلة**

انواع الحركة ستة الكون ومقابله الفساد والنمو ومقابله النقص والاستحالة والتغير فى المكان وهو المسمى فى لساننا نقلة 117,2
468 انما الذى ليس يلزم ان يستحيل فهو المتحرك فى المكان 119,4

التغير فى المكان يضاده السكون فى المكان 119,9

470 **النمو والنقص**

انواع الحركة ستة الكون ومقابله الفساد والنمو ومقابله النقص والاستحالة والتغير فى المكان 117,2
اسم النمو ليس يقال على هذا المعنى [*cf.* 118,8] الا باستعارة وعلى الحقيقة فكلما ينمى فقد استحال 119,2
النمو يضاده النقص 119,10

474 **النوع**

النوع والجنس انما وضعا ليفرزا الشىء فى جوهره عن غيره الا ان الجنس اكثر حصرا من النوع 30,10
اما التى يقال فيها انها جواهر ثوان فهى الانواع التى توجد فيها الاشخاص على جهة شبيهة بوجود الجزء فى الكل واجناس هذه الانواع ايضا 18,2
انما صارت انواع الجواهر الاول واجناسها يقال لها جواهر ثوان من بين سائر الاشياء التى تحمل عليها من جهة انه متى أجيب بواحد منها فى جواب ما هو الجوهر الاول كان معرفا له وان كان الجواب بالنوع اشد تعريفا 24,5
النوع من الجواهر الثوانى اولى بان يكون جوهرا من الجنس والجواهر الاول وهى اشخاص الجوهر اولى بذلك من النوع 15,11
470 الانواع من الجواهر الثوانى اولى بان تسمى جوهرا من الاجناس لانها اقرب الى الجواهر الاول من الاجناس 21,10

---

466 κατὰ τόπον μεταβολή. — 470 αὔξησις, μείωσις. — 474 εἶδος.

فيعبر عن الاوساط بسلب الطرفين 96,7

الوضع 490

[*Voir* مقولات, n° 413-4]

الاضطجاع والقيام والجلوس هى من الوضع 53,3

الاشياء ذوات الوضع ... [هى] الاشياء التى اسماؤها مشتقة من مقولة المضاف 90,3-4

491 الوضع من المضاف بجهة ما 53,4

المتخلخل والمتكاثف والخشن والاملس ... يظهر ان كل واحد منهما هو احرى ان يكون داخلا فى مقولة الوضع منه فى هذه المقولة [الكيفية] 80,2-4

اما الكم الذى هو متقوم من اجزاء لها وضع بعضها عند بعض فهو الخط والسطح والجسم والمكان 40,10

يفعل 496

[*Voir* مقولات, n° 413-4]

قد يقبل يفعل وينفعل التضاد 89,3

يقبل يفعل وينفعل ... الاكثر والاقل 89,3-5

ينفعل 499

[*Voir* مقولات, n° 413-4]

500 قد يقبل يفعل وينفعل التضاد والاكثر والاقل 89,3

اما انواع الجواهر التى ليست اجناسا فليس 480 بعضها احق باسم الجوهر من بعض 23,10

الجواب بالنوع عند السؤال بما هو [الشخص] اكمل تعريفا للشخص المشار اليه واشد ملاءمة له من الجواب بجنسه 22,3

الاجناس تحمل على الانواع... وليس ينعكس الامر 23,4

اما النوع فيحمل على الشخص ... واما الاجناس فتحمل على الانواع والاشخاص 28,5-7

قياس الجواهر الاول الى سائر الامور هو قياس انواع الجواهر واجناسها الى ما عداها من سائر كليات المقولات 25,3-5

تحمل حدود الفصول على الاشخاص والانواع 485 كما تحمل الاسماء 29,1

اما اجناس هذه الانواع فهى متقدمة عليها التقدم الذى بالطبع 115,7

الوسط, المتوسط 487

لا تخلو المتضادات التى بينهما وسط من احد امرين اما ان يوجد احدهما للموضوع محصلا اى لا يفارقه اصلا واما انه قد يخلو الموضوع من كليهما 101,8

[*cf.* 95,4 ; 101,1 ; 102,7]

المتوسطات فى بعض الامور لها اسماء مثل الادكن والاصفر وفى بعضها ليس لها اسماء

---

490 κεῖσθαι *et* θέσις. — 496 ποιεῖν. — 499 πάσχειν.

b. — Exemples.

Liste des articles de l'Index avec indication des nos d'ordre.

ا
ابيض 1
اتكاء , متكئ 20
اثنان 21
أحسن 23
ادرد 24
ادهن 25
استقامة , مستقيم 27
أسفل 29
أسنّ 30
أسود 31
أشقر 32
اصبع 33
أصفر 34
أصلم 35
اضطجع 36
أعتق 40
أعمى 41
أكبر 45
التذّ 46
الى 47
امرأة 48
أمس 49
انحناء , منحن 50
انسان 51
ب
برد 73
بصر 75
بصير 81
بليغ 82
بياض 83
بيت 97
ت
تاه 99
تأدّى 100
تربيع 102
تهوّر 103
ث
ثلاثة 104
ثلج 106
ثوب 107
ثور 108
ج
جبل 109
جبن 110
جرو 112
جلس 113
جمة 119
جناح 120
جهل 121
الجور , الجائر 122
جيد 124
ح
حدّ 125
حارّ , حرارة 126
حرف 130
حرق 132
حسّ 134
حلاوة 135
حمد , محمود 138
حمرة 140
حنطة 141
حي , حيوان 142
خ
خاتم 156
خجل 157
خطب 158
خمسة 159
خير 161
د
دائرة 163
درهم 164
دن 165
ذ
ذراع 166
ذم , مذموم 170
ر
رأس 171
رِجْل 173
ردى 174
رذيلة 175
رسم 176
رطوبة 177
ريش 178
ز
زوج 179
زوجة 180
زورق 181
زيد , عمرو 182
س
سابح 186
سخن 187
سكان 190
سمكة 192
سواد 193
سوق 194
ش
شجاعة 195
شراب 197
شرّ 198
ص
صالح 199
صبر 201
صحّة 202
صحيح 209
صدور الاقاويل 212
صفرة 213
صلب 216
ض
ضرب 217
ضعف 218
ط
طائر 231
طالح 233
طيلسان 234
ع
عام 235
عبد 236
عدل , عدالة , عادل 238
عسل 248
عشرة 249
عِلْم 251
عَلَم 256
عمل 257
عمى 259
غ
غرض 260
غضب 261
ف
فرد 262
فرس 263
فصيح 267
فضيلة 268
فقه 272
فوق 273
ق
قطع 275
قعد 277
قام , قيام 278
ك
كاتب , كتابة 280
كم 282
كيل 284
ل
لَ 285
لا 286
لون 288
لين 290
م
مال 291
متسلح 292
متنعل , منتعل 294
مثلث 295
مجتهد 297
محاضر 298
محسوس 300
محمود 301
مذموم 302
مرارة 303
مربّع 304
مرض 307
مريض 308
مستطيل 312
مشاء 313
مصارع 314
مصحح 315
معلوم 316
مقدار 317
ملاكز 318
مماراض 319
مولى 320
ن
نار 321
نحو 322
نصف 324
نطق , ناطق 325
نعل 328
نفس 329
و
واحد 330
وجل 331
ى
يبوسة 332
يد 333

[*Voir* n° 70]
(اتكاء, متكئ) جلس *et* اضطجع *Voir*
(اثنان) تقدّم الواحد على الاثنين [تقدّم بالطبع] 111,8
ان الاثنين قبل الثلاثة فاما ان فيه وضعا فلا 42,5
(أحسن) من عرف ان هذا احسن فقد عرف الشيء الذى هو احسن منه 68,1
(أدرد) × ما يولد لا باسنان 97,6-9
(أدكن) *Voir* n° 94
الادكن والاصفر : [من المتوسطات التى لها اسماء] 96,8
(استقامة, مستقيم) الاستقامة والانحناء وما يشبه هذا: [شكل] 79,7
كيف هو ؟ — مستقيم ومنحن 79,9
(اسفل) الفوق *Voir*
(أسنّ) : [متقدّم بالزمان] 111,4
(اسود) ابيض *Voir*
(أشقر) ليس للاشقر ولا للاصفر ضد 83,6
(اصبع) خاتم *Voir*
(اصفر) صفرة, اشقر, ادكن *Voir*
(أصلع) الاصلع [لا يمكن ان يعود] ذا جمة 104,7
(اضطجع) يضطجع...:[ليست من الوضع] 53,5
الاضطجاع : من الوضع والوضع من المضاف 53,3
الاضطجاع والاتكاء: من مقولة المضاف 90,5
المضطجع والمتكئ: [من الوضع] 90,6
(اعتق) : [متقدّم بالزمان] 111,4
(اعمى) بصر, جرو *Voir*
زيد اعمى زيد بصير 106,3-107,2
الاعمى لا يمكن ان يعود بصيرا 104,6
اعمى × [ما يولد لا يبصر] 97,7-9
(اكبر) الاكبر: مضاف 52,8

ا

(ابيض) بياض *Voir*
الابيض: مشتق من اسم البياض 81,11
الجسم ... ابيض : [اسم مشتق يصدق على الموضوع اسمه وحدّه لاكن الحدّ ليس يحمل على الموضوع حملا معرفا لجوهره] 19,12-20,2
زيد ابيض : [لا يعطى الموضوع لا اسمه ولا حدّه] 5-20,3
زيد ابيض: [المحمول يعطى اسم الموضوع اما الحدّ فلا ...] 7-20,3
ما هو زيد ؟ — ابيض: [الجواب بما عدا الجواهر الثوانى غير لائق...] 24,11
الابيض: [يميز الشيء المتصف به تمييزا يكون علامة فقط] 30,9
الابيض هو فى موضوع 19,12
ابيض: [كيف] 12,9
قد يكون ... ابيض اشد من ابيض 84,4 [*cf.* 33,1-2]
الابيض ضد الاسود 83,4
لا اللون الواحد بالعدد يوجد قابلا للابيض والاسود 33,7
الشيء... ابيض واسود معًا : [محال] 46,2
كم هذا الابيض ؟ — ثلاثة اذرع او اربعة 43,5
ليس يقال ان ... الابيض ابيض للاسود بل مضاد له 95,1
الابيض قد يصير اسود والاسود قد يصير ابيض 103,8
ان كانت الاشياء كلها بيضاء فان السواد يكون غير موجود 109,1
الابيض والاسود [متضادان]...جنسها القريب اللون 109,10
ابيض على حدة: [معنى مفرد] 13,6

46 (التذ) تاذّى *Voir*
(الى) : حرف من حروف النسبة 52,7
(امراة) لـه امرأة = على طريق الملك ... : المقارنة 122,4
(أمس) : [متى] 12,11
(انحناء , منحن) استقامة *Voir*
51 (انسان) انسان : جوهر 12,8
الانسان : [جوهر عام] 8,2
» يدل به على كثيرين 30,7
» اذا حُمل على زيد او عمرو : عرّف جوهرهما 10,8
هذا الانسان المشار اليه : [جوهر اول] 17,13
56 الانسان فى جنسه الذى هو الحيوان 18,5
الانسان : [جوهر ثان] 6-18,4
الحى انما يصدق حمله على الانسان من اجل صدقه على انسان ما مشار اليه 21,1
ما هو زيد ؟ — انسان : اشد تعريفا من انه حى 24,10
60 انسان : اكمل تعريفا لسقراط من... حيوان 22,6-7
« زيد ... انسان » : ليس ... اشد تعريفا من ... « هذا الفرس المشار اليه ... فرس » 23,11
زيد ... انسان : [يحمل اسم الجوهر الثانى على الموضوع] 19,2
الانسان [يحمل] على زيد : النوع يحمل على الشخص 28,6
هـذا الانسان المشار اليه : ليس احق باسم الجوهريـة من هذا الفرس المشار اليه 24,3
65 ليس يوجد للانسان ... مضاد 31,4
ليس يقال فى هـذا الانسان المشار اليه انه انسان لشىء ما 64,5
ليس يقال ان الانسان انسان لشىء 10-64,9
انسان : [معنى مفرد] 13,6 ; 7,6
الانسان حيوان : [معنى مركّب] 7,7
70 انسان ابيض : [يدخلها الصدق والكذب] 13,7
الانسان حيوان او ليس بحيوان : [قولان يتصفان بالصدق والكذب] 105,10
وجـود الانسان متقدم للاعتقاد الصادق فيه انه موجود 113,4
[حيوان *Voir*]

ب

73 (برد) يبرد [سخن *Voir*]
بارد , البرودة [حار , الحرارة *Voir*]
75 (بصر) العمى والبصر : [عدم وملكة] 94,1
العمى والبصر : انما يوجدان فى العين 97,3
» » : [ليس يقال فى واحد منها انه صادق ولا كاذب] 105,6
ان كان العمى يقـابل البصر فالاعمى يقابل البصير 98,7
ليس يقـال ان البصر بصر للعمى ولا العمى عمى للبصر 100,1
ليس ذو البصر هو البصر ولا ذو العمى هو العمى 98,2
81 (بصير) اعمى , بصر *Voir*
(بليغ) : مشتق من اسم البلاغة 81,12
(بياض) ابيض *Voir*
هذا السواد المشار اليه وهذا البياض المشار اليه : [شخص عرض مشار اليه] 8,6
85 [لا يقال] الجسم بياض 19,5
يحدث البياض فى زيد فى وقت بذاته والسواد فى وقت 35,9
هذا البياض المشار اليه ... كبير 43,2
البياض الذى يقوم بالجسم 44,11
89 نقول ان هذا البياض شبيه بهذا البياض او غير شبيه 49,3

ج

109 (جبل) الجبل ... صغير: [بالاضافة..] 45-44
(جبن) الجبن يضاد الشجاعة 108,1
الجبن وهو شر يضاد التهور وهو شر والشجاعة وهى خير تضاد الامرين جميعا 108,3
(جرو) الجرو ... ليس يقال فيه انه اعمى ولا بصير 102,6 [*cf.* 97,9]
113 (جلس) متكئ وجالس: [الوضع] 12,11
الظن بان زيدا جالس انما يقبل الصدق اذا جلس زيد والكذب اذا قام زيد 35,3
زيد جالس زيد ليس بجالس: [مثال الموجبة والسالبة من المتقابلات] 94,2 [*cf.* 99,4]
يجلس: ليست من الوضع 53,5
الجلوس: من الوضع 53,4
يقابل الجلوس لغير الجلوس 99,5
119 (جمّة) ذا جمّة [اصلع *Voir*]
(جناح) ذو الجناح هو ذو جناح بالجناح: رجع هذا بالتكافؤ 56,8
(جهل) (*Voir* n° 252)
(الجور, الجائر) العدل, العادل *Voir*
جنس الجور الرذيلة 110,1
(جيد) لا *Voir*

ح

125 (حدّ) الحدود والرسوم التى يضعها المهندسون للاشكال متقدمة فى مرتبة التعليم لما يريدون ان يبرهنوا عليه 112,2
(حارّ, حرارة) ان زيدا ... يكون ... حينا حارا وحينا باردا: [قابلا للمتضادات] 34,1-2
الحرارة والبرودة التى هى اسباب للصحة والمرض: [حال] 72,4
128 الحرارة والبرودة: [كيفيات انفعالية] 75,4
لا تقول [هذا البياض] مساو او غير مساو 90
الا بالعرض 49,3
السواد والبياض: [كيفيات] 75,4
هذا الثوب ... شديد ... البياض 8-75,7
البياض ضد السواد 83,3
السواد والبياض: [متضادان] ... بينها متوسطات وهى الاصفر والادكن وسائر الالوان التى بين الابيض والاسود 5-96,1
البياض والسواد [متضادان] ... فى الجسم على 93
الاطلاق 109,6
التغيّر الى السواد يضاده التغير الى البياض والسكون ايضا فى البياض 120,9 [*Voir* n° 325]
(بيت) له بيت: [على طريق الملك] 122,2 97
زيد فى البيت: [اين] 12,10

ت

(تاه) تائه العقل×تاه عقله: [كيفية انفعالية × انفعال] 78,8 × 79,3
(تأذّى) قد يتأذّى اكثر واقل 89,7 100
ملتذ مضاد لان يتأذّى 89,4
(تربيع) تربيع الدائرة: [معلوم... قبل العلم به] 62,4
(تهور) الجبن *Voir*

ث

(ثلاثة) خمسة *Voir* 104
لا ثلاثة اكثر [ثلاثة] من ثلاثة 48,6
(ثلج) الثلج [لا يخلو] عن البرودة 101,7
(ثوب) له ... [ثوب: ما يشتمل على البدن] 121,5 [*Voir* n° 92]
(ثور) ليس يقال ان ... الثور ثور لشىء بما 108
هو ثور 64,10

150 اسم الحيوان يحصر ما يدل عليه اسم الانسان 31,1
اذ كان الحيوان جنس الانسان 31,1
ليس يوجد ... للحيوان مضاد 31,4
ان زيدا ليس اكثر حيوانا من عمرو 32,9
ليس ... زيد اليوم اكثر حيوانا من غد 32,8
قولنا حيوان : ليس يصدق ولا يكذب 105,9
انواع...للحيوان ... [طائر *Voir*]

خ

156 (خاتم) له ... الخاتم فى الاصبع : [ما يشتمل على جزء من البدن] 121,5
(خجل) صفرة *Voir*
(خطب) صدور الاقاويل فى الخطب متقدمة للغرض المقصود فى الخطبة 112,5
(خمسة) الخمسة والثلاثة ليس لها ضد 44,1
الخمسة والثلاثة والاربعة : غير متضادة 32,1
161 (خير) الخير والشر : [متضادان] 94,1
ليس يقال ان الخير خير للشر بل مضاد له 94,8

د

163 (دائرة) تربيع *Voir*
(درهم) درهم ضرب الامير : [يحمل اسم العرض دون الحد] 19,8
(دن) شراب *Voir*

ذ

166 (ذراء) ذراعان : وثلاثة اذرع [كم] 12,8
ما هو زيد ؟ — ذو ذراعين : [الجواب بما عدا الجواهر الثوانى غير لائق] 24,11
ان ... ذا الذراعين فى المجسم : [كليات المقولات كلها موجودة فى الجواهر الثوانى] 10 25
ليس يوجد لذى الذراعين مضاد 31,6
[*Voir* nos 14 *et* 282]
170 (ذمّ, مذموم) حمد, محمود *Voir*

الحرارة والبرودة : [يحدثان انفعالا فى] حسّ اللمس 4 76
130 (حرف) الى *Voir*
معرفة حروف المعجم متقدمة لتعلم الكتابة 112,4
(حرق) يحرق : [يفعل] 13,1
ينحرق : [ينفعل] 13,2
(حسّ) *Voir* n° 251
135 (حلاوة) هذا العسل.. شديد الحلاوة 75,8
الحلاوة والمرارة : [كيفيات انفعالية] 75,3
الحلاوة فى العسل والمرارة فى الصبر : يحدثان انفعالا فى اللسان 3-76,1
(حمد, محمود) لا الفعل الواحد بعينه يقبل الحمد والذم 33,8
المحمود والمذموم : [متضادان] بينها ... متوسطات وهو ما ليس بمحمود ولا مذموم 7-96,6
140 (حمرة) صفرة *Voir*
(حنطة) الكيل له حنطة : [نسبة الشىء الى الوعاء] 122,1
142 (حىّ, حيوان) انسان *Voir*
اسم الحيوان المقول على الانسان وعلى الفرس : [اسم متواطئ] 6,12
اسم الحيوان المقول على الانسان المصور والانسان الناطق : [متفق اى مشترك] 6,7
الحيوان : [جوهر عام] 8,2
145 اذا حمل على الانسان ...الحيوان : يعرّف هو جوهر زيد وعمرو الذى يعرّفها الانسان 10-10,8
الحيوان قد ينقسم بالماءى والبرى وينقسم بهما المتغذى والحيوان مرتب تحت المتغذى 11,9
زيد ... حيوان ناطق : [يحمل حدّ الجوهر الثانى على الموضوع] 19,2
الحيوان ... يدل به على كثيرين 30,7
149

السكان سكان للزورق ذى السكان : [يرجع بالتكافؤ] 57,10
192 (سمكة) السمكة ... كبيرة [بالاضافة ...] 44-45
(سواد) بياض *Voir*
(سوق) فلان فى السوق : اين 90,10

ش

195 (شجاعة) الجبن *Voir*
تسمية الشجاع من اسم الشجاعة 7,4
(شراب) الدن له شراب : [نسبة الشىء الى الوعاء] 122,1
(شرّ) خير *Voir*

ص

199 (صالح) ان زيدًا المشار اليه يكون حينا صالحا وحينا طالحا : [قابلا للمتضادات] 34,1-2
المرء الصالح قد يمكن ان يكون طالحا والطالح قد يمكن ان يعود صالحا 103,9
(صبر) *Voir n°* 137
202 (صحّة) ليست تكون ... صحة اكثر من صحة 84,8
الصحة والمرض : لا يخلو من احدهما بدن الحيوان 101,2
» : [حالات ...] ما لم تتمكن 72,4-6
» : [متضادان] ... فى جسم الحى 109,5
» : [متضادان] ليس يقال فى واحد منها انه صادق ولا كاذب 105,4
» : [متضادان ليس بينها متوسط] 95,5
الصحة تضاد المرض 108,1
209 (صحيح) مريض *Voir*
يكون ... صحيح اكثر من صحيح 85,1
ان كان الحيوان كله صحيحا فان المرض ليس يكون موجودا 108,10

ر

(راس) الراس يقال فيه انه راس لشىء 65,2 171 [*cf.* 66,11]
اذا اضيف الراس الى ذى الرأس كانت اضافة معادلة ومتى اضيف الى الحى لم تكن معادلة 58,3
(رجل) ما له رجلان , ما له اربعة ارجل , ما له ارجل كثيرة , ما لا رجل له : [انواع للمشاء فتكون معًا بالطبع] 115,5-7
(ردى) لا *Voir*
175 (رذيلة) الجور , الفضيلة *Voir*
(رسم) حدّ *Voir*
(رطوبة) الرطوبة واليبوسة : [من الكيفيات الانفعالية] 75,5
(ريش) ذو الريش له جناح : لم يصدق رجوع هذا بالتكافؤ 56,2

ز

(زوج) الزوج والفرد : [متضادان ليس بينهما متوسط] 95,6
180 (زوجة) له زوجة : [على طريق الملك] 122,2
(زورق) السكان *Voir*
(زيد, عمرو) *Voir Index A*, 30 *sq.*
زيد المشار اليه : الجوهر الاول 18,5-6
ان زيدا وعمرا انما يدل به على مشار اليه 30,6
زيد , عمرو : [شخص جوهر مشار اليه] 9,6

س

186 (سابح) طائر *Voir*
(سخن) يسخن مضاد ليبرد 89,3
يبرد مضاد ليسخن 89,4
الشىء قد يسخن اكثر واقل 89,6
190 (سكان) السكان سكان للزورق : لا يرجع بالتكافؤ 57,8

212 (صدور الاقاويل) خطب *Voir*
(صفة) *Voir* n°s 26 *et* 32
حمرة الخجل وصفرة الوجل: انما يحدثان عن انفعال 76,8 [*cf.* 77,9-78,3]
الصفرة والحمرة اذا كانت لنا بالطبع والجبلة قيل فينا جما فى الشخص كيف هو 77,8
(صلب) الصلب: له قوة على ان لا ينفعل بسهولة 74,8

ض

217 (ضرب) درهم *Voir*
(ضعف) الضعف: [مضاف] 52,9
الضعف والنصف: [اضافة] 12,9
220 الضعف هو ضعف لشىء 52,9
الضعف: يقال بالقياس الى النصف 94,6
الضعف ليس له ضد 54,3
ثلاثة الاضعاف: [ليس له ضد] 54,3
ليس ضعف اقل ولا اكثر من ضعف 54,9
225 الضعف: ضعف للنصف والنصف نصف للضعف 55,4-5
الضعف والنصف موجودان معا: [مضافان] 61,7
الضعف والنصف [هما معاً بالطبع وهما يتكافآن فى لزوم الوجود] 114,7
من علم ان هذا ضعف على التحصيل فقد علم الشىء الذى هو له ضعف على التحصيل 67,9-10
الضعف والنصف: [مضافان: من المتقابلات] 93,13
230 الضعف والنصف [متقابلان] على طريق المضاف...: [ليس يقال فى واحد منها انه صادق ولا كاذب] 105,5

ط

(طائر) الطائر والسابح والمشاء ... انواع قسيمة للحيوان [فهى معاً بالطبع] 115,1
المشاء والطائر والسابح (الفصول التى جما ينقسم الحيوان) غير الفصول التى ينقسم جما العلم 5-11,4
233 (طالح) صالح *Voir*
(طيلسان) له ... [طيلسان: ما يشتمل على البدن] 121,5

ع

235 (عام) عام اول: [متى] 12,10
(عبد) العبد هو عبد للمولى والمولى مولى للعبد 55,3
العبد ان لم يضف الى المولى ... لاكن ... الى الانسان او الى ذى الرجلين ... لم يرجع بالتكافؤ 59-60
238 (عدل, عدالة, عادل) العدل ضد الجور 83,2
جنس العدل الفضيلة 109,11
240 الجور يضاد العدل 108,1
العدل والجور [متضادان] ... فى نفس الانسان 109,6
العدل والجور [متضادان فى جنسين متضادين] 109,11
ليست تكون عدالة اكثر من عدالة 84,8
العادل: مشتق من اسم العدالة 81,12
245 العادل ضد الجائر 83,4
العادل (ضد الجائر) فى الكيفية: الجائر فى الكيفية 83,8-10
يكون عادل اكثر من عادل 85,1; 84,4
248 (عسل) حلاوة *Voir*
249 (عشرة) ليس يوجد... للعشرة... مضاد 31,6
العشرة ليس يتصل جزؤها الذى هو الخمسة بالخمسة الثانية التى هى جزؤها الآخر بحد مشترك ولا الثلاثة التى فيها بالسبعة لاكن جميع اجزائها منفصلة بعضها عن بعض 39,1
251 (علم) العلم والمعلوم والحس والمحسوس:

[اسم احد المضافين مشتق من الثانى] 55,6
العلم والجهل : من المضاف وهما متضادان 252
54,1
العلوم والفضائل : [ملكات] 71,7 [*cf.* 73,1]
العلم : [عرض عام] 8,12
ان لنا علماً : [على طريق الملكة] 121,3
(علم) *Voir* n° 306 256
(عمل) العمل ... طويل 43,3
عمل سنة 43,5
(عمى) بصر *Voir*

غ

(غرض) الغرض المقصود فى الخطبة 112,5 260
(غضب) غضوب × غَضِبَ : [كيفية انفعالية × انفعال] 78,8-79,3

ف

(فرد) زوج *Voir* 262
(فرس) فرس : [معنى مفرد] 7,6
الفرس يجرى : [معنى مركّب] 7,8
فرس : [جوهر] 12,8
الفرس المشار اليه : [جوهر اول] 17,13
[حيوان *Voir*]
(فصيح) : من اسم الفصاحة 7,5 267
(فضيلة) *Voir* n°s 253 *et* 239
الفضيلة والرذيلة : من المضاف وكلاهما متضادان 54,1
» ...و...الرذيلة...[جنسان] متضادان 110,1
ان لنا فضيلة : [على طريق الملكة] 121,2-3
(فقه) : [كيفية , مضاف] 87 272
(فوق) الفوق يضاد الاسفل 120,1
الحركة الى فوق مضادة للحركة الى اسفل 120,1

ق

(قطع) يقطع : [ينفعل] 13,1 275
ينقطع : [ينفعل] 13,2
(قعد) *Voir* n° 279 277
(قام, قيام) القيام...من الوضع. .فاما...يقوم... فليست هى من الوضع 53,4
القول او الظن بان زيدا قائم اذا كان زيد قائما هو صدق واذا كان قاعدا هو كذب 34,4

ك

(كاتب , كتابة) كاتب : [كيف] 12,9 280
الكتابة علم : [عرف جوهرها] 8,12
(كم) ليس هذا الكم المشار اليه ذا ذراعين اكثر من هذا الاخر الذى هو ايضا ذو ذراعين 48,5
هذا كم هذا ليس بكم : [موجبة وسالبة] 13,4
(كيل) حنطة *Voir*

ل

(ل) لَ : مقطع مقصور 39,6 285
(لا) لا : مقطع ممدود 39,5
لا جيد ولا ردى , لا عدل ولا جور : [متوسط ليس له اسم] 96,9
(لون) اللون ... يصدق حمله على الجسم : من اجل وجوده فى جسم ما مشار اليه 21,3
[لا يقال] الجسم لون يفرق البصر : [لا يحمل حدّ العرض على الموضوع] 19,6
(لين) اللين : لا قوة له على ان لا ينفعل بسهولة 74,8-10 290

م

(مال) له مال : [على طريق الملك] 122,2 291
(متسلح) منتعل ومتسلح : [له] 13,1
له يدل على المنتعل والمتسلح 90,9
(متنعل , منتعل) متسلح *Voir*
(مثلث) : كيف [شكل] 79,9 295
ليس مثلث اكثر من مثلث 85,3

297 (مجتهد) : (فى اللسان اليونانى) 82,11
(محاضر) : (« «) 82,5
محاضر ومضارع : له قوة يفعل بها بسهولة وينفعل بعسر 74,5
300 (محسوس) *Voir n° 251*
(محمود) *Voir n° 139*
(مذموم) *Voir n° 139*
(مرارة) الحلاوة *Voir*
304 (مربّع) ليس... مربع اكثر من مربع 85,3
ليس لاحد ان يقول ان المربع اكثر دائرة من المستطيل 85,7
المربّع اذا اضيف اليه فى صناعة الهندسة الشىء الذى به يحدث السطح المسمّى عَلَماً فقد تزيد الا انه لم يحدث فيه استحالة 118,7
307 (مرض) الصحة *Voir*
(مريض) سقراط مريض سقراط صحيح : قولان متضادان ... 106,2-9
سقراط مريض سقراط ليس بمريض : احدهما صادق ضرورة والاخر كاذب 107,5
متى كان سقراط مريضا فليس يلزم ان يكون افلاطون صحيحا 109,2
لا يمكن ان يكون سقراط مريضا وصحيحا معا 109,3
312 (مستطيل) *Voir n° 305*
(مشاء) الطائر , رجل *Voir*
(مضارع) *Voir n° 299*
315 (مصحح ومراض) : [له قوة طبيعية او لا قوة طبيعية] 73,8 [*cf.* 74, 4-6]
(معلوم) *Voir n° 251*
(مقدار) ان له مقدارا طوله كذا وكذا : [على طريق الكم] 121,4
318 (ملاكز) (فى اللسان اليونانى) 82,5
319 (ممراض) مصحح *Voir*
(مولى) عبد *Voir*

ن

321 (نار) النار لا تخلو عن الحرارة 101,6 [*cf.* 103,8]
(نحو) النحو : [كيفية , مضاف] 87
النحو موجود فى الانسان : [كليات المقولات كلها هى موجودة فى الجواهر الثوانى] 25,9
(نصف) الضعف *Voir*
325 (نطق , ناطق) النطق فى الانسان × البياض فى الجسم 27,5-7
الناطق وحدّه الذى هو مدرك بفكر وروية يحملان على الانسان من طريق ما هو : [الفصل يصدق اسمه وحده على الموضوع] 27,3
الناطق ... يقال على الانسان لا فيه : [الفصل يقال على موضوع وليس فى موضوع] 26,10
(نعل) له ... النعل فى الرجل [ما يشتمل على جزء من البدن] 121,6
(نفس) النفس عالمة : [عرض عام عرّف شيئا خارجا عن ذاتها] 9,3

و

330 (واحد) *Voir n° 21*
(وجل) صفرة *Voir*

ى

332 (يبوسة) رطوبة *Voir*
(يد) اليد يد لشىء 65,2
ليس يقال فى يد ما مشار اليها انها يد انسان ما او فرس ما لاكن يقال يد انسان او فرس 64,7
335 له يد : [نسبة الجزء الى الكل] 121,7

297 σπουδαῖος. — 298 δρομικός. — 318 πυκτικός.

INDEX D. — TERMES TECHNIQUES.

× indique une opposition. A,1 signifie : *Index A..., numéro* 1.
[...] placé en guise de référence, avertit que le mot ne figure pas dans l'ouvrage.

ا

• أثر) تأثير [...]
• اجل) من اجل 21,1-4
من اجل ان... 43,2-3
• اخذ) اخذ...بدل 59,8
اى ...اخذته وجدته 41,4
أخِذ...بالقوة , بالفعل 63,8
أخذت...مجردة من 84,6
• أخر) المتاخر C,a382
متاخر × متقدم 42
• ارض) الارض 47,3
• اسطقس) الاسطقسات 63,4
• اصل) لا... اصلاً 102,1
الاصول الموضوعة 3,10
• الف) تأليف... [...]
• امر) من اوّل امره 77,1
الامر فيها بيّن انها... 29,10
بيّن من امرها انها... 32,1
ظاهر...من امره انه 39,4
الامور× كليات المقولات 25,5-7
• انس) الانسان C,b51
حدّ الانسان 19,3
ان اجاب انسان 24,9
الانسانية × الحيوانية 22,7
• ان) انية [...]
• اول) اجناس اول 71,3
الجواهر الاول C,a98
• اون) الآن 40,3

• اين) اين C,a56
الاين 90,10

ب

• بدأ) فى بادئ الرأى 66
• بدل) اخذ...بدل 59,8
• بدن) البدن (*) 121,4
بدن الحيوان 101,3
• برد) برد , برودة C,b73
البرودة 101,6
• برهن) أن يبرهنوا 112,4
• بسط) البسيط C,a59
بسيط كبير 43,2
• بصر) بصر C,b75
بصير C,b81
• بعد) ليس يبعد ان 88,1
البعد فى الوجود 47,9
» فى المسافة 47,10
البعد... غاية البعد 47,8
الوجود... فى غاية البعد 45,7
بُعد أبعد منه 47,6
ابعد هذه الوجوه 122,3
اجزاؤه متباعدة 80,8
• بغى) ينبغى ان 61,3
ليس ينبغى... ان يعتقد 48,2
ليس ينبغى ان يفهم 27,10
ليس ينبغى ان يتشكك 86,5
• بقى) بقى × ارتفع 51,1
الثلاثة الباقية 93,1

• ابقى واطول زمانًا 71,6
بطول البقاء وقصره 78,4
• بلغ) مبلغ السطح 43,7
مبلغ ما قاله 36,3
• بوب) فى هذا الباب 92,2
• ذكرت » » 70,16
باب مقولة المضاف 90,3
• بيض) البياض C,b83
حدّ... البياض 19,6
الابيض C,b1
• حدّ الابيض 20,1
• بين) تبيّن من 46,11
بيّن E,s.v.
شديد المباينة 112,8
مُتباين [...]

ت

• تبع) نسبة تابعة ل... 36,1
صور...تابعة للصور... 81,4

ث

• ثبت) ثابتًا × عارضًا 78,6
الشىء الثابت 79,4
الثابتة العسيرة الزوال 71,9
ليس لها ثبوت 42,3
• ثنى) اثنان C,b21
بالعرض وثانيًا 43,1
الجواهر الثوانى C,a112

(*32) *Noms de parties du corps (de l'homme ou de l'animal)* : جمّة 104,7 — رجل (115,7) ; 68 ; 65 ; 58 الراس , راس — 76,9 الدم — 58,8 ; 56,1-10 جناح , الجناح ; 107,3 الرحم — 115,6 ارجل — 60,5-6 ; 59,6 رجلين ,الرجلين ; 115,6 رجلان — 121,6 الرجل ; 121,8 — 97,3 العين — 121,5 الاصبع — 97,6-9 أسنان — 56,1-10 ريش , الريش — 76,9 الروح — 65,2-3 اليد ; 68,7 ; 121,7 يد — 76,4 اللسان.

في جهة محدودة 41-42
الى حدّ كبير × التمام 104,3
على حدّ سواء 85,5
• حرر) حار ,الحرارة C,b128
الحرارة 101,5-6
• حرك) الحركة C,a129
سريع الحركة 77,6
حركة الاستحالة 118,2
الحركة الى الفضيلة 104,2
المتحرك باحد الكيفيات 117,9
• حرى) احرى ان 80,5
• حسس) الحسّ C,a134
الحس والمحسوس 55,6
الحسّ... في جسم 62,11
حس اللمس 76,4
جسم متفذ حساس 7,2
المحسوس ... في جسم 62,11
• حصر) اكثر حصرًا E,s.v.
• حصل) حصل 71,8
تحصيل 3,3
على التحصيل 67,4...
يوجد ... محصّلا 101,8
• حقق) استحقت 16,5-8
احق ب D,135-6
بالتحقيق والتقديم 17,11
بالحقيقة × بالعرض 42,8
الاضافة الحقيقية 66,12
• حكم) حكمة [...]
الحكم بالحقيقة على... 68,7
• حلل) حلّ [شكّ ..Voir
• حلو) الحلاوة C,b135
• حمل)الحمل,المحمول C,a139
• حوط)السطح المحيط 41,10
• حول) ما استحال 118,4
الاستحالة C,a1
الحال , الملكة C,a424
حال في العلم... شريفة 73,1
» » خسيسة »
الاحوال اللاحقة للصور 81,5
محال 46,4
المستحيل 88,2
في غاية الاستحالة 46,10
• حيى) حي , حيوان C,b142
الحي , الحيوان (*) 58,4-5

الجواهر الثواني Ca,112
الجواهر الثوالث [...]
الحدّ المعطى جوهرها 6,11
جوهره وذاته 8,3
جوهره وماهيته 7,11
جوهر الموضوع 9,7
شيئًا خارجا عن جوهره 9,5
تمييزًا في جوهر الشيء 30,10
في جوهر الشيء المضاف 66,12
الجوهر والعرض 5,5
جنس الجوهر 11,6
مقولة الجوهر 14,3
الجوهر على الاطلاق 16,9
(الشخص) الجوهر الاول 22,3
جوهر زيد 10,10
احق باسم الجوهر 23,8
احق باسم الجوهرية 22-24
اولى بالجوهرية 32,6
تَجَوْهَر , تجوهُر [...]

ح

• حجج) يحتج 17,7
حجّة 119,1
• حدث) حدث,أحدث 75 sq.
يحدث البياض 35,9
حدث فيهما بذاته 35,8
• حدد) حدّ وقدّر 43,6
حدّ E,s.v.
الحدّ C,a126
حدّ × اسم 19,2
الحدود 3,10
الحدود والرسوم 112,2
حدّ الانسان 19,3
حدّ الابيض 20,1
حدّ...[البياض] 19,6
الحدّ الحقيقي للمضافين 67,3
حدّ [الناطق] 27,4
دخل تحت حدّ المثلث 85,4
محدوده 6,7
تحديد 65-66
يتصل ... بحدّ مشترك 39-40
حدود مشتركة 40,1[22]
جزء محدود 41-42

ج

• جبل) بالطبع والجبلة 77,9
• جرد)اخذت...مجردة 84,6
مجردة من الموضوع 82,2
• جرى) جرت العادة 77,6
على المجرى الطبيعي 9,7
ما يجرى هذا المجرى 31,7
• جزأ) الجزء C,a68
اجزاء الخط 40-41
اجزاء... مستوية 80,9
» متقاربة×متباعدة 80,7-8
السكون الجزئي 119,9
الحركات الجزئية 119,8
جزئيات الخير والشر 107,10
• جزف) جزافًا 58,12
• جسد) جَسَد [...]
• جسم) الجسم C,a71
الجسم على الاطلاق 109,6
الجسم المحسوس 63,2
جسم متفذ حساس 7,2
الجسم الحار والبارد 63,2
كل لون في جسم 8,7
المجسم 25,10
• جلب) اجتلبوا الحد 47,7
• جنس) الجنس C,a76
الاجناس 5,10
باجناسها × بانواعها 86,9
الانسان في جنسه 18,5
الجنس الاعلى 11,11
جنسان عاليان 11,6
» ليس فوقهما جنس 110,1
اجناس اول 71,3
هذا الجنس [يفعل...] 89,5
هذه الاجناس[معنيان له] 90,11
جنس الجوهر 11,5
اجناس الكم المشهورة 37,6
جنس الكيفية 11,6
اجناس هذه المقولة 69
• جوب) أجاب,جواب E,s.v.
جواب ما هي... 9,2
• جوهر) الجوهر C,a86
الجواهر الاول C,a98

(*204) *Mots désignant des êtres du genre* animal : انسان , الانسان C,b,51 sq. — ذو الجناح , ذو جناح — 97,9 اجراء الكلب — 102,6 الجرو — 64,10 الثور , ثور — 11,9 البرّي

الرسم الحقيقي 65,8
» » × العرضي 66,13
رسم الاشياء المضافة 50,4
رسم المضافين 51,14
رسم الاعراض 27,10
رسم [شخص الجوهر] 17,12
• رقم) ارتقم 111
ارتقم × بقي 51,1
ارتقم ، فقد 62
• ركب) التركيب C,a62
لفظ مركب تركيبا خبريا 106,1
• روى) بفكر وروية 27,4

ز

• زمن) الزمان C,a161
زمان طويل 43,4
• زول) وشبك الزوال 71,7
الاشياء ... المسيرة الزوال 71,9
• زيد) تزيد 118,9

س

• سأل) السؤال بما هو ... 22,3
يسئل عنه بحرف كيف ... 77,5
• سبب) السبب C,a169
• سطح) السطح C,a172
الخط والسطح 44,1
في سطحه 80,9
السطح المسمى عَلَما 118,8
• سفل) اسفل 48,1
المكان الاسفل × الاعلى 47,4
• سكن) السكون C,a175
• سلب) السالبة والسلب C,a433
• سمو) الاسم C,a7
اسم × حدّ 19,1-2
• سهل) سهولة × صعوبة 52,3
يفعل بسهولة × بعسر 74,3
ينفعل » × » 74,3-4
قصداً منه للاسهل 51,11
• سوف) البعد في المسافة 47,10
• سوى) مساو × لا مساو 54,9
المساوي وغير المساوي C,a391

د

• دبر) ما لم يتدبّر 68,9
• درك) لا درك فيه [...]
مدرك بفكر وروية 27,4
• دلل) دلّ ، دلالة ... 7 ; 6
ما يستدل 30,1
ودليل... [و E,s.v.
• دوم) بالطبع ودائما 103,8

ذ

• ذهب) ذهبوا الى 47,5
مذاهب فاضلة 103,11
• ذهل) ذهول ... عن 72,2
• ذهن) خارج الذهن 35,3
• ذو) ذو العصر 98,2
ذو العمى 98,2
الاشياء ذوات الوضع 90,3
» ذوات العدم والملكة 92,9
ذوات الكيفيات C,a306
» » × الكيفيات 83,5
• جوهره وذاته 8,3
ماهياتها وذواتها 52,6
بذاته 46,2
كانت كمّاً بذاتها 43,7
حدث فيهما بذاته 35,9
مضاف بذاته × بالعرض 88,6
يعقل بذاته × بالقياس الى 45,4
موجود بذاته × بالقياس 44,5
حدوث شيء بذاته 36,2

ر

• رأى) يرون انه 84,7
بحسب بادئ الرأي 112,11
» الرأي والمشهور 51,11
• رتب) مرتّب تحت 11,2-10
ترتيب 42,4
المتقدم بالمرتبة 112,2
• رجم) رجم [التكافؤ Voir..
• رسم) يرسم A,11
الحدود والرسوم 112,3

حدّ الحيوان 7,2
الحيوان جنس الانسان 31,2
انواع قسيمة للحيوان 115,2
بها ينقسم الحيوان 11,4
الحيوان كله 108,10
الحيوانية × الانسانية 22,7

خ

• خبر) يخبر A,8
لفظ مركب تركيبا خبريا 106,1
• خرج) من خارج 41,10
خارج الذهن 35,3
خارج النفس 113,8
خارج عن طبيعته 24,12
خارجان عن هذا الجنس 80,4
• خرء) اخثرء ... اسم 50,9
• خسس) حال ... خسيسة 73,2
• خشن) الخشن C,a151
• خصص) يخصّها انه 15,7
خواصها المشهورة 4,3
اخص من 22,7
الاخص × الاعم 22,8
اخص الخواص بالكم 48,10
خاصيّة حقيقية 85,10
المعنى ... المخصوص ب 121,6
• خطط) الخطّ C,a154
الخط والسطح 44,1
• خلم) يخلم احد الضدين 34,8
• خلف) مخالف 6,7
مخالفة 117,4
الاجناس المختلفة 11,2
مختلفة في النوع 11,3
جنسَين مختلفين بالذات 88,8
• خلق) الخلقة C,a193
في اول الخلقة 77,2
• خلل) المتخلخل C,a333
• خلو) يخلو E,s.v.
الخلاء 41,9
• خير) الخير C,b161
الخيرات المتوسطة... 108,5

ما له — 115,6 ما له رجلان ; 60,6 ; 59,6 ذو الرجلين ; 60,5 ذو رجلين — 58,3 ذو الرأس — 56,8-9 ذو الريش ، ذو ريش — 115,7 ما لا رجل له — 115,6 ما له ارجل كثيرة — 115,6 اربعة رجل 115,1 ; 11,4 الطائر — 45,1 ; 44,9 السمكة — 115,1[13] السباع — 115,1-9 ; 11,4 السابح — 1-10 115,1 ; 115,1 ; 11,4 المشاء — 11,9 المدى — 64,7-8 ; 24,1-3 ; 17,13 ; 12,8 ; 7 الفرس وفرس —

التساوى ولا تساوى 38,4
اجزاؤه غير مستوية 80,10
» مستوية فى سطحه 80,9
على حد سواء 85,5
على شرع سواء 85,6
• سير) سيرة جميلة 103,11

ش

• شأن) من شأنه ان 102,5..
شأنها ان تكون 97,4-5
• شبه) يشبه ان يكون 47,10
يشبه ان يعتقد 120,4
الاشبه ان يعتقد 80,3
الشبيه وغير الشبيه C,a178
الشبهة 16,16
اشتباه 30,2
العلة... متشابهة 16,1
• شخص) الشخص C,a184
شخص × عام 9,8
شخص × كلى 25,12
الشخص × النوع 64,8
» = الجوهر الاول 22,2
الاشخاص المشار اليها 30,1
• شرر) الشر × الخير 107-8
المضاد للشر... شيئان 108,2
• شرط) اشتراط 51,10
متى اشترط... الشرط 51,14
•شرف)المتقدم بالشرف 112,6
حال فى العلم... شريفة 73,2
الاشرف × الاقل شرفا 112,6
• شرك) يشرك 117,8
التى اسماؤها... مشتركة C,a374
مشترك [حدّ .. Voir
عام ومشترك 6,5;6,9
• شغل) يشغل المكان 41,9
• شقق) مشتقّ C,a397
• مشتقّ × متغاير ... 55,6
المشتق لها الاسم 53,6
على طريق الاشتقاق 81,10
• شكك) شك , الشك 51
موضع شك 64,2
يحلّ الشكوك 37,14
التشكك 68,9
اسم مشكك [...]
• شكل) الشكل C,a192
الاسم الدال بشكله على 30,5
المثلث... وسائر الاشكال 85,3

الاشكال 112,3
• شمل) يشتمل 3,9
يشتمل على البدن 121,4
يشتمل على الاجسام 38,10
• شهر)المعانى المشهورة 123,1
من جهة الشهرة 63,11
بحسب المشهور 52,4
» بادئ الرأى والمشهور 51,11
فى المشهور 69,7-14
المشهور × الامر اليقينى 51,12
• شور) المشار اليه 30,4
اى مشار اتفق 30,4
على مشار اليه×كثيرين 30,6
اجزاء المشار اليه 64,6
شئ مشار اليه بالعدد 33,6
انسان ما مشار اليه 21,2
هذا الانسان المشار اليه 64,5
زيد المشار اليه 18-19
هذا البياض المشار اليه 43,2
» السواد » » 8,6
شخص العرض المشار اليه 8,6
هذا الكم المشار اليه 48,5
الجوهر المشار اليه 29,9
شخص الجوهر المشار اليه 9,6
• شيأ) الشئ C,a195

ص

• صحب) صاحبه... 45,6
صاحب [احد المضافين] 94,5
تغيّر الى صاحبه 103,7
• صحح)تصحح المقايسة 85,8
الصحة C,b202
مصحح E,s.v.
• صدق) يصدق 105,9
صادق × كاذب 105...
الصدق والكذب C,a198
• صرف) التصريف 7,4
• صغر) صغر × عظم 44,9
الصغر × الكبر 45,1
الصغير , الكبير C,a265
• صفح) التصفح 20,12
• صلح) اصلاح 51,10
• صمت) مصمت [...]
• صنع) صناعة D,520
العلوم والصنائع 112,2
صناعة × علم 71,8
• صنف) صنفان 17,10

اصناف المتقابلات 92,3
هذا الصنف من العدم 103,5
•صور) الانسان المصوّر 6,8
تصوّر [...]
صور نوعية 81,4
» تابعة للصور النوعية 81,4
الاحوال اللاحقة للصور 81,5

ض

• ضدد) ضادّ, مضادّ C,a336
متضادان , متضادات » »
ضدّ , ضدان , اضداد » »
مضادة , تضادّ » »
يقبل التضاد 89,5
يوجد التضادّ فى ... 70,9
على طريق التضادّ 46,2
• ضرب) على ضربَيْن 114,5
ضروب التغيّر 118,5
• ضرر) يضطر 57,2
مضطرّ فى وجوده... 15,9
ضرورةً 95,2
ليس واجبا ضرورة 108,9
• ضعف) الضعف C,b218
• ضيف) المضيف 57-58
اضافة, مضاف , مضافان C,a18
مضافان 50,9
» ومنسوب كل واحد 59,2
هُما من المضاف 44,5
داخل فى المضاف 86,8
ليست من المضاف 87,4
فيها شئ من المضاف 51,9
المضاف الحقيقى 68,5
مقولة المضاف 90,3-5
المضاف × مقولة اخرى 83,10
المتضاف 105,5[8]
المتضافين 94,4[3]
اضافة محضة 66,6
الاضافة الحقيقية 66,12
الاضافة العرضية 66,13
» معادلة من الطرفين 57,9
بالاضافة الى 46,1
يقال بالاضافة الى 87,1
يقالان بالاضافة 53,3

ط

• طبع) متقدم بالطبع 62,2

مرتبة التعليم 112,3
المتعلم 51,12
علامة [تمييزا] *Voir..*
• وسط العالم 47,4
السطح المسمى عَلَما 525 *E,s.v.*
• على) جنسان عاليان 11,7
المكان الاعلى × الاسفل 47,3
• عمل) عمل *C,b257*
الحجة التى استعملها 119,1
• عمر) الذى يعمّ 530 25,12
عام ومشترك 6,5;6,9
اسم الحيوان عام لهما 7,1
عام × شخص 9,8
العامّ *C,a207*
الاعم × الاخص 535 22,8
•عند) الاشياء المتعاندة [...]
• عنى) المعنى *C,a406*
اسم معنى 7,3
معنى × قول 99,2
معانى له 540 122,3
• عود) جرت العادة 77,6
فى المعتاد 77,5
• عور) باستعارة 119,2
• عين) بعينه [الواحد *Voir..*

غ

• غذى) المتغذى 545 11,10
جسم متغذّ حساس 7,2
• غرب) غريب عنه 24,12
• غلط) ظنّا او غلطاً 67,8
ليس لقائل ان يغلّطنا 27,5
• غير) ضروب التغيّر 550 118,5
تغيّر الى صاحبه 103,7
كان اسم المضافين متغايرين 55,5

ف

• فحص) فحص 62,4
• فرد) مفرد *C,a411*
على التعادل 58,9
• عدم) العدم والملكة *C,a213*
معدوم × موجود 107,6
• عرض) عرض ل 87,7-9
عارضا × بالطبع ... 485 78,6
العوارض 77,4
عوارض النفس 78,5
العرض *C,a227*
العرض باطلاق 16,10
الاعراض المشتركة 490 4,4
بالعرض 49,4
مضافة بالعرض × بذاته 88,6
بالعرض × بالحقيقة 42,9
» × من طريق ما هو 55,11
الاضافة العرضية 495 66,13
• عرف) اشدّ تعريفاً 23,11
اعرفها والمقول.. باطلاق 114,2
معرفته...على ما هو عليه 67,7
• عسر) بعسر × بسهولة 74
• عشر) معاشرة 500 103,11
• عطى) اعطى 93,3
يعطى من اين ... 70,16
الحد المعطى جوهرها 6,11
• عظم) عظم × صغر 44,9
• عقب) تعقّب الرسم 505 51,9
• عقد) يعتقد 48,2
الاعتقاد الصادق 113,4
• عقل) يُعقَل 45,4-5
العقل 123,3²
تيه العقل 510 78-79
• عكس) عكس 118,6
ليس ينعكس الامر 23,5
• علق) تعلّق به الظن 35,2
• علل) العلة فى ذلك 16,1
• علم) العلم 515 *C,a236*
متمسك بالعلم 72,9
العلم فى النفس 8,12
فصول...ينقسم بها العلم 11,5
العلوم والفضائل 519 71,7
العلوم والصنائع (*) 112,2
المتقدم بالطبع 111-13
الاشرف بالطبع 112,7
معاً بالطبع 62,1
يوجدان معاً بالطبع 450 51,6
ما كان ... بالطبع 78,6-8
من طبيعة واحدة 69,8
خارج عن طبيعته 24,12
عن المجرى الطبيعى 9,7
قوة , لا قوة طبيعية 455 73-74
• طراً) الامور الطارئة 72,1
• طرف) سلب الطرفين 96,9
الاطراف 108,5
• طرق) طريق *E,s.v.*
• طعم) الطعوم 460 75,3
• طلق) ينطلق على 69,14
المقول... باطلاق 114,2
الحركة على الاطلاق 119,6
السكون على الاطلاق 119,6
• طول) طويل 465 43,3-4
ابقى واطول زمانا 71,7
اطول زمانا فى الثبوت 72,8
• طير) الطائر *C,b231*

ظ

• ظنن) ظنّ *pass.*
الظن 470 *C,a206*
ظنا او غلطاً 67,8
• ظهر) يظهر ان 99,7
ظاهر الكلام... 88,3

ع

• عبر) يعبّر عن 96,9
• عدد) العدد (*) 475 *C,a209*
واحد بالعدد 30,2
عددت , تعديد , عدد 86
• عدل) عدل, عدالة.. *C,b238*
اضافة معادلة 55-61
الاضافة » من الطرفين 480 57,9

(*475) *Noms de nombre* : الواحد 111,8-9 — الاثنان 111,9 ; الاثنين 42,5 ; 111,8 ; 111,10 ; الثلاثة 32,1 ; 39,2 ; 42,6 ; 44,1 — الاربعة 32,2 — الخمسة 32,1 ; الستة 48,6 — (*cf.*C,*b*20) السبعة 39,3 — الثمانية 39,1-2 ; 44,1 — العشرة 31,7 ; 39,1.

(*520) *Sciences et arts* : الفقه 87,1-10 — الكتابة 8,12 ; 9,1-2 ; 112,4-5 ; كاتب 12,9 — صناعة الهندسة 88,4 ; 87,1-10 ; النحو 25,9 — (5,5) ; صناعة المنطق 3,3-4 — الموسيقى 88,4 ; 118,8.

555 • فرز) فرز 30,10
• فرق) الفرق بين 92-93
لا يفارقه اصلا 102,1
تفارق × تشارك 16,12
لون يفرق البصر 19,6
560 • فسد) الفساد C,a292
• فسر) تفسير 20,8
• فصل) ينفصل ... 9,12
الفصل C,a243
الفصول القاسمة 5,10
565 » التي ينقسم بها العلم 11,5
» »بها ينقسم الحيوان 11,4
الانفصال × الاتصال 37,4
• فضل) يفضل على 80,9-10
الفضيلة C,b268
570 الفضيلة , فاضل 82,11
مذاهب فاضلة 103,11
الحركة الى الفضيلة 104,2
العلوم والفضائل 71,8
• فعل) يفعل بسهولة 74
575 ينفعل بسهولة 74
يفعل C,a496
ينفعل C,a499
ان يفعل , ان ينفعل 12,7
في يفعل وينفعل 89,2
580 مقولة ان يفعل وان ينفعل 14,7
حدث عن انفعال 76,8
كيفيات انفعالية C,a316
انفعالات »
بالفعل × بالقوة 63,7
585 • فقد) فقد الحسّ... 62
• فكر) مدرك بفكر 27,4
• فلسف) فلسفة [...]
• فلك) مقعر الفلك 47,3
• فن) فلان 90,10
590 • فهم) مفهم جوهره 6,6
• فوق) فوق C,b273
فوق واسفل 47,11

ق

•قبل) القابل للاضداد 34,7
تقابل , متقابلات C,a375
595 (لون) قابلاً للابيض ... 33,7
الماضي والمستقبل 40,5
في المستقبل 104,6
في المستقبل 97,5[12]
من قِبَل جنسها 87,5
600 قِبَل 42,6
• قدر) قدّر 43,6-8
يقدّر بجزء منه 39,4
• قدم) المتقدم C,a380
متقدم بالطبع 62,2
605 متقدم × متاخر 42,5
المحسوس اقدم من الحس 62,9
المعلوم اقدم من العلم 61,10
بالتحقيق والتقديم 17,11
• قرأ) باستقراء 107,10
610 بيّن من قبل الاستقراء 67,9
» » » » 33,5
بالتصفح والاستقراء 20,12
• قرب) [المقاربة] 122,5[22]
جنسهما القريب 109,10
615 اجزاؤه متقاربة 80,7
• قرن) المقارنة 122,5
بالقياس الى قرينه 55,7
• قسم) انقسم 11,12
قسيم لصاحبه 116,3
620 الانواع القسيمة 114-116
مقسّمة × مقوّمة 12,2
قسمة اولى 115,1
• قصد) قصد ... الى 86,5
المقصود 90,11
625 الغرض المقصود 112,6
• قصر) مقصور 39,5
• قضى) القضايا 107,7
القضية الموجبة والسالبة 92,12
• قطع) مقطع , مقاطع 39,5
630 • قاطيغوريا) [...]
• قعر) مقعر الفلك 47,3
مقعر الماء 47,4
مقعر بعض الهواء 47,5
• قلل) القليل والكثير C,a250
635 القليل والكثير 52,7[5]
الاقل والاكثر C,a44
• قنع) الاقناع 119,5
حجة... مقنعة 119,2
• ق ن ن) قانون 60-61
640 • قول) القول C,a253
قول × معنى 99,2
قول سالب , موجب 99,1
مقولة على موضوع 26,7
المقولات العشر (*) 4,1
645 » ... بما هي مقولات 4,5
كانت المقولة جنسا لهما 110,4
مقولة C,a412
كليات المقولات 25,5-7
في مقولتين 88,1
650 • قوم) قام , قيام C,b278
البياض... يقوم بالجسم 44,11
(فصول) مقوّمة × مقسّمة 12,2
مستقيم 79,9
قوامه 8,4
655 منها قوام الحيوان 63,4
قوامه بالموضوع 8,11
الاستقامة والانحناء 79,7
• قوى) قوة ولا قوة C,a261
قوة دلالتها قوة اللفظ 105,7
660 بالقوة × بالفعل 63,7
• قيس) قياس... الى 25,3
يقال بالقياس الى 45,7
يعقل » » × بذاته 45,5
يقال بالمقايسة اليه 85,6
665 ماهياتها تقال بالقياس 65,8

(*644) Ce sont les عشرة اشياء énumérées p. 12,5. Elles reçoivent bien le nom de مقولة : 14,3 ; 31,4 ; (29,5 ; 17,2 هذه المقولة) — سائر المقولات مما ليس مقولة الجوهر ; 33,9 بجوهر ; 45,2 ; 14,4 مقولة الكم — (17,3 غيرها من المقولات ; 25,1 ; 17,5 سائر المقولات) ; (37,3 هذه المقولة) مقولة — (50,3 هذه المقولة) ; 50,2 مقولة الاضافة ; 90,3-5 ; 14,5 مقولة المضاف — (86,7 ; 80,5 ; 70,5 ; 70,2 ; 69,11 ; 69,9 ; 69,4 [الكيفية =] هذه المقولة) ; 14,6 الكيف [يفعل وينفعل =] هذه المقولة) ; 53,6[24] ; 53,6[24] مقولة يفعل وينفعل ; 14,7 مقولة ان يفعل وان ينفعل مقولة الموضوع ; 80,5 ; 70,5 ; 53,6 مقولة الوضع — 14,8 مقولة الوضع ومتى واين وله — (89,7 90,2 ; (90,6 هذه المقولة) — 90,7 مقولة متى — 90,7 مقولة اين — 90,8 ; 121,6. مقولة له

ك

الكبر × الصغر 45,1
الكبير والصغير C,a265
• كثر) الكثير ,القليل C,a250
على كثيرين × مشار اليه 30,8
الاقل والاكثر C,a44 670
الاكثر × اليسير 108,6
بالاكثر [...]
• كثف) المتكاثف C,a333
كثيف × متخلخل 80,5
• كذب) يكذب 105,9 675
الكذب , الصدق C,a198
كاذب × صادق 105...
يكذب عليه الامران 107,2
• كفأ) التكافؤ C,a65
يكافئه فى لزوم الوجود 113,2 680
يتكافئان فى » » 114,5
مضافان ومتكافئان 50,12
من حيث هما متكافئان 51,3
• كلل) كل E,s.v.
كلّى C,a271 685
كلّ × شخص 16,9
كلى الجوهر × شخصه 5,6
كلى العرض × شخصه 5,6
كليات × اشخاص 25,8
• كلم) يتكلم A,22 690
كلام العرب(*) 82,6
علم اواخر الكلم 87,3
• كم) الكم C,a275
كم بالحقيقة 43,1
كانت كمّاً بذاتها 43,7 695
الكم × مقولة اخرى 83,10
• كون) الكون والفساد C,a292
تكوّن 114,3
التكون C,a294
» 117,5 700
المكان C,a418
المكان الاعلى 47,3
• كيف) كيف D,691
الكيف , الكيفية C,a295
قيل فينا... كيف هو 77,9 705
يقال فى الشىء » 79,8
يسئل عنه بحرف كيف 77,5
فى جواب كيف هو 79,9
فى الكيف 84,1
فى الكيفية 83,9 710
جنس الكيفية 11,6
المتحرك باحد الكيفيات 117,9
كيفيات انفعالية C,a316
» مجردة من الموضوع 82,1

ل

• ل) لا C,a327 715
معانى له 122,3
• لأم) اشدّ ملائمة 22,5
كان جوابا ملائما 22,3
• لبس) التباس 16,16
• لحق) امر لاحق له 37,12 720
التضاد... لحق الكم 47,11
لحقت النسبة المضافين 59,11
يلحق... هذا الشكّ 65,1
الايجاب... ليس يلحق 5,13 724
يلحق المتاخر منها المتقدم 42,3
اللواحق العامة 4,4
• لزم) يلزم 117-18
اذا كان...: لزم ان 70,9
ليس يلزم 109,3
(صفات) لازمة للاضافة 59,1 730
لزوم الوجود 113-14
• لسن) لسانا 117,3
اللسان العربى 82,7
اللسان اليونانى A,28
» » 72,8 735
• لفظ) لفظ C,a322
اللفظ المفرد 105,8
لفظ مركب تركيبا خبريا 106,1
صيغة هذه اللفظة 79,4
• لمس) حسّ اللمس 76,4 740
الملموسات 75,4
• لون) اللون C,b288
كل لون فى جسم 8,7
الالوان (*) 75,4
» بين الابيض والاسود 96,4 745
ملون 96,3
• ليق) يليق ان 9,1
كان جوابا غير لائق 24,9
• لين) لين 74,9

م

• ما) مّا E,s.v. 750
ما هو C,a330
جواب ما هى... 9,2
فى جواب ما هو زيد 24,10
من طريق ما هو [طريق.. E,s.v.
» » × بالعرض 55,11 755

---

(691) *Termes relatifs à la grammaire arabe* : — اما مقطع — 112,4 حروف المعجم — C,a397 المشتق , الاشتقاق — 79,4 صيغة...اللفظة — C,a322 لفظ — 39,5 ممدود...واما مقصور لها اسماء من حيث — 7,4 تسمية...من اسم — C,a7 اسماء , اسم — 82,7 افعال ليس لها مصادر الاسم الدال بشكله على الجوهر الاول — 87,8 له اسم من حيث هو مضاف ... — 87,9 هى كيفيات ; 77,5-7 ; 75,6 حرف كيف — 94,6 حروف النسب ; 52,7 حرف من حروف النسبة مثل الى — 30,5 — 87-88 ; 25,9 النحو ; 87,3 علم اواخر الكلم — 7,4 التصريف — 69,14 اسم الكيف ; 81,3 القضية الموجبة والسالبة — 106,1 لفظ مركب تركيبا خبريا — C,a62 التركيب — C,a253 القول الموجبة والسالبة C,a433. — 107,7 القضايا ; 92,12

(744) *Couleurs* : حمرة — C,b1 *sq. et* 83 *sq.* بيضاء , الابيض , ابيض , البياض , بياض — 96,8 ; 96,4 الادهن — 78,2 ; 77,1 محمر ; 78,3 احمرّ ; 78,1 ; 77,8 ; 77,3 الحمرة ; 76,8 ; 95, 1 ; 96,5 ; 103,9 الاشقر — 83,6 صفرة ; 76,9 الصفرة ; 77,3 ; 77,8 ; 78,1 اصفرّ ; 78,3 الاصفر ; 8,6 ; 35,10 ; 96,1 ; 109,2 ; 109,6 اسود ; 46,4 ; 96,3 ; 103,8 السواد ; 33,7 ; 83,4 الاسود 83,6 ; 96,4 ; 96,8 ; 77,1 ; 78,3 مصفر.

• نفى) نفى [...]
• نقص) نقص × نمى 118,4
النقص، النمو C,a470
840 • نقض) تناقض [...]
• نقطة) النقطة 40
• نقل) النقلة C,a466
• نمى) نمى × نقص 118,4
النمو والنقص C,a470
845 • نهى) انتهى [...]
اشياء غير متناهية 45,8
• نور) النار C,b321
• نوع) النوع C,a474
النوع × الشخص 64,8
850 هو فى نوعه 18,4
الانواع القسيمة لجنس 114,9
بانواعها × باجناسها 86,9
صور نوعية 81,4
• نول) نال 76,9
855 يتناول المضافين 51,10

ه

• هذا) هذا E,s.v.
• هندس) المهندسون 112,3
من تقدم من المهندسين 62,5
صناعة الهندسة (*) 118,8
860 • هوى) الهواء 47,5
• هيأ) الهيئات 71,2
الهيئات... فى النفس 73,4
• هيل) الهيولى 81,6
الاشياء الهيولانية 81,6

و

865 • وجب) الموجبة، الايجاب C,a433
ليس واجبا ضرورة 108,9
بالواجب 24,12
• وجد) ليس نجد ... 41,10
اى ... اخذته وجدته 41,4
870 وجد ، وجود 113
لو لم تُوجَد 21,6
ليس توجد اجزاؤهما معًا 42,2

الماءى 11,9
الماء... وسائر الاسطقسات 63,4
800 • ميز) ميّز 30,8-9
تمييزًا فى جوهر الشىء 30,10
» يكون علامة فقط 30,9

ن

• نبط) تستنبط 61,3
• نحو) نحو ، انحاء 111-13
805 النحو D,520
• نزل) بمنزلة ما . . 30,9
بمنزلة ما نقول 111,4
• نسب) النسبة C,a459
نسبة تابعة ل... 36,1
810 حروف النسبة 52,7
حروف النسب 94,6
نسبة الجزء الى الكل 121,7
» الشىء الى الوعاء 121,8
النسبة بين المضافين 60,2
815 » التى بين المضافين 51,2
» الى المضاف الثانى 67,6
لحقت النسبة المضافين 59,11
مضافان ومنسوب كل... 59,2
• نسى) نسيان 72,2
820 • نصب) نصبة [...]
• نصف) النصف C,b324
• نطق) ينطق به 39,5
النطق 27,5-8
الناطق 26,10
825 حيوان ناطق 19,3
[حدّ] الناطق 26,3
• نظر) نظره 52,4
بحسب نظر هذه الصناعة 5,5
• نعت) منعوت 101,2
830 • نفس) النفس C,a462
فى النفس 74,1
فى نفس الانسان 109,7
خارج النفس 113,8
النفس عالمة 9,3
835 المتنفس بما هو متنفّس 74,1
جسم المتنفّس 95,6

من جهة ما هو ... 56,5-6
بما هو... 47,11
ماهية 99,8-9
جوهره وماهيته 8,1
760 يعرّف... ماهيته 8,9
كان... معرّفا لماهيته 24,11
ماهية احد المضافين 67,5
ماهية... تضاد ماهية 94,8
» تقال بالقياس الى 52,8
765 ماهياتها تقال بالقياس 65,8
ماهياتها وذواتها 52,6
• متى) متى C,a389
• مثل) المثل الاول 70,7
وهى المثل الاول 81,10
770 • مدد) مادّ [...]
مادة [...]
مقطع ممدود × مقصور 39,5
• مرر) المرارة 75,3
المرارة فى الصبر 76,1
775 مرارًا كثيرة 68,9
• مرض) مرض C,b307
الامراض والافات 74,5
مريض C,b308
ممراض 73,8...
780 • مرى) يمارون 84,7
• مزج) مزاجه 77,2
بالطبع والمزاج 78,7
• مسك) متمسك بالعلم 72,9
• مشى) مشاء C,b313
785 • مضى) الماضى والمستقبل 40,5
• مع) معًا C,a400
معية [...]
• مكن) تتمكّن 72,6
يمكن × ليس يمكن 46,4-5
790 • ملس) الاملس C,a151
• ملك) ملك لمالك 65,1
الملكة والحال C,a424
العدم والملكة C,a213
على طريق الملك 122,2
795 • منع) ممتنع 65,7
ليس يمتنع ان يظن 11,8
• موه) مقعّر الماء 47,5

(*859) *Mots se rapportant à la Géométrie* : مثلث 79,9 ; 85,3-5 ; المثلث 85,2 – منحن 79,9 ; الانحناء 79,7 – الدائرة 62,4 ; (85,7) – مربّع 79,9 ; 85,4-5 ; المربّع 85 ; 118,7 – تربيع 62,4 الدائرة – الأشكال 85,3 ; 112,3 – المستطيل 85,7 – السطح المسمى عَلَما 118,8 (*cf.* E, *s.v.* علم) – مستقيم 79,9 ; الاستقامة 79,7 – *Cf.* الحدود والرسوم (112,2) ; الكم (C,a275) ; *etc.*

• وطأ) متواطئ C,a385
• وعى) الوعاء 121,9
915 • وفق) اى...اتفق 30,4
قد يتفق 26,7
التى اسماؤها متفقة C,a374
المتفقة 29,6[22]
• وفى) وفى تحديد 65,5
920 المعانى ... مستوفاة 123,2
• وقت) وقت,وقت اخر 35,9
فى وقت... فى وقت 32,8
• وقم) يقم ... تغيّر 103,7
العلم... يقم بالشئ 61,10
925 • وكأ) اتكاء ,متكئ C,b20
• وهم) توهما× يقينا 68,2

ى

• يسر) اليسير×الاكثر 108,6
• يقن) يقينا × توهما 68,2
929 الامر اليقينى×المشهور 51,12

على حدة 13,6-7
•وسط)الوسط,المتوسط C,a487
895 الخيرات المتوسطة 108,5
الكيفيات المتوسطة 83,6
وسط العالم 47,4
• وصف) الصفات 51;60
• وصل) المتصل C,a275
900 الاتصال × الانفصال 37,5
• وضح) واضحة 90,9
• وضع) شئ وضعناه 32,6
وضع ما 80,6
الوضع C,a490
905 لها الاسم من الوضع 53,6
موضع شك 64,2
الاصول الموضوعة 3,10
اسماء موضوعة ... 59,3
الموضوع C,a448
910 مقولة الموضوع 90,2
موضوعات هذه الاشياء 84,4
مجردة من موضوعاتها 84,6

لزوم الوجود 113,2
البعد فى الوجود 47,10
الوجود...فى غاية البعد 45,6 875
جدّة [...]
الموجود C,a443
موجود × معدوم 107,6
الموجودات 7,10
» من جهة دلالات ... 5,3 880
• وجه) الوجوه التى... 112,10
فى جهة محدودة 41-42
جهة التقابل... واحدة 98,8
على جهة التضاد 103,6
على جهة العدم والملكة 92,8 885
من جهة ما هو... 56,5-6
على جهة المضاف 92, 5
بجهتين × بجهة واحدة 88,2
• وحد) واحد بالعدد 30,1
الواحد بالعدد 36,3 890
الشئ الواحد بعينه 45-46
ليس واحدا بعينه 30,5

INDEX E. — LEXIQUE GRAMMATICAL.

N. B. — L'abréviation *Kit.* désignera le *Kitâb al-Maqoûlât.*

Abréviations rencontrées dans le manuscrit oriental *C* : — ـ pour حينئذ 20,6[26] (*cf.* 13,4[19] ; 20,7[29]). — كك pour كذلك 21,3 ; 65,3. — يخ pour يخلو 95,6[8] ; 95,7[10] ; etc. — يقا pour يقال 27,11[14] ; 52,8[9] ; etc.

Lettres numérales. — Lorsque le copiste moderne de *E* remplace par ن,م,ل,ك les groupes يد , يج , يب , يا numérotant les chapitres 11, 12, 13, 14 en *L*, il adopte un procédé hybride que l'on retrouve dans des imprimés orientaux mais qui n'est pas encore généralisé.

ا *médian.* — Nous avons écrit ثلاثة (3,7 ; 12,8 ; etc.), لاكن (*passim*), ماهيات,ماهية, ماهيته etc. (*passim*), هاتان (46,8), هاتين (48,7), هاهنا (52,4 ; 81,1 ; etc.), parce que telle est l'orthographe ordinaire de *F* et *L*.

ء — Bien que, dans *F* et *L*, le *hamzat* ne soit représenté graphiquement que lorsque son signe vocalique l'accompagne, nous avons constaté sa présence, une fois ou l'autre, pour des mots relativement nombreux : جزء , duel الجزء , جزءا , اجزاؤه , أرجأ , الشيئان , اسماؤها , يسئل , طرأ , بالتكافؤ , يتكافآن , متكئ , المتواطئة , المرء ; etc.

ا — Le *alif mamdoûdat* final est lui aussi dénué de *hamzat*, en *F* et *L*, chaque fois que la voyelle n'est pas représentée, et même lorsque cela donne lieu à des confusions (59,4[73]). Nous avons partout écrit le *hamzat*.

ا, ى *final.* — Dans les deux manuscrits maghrébins *F* et *L*, qui sont soignés, le choix du ا ou du ى pour la voyelle *ā* finale ne paraît soumis à aucun principe rigide.

Liaisons graphiques. — Pas de règle absolue : 28,9[14] (فمن ما) ; 119,3[43] (فكلما) ; 72,9 et 78,2[55] (فيمن).

Formes verbales. — Quelques formes verbales personnelles qui, dans le *Kit.*, rendent des infinitifs grecs, ont été heureusement maintenues dans la *Paraphrase* : 53,5 ; 89.

Participes passifs. — Les participes arabes relatifs à l'objet de l'action étant employés, faute de mieux, en des sens multiples (passif, potentiel, etc.), il est dit de la quadrature du cercle : ان كان معلوما فعلمه لم يوجد بعد 62,5.

Duel. — Mots virtuellement au duel mais suivis d'un complément qui seul reçoit la marque du duel : كان اسم المضافين المتصف بهما ايضا متقابلان (98,6-7), متغايرين (55,5). — Duel renforcé par le nom de nombre 46,1. — Les formes du duel ont paru sans doute trop lourdes en 99,3. — Remarquer aussi وهما اضداد 34,6. — Si l'on tient à justifier منهما 40,1, tenir compte de 70,5 et 80,2. — Voir الذى *et* كل.

Pluriel. — A côté de المتقابلات on trouve المتقابلة signifiant « les [choses] opposées » : 92,5 ; 100,8 ; 102,3 ; 103,4.

Déclinaison. — Noter كيفا (83,7) ; كما (37,11 ; 43,7).

Comparatifs. — Évitant partout de garder بأكثر, l'auteur en vient à dire اكثر حيوانٌ 32,9. — Il maintient, par contre, اكثر حصرا (30,11 = 31, l. 125), qui risque d'être entendu à contre-sens. — Voir اعرفها (n° 32) et ذلك (n° 27).

Noms de nombre. — Prédominance des formes avec ة final : 13,2 ; 43,7 ; 115,6...

Constructions de phrase embarrassées : 96,2-5... ; 70,7.

Enumération. — A l'aide de مقولة الوضع ومتى واين وله (14,8) on interprétera مقولة ان يفعل وان ينفعل (14,7 ; etc.).

Citation qu'aucun mot ni signe ne distingue : 104,6 (*voir* 97,5) ; *cf.* 56,9.

أحد — Resté au masculin dans احد الكيفيات (117,9) ; et dans احدهما se rapportant à موجبة et سالبة (105,2 ; 107,3). — احدهما signifie couramment « l'un *ou* l'autre des deux » (101,2 ; 101,5 ; etc.) ; mais c'est le contexte seul qui indique la possibilité d'alternance.— احد ما « l'un des...» ou « le premier des... » (22,8 ; 25,1 ; 45,1 ; 106,11).

اذا — Avec *L* nous avons écrit فاذن (60,7 ; 102,8) et اذا = *ʾidan* (21,4 ; 26,3).

الذى — Singulier préféré au duel 10,10 ; 86,7 ; 95,5-6. — Masculin preféré au féminin 58,5. — Mis au féminin par suite d'une attraction 71,5.

أى — Les deux constructions اى...هو et اى...هى, voisines l'une de l'autre (37, 6 ; 37,8), trahissent l'influence de mots pensés et non écrits.

بيّن — Formule وبيّن substituée au وظاهر du *Kit.* 18,8. — Voir هو.

اجاب — C'est à l'aide de اجاب et جواب qu'Averroès a ordinairement exprimé le sens de ἀποδιδόναι que le *Kit.* rendait par وفى et توفية ou اعطى et اعطاء : 22,2 ; 22,5 ; 23,11 ; 24,6 ; 24,9 ; 43,5...

حدٌّ — Remplace assez heureusement le mot قول du *Kit.* dans des cas où il rend mieux que lui le grec λόγος : 6,5 ; 6,11 ; 18,9 ; 19,2-3 ;... — Contrairement à l'affirmation de ZENKER (p. 9), حدّ = λόγος n'est d'ailleurs pas absent du *Kit.* : cf. *Kit.* 19,55 [= ZENKER, 6,18] et 85,469 [où ZENKER, 33,18, a قول]. — Noter الى حدّ كبير 104,3.

حيث — Des cas tels que 50,8-9 et 50,12 (من حيث هما) et 87,7 (من حيث العلم) aideront à interpréter 65,10 (من حيث الوجود).

يخلو — Dans les pages 95-96 et 101-102, où يخلو revient souvent, le copiste de *L* écrivait les premières fois يخلوا, mais ordinairement le ا était ensuite effacé ; puis, devenu plus attentif ou plus indépendant à l'égard de son modèle, il a écrit يخلو, que nous avons adopté. — Ce mot يخلوا ne se présente pas dans le *Kit.* ; mais dans le manuscrit (oriental) t, au cours du commentaire, on rencontre l'orthographe يخلوا ان (f. 19r, l. 5 a. f.).

ذلك — Après un comparatif, avec un rôle grammatical vague 61,11 ; 70,1.

سواء — Remarquer la présence du ا dans l'expression اوسواء . . . 43,10 ; 45,3 ; 47,1 ; 55,5.

سائر — Toujours écrit sans *hamzat* dans *F* et *L*.— La construction سائر التضاد (84,1) n'est pas isolée, car on trouve سائر هذا الجنس (85,2) tout près de la construction plus normale سائر اشكال (85,3). — Suivant l'exemple de S. MUNK (trad. du *Guide des Égarés* de MAÏMONIDE, t. II, 1861, p. 318, n. 5 et p. 334, n. 5), on reconnaîtra à سائر, là où le contexte l'indiquera, le sens de « tous », non de « tous les *autres* ».

صحّ — La forme مصحح, que l'on vocalisera مِصَحّ, doit être maintenue 30
(73,8 ; 73,9 ; 74,4), malgré que les logiciens arabes aient adopté, dans les endroits parallèles, la forme مِصحاح, et malgré que les grammairiens ne reconnaissent, en pareil cas, que le type مِسَحّ. L'emploi de formes analogues même en dehors de la poésie serait sans doute révélé par un examen consciencieux de bons manuscrits : LANE, *Arabic-English Lexicon*, I, 3 (1867), p. 842, notait, à propos de مُدَبَّب, qu'une copie du *Tahḏib* vocalise مِدَبّ. D'autre part, la tendance des lexicographes à tout ramener aux types morphologiques officiels se manifeste dans leur hésitation à admettre مُلَبَّب.

طريق — Les expressions من طريق ou على طريق reviennent fréquemment : — من طريق (56,4); من طريق ما هو ذو ريش ; (56,1) من طريق ما هو (8,5 ; 27,5 ; 55,10 ; على طريق ; (81,10) على طريق الاشتقاق — (87,2) من طريق جنسه — (58,4) ما هو حى على طريق التضاد ; (105,5) على طريق المضاف ; (100,1) على طريق الاضافة ; (29,6) المشتقة (46,2 ; 100,10) على طريق المضادة ; (92,6) على طريق الكم ; (121,3) على طريق الملك (122,2) ; على طريق المثال ; (12,7) على طريق الايجاب والسلب ; (107,7). — On attribuera cette fréquence en partie à l'embarras qu'éprouve l'arabe pour rendre les adverbes grecs.

عرف — Forme superlative اعرفها au sens passif 114,2.

عَلَم — La figure ci-contre est prise à des ouvrages arabes de géométrie (Livre II des *Éléments* d'Euclide), car il n'existe de figure du *gnomon* ou عَلَم dans aucun de nos exemplaires de la *Paraphrase* d'Averroès : celle que l'on voit dans les éditions latines appartient au *Livre des Catégories*, non à la Paraphrase. — La vocalisation *ʿalam*, qui est celle de *L* (118,8[33]) doit être acceptée : elle est recommandée par l'analogie, et c'est la seule que j'aie aperçue dans les manuscrits arabes de mathématiques consultés à cet effet, manuscrits dont quelques-uns étaient excellents.

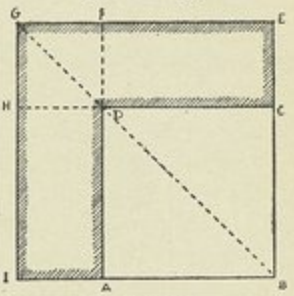

ʿAlam (Gnomon)

غير — Les expressions du *Kit.* الشبيه وغير المساوى et المساوى وغير الشبيه ont été 34
retrouvées telles quelles 54,7 ; 86,2 ; et 48,10 ; 54.7 ; 86,2-3. (Dans le *Tahâfot* Averroès écrit facilement الغير الازلى, etc. : *B. A. S.*, III, p. 168,2 et *cf.* p. 671, n° 61).

35 أكثر — Voir le n° 13.

كل — Les heureuses formules كل مضافين (100,2...), كل متضادّين (109,4...) étaient déjà dans le *Kit.*

كم — L'absence de ˀ dans chacun des nombreux cas où les copistes de *F* et *L* ont eu à écrire les mots كم, الكم, كما, pourrait être interprétée comme une négation du redoublement, lequel tend aujourd'hui à prévaloir. Cependant on rencontre كمّا dans le manuscrit p du *Kit.* et aussi dans t.

كيف — Traité comme nom déclinable (كيفا) en 83,7.

لا — Mots quasi composés : لا تساوى 38,4 ; لا قوة (ἀδυναμία) 69,10.

40 ليس — Le ليس هو انسان 59,8[78] est aussi sûrement attesté que le ليس هو قبولا 35,7[23].

ما — Moins souvent employé que dans le *Kit.* pour faire désigner à un nom commun une réalité concrète par ailleurs indéterminée (ὁ τις...), n'est cependant pas absent : 21,2-4 ; 64,6-7... — Les انسان ما du *Kit.* ont parfois été remplacés par زيد (10,8 ; 23,11 ; 24,10...), d'autres fois par هذا... المشار اليه (17,13 ; 24,1 ; 24,3...).

هذا — A sa valeur originelle renforcée dans هذا البياض المشار اليه 43,2 ; هذا السواد المشار اليه 8,6 ; etc.

هو — Des expressions du genre de فهو بيّن ont été signalées par nous dans *B. A. S.*, III, p. 672, n° 83.

و — Dans les couples de propositions antithétiques tels que زيد جالس ليس بجالس l'omission du و copulatif supprime le danger d'amphibologie : 94,2 ; 99,5 ; 106,2 ; 106,3 ; 106,7 ; 107,5. — En tête de chapitres ou de paragraphes on trouve ودليل (22,9 ; 45,8) ; وبيّن (18,8) ; etc., même là où le *Kit.* n'avait pas de conjonction (52,6 ; etc.).

45 وضع — Le mot موضوع qui, dans le *Kit.*, rend κεῖσθαι, a été remplacé dans la *Paraphrase* par وضع (12,6 ; 12,11 ; ...). Il subsiste p. 90,2, mais dans un titre.

Index F. — INDEX GÉNÉRAL.

Accidens 7-10 ; 19 sq. ; 26 sq.
Aequale et inæquale 49.
Affirmatio et Negatio 13 ; 93 sq. ; 98 sq. ; 104 sq.
Agere et Pati 89.
Alæ et alati exemplum 56.
Alteratio 117 sq.
Asperum et Læve 80.
Attributa 58 sq.

Compositio 13.
Contraria 93 sq. ; 100 sq. ; 107 sq. — Contraria recipit substantia 33 sq. ; sermo et opinio ? 34 sq. — Contrarium substantiæ non est 31 ; nec quanti 31 *et* 43 sq. — Relativa aliqua sunt inter se contraria 53 sq. — Qualitates aliquæ habent contrarium 83 sq. — Motibus quid sit contrarium 119 sq.
Corpus 38 sq.
Correlata 55 sq. ; 67 sq.

Densum : *voir* Rarum.
Differentia 11 ; 26 sq.
Dispositio : *voir* Habitus.
Dissimile : *voir* Simile.

Falsum : *voir* Verum.
Figura et Forma 79.

Generatio et corruptio 117 sq.
Genus 11 ; 21 sq. ; 30 ; 109 sq. ; 115 sq.

Habere 90 ; 121-123.
Habitus et Dispositio 71 sq. ; 121,2. — Habitus et privationis oppositio 93 sq. ; 97 sq. ; 100 sq. ; 106 sq.

Impotentia : *voir* Potentia.
Inæquale : *voir* Aequale.
Individuum 8 sq. ; 29 sq.

Læve : *voir* Asperum.
Libri Prædicamentorum divisio 3 ; 5 ; 14 ; 15 ; 37 ; 50 ; 69 ; 91 ; 92.
Linea 38 sq.
Locus 38 sq. ; 40 sq. — Locus supremus, infimus 47. — Localis motus 117 sq.

Magis et minus : *voir* Plus et minus.
Magnum et parvum 44 sq.
Medium inter contraria 95 sq. ; 101 sq.
Minus : *voir* Plus.
Motus 117-120.
Mutatio contrariorum 103.

Negatio : *voir* Affirmatio.
Numerus 38 sq.

Opposita 92-110.

Parvum : *voir* Magnum.
Passibiles qualitates et Passiones 75 sq.
Pati 89.
Plus et minus non suscipit substantia 32 ; nec quantum 48. — Plus et minus suscipiunt aliqua relativa 54 ; et aliquæ qualitates 84 sq.
Potentia et impotentia 73 sq.
Prædicamenta decem 12.
Prædicatio, prædicatum 7-10 ; 19 sq. ; 22 ; 28.
Prius et Posterius 111-113.
Privatio : *voir* Habitus.

Qualia 81 sq.
Qualitas 69-88.
Quando 90.
Quantum 37-49 ; 121,3. — *Voir* Contrarium.
Quies 119 sq.

Rarum et Densum 80.
Relatio, relativa 50-68. — Relatio et qualitas 86 sq. — Relativorum oppositio 93 sq. ; 99 sq.
Remi et barcæ exemplum 57 7.

Scientia 52 ; 86 sq. — Scientia et scibile 61 sq.
Sensus et sensibile 62 sq.
Sermo 13 ; 34 sq. ; 38 sq. ; 113, 7.
Simile et Dissimile 86.
Simul 114 - 116 ; natura simul sunt correlata 61.
Situs 40 sq. ; 53 ; 90.
Species 15 sq. ; 21 sq. ; 28 sq. ; 114 sq.
Subjectum 7-10 ; 20 ; 25 sq. ; 46 ; 107 sq.
Substantia et accidens 7-10. — De substantia 15-36. — Substantiæ primæ 17 ; 20. — Substantiæ secundæ 18 sq. ; 26 ; 28 sq. ; 65 sq. — Utrum in substantia insit aliquid relativi 64 sq.
Superficies 38 sq.

Tempus 38 sq. ; 111 sq.

Ubi 90.
Universale 8 sq. ; 25 ; 32.

Verum et falsum 13 ; 105 sq.
Vocum significatio 6 sq.

Mots grecs notés.

Ἀδυναμία 147 ; 180. — αἴσθησις 142. — ἀληθὲς εἶναι 144. — ἀλλοίωσις 136. — ἅμα 154. — ἄνισον (τὸ) 153. — ἀνόμοιον (τὸ) 144. — ἀντικείμενα 152. — (ἀντιστρέφειν) 139. — ἀποδιδόναι 178. — ἀπόφασις 155. — ἀριθμός 145. — ἄτομον 144. — αὔξησις 157.

Γένεσις 148. — γένος 139. — [γνώμων] 179. — γραμμή 143.

Δεύτεραι οὐσίαι 141. — διάθεσις 155. — διαφορά 146. — διωρισμένον 148. — δρομικός 167. — δύναμις 147.

Εἶδος 157. — ἐναντία 151. — ἕξις × διάθεσις 155. ἕξις × στέρησις 145. — ἐπίπεδον 143. — ἐπιφάνεια 138. — ἔχειν XXVIII ; 150.

Ἡρεμία 143. — ἧττον (τὸ) καὶ τὸ μᾶλλον 138.

Θέσις 158.

Ἴσον (τὸ) 153.

Κατάφασις 155. — κατηγορεῖν 142. — κεῖσθαι 158 ; 180. — κίνησις 141.

Λεῖον (τὸ) 142. — λόγος ܠܘܓܐ 141 ; 178. λόγος ܟܡܐ 147.

Μᾶλλον (τὸ) καὶ τὸ ἧττον 138. — μανόν (τὸ) 150. — μείωσις 157. — μεταβολή (κατὰ τόπον) 157. — μορφή 144.

Ὅμοιον (τὸ) 144.— ὁμώνυμα 152. — ὄνομα 136.— ὄργανον x.— ὁ τὶς... 180. — οὐσία 140. οὐσίαι (δεύτεραι) 141. οὐσίαι (πρῶται) 140.

Πάθη 149. — παθητικαὶ ποιότητες 149. — παρώνυμα 153. — πάσχειν 158. — ποιεῖν 158. — ποιόν 148. ποιά × ποιότητες 149. — ποιότης 148. ποιότητες × ποιά 149. ποιότητες (παθητικαὶ) 149. — ποσόν 148. — ποτέ 153. — ποῦ 138. — πρός τι 137. — πρότερον 153. — πρῶται οὐσίαι 140. πυκνόν (τὸ) 150. — πυκτικός 167.

Σπουδαῖος 167. — στέρησις 145. — συνεχές 148. — συνώνυμα 153. — σχῆμα 144.

Τί ἐστι 150. — τὶς... (ὁ) 180. — τόπος 155. τόπον (κατὰ) μεταβολή 157. — τραχύ (τὸ) 142.

Ὑποκείμενον 156.

Φθορά 148.

Χρόνος 143.

Ψευδὲς εἶναι 144.

Accidens 146. — Categoria 154. — Universale 147.

ERRATA.

Page 20, titre courant, *au lieu de* primæ *lire* secundæ. — Page 39, Lect., *au lieu de* 182-°-' *lire* 182-°-°°. — Page 76,6, *au lieu de* Y ^{24} *lire* ^{24} Y. — Page 134, Index A, n° 28, *ajouter* 72,8.

TABLE DES NOMS PROPRES DE LA NOTICE.

Abailard v.
Abou'l-Walîd Ibn Rouchd xi-xii.
Algazel v, n. 1 ; xxviii, n. 2.
Ali b. Rabban-al-Tabari xxviii, n. 2.
Anatolio, Antoli xix ; xxiii.
Aristote *passim*.
Asin (Miguel) xxiii.
Assémani (Étienne Évode [dit']) xiv-xv. — * cf. Eug. Tisserant, dans *Oriens christianus*, 1932 (Leipzig, O. Harrassowitz), p. 265.
Averroès *passim*.
Avicenne xxviii, n. 2.
Barthélemy Saint-Hilaire x.
Baumstark (A.) xxxi, n. 2.
Bekker (I.) xxxviii-xxxix ; 129.
Ben Abba-Mari Anatolio xix ; xxiii.
Biscioni xix.
Boèce, Boetius (Sev.) v ; xx ; xxii.
Bouyges (M.) xiv, n. 2.
Brockelmann (C.) xxiv ; xxxi, n. 2.
Brucker (J.) xvi, n. 3.
Casiri (M.) xxxii.
Cheikho (L.) xxxii.
Cosmas Johannis de Medicis xxii.
Didot xxxviii-xxxix ; 129.
Duval (R.) xxxi, n. 2.
Euclide 179.
Ferdinand de Médicis xv.
Furlani (G.) xxxii.
Gilbert de la Porrée v.
Goeje (M. J. de) xvi.
Grabmann (M.) xxii.
Hermann l'Allemand xxii, n. 3.
Hounayn ibn Ishâq xxviii, n. 3.
Housayn (Mouhammad) xvii.
Houtsma (M. Th.) xxviii, n. 2.
Huart (Cl.) xxxi, n. 2.
Huet (P.-D.) xvi.
Ibn Khaldoûn v ; xii.
Ibn Rouchd xi-xii ; xvi-xvii.
Ibn Toumloûs xxiii.
Ishâq ibn Hounayn xxviii-xxxii ; 122, n.
Iuncta (Iacob.) xx.
Jésuites vii ; xvi.
Juntes (les) xxii-xxiii.
Kurd-Ali (Mohammed) xvii, n. 3.
Lane (W.) 179.
Lasinio (F.) x-xii ; xiv-xv ; xxiii.
Lévi ben Gerson v ; xix-xx ; xxiii.
Luquet (G.-H.) xxii, n. 3.
Magliabecchi (Ant.) xv.
Maïmonide 179.
Mandonnet xxii, n. 2.
Mantino (J.) xxii-xxiii.
Margoliouth (D.) xxx.
Médicis xv ; *voir* Cosmas *et* Ferdinand.
Mesnil (G.-J.) xvi.
Mouhammad Mou'min xvii.
Munk (S.) xiii, n. 3 ; 179.
Nicolet xxi.
Périer (Aug.) xxx, n. 5.
Pollak (Is.) xxx ; xxxii.
Porphyre xxx ; xxxii.
Postel (G.) xvi.
Prantl (C.) vi ; xxxix.
Raimondi (G.-B.) xv.
Râziy (Housayn Ar-) ? xvii.
Renan (E.) vi ; xii-xiii ; xv ; xix.
Schelhorn (J. G.) xv, n. 5.
Siddiqi (M. Z.) xxviii, n. 2.
Steinschneider (M.) xiii, n. 1 ; xix-xx.
Tabari (Ali b. Rabban-al-), xxviii, n. 2.
Taddeo da Parma xxii, n. 2.
Tâhir al-Djazâ'iriy vii ; xvii.
Tkatsch (Jar.) xxix-xxx.
Tiraboschi xv, n. 7.
Yahyâ ben 'Adî xxx, n. 5 ; 122, n. 1.
Ya'qubi (Al-) xxviii, n. 2.
Zâriy (Housayn Az-)? xvii.
Zenari (Zac.) xxii.
Zenker (J.-T.) vii - viii ; xxviii - xxxii ; xxxvi - xxxvii ; 178.
ابي الحسن علي ابو الحجاج يوسف ابا محمد عبد الله المرحوم ابى الحجاج يوسف ابوا العباس احمد ? يحيى ? ابو xv, n. 8.
ابو الفرج عبد الله بن الطيب xxxi-xxxii.
قلوسموس xvi, 26.
لتان xvi, 26.
هبة الله بن المفضل بن هبة المتطبب xxxi, n. 3.
اليهود 47,9[11]
يهوذا xvi, 26.

CONTENU DU VOLUME

Pages

AVANT-PROPOS . . . . . V-VIII

NOTICE . . . . . IX-XXXIX

I. — L'ouvrage, IX. — II. Le texte de la Paraphrase, XIV. — III. Le texte du *Kitâb al-Maqoûlât*, XXVII. — IV. Notre édition, XXXIV.

SIGLES PRINCIPALES ET ABRÉVIATIONS XL

TEXTE DU تلخيص كتاب المقولات [ET DU كتاب المقولات 6-122]. . . 1-123

PROŒMIUM, 3.

PRIMA PARS : in quinque capita dividitur, 5.

PARS SECUNDA : in sex sectiones dividitur, 14. — *Sectio prima*, De Substantia, 15. — *Sectio secunda*, De quanto, 37. — *Sectio tertia*, De Relatione, 50. — *Sectio quarta*, De Qualitate, 69. — *Sectio quinta*, De Agere et Pati, 89. — *Sectio sexta*, De Situ, etc., 90.

PARS TERTIA, 91. — A. De Oppositis, 92. — *Sectio secunda*, De Priori et Posteriori, 111. — C. De Simul, 114. — D. De Motu, 117. — E. De Habere, 121.

TABLE DES CHAPITRES DE LA *Paraphrase* [ET TABLE DES TITRES DU *Kitâb al-Maqoûlât*]. 125-126

CONCORDANCE des Chapitres de la *Paraphrase* d'Averroès avec les lignes du *Kitâb al-Maqoûlât* [Κατηγορ.] d'Aristote 127-128

RÉFÉRENCES au texte grec du *Livre des Catégories* 129-132

INDEX ALPHABÉTIQUES (de la Paraphrase seule) 133-182

A. Noms propres, 133-134. — B. Titres d'ouvrages, 134. — C. Assertions principales et Exemples : *a*. Assertions principales, 135-158 ; *b*. Exemples, 159-167. — D. Termes techniques, 168-176. — E. Lexique grammatical, 177-180. — F. Index général, 181.

Mots grecs notés, 182.

ERRATA 182

TABLE DES NOMS PROPRES DE LA NOTICE 183

CONTENU DU VOLUME. 184

Tous droits réservés.

BIBLIOTHECA ARABICA SCHOLASTICORUM

SÉRIE ARABE

Volumes in-8° raisin

—

Tome I. — Algazel, *Maqâçid al-Falâsifat.*

[Cité par Saint Thomas d'Aquin (1225-1274) dans la *Summa Theol.*, etc.]
(En préparation)

Tome II. — Algazel, *Tahâfot al-Falâsifat* ou « Incohérence des Philosophes ». XXX + 447 pp. 70 *fr. fr.*

[Cité par Raymond Martin (1230-1284) ; et, plus tard, par Cajétan (1468-1534) et ses contemporains, qui le lisaient dans le *Tahâfot at-Tahâfot* d'Averroès.]

Tome III. — Averroès, *Tahâfot at-Tahâfot* ou « Incohérence de l'Incohérence ». XL + 679 pp. 105 *fr. fr.*

[Cité par les mêmes auteurs que le précédent ouvrage, qu'il reproduit en partie pour le réfuter. Commenté par Aug. Niphus en 1495. Edité une douzaine de fois en latin, à Venise ou à Lyon, entre les années 1497 et 1576.]

Tome IV. — Averroès, *Talkhiç Kitâb al-Maqoûlât* ou « Paraphrase (Commentaire moyen) du *Livre des Catégories* d'Aristote ».
XL + 184 pp. 40 *fr. fr.*

[Traductions latines imprimées dans plus de dix éditions aux XVe et XVIe siècles].

Autres ouvrages en préparation :

Avicenne, *Kitâb an-Nafs* ou « Traité de l'Ame ».

[Souvent cité par Albert le Grand et Saint Thomas d'Aquin, a joué, dans l'histoire de la scolastique, un rôle dont Son Eminence le Cardinal Fr. Ehrle, S. J., a plusieurs fois signalé l'importance.]

Averroès, *Grand Commentaire à la Métaphysique d'Aristote.*

[Nommé plus de cent fois dans les Œuvres de saint Thomas d'Aquin.]

« Le P. M. Bouyges... a entrepris la publication des textes arabes des philosophes arabes... Vue l'influence considérable exercée par la philosophie arabe sur la théologie du XIIIe siècle, cette publication sera souverainement utile pour l'histoire de la théologie ».— Universitas catholica Lovaniensis : *Ephemerides theologicæ Lovanienses*, editæ cura J. Bittremieux, J. Coppens, J. de Becker, J. Forget, A. Janssen, A. Van Hove, Sacræ Facultatis Theologiæ Professorum, Tom. V (1928), p. 411-412.

« Bei der Bedeutung, die al-Ghazâlî's philosophische Schriften für das mittelalterliche Abendland besassen, ist es eine beschaemende Erscheinung, dass — abgesehen von einem Stück seiner *Maqâṣid al-Falâsifa*, das G. Beer 1888 veroeffentlichte, — keine abendlaendische Textedition unternommen wurde. Wohl liegen seit 1302 = 1884/5 mehrere orientalische Drucke des *Tahâfut al-Falâsifa* vor, die denn auch von den abendlaendischen Orientalisten seither vielfach mit Dank benützt wurden, aber begreiflicherweise entsprechen sie, wenn sie auch gute Dienste leisteten, nicht den Ansprüchen, die man an eine kritische Ausgabe stellen darf... Es it daher mit Freude zu begrüssen, dass die Imprimerie Catholique in Beirût jetzt eine *Bibliotheca Arabica Scholasticorum* erscheinem laesst, als deren erste drei Baende Ausgaben jener beiden Werke des Ghazâlî und von Ibn Ruśd's Gegenschrift gegen das zweite, *Tahâfut at-Tahâfut*, vorgesehen sind. — R. Hartmann, dans *Der Islam*, Zeitschrift für Geschichte und Kultur des islamischen Orients, her. v. C. H. Becker und R. Strothmann, Band XIX, 3/4 (Walter de Gruyter et Co, Berlin und Leipzig, 1931), p. 170.

IMPRIMERIE CATHOLIQUE — BEYROUTH (LIBAN)

Dernièrement paru :

AVERROÈS, *Tahāfot at-Tahāfot* ou « Incohérence de l'Incohérence ». Texte arabe établi par le Père M. BOUYGES, S. J. (*Bibliotheca arabica Scholasticorum*, Série arabe, Tome III). Un volume in-8° raisin de XL + 679 pages. 105 *francs fr.*

EXTRAITS DE RECENSIONS :

« BOUYGES... vient de nous donner une réédition critique, définitive, du *tahâfut* d'IBN RUSHD. » — LOUIS MASSIGNON, dans la *Revue des Études islamiques*, Année 1931, Cahier III (Paris, Librairie orientaliste Paul Geuthner, 13, rue Jacob) : Abstracta islamica, p. 145.

« Le P. M. Bouyges, S. J., a le très grand mérite de livrer au public arabisant une édition critique en arabe de l'ouvrage d'Averroès *Tahâfot at-Tahâfot* « Incohérence de l'Incohérence »... Le P. B. classe les témoins du texte, et indique les principes de son édition critique. On ne saurait lui être assez reconnaissant de cette œuvre considérable. »—P. SYNAVE, O. P., dans la *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques*, tome XX, 1931 (Paris, J. Vrin, 6, Place de la Sorbonne), p. 506-507.

« La publication du texte original et authentique de l'œuvre la plus personnelle peut-être du Grand Commentateur répond au désir de nombreux historiens et savants. Réalisé avec une compétence qui n'est plus à établir, ce... volume de la B. A. S. rendra sûrement service aux philosophes arabisants de tous pays. » — HENRY AYROUT, dans les *Archives de Philosophie* (Gabriel Beauchesne, éditeur à Paris, rue de Rennes, 117), Vol. VIII, Cahier III, Supplément bibliographique n° 3 (1931), p. 78.

« Dell' importanza e della natura di questa *Bibliotheca Arabica Scholasticorum*... fu già discorso in *Oriente Moderno*, VIII, dicembre 1928, pp. 594-595. Gli elogi senza restrizioni fatti allora al vol. II, contenente il *Tahâfut al-Falâsifah* d'Algazel od al-Ghazzâlî, vanno ripetuti per questo III, che è la vivace risposta polemica d'Averroè al libro predetto ; risposta celebre anche nell' Europa latina fino alla seconda metà del sec. XVI... ». — Carlo A. NALLINO, dans l'*Oriente Moderno*, Febbraio 1931 (Roma, Istituto per l'Oriente, [via Lucrezio Caro, 67]), p. 114.

« The basis of this edition by Père Bouyges is the Constantinople MSS. collated with other MSS. and with the Egyptian printed texts. The editor also made use of the medieval Hebrew and Latin versions in establishing his text... Ever since the dawn of the era of sound Oriental scholarship in the Arabic East in the latter part of the last century, the Jesuit fathers of Beirut, with their library, press and learned men, have been the pioneers and the leaders. The book under review may be cited in evidence, as it could not have been produced in this scholarly form by any one else in the contemporaneous Near East. » — PHILIP K. HITTI (Princeton University) dans *The Moslem World* [SAMUEL M. ZWEMER, editor — Missionary Review Publishing C°. 156 Fith Avenue, New York, N. Y.], vol. XXII, Jan., 1932, p. 89.

فالشكر لناشر هذا السفر الممتع ، وعسى ان يقتدي الطابعون بل الناشرون والمؤلفون منا بهذا المثال وغيره من كتبنا المنشورة — م. ك. (مجلة المجمع العلمي العربي: المجلد الحادي عشر ، الجزء ١ و٢. الصفحة ١٢٥

(*La Revue de l'Académie arabe*, vol. XI, 1-2, Damas, 1931, p. 125.—

ليس حديثي هنا عن مذهب ابن رشد فكلنا يعلم ان الرجل الف كتابه [تهافت التهافت] ليردّ على الغزالي ويدفع اقواله في « تهافت الفلاسفة » . . . وكتاب ابن رشد من اركان الحكمة العربية . . . فاعلم ان الاب اليسوعي (بُويج) عُني بنشره وذهب في التثبت والاستقصاء الى الغاية ، ذلك بأنهُ اعتمد على عشر نسخ مخطوطة بعضها عربي وبعضها عبري وبعضها لاتيني فعارض بينها جميعاً ليستخلص منها الصحيح وينبذ الفاسد والموضوع — بشر فارس (المقتطف : الجزء الاول من المجلد الحادي والثمانين . الصفحة ١١٦ — *Al-Muktataf*, a Monthly Arabic Scientific Review edited by FUAD SARRUF, vol. LXXXI, 1, June 1932 [Le Caire], p. 116).

S'adresser à M. LE DIRECTEUR DE L'IMPRIMERIE CATHOLIQUE, BEYROUTH (LIBAN).

DATE DUE

GL NOV 18 1984
OFFIC. JAN 23 1985
OFFIC. MAR 2 1988
OFFIC. OCT 15 1987
MAY 30 2008
JUN 01 2010

201-6503

Printed in USA

01117835 32
COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
01117835 32
BUTLER STACKS

893.78 B472
4

SEP 15 1954